

**VIIPURIN
SUOMALAISEN KIRJALLISUUSSEURAN
TOIMITTEITA**

5

VIIPURIN SUOMALAISEN
KIRJALLISUUSSEURAN
toimitteita

5

Helsinki 1982

ISBN 951-95402-4-5 (osa 5)

Helsingin Paino Oy

Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita perustettiin v. 1974 seuran hallituksen jäsenen prof. Viljo Nissilän aloitteesta. Samalla hänet nimettiin julkaisutoimikunnan puheenjohtajaksi ja julkaisusarjan toimittajaksi.

Toimitteissa julkaistaan ennen kaikkea menetetyn Karjalan kannaksen, sen kaupunkien, Viipurin ja Käkisalmen, menneisyyttä käsitteleviä tutkielmia, mutta myös nykyistä Etelä-Karjalaa koskevia artikkeleita, esim. seurojen ja yhdistysten historiikkeja.

Toimitteiden 5:nteen osaan ovat kirjoittaneet prof. Viljo Nissilä, apulaisprof. Viljo Erkamo, metsänhoitaja Erkki Rautvuori sekä maisteri Pekka Luoma, jonka pro gradu -tutkielma valaisee Karjalan kannaksen viimeistä historiaa, sen evakuoimista sotien aikana 1941–44. Kuvastoa ovat hankinneet Erik Elfström, K. Himanen, Elias Jahnukainen, Reino Kuusela, Juha Lankinen ja Valter Salonen. Oikovedosten lukemisessa on auttanut fil.maist. Elsa Nissilä. Heille julkaisutoimikunta lausuu parhaat kiitokset.

Helsingissä toukokuussa 1981
Julkaisutoimikunta

SISÄLLYS

ALKUSANAT	1
VIIPURIN KADUNNIMET, Viljo Nissilä	3
KARJALAN KANNAKSEN VÄESTÖNSIIRROT JA EVAKUOINNIT JATKOSODAN AIKANA 1941–1944, Pekka Luoma	75
VIIPURIN KAAKKOISLAITAMILTA, Viljo Nissilä	154
KATSAUKSIA JA HISTORIIKKEJA	
AARNE HUUSKONEN. IN MEMORIAM	245
ERKKI HÄMÄLÄINEN 75-VUOTIAS	247
MUISTIKUVIA VIIPURIN NEITSYTNIEMEN RANNOISTA JA SUURISTA KIVISTÄ, V. Erkamo	249
VIIPURIN SUOMALAISEN KIRJALLISUUSSEURAN VAIHEITA, Erkki Rautvuori	252

Viljo Nissilä

Viipurin kadunnimet

SISÄLLYS

I. KAUPUNGINOSIEN, AUKIOIDEN, PUISTOJEN JA KATUJEN SYNTYHISTORIAA	5
II. KAUPUNGINOSIEN NIMET (lyhenteineen) JA KADUNNIMET ..	30
III. NIMEÄMISPERUSTEISTA JA KIELIASUSTA	59
IV. LÄHTEITÄ	72

Viipurin kadunnimet

I. Kaupunginosien, aukoiden, puistojen ja katujen syntyhistoriaa

Viipurin vanhin asutus muodostui pienelle Linnansaarelle linnan vahvojen muurien suojaan, kuten osoittaa venäläisissä kronikoissa siitä vuosina 1293 ja 1322 käytetty nimitys **gorod** kaupunki (M. Akiander, *Utdrag ur ryska annaler* s. 77, 85, 100 ym.). Asumistila siellä kävi kuitenkin ahtaaksi, ja ilmeisesti jo 1300-luvun alkupuolella alkoi asutusta syntyä salmen kaakkoispuolelle kallioniemelle, jossa oli hyviä satamapaikkoja. Kaupunginniemelle syntyvän asutuksen rajat määräisivät satamien lisäksi maasto sekä Karjalaan johtanut ikivanha maantie, joten asutus ahtautui niemen kärkeen, joka sai nimen Katapää (ruots. **skata** niemenkärki), ja siitä hevosenkengän muotoisesti niemen molemmille tasaisille rannoille sekä alkoi vähitellen kiivetä kaupunginvuoren kalliokielekkeille. Tästä asemakaavaltaan sekavasta asutuksesta käytettiin v. 1336 nimitystä **civitas** kaupunki, mutta kaupunginoikeudet se sai vasta v. 1403. Se jakautui neljäksi osaksi I. kortteliksi, joista ensimmäinen sijaitsi silloisen raatihuoneen ja mustainveljesten luostarin ympärillä, toinen siitä länteen satamassa, kolmas linnan vastapäisellä rannalla ja neljäs siitä itään harmaidenveljesten luostarin ympärillä. Siitä alettiin käyttää nimitystä **Vanhakaupunki** I. **Linnoitus** (gamble staden 1576, *Befästningh* 1594), sillä sen ympärille Olavinlinnan perustaja linnanpäällikkö Erik Akselinpoika Tott rakennutti 1475– muurin. Nimitys Vanhakaupunki alkoi muodostua 1500-luvun lopulla, kun muurin ulkopuolelle syntyi asutusta, **Valli** I. **Uusikaupunki** I. **Uusilinnoitus**.

Karjalan maantie, joka tullen Papulan kylän puolelta kulki Salakkalahden rantaa pitkin Kaupunginvuoren pohjoisrinnettä pitkin Katapäähän, lieinee ollut ensimmäinen katu, jonka varteen oli perustettu harmaidenveljesten luostari (mainittu 1403) ja olivat asettuneet monet (saksalaiset) kauppiaat, joille linnanherra Pietari Joninpoika Bonde (1320–1336) oli avannut sataman. Kadusta oli käytetty v. 1547 nimitystä *Tyska gatan* (Saksalaiskatu), mutta sen syrjäytti nimitys Karjaportinkatu (*Caria portt* 1540), sillä kaupunkilaiset pääsivät sen kautta karjansa muurin ulkopuolella oleville laitumille. Toinen tie vei Katapäästä pitkin Viipurinlahden rantaa ohi mustainveljesten luostarin, jolle paavi oli antanut perustamisluvan v. 1392, *Pantsarlahden* ja *Vitsataipaleen* kautta Suomenlahden rantapitäjiin ns. Itärannalle, *itarandha* 1540 (A. I. Arwidsson, *Handlingar till upplysning af Finlands häfder* 1 316). Myöhemmin asutuksen levittyä vuorelle syntyi Yläkatu, *Öffuer gatunn* (Erik Flemingin maakirjassa 1420–1551), itsenäisyys-

denajan Linnankadun edeltäjä, joka kulki Katapäästä ns. Väliportille kaupunginmuurissa. Sen leikkasi kaksi vähäisempää poikkikatua: kiemurainen Ristikatu, Korsgatan 1582, ja Koulukuja (Gymnasiegränd), joka Itärannantieltä tullen sivusi kaupunkikoulua (mainittu 1409).

Tällaisena katuverkko pysyi 1600-luvulle, jolloin vuosina 1627 ja 1628 raivonneet tulipalot tuhosivat suuren osan sekavasta, maalaismaisesta Vanhastakaupungista. Käydessään v. 1638 Viipurissa maamme silloinen kenraalikuvernööri Pietari Brahe totesi kaupungin epäsäännöllisen rakennus- ja katujärjestelmän ja lähetti seuraavana vuonna taitavan insinöörin Anders Torstenssonin laatimaan sinne säännöllisen asemakaavan, ns. regulariteetin. Tämän apulaisen maanmittari Anders Strengin kartasta (1640) voi nähdä, että kaupunki kaavoitettiin säännöllisiin suorakulmisiin kortteleihin, joita erotti toisistaan neljä luoteesta kaakkoon kulkevaa pääkatua ja viisi näitä kohtisuorasti leikkaavaa poikkikatua.

Kaupungin pääkatuja oli keskiaikainen Karjaportinkatu l. Pitkäkatu (Norre Longe gatan emott Slotthet, Longe Gatun 1564, långh gatan 1642, Karie Portz Gatan 1703, Karia Pfort Strasse 1739, Karjaportsgatan 1839), joka oikaistuna ja levennettynä kulki Karjaportilta (Caria poortt 1540) Linnansillan l. Pitkänsillan l. Turunsillan (Slottsbro 1551, Slotz Broo 1650, Longbro 1551, Åbo bro 1799, 1876, 1913) edustalla sijaitsevalle torille, jolla silläkin oli eri aikakausina eri nimensä: Kaupungintori l. Suurtori l. Turuntori l. Ajomiestentori l. Vanha Raatihuoneentori l. Torkel Knuutinpojan tori (Stadtorget 1642, Stoor Torget, Stads Torget 1703, Åboische Thor 1739, Formans Torget 1839, Gamla Rådhusorget 1878). Vähitellen muodostui kuitenkin tärkeimmäksi väyläksi torilta suoraan kaakkoon ylämäkien Väliportille johtanut entinen Yläkatu, joka sai aikojen kuluessa useita nimiä: Suurikatu l. Kuningattarenkatu l. Suuri Kuningattarenkatu (drottninge gata 1642) Kristiina-kuningattaren mukaan. Siitä etelään puhkaistiin samansuuntainen katu satamasta Pyhän Andreaksen tornille, St Andrae gatan 1642 (Pyhän Andreaksen katu), tapahtuihan kaupunginmuurissa sijaitsevassa Andreaksen tornissa (St Andreas torn 1540) Pyhän Andreaksen päivänä marraskuun 30. päivänä 1495 linnanhera Knut Possen toimesta kuulu Viipurin pamaus. Myöhemmin (mainittu 1738) siitä tuli Vahtikellonkatu (Waktsklocksgatan 1839), sillä sen ääressä Kellovuoren juuressa sijaitsi 1460-luvulta peräisin olevan vanhan raatihuoneen kellotorni, josta kutsuttiin porvareita raadin kokouksiin ja varoitettiin kaupunkilaisia uhkaavilta vaaroilta, tulipaloilta ja vihollisen hyökkäyksiltä. Eteläisin katu, entinen Itärannan maantie, oli Luostarikatu l. Luostarinpitkäkatu (Kloster gatan 1642, Kloster Lång Gatan 1703, Manasterska Strasse 1739), joka alkoi Haakoninportilta l. Satamaportilta (Håkansporten 1540), joka oli peräisin skandinaavisesta Hakon-nimestä (ehkä linnanhera Sune Haako-

ninpoika Stålbarmista 1364–1369). Se kulki mustainveljesten entisen luostarin ohi kaupunginmuurissa olevalle Raadintornille (1540), josta tuli myöhemmin maaseurakunnan kirkon kellotapuli.

Uusia poikkikatuja aukaistaessa otettiin huomioon maaston aiheuttamat vaikeudet, joten niistä Vesiportin-, Uudenportin- ja Harmaidenveljestenkatu päättyivät Kuningattarenkatuun (myöh. Linnankatu) ja vain kaksi uloimmaista, Piispankatu lännessä ja Mustainveljestenkatu idässä, puhkaistiin koko pituudeltaan kaupungin läpi. Nämä nimet, ainakin osa niistä, ovat asemakaavoitusta vanhemmat, säilyneet kansanperinteenä jo keskiajalta, kuten on otaksunut Viipurin historian tuntija Gabriel Lagus teoksessaan ”Ur Wiborgs historia”. Vesiportinkatu (Wattuports gatan 1642, Watu Portz Gatan 1703) oli saanut nimensä Vesiportista (Wattenporten 1559), jonka kautta kaupunkilaiset hakivat vettä läheisestä Salakkalahdesta. Harmaidenveljestenkatu l. Karjaportinpoikkikatu (Grå Munke Gatan 1642) kulki ohi fransiskaani l. harmaidenveljien luostarin. Regulariteetin aikana raivattu Uudenportinkatu (Ny ports gatan 1642, Nyportz Gatan 1703) sai nimensä etelämuurissa sijainneesta keskiaikaisesta Uudestaportista (Ny porthenn 1547). Läntistä poikkikatu nimitettiin Kirkkokaduksi (Kyrkia Gatan 1642, Kirkio Gatan 1703, Kirkkokatu 1876, 1913), sillä sen varressa sijaitsi keskiaikainen kivikirkko, jota myöhemmin sanottiin Agricolan kirkoksi, sillä arveltiin uskonpuhdistajamme Mikael Agricolan haudatuksi sinne. Kadun pohjoinen jatke oli saanut nimen Piispankatu sen varrella sijainneesta Piispantalosta, v. 1647 ostetusta Rosenbröjjerin talosta. Myöhemmin katua nimitettiin Kuningattarenpoikkikaduksi l. Kuninkaanpoikkikaduksi ja vihdoinkin koko pituudeltaan (Kirkkokatu mukaan luettuna) Piispankaduksi (Bischofsstrasse 1826, Biskopsgatan 1839). Itäisin poikkikaduista Mustainveljestenkatu l. Luostarinpoikkikatu (Svartmunkegatan 1642) oli saanut nimensä keskiaikaisesta mustienveljien luostarista.

Regulariteettia pyrittiin toteuttamaan myös ”esikaupungeissa”. Anders Streng laati asemakaavan Vallin kaupunginosasta ja maanmittari Erik Aspegren teki v. 1655 kaupunkisuunnittelun, jossa oli mukana myös Siikanie-mi, mutta Pansarlahdessa ei regulariteettia toteutettu. Kaupungin asemakaavoituksessa oli aluksi monia vaikeuksia, mutta v. 1652 raivonnut tulipalo antoi sille vauhtia, niin että se saatiin suurelta osalta suoritetuksi saman vuosikymmenen loppuun mennessä. Näin hävisi lopullisesti keskiajan Viipuri ja syntyi uusi, joka asemakaavaltaan ja rakennuksiltaan säilyi meidän aikoihimme asti.

Jo 1500-luvulla, etenkin sen lopulla, oli asutusta syntynyt, kuten sanottu, myös kaupungin itämuurin ulkopuolelle, ja osaksi sen turvaksi oli Ruotsin kuninkaiden Erik XIV:n ja Juhana III:n aikana vuosina 1562–1594 rakennettu uusi linnoitus l. sarvilinnoitus (Hornwärket 1706), jonka voimak-

kaimpia tukikohtia olivat kuningas Kustaa Vaasan rakennuttama Karja-portin Pyöreätorni (Karjaportsrundel 1547–1550), siitä itään ns. Munkkilähteen luona (ravintola Espilän kohdilla) Äyräpään bastioni ja etelässä osaksi säilynyt Panssarlahden bastioni. Tämä ns. Uusikaupunki sai nimen **Valli** (esim. 1594), mutta kun Erik Akselinpoika Tottin rakennuttaman kaupunginmuurin itäinen siipi revittiin 1738, hävisi nimitys, kun alue oli liitetty Vanhaankaupunkiin l. Linnoitukseen.

Uusia katuja avattiin vähän ja kadunnimistö säilyi melko muuttumattomana. Karjaportinkadun nimen rinnalle ilmaantunut Alakatu (Nedra gatan 1793, 1876), Kuningattarenkadusta tuli 1700-luvun alkupuolella Kuninkaankatu (Kungz Gatan 1703, Königs Strasse 1739) karoliinikunikaan Kaarle XII:n kunniaksi, mutta saman vuosisadan lopulla se muuttui Katariinankaduksi, kun Filip Weckrooth otti vastaan keisarinna Katariinan talossaan Kuninkaankadun varrella (1783). Vahtikellonkadusta tuli samoihin aikoihin Vahtitorninkatu ja Luostarinkadusta l. Luostarinpöytäkadusta l. Haakoninportinkadusta tuli Keisarinkatu muistoksi Viipurin valloittajasta tsaari Pietarista, joka kadun päässä sijaitsevalla Haakoninportilla (myöh. Keisarinportti) otti vastaan 14.6.1710 kaupunginavaimet nuoren neiti Havemanin kädestä.

Viiden poikkikadun nimet ovat vaihdelleet enemmän. Venäläisissä kartoissa v. 1799 ja 1802 niillä on mielikuvituksettomat nimitykset **pereulok** poikkikatu: Pervyj pereulok (Ensimmäinen poikkikatu) = Mustainveljestenkatu, Vtoroi pereulok = Harmaidenveljestenkatu, Tretij pereulok = Uudenportinkatu, Tsetvertyj pereulok = Vesiportinkatu ja Pjatyj pereulok = Piispankatu. Silti vanhat nimet elivät perinteenä, esim. Piispankatu, jota satunnaisesti nimitettiin Kuninkaanpoikkikaduksi (Konungz Twärgatan 1703) tai Haakoninportinpoikkikaduksi (1700-luvun alussa). Vesiportinkatua nimitettiin väliin Ensimmäiseksi Katariinanpoikkikaduksi (l. Catharinaetvärgatan 1839) tai Karjaportinpoikkikaduksi (Kariaportstvärgatan 1703). Mustainveljestenkadulla oli monia satunnaisnimiä: Luostarinpoikkikatu (Kloster Twärgatan 1739) l. Luostarininkatu (Klostergatan 1839) l. Kolmas Katariinanpoikkikatu (3. Catharina Tvär Gatan 1839), joista eräät olivat käytössä samanaikaisesti. Uudenportinkadulla oli joissakin vaiheissa nimet Kymnaasikatu l. Koulukatu l. Koulutuvankatu (Gymnasiegatan 1839), sillä sen varrella sijaitsi kaupungin lukio. Myöhemmin puhkaistiin joitakin uusia katuja: Keisarin- ja Katariinankadun väliin Fresenkatu (1876, ent. Keisarinpoikkikatu), viipurilaisen Frese-suvun mukaan (esim. Jochim Frese osti v. 1691 Ruuthin talon mainitulta alueelta, runoilija Jaakko Frese, ym.), maaseurakunnan kirkon vieritse avattiin Juusteninkatu, jonka lähistössä oli sijainnut vanha Juustenien talo (esim. Jönns Just 1560), ja Keisarin- ja Katariinankadun väliin Teatterikatu, joka oli lähtöisin v. 1832 raken-

netusta teatteritalosta.

Ennen välimuurin repimistä Vanhakaupunki oli ollut varsin ahdas ja suljettu alue, jonka jokainen katu päättyi muuriin ja yhteys muuhun maailmaan tapahtui vain kahdeksan valliportin kautta: Turunportti, ent. Toriportti (1540) l. Veräjäportti (Grind porten 1568) l. Rengasportti (Ringporten 1602), joka vei Linnansillalle, Haakoninportti (Håkansporten 1540), jonka kautta päästiin satamaan, uusi Patteriportti vallien läpi, Pantsarlahdenportti, entinen Šuiskinportti venäläisen kirkon ja hovioikeuden lähistössä, Iso-Kalitka l. Pietarinportti Pietari-Paavalin kirkon takana, Pieni-Kalitka l. Karjaportti, Vesiportti sekä Kalastajaportti, joka vei Kalasatamaan Salakalahden rannassa Linnansalmen suussa.

Vuoden 1640 asemakaavoitusta ei toteutettu Vallissa (ven. Zemlenoi gorod), joten sen rakennukset jatkuvasti muodostivat sekavan rykelmän keskustassa sijaitsevan, mestauspaikkana käytetyn Isontorin l. Vallitorin l. Suuren Vallitorin (Wall Torget 1706) ympärillä. Vasta kuvernööri Karl von Günzelin laatima asemakaava vuoden 1793 palon jälkeen alkoi muovata tätä kaupunginosaa. Keisarin- ja Katariinankatu jatkettiin sen läpi. Vahtikellonkatu kulki pitkin torin eteläistä laitaa, ja v. 1799 valmistuneen Pietari-Paavalin kirkon edustalle hahmoittui Paraatikenttä 1793 (Parad Plats 1839, Paradplan 1878) kasarmien sivustalle. Vallitorin nimi vaihtui Uudek-

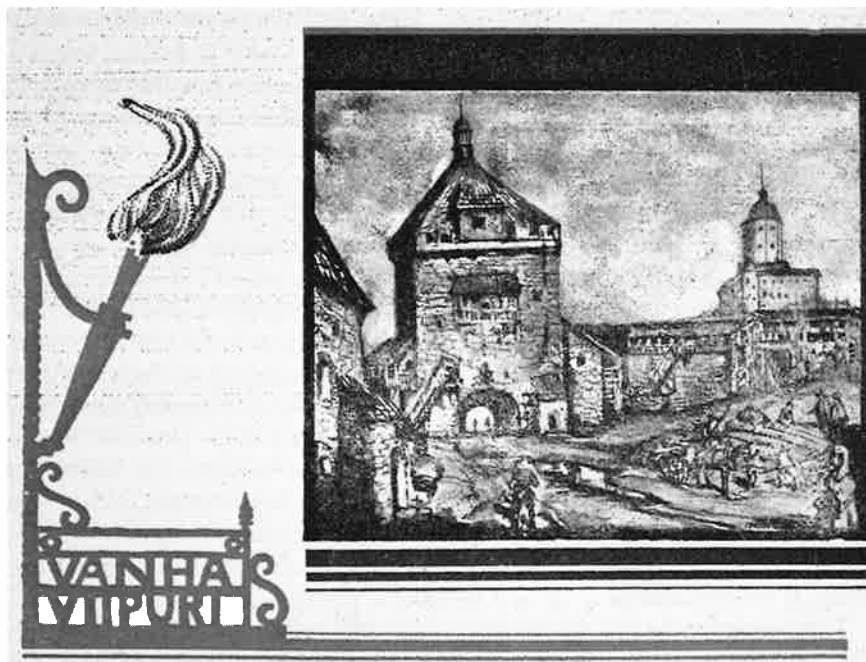
Kaupunginmuurin Karjaportti ja Pyöreätorni. A. Belijn maalaus noin v. 1800.

Vesiportti ja taustalla Kellotorni.
A. Belijn maalaus noin v. 1800.

si Raatihuoneentoriksi, kun sen laitaan v. 1784 (ja uudestaan 1797) oli rakennettu kaupungintalo. Revityn välimuurin tienoille syntynyt Pietarinkatu (1799) jatkui Pietarinportin l. Ison-Kalitkan (ven. **kalitka** porttiovi) kautta Pietarintielle pitkin Salakkalahden rantaa. Myöhemmin Pietarinkatu sai nimen Kasarminkatu lähistöön v. 1775–87 rakennetuista neljästä kasarmirakennuksesta, joista kolme säilyi meidän aikoihimme asti. Raatihuoneentorin laitaan v. 1793 valmistuneen kreikkalaiskatolisen ”kirkastuksen” kirkon taakse syntyi katu, kirkon ja 1880-luvulla rakennettujen venäläisten koulutalojen väliin. Se sai nimen Hovioikeudenkatu v. 1841 läheiseen käs-kynhaltijan palatsiin (rak. 1784) siirtyneestä hovioikeudesta (per. 1839). Panssarlahden ja Äyräpään bastionien välisen muurin paikalle raivattu Aleksanterinkatu nimettiin keisari Aleksanteri II:n mukaan. Joh. Stråhlmanin karttaan 1820 on merkitty Blomster Park (Kukkaspuisto) Luostarinkadun ja Hovioikeudenkadun kulmaukseen.

Vuoden 1794 asemakaava ja vuoden 1823 asema- ja tonttikartta, jotka näkyvät maanmittari C. W. Gyldenin kartassa v. 1839 ja J. W. Palmrothin kartassa v. 1848 Viipurista ympäristöineen, eivät sanottavasti muuttaneet

Veräjäportti Linnansillan suussa.

kaupungin ulkomuotoa. Vasta kun vahvistettiin 15.11.1859 ehdotus kaupunginmuurien purkamisesta ja alkoi syntyä uusi kahleistaan vapautunut Viipuri, oli maanmittari Berndt Otto Nymalmilla mahdollisuuksia ja tilaa uuden asemakaavan laatimiseen. Se valmistui 21.2.1861 ja sitä täydensi uusi rakennusjärjestys 19.12.1871, jotka molemmat uudistettiin v. 1892.

Kun v. 1869 vahvistettiin kadunnimistö, noudatettiin suurelta osalta edellisten asemakaavojen karttanimistöä. Uudessa asemakaavassa keskeisenä oli Pyöreäntornin edustalle suunnitellusta Kauppatorista (1866) alkava Torkkelin esplanadi (1876), jonka laitaan avattiin Torkkeli Knuutinpojan muistolle omistettu Torkkelinkatu (1871), jota myöhemmin jatkettiin Patterinmäelle asti (1888). Kaava-alueen läpi kulki kaksi pääkatua: Katariinankatu, jota jatkettiin Patterinmäen juureen ja joka yhiyi Koiviston maantiehen, ja sitä vastaan kohtisuora Aleksanterinkatu (Aleksanders perspektiv 1861, 1904), joka jatkui täytetyn Salakkalahden pohjukan yli (suunnitellulle) Asematorille. Pohjoismuurin l. Suurenvallin (Stora Wall 1839) vie- reisen kapean muurinkujan Ala-Vallinkadun (1611) l. Itä-Vallinkadun (Östra Wall Gatan 1839) paikalle syntyi levennetty Pohjoisvallikatu (1876) istutuksineen. Kauppatorin vieritse kulki Torikatu (1876), oikeastaan sama

kuin Kolmas Katariinanpoikkikatu. Vanha etelämuuri säilytettiin, mutta sen viereinen kuja levennettiin 1876 Etelä-Vallikaduksi (Läntinen Vallikatu 1839). Itäisten korttelien väliin syntyivät vuosisadan lopulla Possenkatu ja Agricolankatu (kartassa 1913), edellinen linnanhera Knut Possen ja jälkimmäinen piispa Mikael Agricolan muistoksi. Katariinankadun varteen v. 1893 kohonneen kaupunkiseurakunnan kirkon, Agricolan kirkon, ympäristöön syntyivät Agricolanpuisto l. Kirkkopuisto, osa laajaa Torkkelinpuistoa, ja alueen laitaan Urheilukenttä (1893, nuorempi osa v. 1903).

Sarvilinnoituksen itämuurin ulkopuolella avautui tasanko (Glasisi), johon oli alkanut syntyä asutusta, etenkin sen jälkeen kun sinne v. 1547 oli siirretty keskiaikaiseen prebendaan kuulunut hospitaali (sairaala) kirkkoineen ja pappiloineen. Alue sai nimen Viipurinlahdessa sijaitsevan Panssarlahden (Pantzerlax 1594) mukaan, ja se on mainittu erillisenä kaupunginosana jo v. 1567, jolloin kaupungin muodostivat Vanhalinnoitus, Uusilinnoitus l. Uusikaupunki l. Valli, Siikaniemi ja Panssarlahti. Vuoden 1602 laskelman mukaan oli Vanhassalinnoituksessa l. Vanhassakaupungissa 215 taloa, Vallissa 38, Siikaniemessä 19 ja Panssarlahdessa 4. Aikaisemmin v. 1567, jolloin nimet esiintyvät ensi kerran asiakirjoissa, oli Vallissa ja Panssarlahdessa n. 50 asukasta ja v. 1572 Vallissa 20.

Panssarlahden taakse Havinlahden rantamalle alkoi syntyä asutusta ainakin 1600-luvun jälkipuoliskolla, jolloin saksalainen Haveman-suku perusti sinne laivaveistämön, ja asutusta lisäsivät 1700-luvulla perustettu tiilenpolttimo sekä etenkin A. Alfthanin v. 1849 perustama kynttilä- ja saippuatehdas. Vuonna 1861 on mainittu **Havin** esikaupunki (Havis förstad) l. Vanha-Havi, ja myöhemmin siitä tuli kaupunginosa.

Viipurin linnasta länteen **Siikaniemelle** (Sikanemi 1557, 1562) oli asutusta muodostunut viimeistään 1500-luvulla. Tämä uusi esikaupunki, josta oli käytetty myös nimitystä Norrmalm (1582), mainitaan jo v. 1567 (Sickenem eller Neue Vorstad 1602). Siinä oli kaksi porttia: Ribackaporten l. Riipakka (vrt. Rihipakka l. Riirimäki) ja Frostporten (Pakkasportti), jota käytettiin talviliikenteessä Neitsytniemen suuntaan. Linnansillan suussa oli Siikaniementori (Sicanemi Torget 1706). Venäläisvallan aikana Siikaniemestä muodostettiin linnoitus länttä vastaan: esim. keisarinna Annan aikoina rakennettiin Bastion St Anna 1739, kruununlinnoitus, joka sai perustajansa mukaan nimen Kron Annae, Cronewerck St Anna, Kron St Anna, Kron St Annae fästningsverk (esim. 1861). Nimitykset Pyhän Annan Kruunu, Pyhän Annan tori ja Pyhän Annan puisto säilyivät itsenäisyyden aikoihin asti, jolloin vanhat nimet Siikaniemi, Siikaniementori, Siikaniemenpuisto otettiin jälleen käyttöön. Siikaniemestä Viipurinlahteen työntyvä kärke Tervaniemi (Tervaniemi ili Kosa 1847) oli saanut nimensä tervanvientisatamana, jossa etenkin 1600-luvulla, oli ollut terva-aittoja, jopa suuri

tervahovi. Siikaniemen linnoittamisen jälkeen oli Tervaniemen länsirannalle jäänyt vähän asutusta, mutta v. 1854 tämä esikaupunki hävitettiin ja suuri osa sen asukkaista siirtyi Monrepoon alueelle, johon syntyi keisari Paavalin aikana perustetun linnakkeen lähistöön ns. Pavlovskoin esikaupunki.

Siikaniemen linnoittamisen jälkeen vuodesta 1738 lähtien alkoi asutusta syntyä tiheämmin myös Neitsytniemelle, joka sai nimen Viipurin esikaupunki, Vyborgskij Forstat 1785, Wiborska förstaden 1836, Wiipurin esikaupunki l. Neitsytniemi 1876. Asutuksen leviämiseen vaikutti myös venäläisen sotilashospitaalin, hautausmaan ja kirkon siirtyminen sinne 1784 Pietarin esikaupungin kaakkoislaitamalta. Tulevan tieverkoston määräsi se, että linnoituskentän keskeltä tie vie kahteen suuntaan: länteen (myöh. Mikonkatu) ja pohjoiseen (myöh. Sorvalintie).

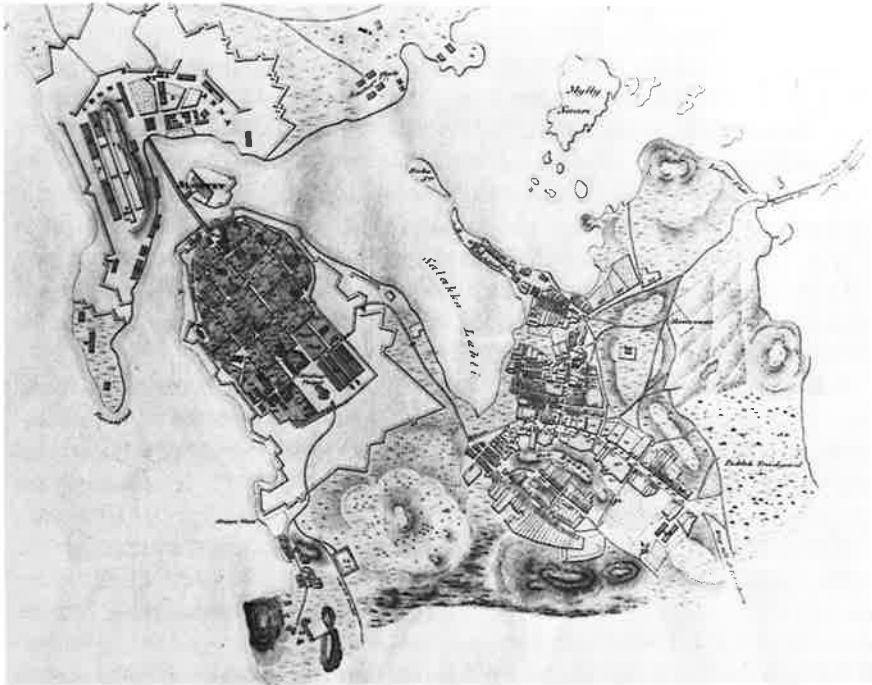
Nuorimmat läntisistä esikaupungeista olivat **Sorvali**, **Saunalahti** (ja Likolampi), **Hiekka** (ja Pavlovskoi), **Pikiruukki** (myöh. Vanha-Viipuri), **Monrepos** l. Monrepoo ja **Kivisalmi**. Sorvalinsaareen (Sorwarinsaari 1591), jonne 1773–99 oli syntynyt luterilainen hautausmaa, muodostui asutusta etenkin 1800-luvulla. Saunalahteen (Sauna Lax 1769) Lappeentien eteläpuolelle alkoi asutus 1800-luvun puolivälissä ja samoin tien pohjoispuolelle Likolammille, joka lampi näkyy vielä vuoden 1799 kartassa. Linnansalmen läntiselle hiekkarannalle oli syntynyt lastauspaikka, Lastage Platz 1839, Hiekka lastageplatz 1861, joka alkoi vetää asutusta puoleensa ja sai nimen Hiekka (Hecka 1817, Hiekka strand 1841). Siihen kuului myös Vekrotniemen sahan alue, jossa oli 1740-luvulla ollut Weckrooth-suvun omistama pikikeittämö. Voimistunut merenkulku oli etenkin 1600-luvulla synnyttänyt pikikeittämöitä pitkin Suuren Linnansaaren rantoja, ja jo v. 1765 oli vähäistä asutusta Pikiruukissa (Bäckbruket 1799). Monrepoon puiston äärille oli syntynyt asutusta ainakin 1900-luvun vaihteessa ja samoihin aikoihin myös Kivisalmelle l. Kivisillansalmelle, joka aikoinaan oli ollut linnan ikivanha kalastamo (Steennbrofiske 1560).

Siikaniemeltä näihin esikaupunkeihin päästiin Pyhän Annan linnoitukseen kuuluvien kolmen valliportinkautta: Neitsytniemenportti, Haminanportti ja Hiekanportti. Uutta nimistöä syntyi asutuksen ja tonttijärjestelyjen myötä: Siikaniemessä St Anna Promenaden (1861), St Annae park (1876), St Annae torg (1878), Pyhä Anna (1876) ja vuoden 1913 kartassa Annankatu, -tori, Elisabetinkatu, Haminankatu, Siikaniemenkatu, Tervaniemenpuisto, Makasiinikatu ja Neitsytniemessä v. 1876 Antinkatu, Hospitalinkatu (1874-), Kivikkokatu, Konstantininkatu, Mariankatu, Matinkatu, Mikonkatu, Palotori, Pekonkatu, Rantakatu (Strand Gata 1835, Richardinkatu, Simonkatu ja vuoden 1878 ruotsalaisessa kartassa: Andreasgatan, Brandtorget, Hospitalsgatan (vrt. å krono Hospitalet i Wiborgska Förstaden,

Sanansaattaja Viipurista 1835 no 14), Konstantinsgatan, Mariegatan, Michaelsgatan, Pehrsgatan, Richardsgatan, Simonsgatan, Stengränd, Strandgatan sekä vuoden 1913 kartassa: Antinkatu, Kivikkokatu, Konstantininkatu, Mariankatu, Malmikatu (Malmgatan), Matinkatu, Mikonkatu, Palotori, Pekonkatu, Rakennusmestarinkatu, Rantakatu, Rikhardinkatu, Simonkatu, Etelä-Sorvalintie, Pohjoinen Sorvalintie, Uusi Sorvalintie ja Varvikatu.

Vielä 1600-luvun lopulla olivat Äyräpään bastionista pohjoiseen ja itään leviävät alueet olleet kaupunkilaisten ryytimaina, peltopalstoina, joita viljelivät kaupungintorppien Ojatikon ja Kotoisen haltijat. Venäläisvallan aikana etenkin vuodesta 1738 lähtien, jolloin Vallin kaupunginosa oli liitetty Vanhaankaupunkiin, asutusta alkoi muodostua Salakkalahdenniitylle Punaisenlähteen (ehkä ent. Munkkilähteen) tienoille kahden puolen Pietarin maantietä, jossa sijaitsi myös venäläisen varusväen kesäleiri. Maantien varressa oli myös vanha hautausmaa (Friedhof 1706).

Tämä oli ns. **Pietarin esikaupungin** alkua. Siitä käytettiin monia nimiä: St Petersburgsche Seithe 1739, St Petersburgskij Forstat 1785, Pie-

W. Gyldénin kartta Plan af Wiborg 1839.

tarbori 1836, St Petersburgska förstaden i närheten af röda brunn 1861, Pietarin esikaupunki 1868, 1878, myös Lopotti l. Venäläinen lopotti l. Sotilaslopotti l. Ajurien lopotti l. Kosan lopotti l. Vuohilopotti (ven. **koza** vuohi), Slobodden 1793, Pietarporin lopotti 1882. Lopotti, jota käytettiin vielä asu-essamme 1916- Aninassa, on lähtöisin ven. appellatiivista **sloboda** esikaupunki.

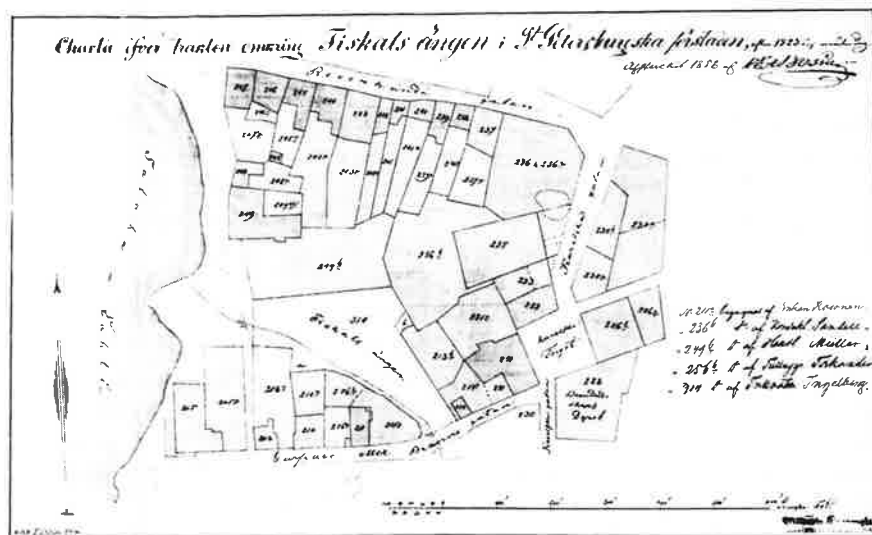
Punaisenlähteen tienoilta asutus levisi pohjoiseen Revonhääntään ja etelään Suolle (Suokaivo 1868, Hatulaisen kartano Suolla 1882, sanomalehdessä Ilmarinen 1868 no 52 ja 1882 no 95). Alueella sijaitseva Kilivuori l. Pukkimäki l. (myöh.) Myllymäki pakotti Pietarin maantien tekemään polven ensin pohjoiseen ja sitten kaakkoon. Sen eteläpuolinen osa sai nimen (ainakin jo 1790-luvulla) Kilikortteli l. Vuohilopotti l. Pukkimäki (Get Backen 1839), ja siitä vielä etelään sijaitsi Suon laitamilla Uusilopotti l. Uusikaupunki (St Peterburgska Nya och Get Sloboden 1835, St Peterburgska Förstaden Nya Slobodd 1840).

Vuoden 1861 asemakaavassa Pietarin esikaupunki jaettiin kahtia: **Repolan** ja **Aninan** kaupunginosiksi. Repola ulottui Pietarintiestä Revonhääntään (Refvohendä 1694), jossa vielä 1600-luvulla oli ollut kaupungin tiiliuuni ja vuodelta 1703 on mainittu terva-aittoja (Räfwohenne Tiäre bodar). Pietarin esikaupungin itäinen osa (Vuohilopotti ja Uusilopotti) sai nimen Anina ilmeisesti venäläisestä asusta **Annina sloboda**, olihan esikaupunki kehittynyt keisarinna Annan aikoihin, mutta myös Lopotti-nimi, kuten sanottu, säilyi kansanperinteessä. Aluetta halkoivat Karjalaan ja Kannakselle (Pietariin) suuntautuvat maantiet. Pietarintie sai alkunsa valliportista, ns. Pietarinpöytä, ja sen kuntoon kiinnitettiin suurta huomiota. Esim. v. 1790–92 se korjattiin portilta Ladon sairaalaan asti ja v. 1851 sen varteen istutettiin 90 lehmusta. Sen nimi esiintyy paitsi aikakauden kartoissa myös sanomalehdissä: esim. Jäppisen kartano Pietarborin esikaupungissa suurella kadulla (Sanansaattaja Viipurista 1836 no 15), vid stora gatan i St Peterburgska Förstaden (Kanava 1840 no 3), vid Petersburgska gatan i St Petērburgska förstaden (Kanava 1846 no 32). Se oli siis Suurikatu, jonka rinnalla oli sivukatuja, esim. v. 1839 mainittu Get Gatan (Kilikatu tai Pukkikatu). Toisen pääkatu, Karjalan maantie, erkani Pietarintiestä ja suuntautui kohti Papulansalmea.

Repolan kaupunginosan lounaiskulmaan syntyi Punaisenlähteen (ein grosser Brunnen 1739, Punanenlähde, Brunn 1839, kaivo l. punanen lähde 1876) ympärille Punaisenlähteentori (Rödabrunnstorget 1878), josta tuli lopottilaisten kauppatori (Otava 1861 no 7). Nimensä lähde (vrt. Munkkilähde) oli saanut joko ruostevedestään tai Otavassa kerrotusta punaisesta kaivonkannestaan. Salakkalahden liejuiselle niitylle syntyi 1800-luvun alussa viisi Likakatua, ven. grjaznije ulitsi (Smutsgatan, Sanansaattaja Vii-

purista 1835 no 11) I. Rantakadut (Strand Gatan 1838, Strandtver Gatan 1834, no 12). Myöhemmin ne erotettiin nimillä Eerikin-, Abrahamin-, Jaakopin-, Iisakin- ja Viskaalinkatu, esim. Eronkadun kulma (Viipurin sanomat 1880 no 21), Eriksgränd 1878, Aprahaminkatu 1876, Abrahamsgränd 1878, Jakobsgränd 1878, Iisakinkatu (Viipurin Sanomat 1891 no 277), Isaksgränd 1878, Viskaalinkatu 1876, Fiskalsgränd 1878. Esim. v. 1838 ehdotettiin viranomaisten taholta uutta viidenteen likakatuun vievää tietä.

Repolan kaupunginosan muut kadunnimet syntyivät 1800-luvun toisella puoliskolla: Aleksanterinkadusta Revonhääntään erkaneva Revonhännänkatu (Ilmarinen 1868 no 33), Punaisenlähteentorilta lähtevät Punaisenlähteenkatu (1913), Pohjolankatu (Viipurin Sanomat 1891 no 277) ja Tottinkatu (1913). Aseman edustalla (rak. 1870, uusi asema 1913) avartui Asematori, jonka Rautatienkatu (Rautatiekatu, -tori 1876, 1913, Järnvägs-gatan 1878) erotti ns. Kolmikulmasta (1913), kolmiomaisesta puistikosta. Vanha Karjalan maantie oli muuttunut Karjalankaduksi (1860, 1876, 1913), Karelskagatan (1878), jonka poikkikatu oli Taavetinkatu (1913). Kaupunginosan länsipäässä erosi Torkkelinkadusta Maununkatu (Magnus-gatan 1878) ja itäpäässä Pietarinkadusta (1876, 1913) Eliaankatu 1876 (Eliasgatan 1878), jonka varressa kummalla kohosi v. 1796 valmistunut ortodoksinen Eliaan I. Virkistävän lähteen kirkko. Tienoon asutusta oli li-

V. Bosinin kartta 1856 Viskaalinniityn ympäristöstä Pietarin esikaupungissa (Repolan kaupunginosassa).

sännyt myös v. 1863 perustettu Yhdysoluttehdas. Nimetönkatu, vähäinen kuja Karjalankadun ja Eliaankadun välissä (Ilmarinen 1880 no 7) oli hävinnyt.

Aninan (myöh. **Kalevan**) kaupunginosan keskeinen paikka oli Myllymäki (ent. Kili- l. Pukkimäki), jonka viimeinen tuulimylly oli hävinnyt v. 1883. Mäen entisestä nimestä säilyivät kauemmin siitä johtuneet Kilikatu ja Pukkikatu, joiden sijainnista tiedot ovat ristiriitaisia, koska uusi asemakaava tuhosi ainakin osan kaduista. Erään tiedon mukaan Kilikatu (Ilmarinen 1880 no 1, Viipurin Sanomat 1891 no 277) kulki jossakin Aionkadun ja Pellervonkadun suunnassa ja Pukkikatu (Ilmarinen 1882 no 126, Viipurin Sanomat 1882 no 126, 1888 no 162) Otavan- ja Torkkelinkadun tienoilla. Kaupunginosan vanhimpia kirjattuja tietoja on lisäksi Lasaretinkatu 1876, 1882 (Ilmarinen 1882 no 93), Lasaretsgränd 1878, myöh. Sairashuoneenkatu (Viipurin Sanomat 1894 no 10), joka oli saanut nimensä vuosisadan alussa perustetusta lääninsairaala (Läne Lazarett 1839, Läne-Lazarettet 1861), Sotamieskatu (Viipurin Sanomat 1893 no 304), joka sijaitsi Sotilaslopotissa ja lähellä kasarmeja, rykmentintaloa (Polkovoi dvor 1785, Militär kaserner 1839, Kasarmi 1802, 1876). Aninan kaakkoislaitamalla oli jo 1700-luvulla venäläinen sotilashospitaali kirkkoineen, joka paloi 1783, jolloin sairaala siirrettiin Neitsytniemelle. Sotilaslopotti oli lähinnä syntynyt Tervaniemen esikaupungin hävittämisen jälkeen 1855.

Aninassa sijaitsi myös Vilkkeenkatu 1876 (Wilkesgränd 1878), joka oli saanut nimensä tunnetun lahjoittajan Adam Wilken mukaan (ks. tark. Leena Laine, Wilken koulu Viipurissa. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 4, 1980). Hävinnyt oli Punaisenlähteentorin Solakatu (Viipurin Sanomat 1894 no 31) jossakin myöhemmän Pellervonkadun tienoilla, ilmeisesti sama kuin viipurilaisen haastateltavan Aleksanteri Lehden (s. 1881) muistama Sipkasola, lainanimi Balkanin Sipkan solan mukaan, jossa Suomen kaarti oli taistellut venäläis-turkkilaisessa sodassa 1800-luvun loppupuoliskolla. Tunteaton oli myös Spruthusgatan 1839 (vrt. palokuuri l. ruiskuhuone 1876) jossakin Repolan ja Aninan rajoilla.

1800-luvun lopulla syntynyttä on muikin vuoden 1913 kartassa esiintyvä Aninan kadunnimistö: Aninankatu, muistona vanhasta Aninanpuistosta (ks. Sven Hirn, Vihantaa Viipuria. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 1, 1976, s. 14-21), Arvidinkatu, Helmikatu, Ladaunkatu l. Ladonkatu suurlahjoittaja Henrik Vilhelm Ladon (k. 1797) ja hänen perustamansa vaivais- ja köyhäintalon muistoksi, Maaskolankatu kaupungin omistamasta Maaskolan tilasta, Maneesinkatu 1700-luvun lopulla rakennetusta sotilasmaneesista, Ryytimaankatu (ryytimaa 1876), Susikatu, joka perinteen mukaan (kertoneet lehtori Toivo Valtavuo ja asemakaava-arkkitehti Otto- I. Meurman) oli saanut nimensä viipurilaisen kunnallismiehen

Panssarilahden kaupunginosaa 1800-luvun lopulla.
Ylhäällä oikealla Realilyseon ja Klassillisen lyseon uudisrakennukset.

konsuli Eugen Wolffin nimen suomennoksesta, sekä kalevalaiset Ainonkatu, Kalevankatu, Kullervonkatu, Otavankatu, Pellervonkatu, Sammonkatu (Samponkatu, Viipurin Sanomat 1894 no 10).

Repolan ja Aninan kaupunginosien eteläpuolella sijaitsi **Pantsarlahti**, joka alkoi Koulukentästä ja Torkkelinpuistosta ja -kadusta jatkuen Viipurinlahteen. Koulukentän ja puiston vieritse kulki Vaasankatu muistona Viipurin historiaan paljon vaikuttaneesta Vaasojen kuningassuvusta, samansuuntainen Repolasta tuleva Brahenkatu muistona regulariteetin alkuunpanijasta Pietari Brahesta, Aninan puolelta tulevat Kullervon- ja Sammonkatu, Kolikkoinmäenkatu, myöh. Lylynkatu viipurilaisen itsenäisyystaistelija Julius Lylyn (k. 1903) muistoksi, ja Patterinkatu 1860-luvulla rakennetun Patterinmäen juuressa. Samansuuntaisia, mutta keskeiseen Panssarilahdenpuistoon päättyviä olivat Kaarlonkatu, Robertinkatu (pormestari Robert Örnistä, k. 1865) sekä Ludviginkatu. Näitä lävistivät etelästä lukien Tehtaankatu (osa Pontuksenkataa), Mallaskatu jo 1700-luvun lopulla mainitusta mallasjuomatehtaasta, Panssarilahdenkatu ja -puisto, Vanhastakaupungista tulevat Linnan- ja Torkkelinkatu. Samansuuntaisia olivat Suokatu (ks. ed.) Vaasankadun ja Kullervonkadun välissä ja pikkukadut Niilonkatu, Ollinkatu (Olavinkatu), Tapionkatu ja Heikinkatu, jotka sijaitsivat Kullervonkadun (puistokadun) ja Patterinmäen välissä. Kaduista Brahenkatu,

Kolikkoinmäenkatu, Kullervonkatu, Ludviginkatu ja Vaasankatu on mainittu Viipurin Sanomissa 1891 (no 287) ja 1894 (not 28, 34, 40), ja kaikki kartassa v. 1913.

Kaupunginmuurin purkamisen jälkeen alkoi v. 1862 syntyä sen ja Salakkalahden väliselle kapealle kaistalle, entisille kaalimaille (Trädgårdar 1703), uusi kaupunginosa, josta aluksi käytettiin nimitystä Uusikaupunki (Otava 1861 no 14, Ilmarinen 1880 no 2, 20), joskin jo 1870-luvulta alkoi vakiintua nimitys **Salakkalahti**. Sen kadunnimistöön kuuluivat Fredrikin-
katu 1876, 1913 (Fredriksgatan 1878), Pajakatu 1876, 1913 (Ilmarinen 1880 no 2), Smidjegatan 1878, Salakkalahdenkatu 1913.

Pietarin esikaupungin pohjoisreunamilta alkoi **Papulan** kaupunginosa, joka vielä 1861 laskettiin kuuluvaksi tähän Pietarin esikaupunkiin l. Lopottiin (Nymalmin asemakaavakartta 1861). Myöhemmässä Modeenin kartassa 1876 oli Papulaan merkitty vain saksalainen Behmin koulu (per. 1856), Marienhofin huvila (1839) ja naulatehdas (1862), ja F. Tilgmanin kivipainossa 1887 painatetussa litografiassa Papula näyttää melko asumattomalta. Vanha Karjalan maantie oli muuttunut Papulankaduksi (Papulagatan 1878), ja samansuuntaisina lävistivät Papulanniemen Vuorikatu, Saimaankatu, joka oli saanut nimensä Suomenvedenpohjaan avatusta Saimaan kanavasta, sekä sen jatko Huvilakatu (huvila 1876). Näitä kohtisuoraan olivat

Viipuri nähtynä noin v. 1870 Papulasta. B. Reinhold pinxt. F. Tilgmanin kivipaino 1887.

Kirkkosaarenkatu, joka oli nimetty Revonhännän päässä sijaitsevan Kirkkosaaren (Kyrkio Holmen 1655) mukaan, ja näiden takaiset Upseerinkatu, Majurinkatu, -puisto, Tarkka-ampujankatu, jotka olivat saaneet nimensä Behmin koulun paikalle rakennetuista kasarmeista (1881–82), sekä viimeisenä Myllysaarenkatu läheisen Myllysaaren (Mylly Saari 1839) mukaan. – Papulan rautatiesillasta kääntyi oikealle Pamppalankatu, myöh. Loikkasenkatu, jonka varteen lähelle Papulanlahtea syntyi uusi asutuslähiö. Sen Kalevala-aiheinen kadunnimistö oli seuraava: Ilmarinkatu, Kyllikinkatu, Mielikinkatu, Vellamontie ja Väinönkatu (vuoden 1913 kartassa).

Loikkasenkatu vei yli Karjalan radan Loikkasen esikaupunkiin, jonka valtuusto oli perustanut v. 1898 ja joka oli saanut nimensä Papulan tilan lampuodista Antti Loikkasesta (k. 1868) ja hänen pojastaan Niklaksesta. V. 1902 silloiset loikkaselaiset esittivät valtuustolle, että esikaupungin nimeksi annettaisiin **Karjalan** esikaupunki ja että siellä olevat kadut saisivat nimet Rauha-, Lempi-, Toivo-, Hackmanin-, Veljeys-, Lätinen Puisto-, Itäinen Puisto-, Suomen-, Sandelsin-, Brunoun-, Perus-, Hovingin-, Ajurin-, Laki-, Talli-, Valo-, Koivu-, Runebergin-, Snellmanin-, Väinön-, Ahkeruus-, Kanerva-, Lönnrotin- ja Vapauskatu (sanomalehti Viipuri 29.11.1902), ja vain vähän muuttuneena tämä nimistö säilyi Viipurin menetykseen asti (1944). Vähäiset muutokset johtuivat asemakaavan laajenuksesta 12.6.1922.

Uusien kaupunginosien Salakkalahden, Papulan, Repolan, Aninan ja Pansarlahden kadunnimet tarkisti jo 1890-luvulla toiminut komitea ja ne painettiin vuoden 1913 karttaan Viipurin kaupungista ja sen ympäristöstä. Vähäisiä merkintöjä lukuunottamatta esikaupunkien Kangasrannan, Kelkkalan, Monrepoon ja Talikkalan ensimmäinen kadunnimistö sisältyy 42-lehtiseen E. A. Piponiuksen toimittamaan Karttaan esikaupungeista 1902–1918, joka oli laadittu mittasuhteeseen 1:2 000 korkeuskäyrineen. Niiden kadunnimet on esitetty vasta seuraavan ajanjakson nimistön yhteydessä.

Itsenäisyydenajalla Viipurin kaupunginvaltuusto asetti toimikunnan kaupunginosien ja katujen nimien tarkistamista ja muuttamista varten. Marraskuun 30. päivänä 1927 toimikunta jätti valtuustolle mietintönsä, johon sisältyy aakkosellinen nimiluettelo, kahdeksan karttaa ja kuusi pöytäkirjaa (Mikkelin Maakunta-arkisto). Lisäksi toimikunta ehdotti, että valtuusto anois valtioneuvoston vahvistusta ehdottamilleen kaupunginosien ja katujen nimien muutoksille, mikäli ne koskivat jo vahvistettuja asemakaavoja, ja että valtuusto tekisi hyväksymiensä asemakaavojen nimistöön toimikunnan esittämät muutokset ja määräisi toimikunnan ehdottamat nimet otettaviksi käyttöön niillä asutusalueilla, joilla kadunnimistöä ei vielä ollut. Ennen lopullista hyväksymistä toimikunta jätti ehdotuksensa kaupungin asemakaavatoimikunnan ja rahatoimikamarin tarkastettaviksi ja toivoi, että

joku nimistöön perehtynyt tiedemies tarkastaisi ehdotetut nimet. – Nimitoimikuntaan kuuluivat varatuomari J. H. Konttinen puheenjohtajana ja jäsenenä kaupunginjohtaja Taavi Siltanen, kaupungin geodeetti K. A. Jylhä, lehtori Yrjö Ora ja sihteerinä asemakaava-arkkitehti Otto-I. Meurman.

Itsenäisyydenajan Viipurin kadunnimistö vahvistettiin 15.10.1929 ja sisältyy Otto-I. Meurmanin laatimaan asemakaavakarttaan 1935 ja kaupunginhallituksen 15.7.1936 painattamaan ”Viipurin kaupunginosien ja katujen nimiluetteloon”. Muutokset kokonaisnimistöön verrattuina olivat vähäiset. Linnoituksen (Ent. Linnoitus) osassa Karjaportinkatu vakiintui ent. Alakadun tilalle, Karjalankatu Aleksanterinkadun tilalle ja Viipurin takaisinvalloituksen jälkeen siitä tuli 1941 Mannerheiminkatu. Lisäksi vaihtuivat seuraavat nimet: Etelävalti (ent. Etelävallikatu), Pamppalankatu (Fresenkatu), Kaarle Knuutinpojan katu (Kasarmikatu), Katarinankatu Linnankaduksi, Keisarinkatu Luostarinkaduksi, Kirkkokatu Piispankaduksi, Pohjoisvallikatu Pohjoisvalliksi, Possenkatu Tuomiokirkonkaduksi, Teatterikatu Possenkaduksi, Urheilukenttä Koulukentäksi, Uusi Raatihuoneentori Raatihuoneentoriksi ja Vanha Raatihuoneentori Torkkeli Knuutinpojan toriksi. Päävahdin taitse kulkeva lyhyt katu sai nimen Katapäänkuja, maaseurakunnan kirkon kupeessa sijaitsevat aukio ja katu nimet Munkkitori ja Munkkikuja.

Salakkalahden kaupunginosassa vaihtui Fredrikinkatu Tavastinkaduksi ja Pajakatu Kurjenkaduksi, Pantsarlahdessa Kaarlonkatu Pormestarinkaduksi, Kolikkoinmäenkatu Lylynkaduksi, Ludviginkatu Keihäskujaksi, Ollinkatu Olavinkaduksi ja Robertinkatu Kilpikujaksi, Repolassa Abrahaminkatu Suonionkaduksi, Karjalankatu Äyräpäänkaduksi, Revonkatu Revonhännäksi, Taavetinkatu Erkonkaduksi ja Viskaalinkatu Lallukankaduksi, Kalevan (ent. Aninan) kaupunginosassa Antoninkatu Valionkaduksi, Arvidinkatu Arvinkaduksi, Ladaunkatu Juteininkaduksi, Maaskolankatu Veturikaduksi, Maneesinkatu Kappelikaduksi, Pietarinkatu Kannaksenkaduksi, Ryytimaankatu Puutarhakaduksi ja lopulta yhdistettiin Repolan Suonionkatuun, Sairashuoneenkatu, -tori Sairaalankaduksi, -aukioksi, Sotamiehenkatu Sotilaskaduksi ja Myllymäenaukiolta puhkaistiin 1929 Myllymäenkatu Kannaksenkadulle.

Papulan kaupunginosassa vaihtuivat vain Pamppalankatu Loikkasenkaduksi ja Mielikinkatu Tursonrannaksi. Papulan maille syntynyt Karjalan esikaupunki (Loikkanen) liitettiin hallinnollisesti kaupunkiin v. 1924 ja myös kadunnimistössä tapahtui vähäisiä muutoksia: Kanervakatu Paukkutiekse, Lukukatu Lakikaduksi, Lönnrotinkatu Louhenkaduksi, Runeberginkatu Läksypoluksi, Snellmaninkatu Notkelmakujaksi, Lempikatu Kannelkadun ja Rauhankadun välistä hävisi ja uusia syntyi Aapiskuja (ent. Snell-

maninkadun eteläpää), Juurikuja, Kerhokuja, Poikkipolku (osa Väinönkatua) Ajurinkadun ja Rauhankadun poikki, Tallikatu. Papulansillan (1854, uusi 1936) taakse syntyi uusi Imatran kaupunginosa, jonka kaava vahvistettiin vuosina 1926, 1929. Sen katuverkostoon kuuluivat Kynnäpääkatu, Naistenkaivontie, Onkitie, Suksimäentie, Tuskulumintie ja kauemmas uuden urheilukentän (1921) vieritse kulkeva Urheilukatu ja teurastamon (1913) alueelle Karjakatu ja Laumatie. Imatran kaupunginosasta pari kolme kilometriä pohjoiseen, Lavolaan suuntautuvan tien koillispuolelle perusti v. 1930 Viipurin Marttayhdistys siirtolapuutarhan peltoaukeamalle. Tämän ns. Lyytikkälän puutarhan käytäväverkosto sai toivenimistön: Kaunokintie, Kielontie, Lemmikitie, Metsätähdentie, Partiopolku, Päivänpuisto, Sinikellontie, Vanamontie ja Vuokontie.

Kaupungista luoteeseen sijaitsivat Linnansillan (ent. Turunsillan) takana **Siikaniemi** (ent. Pyhä-Anna) ja **Neitsytniemi** (ent. Viipurin esikaupunki). Siikaniemessä vaihtuivat Annankatu, -tori Siikaniemenkaduksi, -toriksi, Elisabetinkatu Hiekanportinkaduksi, Haminankatu Haminanportinkaduksi, Makasiinikatu Tervaniemenrannaksi, Siikaniemenkatu Tervaniemenkaduksi ja Neitsytniemellä Kivikkokatu Kivikujaksi, Konstantininkatu Merikaduksi, Malmikatu Nummikaduksi, Pekonkatu Neitsytniemenkaduksi, Rikhardinkatu Tullikaduksi ja Varvikatu Telakkakaduksi. Vanha Hospitalinkatu oli jo aikaisemmin hävinnyt.

Kaupungin katuverkosto lisääntyi valtavasti, kun valtioneuvoston päätöksellä 23.4.1922 ns. esikaupungit liitettiin kaupunkiin kolmessa vaiheessa: 1) 1.1.1924 Kangasranta, Talikkala, Papula, Huusniemi ja Perojoensuusta tilanosa, 2) 1.1.1928 Liimatan yksinäistila, Kelkkala, Maaskola ja Suur-Peron Mättäänjärven tilasta osa ja 3) 1.1.1933 Pappilanniemi, Hevossaari, Huhtiala, Kostiala, Jytilä, Laiharanta, Herttuala, Tuuttila, Hieta-la, Monrepon yksinäistilat, Tammisuo ja osia Naulasaaresta, Haan kylästä Ronkaan tila, Kärstilä, Ykspään tilasta osia, Kärjen yksinäistalosta osa, Kilpisaaret ym. Uuraan saaria (ks. esim. Otto-I. Meurman, Kaupungin alue ja asemakaavat. Viipurin kaupungin historia V s. 15-56). Ennen pakkoliitoksia oli Uuras v. 1932 liitetty kaupunkiin.

Luoteisista esikaupungeista pakkolunastettiin Monrepon kartanosta 1919-21 **Hiekka-Pavlovski, Vekrotniemi, Sorvali-Kivisilta ja Sauna-lahti-Likolampi**, joiden asutus ja kadunnimistö olivat syntyneet valtaosalta 1800-luvun lopulla. Itsenäisyydenajalla Hiekassa (ja Pavlovskoissa) vaihtui Antinkatu Anttilankaduksi, Pajakatu Hiilloskujaksi, Kaivokatu Omankaduksi, Vekrotniemen Rantakatu Tukkirannaksi, Rinnekatu Rinnetieksi, Simonkatu Kaiposenkaduksi, Valtakatu Latokartanontieksi, Vuorikatu Palotorninkaduksi, Väinönkatu Osuuskaduksi ja syntyi uusia katuja: Kalliokuja, Peltokatu, Pikiruukintie, Puutarhakatu. Ajanjaksolla syntyi

myös Vanhan-Viipurin (ent. Pikiruukin) kadunnimistö: Kesäkuja, Kevät-polku, Kiurunkuja, Saarentie, Suomenvedenkatu, Suvikatu ja Varjotie. Saunalahdessa (ja Likolammilla) vaihtuivat Juhonkatu Korentokujaksi, Saunalahdenkatu Tykistökaduksi, Sofiankatu Haminanportinkaduksi ja syntyi uusia: Linnasaarenkatu, Lipontie, Metsolantie, Metsäkatu, Mielikinkatu, Monreponkatu, Nyyrikintie, Peikkopolku, Perhoskuja, Ratakatu, Saunalahdentie, Siimeskatu, Sisartenpuisto, Tuulikintie ja Vipusenkatu. Vasta v. 1923 syntyi uusi kortteli Liponkadun ja Mielikintien välille. Sorvalissa vaihtuivat Patterikatu Viestikaduksi, Rantakatu Veistämöntieksi, Valtakatu Savonkaduksi ja syntyi uusia: Kivisillantie, Kuudeskatu, Mutkakatu, Mökkikuja, Mörssärikatu, Orjajarjuntie, Pajuniityntie, Sorvalintie, -tori, Toukotie ja Viideskatu. Sorvalissa tontitettiin Ensimmäisenkadun ja Mörssärikadun välinen alue vasta 15.12.1925.

Itäiset esikaupungit erotti kaupungista 1860-luvulla rakennettu laaja linnoitusvyöhyke (ks. D. Kaijanen, Viipurin linnoitustyöt 1850-70-luvulla. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 3 (1978) s. 30-56). Itsenäisyydenajalla siitä tuli erillinen kaupunginosa nimeltä **Patterinmäki**, johon kuuluivat sitä lävistävä Torkkelinkadulta alkanut Lippupatterintie ja osa Hirviaukiota.

Itäisissä esikaupungeissa **Talikkalassa** (ent. **Tiiliruukilla**) olivat kadunnimet syntyneet 1880-90-luvulla, esim. vuoden 1895 manttaaliluettelossa on mainittu Tiiliruukin alkupäästä Alakatu, Aleksanterinkatu, Kaivokatu, Pekonkatu, Saunakatu, Tiiliruukinkatu, Uusikatu ja Vilhonkatu. Alkuperäisistä nimistä vaihtuivat itsenäisyydenajalla Annankatu Talikkalankaduksi, Antinkatu Anteronkaduksi, Kaivokatu Kiulukaduksi, Koulukatu Aakoskaduksi, Mariankatu Martankaduksi, Saunakatu Tiilimäeksi, Tiiliruukinkatu Tiiliuuninkaduksi, Juhonkatu Tikkumäeksi, Uusikatu Yhteiskoulunkaduksi ja säilyivät Alakatu, Aleksanterinkatu, Liikemiehenkatu, Lisäkatu, Pekonkatu, Pienikatu, Pilakatu, Rajakatu, Tikkutehtaankatu, Vilhonkatu sekä Yläkatu. Myös oli syntynyt uusia: Hirviaukio, Jukolankatu, Kaarimutka, Laitakatu, Lampikatu, Linjakatu, Nousutie, Pajakatu, Savimyllynkatu. Talikkalan kylään oli kuulunut Rosuvoin päästä vähäinen kappale, jonka erotti vanhasta Kelkkalasta Rajakatu, myöh. Lohkokatu. 3.6.1919 kaupunki päätti ostaa Hallenbergin, Jakobssonin ja Ikävalkon perikunnilta nämä Tiiliruukin ja lisäksi Kelkkalan alueet, yhteensä noin tuhat rakennettua ja vuokrattua tonttia.

Kolikkoinmäen kaupungin puoleisen pään asutus lienee ollut yhtä vanhaa ja kadunnimistö 1800-luvun lopulta. Alkuperäisistä kadunnimistä vaihtui Heikinkatu Harrinkaduksi, Ilmarinkatu Ilmonkaduksi, Kivikatu Karikaduksi, Taavetinkatu Mansikankaduksi, Tahvonkatu Hanneksenkaduksi, Matinkatu Mattilankaduksi, Rinnekatu Reinonkaduksi, Matinkadun osa

Ristikiventieksi, Mikonkatu Solakaduksi, Opettajankatu Tarvaantiekseksi, Suokatu Vehkakujaksi, Vuorikatu Vilkonmäeksi, Pätkäkatu Vuoristokaduksi ja seuraavat säilyivät: Armeijankatu, Hallituskatu, Hirvikatu, Jaakonkatu, Kapeakatu, Kärkikatu, Linjakatu, Lukukatu, Männistönkatu, Nimetönkatu, Notkokatu, Pitkäkatu, Puusepänkatu, Santakatu, Sepänkatu, Suurikatu, Tasakatu, Tehdaskatu, Työmiehenkatu, Valtakatu, Virastokatu, Yhtiökatu ja Yläkatu sekä syntyi uusia: Janakatu, Kaskikuja, Kirveskatu, Lepistönkatu, Lyhytkatu, Mäkikatu, Päivölänkatu, Suksikatu, Tähtelänkatu ja Varustuskatu. Tästä kaupunginosasta ns. Dippellinmaan kaupunki lunasti vuosina 1924–25.

Talikkalasta ja Kolikkoinmäestä kaakkoon Kangaskatu rajana sijaitsivat **Kangasranta** ja sen takana **Huhtialan** kylä (lunastettiin vasta 1930, 1935). Kangasrannan alkuperäisiä kadunnimiä 1800-luvun lopulta olivat Eeronkatu, Harjukatu, Ihanakatu, Isokatu, Jyrkkäkatu, Kangaskatu, Katarinankatu, Kaurinkatu, Kiilakatu, Korkeakatu, Lukukatu, Ludviginkatu, Niittykatu, Oksakatu, Peräkatu, Rinnekatu, Salokatu, Siikrinkatu, Tahkokatu, Talvikatu, Tähtikatu, vaihtuneita Koivukatu Vihtakaduksi, osa Lukukatua Lompkakaduksi, Merikatu Tuulikaduksi, Metsistökatu Metsästäjänkaduksi, Mikonkatu Mikkolankaduksi, Rauhankatu Sopukaduksi, Rautatiekatu Raidekaduksi, Valokatu Soihtukaduksi, Vilpinkatu Lukkarinkaduksi ja Välikatu Veijonkaduksi sekä uusia: Repomäki, Roiskonkatu ja Ropanraitti. – Huhtialan kaikki kadunnimet olivat itsenäisyydenajalta: Ahmankuja, Hilerinpolku, Huhtamäki, Huhtialantie, Kantolantie, Kärppäkuja, Pihlajaniementie, Siintolantie, Vesikontie ja Huhtialan erillisasutuksessa ns. Uudessa Seelannissa Reunakatu, Pientareenkatu sekä Seelannintie.

Patterialueen ja Viipurinlahden tuntumaan syntyi kaksi uutta kaupunginosaa: **Havi** ja **Käremäki**, joista viimeksi mainitun J. F. Outovaaran omistaman alueen kaupunki lunasti vasta 1927–29. Havin vanhasta asutuksesta osa oli aikaisemmin kuulunut Kolikkoinmäen etelälaitaan ja teollisuusalue, ns. Vanha-Havi, sijaitsi Viipurinlahden rantamalla. Siitä koilliseen syntyi Uusi-Havi, joka ulottui Havin valleihin asti ja jonka kaava hyväksyttiin 21. 11. 1922 samoihin aikoihin kuin kohosivat alueelle Asunto-osakeyhtiö Honkalan uudisrakennukset (1921). Tällöin alkoi syntyä myös kadunnimistö, jonka laidoissa olivat pääkadut Vallirinne vallien puolella ja meren puolella Havinkatu, joka jatkui Pantsarlahteen aina Pontuksenkadulle. Muuta kadunnimistöä olivat Havinnurmi, Honkalantie, Honkarinne, Kalkkikuja, Kaupunginhaka, Kelopolku, Kyyhkyskuja, Lakkapäänkuja, Munteentie, Petäjäkuja, Punnuskatu, Vallinpää, Vanha-Havi, Varastokatu ja Öljypuunkuja, joista vanha Havinkatu oli vaihtunut Oppipoluksi, joka samoin kuin Kipsikatu ja Länsikatu olivat kuuluneet Kolikkoinmäkeen.

Havista etelään Kiertoradan, Koivistontien ja Viipurinlahden väliin syn-

tyi Käremäen kaupunginosa, jonka kadunnimet olivat Hovinpellonkatu, Kiertokatu, Kiertoradankatu, Käremäentie, Käreniityntie, Melakatu, Mitakuja, Piippukiventie, Purjekatu, Vaakakatu, Valkamakatu, Valtimonkatu ja Venekatu.

Talikkalasta itään oli sijainnut vanha **Kelkkalan** kylä, esikaupunki, joka itsenäisyydenajalla jaettiin neljäksi kaupunginosaksi: **Kelkkala**, **Kiesilä**, **Lepola** ja **Ristimäki**. Lisäksi vanhalle kaupunkialueelle Kannaksentien ja Maaskolan ratapihan väliin syntyi uusi **Pyöräsuon** kaupunginosa, johon liitettiin myös osa vanhaa Kelkkalaa (ent. **Rosuvoita** ja **Ristimäkeä**). Kannaksentien (ent. Pietarintien) koillispuolella varsinaisella Pyöräsuolla, jossa oli aikoinaan sijainnut samanniminen pyöreähkö suo, oli Kannaksentien suuntainen Vesikaivonkatu (ent. Vanhan pumppuhuoneen kaivot 1892, 1913). Alueelle oli v. 1921-22 rakennettu kaksikerroksisia puutaloja (yht. 253 asuntoa), jotka saivat värinsä mukaan nimen Tervakylä. Sen lävisti Kannaksentietä kohtisuorat Köynnöskuja ja Niinipuunkuja. Pyöräsuon kaakkoiskulman teollisuuskorttelit saivat kaavansa v. 1921 ja sinne olivat syntyneet Kivimiehenkatu, Leipurinkatu, Ratapihankatu, Rautakatu, Ristimäenkatu, Sementtikatu, Tynnyrikatu, Vasarakatu ja Viljakatu. Kannaksentien lounaispuolella vanhassa Rosuvoissa olivat ennestään 1800-luvun viimeisillä vuosikymmenillä Asuntokatu (kartassa 1913), Eevankatu, Jukolankatu (ent. Juhonkatu 1913), Kaarlonkatu (ent. Rautakatu 1913), Kaitakatu, Kulppakatu, Lohkokatu (ent. Rajakatu), Lähdekatu, -rinne (ent. Kaivokatu), Pyöräsuonkatu, -puisto (ent. Uunikatu), Soimakatu (ent. Saimankatu).

Siitä kaakkoon suoraan jatkona oli vanhan Ristimäen (per. 1798) ja Lepolan (per. 1910) ympärillä uusi Lepolan kaupunginosa, jonka kadunnimet olivat syntyneet yleensä 1800-luvun lopulla: Katkokatu (ent. Poikkikatu), Kiviaidankatu (ent. Tiiliruukinkatu), Lepolantie (ent. Niilonkatu), Lähdekatu, Nauriskatu (ent. Rinnekatu), Nurmikatu (mainittu 1902), Ojakatu (1902), Ristikatu (1902), Tarhurintie (ent. Juhanankatu), Vihannesmäki (ent. Ansarimäki ja Peltokatu). Varsinaisen Kelkkalan muodosti Valtakadusta kaakkoon sijaitseva alue, jonka kadunnimet polveutuivat yleensä 1800-luvun jälkipuoliskolta 1880-luvulta lähtien, jolloin asutus alueella syntyi. Piponiuksen vanhassa kartassa vuodesta 1902 lähtien olivat (joukossa myöhemminkin syntyneitä) Hakamiehenkatu, Iso Kehäkatu, Jussininkatu (ent. Juhaninkatu), Tehtaankatu, Kalevankadun jatke (ent. Puutarhurinkatu), Kanervakatu, Koulumestarinkatu (ent. Koulukatu), Närekatu, Orvokkitie, Otonkatu, Paasikatu, Suokulaisentie (ent. Suokatu), Suurkiivenkatu, Syvännekatu, Tuomikatu, Vesikatu (ent. Lähdekatu), Viivakatu (ent. Linjakatu ja Heikinkatu) sekä Vladimirinkatu. Kelkkalan omakotialue syntyi Valtakadun molemmille puolille ns. Korotniekanpelloille ja kaavoit-

tettiin 20.8.1921. Se osoittautui pian liian ahtaaksi ja sai lisäaluetta 22.1.1924. Alue sai Valtakatuja lävistävät nimet Kotipolku, Kaalimaantie, Kotikuja, joiden lisäksi alueelle annettiin nimet Kukkulanmutka, Leikkipolku, Ristikukantie, Sarkatie ja Tähtikukantie. (Vuoden 1913 asemakaavassa tälle alueelle oli suunniteltu värittömmät kadunnimet Rajakatu, Puistokatu, Mäkikatu, Välikatu, Poikkikatu ja Kulmakatu, joista luovuttiin.)

Kelkkalasta (Kelkkalanmäestä) kaakkoon Suuren Kehäkadun ja Pienen Kehäkadun väliin vanhan Kiesin talon ympärille muotoutui osaksi tontitettu kaupunginosa Kiesilä, joka sai kadunnimet Kaarnakuja, Karhikuja, Keskipelto, Kiesinkatu, Naavatie, Neulastie, Oravakatu, -mäki, Purokenttä ja Rännikuja. Kiesilästä itään kiortoradan taakse kaavoitettiin samannimisen talon mukaan **Räikkölän** kaupunginosa (1931), melko asumaton peltoalue, johon oli suunniteltu seuraava kadunnimistö: Ahopellonkatu, Akanakuja, Haka-Heikintie, Hämäläisenmutka, Kiortoradanreuna, Meurosenkatu, Mättäiköntie, Mätäskuja, Niittyvillankuja, Olkikuja, Puimapolku, Riihikatu, Ruumenkuja, Räikkölänaukio, Räikkölänkatu, Säiniönsuunta, Vainionpää ja Välisuonpää, joista vanhaan paikannimistöön (1846) perustuvat Ahopellonkatu, Haka-Heikin tie, Hämäläisenmutka, Meurosenkatu, Mättäiköntie, Mätäskuja, Välisuonpää, muut Räikkösen riihestä.

Uuden asemakaavan mukaan oli uusi **Ristimäen** kaupunginosa Kannaksentien ja suunnitellun Kalevankadun jatkeen välissä vastapäätä venäläistä ja maaseurakunnan hautausmaata. Sen keskeinen paikka oli vanha Esulanmäki l. Esanmäki, jolla sijaitsivat tienoon vanhat talot Kannaksentien varressa. Niitä erottivat sitä kohtisuoraan kadut nimeltään Esanmäki ja Oraskatu (ent. Rajakatu).

Uuras, varsinainen Uuraansaari, oli liitetty kaupunkiin, kuten sanottu, v. 1932 ja sen asemakaava vahvistettiin 1934, jolloin virallistettiin nimitoimikunnan 1928 ehdottamat ja valtuuston 1929 vahvistamat kadunnimet: Ahoniemenkatu, Ankkurikuja, Asemakatu, -tori, Hiekkatie, Häyhänlahdentie, Kaivokuja, Kangastie, Kapteeninkatu, Karkelokuja, Kasvikuja, Kipparinkatu, Kivikkomäenpuisto, Koulusola, Kukkarokyläntie, Kukkaroranta, Käenkuja, Laivapojankuja, Laivastokatu, -tori, Laivurinkatu, Lehtorinpolku, Merimiehentie, Meritie, Mäntykuja, Napakivenkatu, Niitytie, Oppilaanpolku, Palomäentie, Perämiehentie, Pihkakuja, Pinkelinkatu, Purjekuja, Pursimiehentie, Reijonsola, Röntästenkatu, Salmensuu, Satamakatu, Selkäluodonkatu, Sorakuopantie, Sysikuja, Tasankotie, Tulliranta, Tuomikuja, Uuraankatu, Vallipolku, Valtionkatu, Vartijanpolku, Vellamontie, Veturitallinkatu, Virstakiventie ja Välikuja.

Uuraan saaristoon syntyi myös kaavoitettuja alueita ja samalla suunniteltua kadunnimistöä: **Esisaarella** (1927, 1936) Apajatie, Erämiehentie, Harjunrinne, Jylhänsuontie, Kaivoranta, Kalastajantie, Kalliomäki, Kapian-

salmentie, Keskiaukio, -pätkä, Keskuskatu, Kisakalliontie, Korpitie, Korisuja, Kuurintie, Laiturintie, Louhikonmutka, Metsätaival, Mustansaa-renkuja, Mäennotko, Nuottatie, Rantakyläntie, Ruonantie, -tori, Saaren-selkä, Salonmutka, Suitsaarentie, Suitsillantie, Suonionsaarenkatu, Tuura-tie, Verkkotie, Vuorentaus, Vuoripuistonkatu, Vuortenväli, Yhdyskuja; **Ravansaaressa** (1927, 1934): Humalaniemenkatu, Juhkonsaarenkatu, Keulapuuntie, Kuurinsalmentie, Lammaskalliontie, Luotsikatu, -ranta, Majakkatie, Muurosenpuisto, Onkikalliontie, Patterinraja, Pönninkatu, Rahkasuontie, Ravansaarenkatu, Rivinpäänkatu, Ruonantie, Ruutlammen-tie, Satamakonttorintie, Satamakuja, Syökkerintie, Uittokatu, Varvilah-dentie ja Varviranta; **Ryövälinniemessä** (1926, 1932) Hallitie, Härkäka-rintie, Jalkamatalantie, Kivisaarenkuja, Kuusikkoniementie, Lampaanlah-dentie, Ojansuuntie, Ryövälinaukio, Siimaluodontie, Suonmutka, Syökke-rintie, Tuppuranpolku ja Välimatalantie; **Pienessä Mustasaaressa** Kesäma-janmutka, Saraheinäntie; **Suitsaaressa** Lautarannantie, Saarenkierto, Selännekatu, Suitsaarenaukio; **Tapolassa** (1927) Harjanne, Jäkäläkan-kaantie, Kanervakankaantie ja Tapolankatu ja Johanneksen pitäjältä lunas-tetulla alueella Hiekkämäenkaari, Kankaalankatu, Kujansuuntie, Kukko-lanharju, Nykäsentie, Päätälänkatu ja Pölkkykatu.

Kaupungin koillisista kaukootaajamista oli merkittävin **Tammisuo**, jonka asutus oli tihentynyt J. Hallenbergin tehdaslaitosten sijoituttua alueelle. Sen asemakaava valmistui v. 1935 ja sinne oli suunniteltu katuverkosto ni-mineen: Alhonkatu, Aunuksentie, Hannilankatu, Hyrsylänkatu, Ilmeen-katu, Kauppaneuvoksentie, Kirvunkatu, Lieksankatu, Norokatu, Noskuan-katu, Nurmeksenkatu, Onkamunkatu, Parikkalankatu, Pielisenkatu, Räisä-länkatu, Sokanlinnankatu, Syvärinkatu, Teerisuonkatu, Tiurinkatu, Tuote-katu, Tuovinkatu, Tuuloksenkatu, Vornankatu, Vuonisenkatu ja Äänisen-katu. Nimistö suunniteltiin myös **Mustaanlahteen**: Aurantie, Halmetie, Haltijankatu, Kaislarannantie, Kaskenkaatajantie, Kostialansuunta, Kuok-kijankuja, Kuovikuja, Kylväjänpöytä, Kytäjänpöytä, Laihotie, Latonii-tyntie, Majavakuja, Mustanlahdensuunta, Mustanvuorenkatu, Muurain-korventie, Mäkeläisentie, Nissisenkuja, Poukamapolku, Riikolantie, Sampsantie, Saukkokuja, Tähkääntie ja Vakkamäki. Koillisuunnalla myös **Kostialan** kylään (1933) oli suunniteltu jokunen katu: Kokkosenka-tu, Ruostaipaleenkuja ja Sirppimäki.

Kaupungista luoteeseen oli asutusta syntynyt Kivisillansalmen toiselle puolelle Tienhaaran rautatien molemmille puolille **Hietalaan**, jonka kau-punki osti v. 1936. Alueen kaakkoisvulven venäläiset sotilasviranomaiset olivat rakennuttaneet tykkiteitä ensimmäisen maailmansodan aikana, ja kun lisäksi itsenäisyysdenä aikana Tienhaaran maantien varrelle oli syntynyt teollisuutta, kaavoitettiin alue. Vuonna 1939 valmistui **Tienhaaran** asema-

kaava ja samalla suunniteltu kadunnimistö, jota osaksi jo aikaisemminkin oli ollut käytössä: Allinkatu, Anjalankatu, Anjankuja, Elimäenkatu, Hima-sentie, Huopatehtaankatu, Joutsenonkatu, Jyrängönkatu, Jänhiälänkatu, Kiveliönkatu, Kouvolaankatu, Kuusantie, Lanakoskenkatu, Lauritsalan-katu, Mouhantie, Mustolankatu, Mälkinkatu, Nastolantie, Pulsankatu, Päijänteenkatu, Rautakorvenkatu, Salpausselänkatu, Simolankatu, Simpe-leenkatu, Sippolankatu, Somerojankatu, Sorjonkatu, Sulkavantie, Utin-katu, Vatikivenkatu ja Vuorelankuja.

Torkkeli Knuutinpojan tori (ent. Vanha Raatihuoneentori). Oikealla Kaupunginmuseo. Taustalla Hotelli Mellblom. Valokuva 1910. Museovirasto.

Kauppatori 1900-luvun alussa.

Punaisenlähteenitori 1900-luvun alussa.

Asematori 1900-luvun vaihteessa.

II. Kaupunginosien nimet (lyhenteineen) ja kadunnimet

Viipurin kaupunginosia oli aluksi yksi (Fästning l. Linnoitus), mutta asutuksen laajetessa niiden lukumäärä lisääntyi (ks. ed. lukua), niin että v. 1876 kaupunki oli jaettu 13 osaan: Linnansaari, Entinen linnoitus, Salakkalahti, Pietarin esikaupunki (Myllymäki), Repola, Anina, Pantsarlahti, Havi, Papula, Tervaniemi, Hiekka, Viipurin esikaupunki (Neitsytmiemi) ja Vanhan Viipurin alue. Vuonna 1936 kaupunginosia oli 48 nimikettä: Linnoitus (Li), Salakkalahti (Sl), Repola (Re), Pantsarlahti (Pl), Kaleva (ent. Anina) (Ka), Papula (Pa), Siikaniemi (ent. P. Anna) (Si), Tervaniemi (Tn), Hiekka (ja Pavlovski) (Hi), Vanha-Viipuri (ent. Pikiruukki) (VV), Neitsytmiemi (Nn), Sorvali (So), Saunalahti (ja Likolampi) (Sa), Linnansaari (Ls), Havi (Ha), Patterinmäki (Pm), Kolikkoinmäki (Km), Käremäki (Kä), Talikkala (Ta), Pyöräsuo (Py), Lepola (ent. Rosuvai) (Le), Ristimäki (Rm), Kelkkala (Ke), Kangasranta (Kr), Kiesilä (Ki), Räikkölä (Rä), Huhtiala (Hu), Imatra (Im), Karjala (eli Loikkanen) ja Teurastamo (Kj), Tammisuo (Ts), Kostiala (Ks), Mustalahti (Ml), Kärstilä (Kr), Haapaniemi (Hn) sekä Uuraan saaristossa Uuraansaari l. Uuras (Uu), Ravansaari (URa), Pieni Mustasaari (UPM), Kuurinsaari (UKs), Suitsaari (USt), Esisaari (UEs), Rahkasaari (URs), Suonionsaari (USs), Ryövälinniemi (URn) Tapola (UTa), Johannes (UJo), sekä luoteisalueita Hietala (Ht), Tienhaara (Th) ja Ykspää (Yp), joista muutama oli kaavoittamatonta ja tontittamatonta aluetta.

Kadunnimet asiakirja- ja karttavuosiin sekä vaihdoksineen

Aakkoskatu 1935, ent. Koulukatu 1913, 1902 Ta. Nimi Tiiliruukin kansakoulusta (per. 1899)
Aapiskuja 1935, ent. Snellmaninkadun eteläpää 1902, 1913 Kj. Nimi Karjalan kaupunginosan uudesta kansakoulusta (rak. 1920)
Aatunkatu 1902, 1913 Ke, ks. Kotipolku. Nimi mahdollisesti alueen (ent. Patjan talon) omistajasta Aatami Patjasta
Aatunkatu 1935, 1913, 1902 Hi. Nimi mahdollisesti alueella asuneesta Aatami Kukkosesta
Abrahaminkatu 1876, 1913 Re, ks. Suonionkatu. Nimi kuulunut raamatulliseen ryhmään (ks. Iisakinkatu, Jaakobinkatu)
Agricolankatu 1935, Agrikolankatu 1928 Li. Nimi Emil Wikströmin veistämästä Mikael Agricolan patsaasta (1908) Tuomiokirkon edustalla
Ahdinkatu 1936 Uu. Kuuluu ryhmänimiin (Kalevalasta)
Ahdinkuja 1928 Pa suunniteltu nimi
Ahjokatu 1928 Ri suunniteltu nimi
Ahmankuja 1935, 1928 Hu kuuluu eläinaiheisiin ryhmänimiin
Aho Niemenkatu 1935, 1928 Uu paikannimestä
Ahopellonkatu 1928 Rā, suunniteltu kadunnimi paikannimestä
Aho tie 1936 Hu paikan laadusta
Ahtolankatu 1936, Ahtolantie 1928, ent. Loikkasenkadun itäpää 1913 Pa. Kalevalainen nimi
Ajonkatu 1935, 1913 Ka. Kalevalainen nimi
Ajurinkatu 1935, 1913, 1902 Kj. Tienoolla asui ajureita
Akanakatu 1928 Rā suunniteltu kadunnimi (ryhmänimi)
Alakatu 1871, 1876, 1883, Nedra Gatan 1820, Niznaja ulitsa 1802, Nižnjaja Ulitsa 1799 Li, ks. Karjaportinkatu. Katu sijaitsi Kaupunginvuoren alarinteessä
Alakatu 1935, 1895 Ta. Katu sijaitsi Kolikkoinmäen alarinteessä
Alankokatu 1936 Uu. Nimi maastosta
Alasinkatu 1936, 1928 Ri. Nimi Träskmanin pajasta (ryhmänimi)
Aleksanterinkatu 1863-69, 1876, 1913 Re, ks. Karjalankatu. Nimi keisari Aleksanteri II:n mukaan
Aleksanterinkatu 1935, 1902 Ta-Kr. Todennäköisesti edellä mainittu nimeämisperuste
Alhonkatu 1936 Ts. Nimi maastosta
Allinkatu 1936 Th. Ryhmänimi (linnuista)
Alppinotko 1928 VV suunniteltu nimi
Ammattikuja 1936, 1928 Km. Ryhmänimi
Ampujanmutka 1936, 1928 Im. Uuden ampumaradan lähistössä
Andreksenkatu ks. Pyhän Andreksen katu
Aninankatu 1935, 1913, Anina (sanomalehti Otava 1861 no 14), Aninanpuisto, Anina-puisto 1876. Nimen pohjana Annina sloboda, Aninan lopotti (keisarinna Annasta, jonka aikana esikaupunki syntyi)
Anjalankatu ja Anjankuja 1936 Th. Lainanimiä
Ankkurikuja 1936, 1928 Uu. Nimi on merenkulkuun liittyvä ryhmänimi
Annankatu, -tori 1913, Pyhän Annan katu 1913, Pyhä Anna, St Annae park 1876, St Annae torg 1878, St Anna Promenaden 1861 Si, ks. Siikaniemenkatu, -tori. Nimi keisarinna Annan mukaan.
Annankatu 1895, 1913 Ta, ks. Talikkalankatu. Nimi ehkä Anna Juhontytär Räikkösestä aviossa Juho Hallenbergin kanssa (ks. Juhonkatu) tai Anna Ikävalkosta (ks. Vilhonkatu)
Ansarimäki 1928 Le, ks. Vihannesmäki
Anteronkatu 1935, ent. Antinkatu 1902, 1913 Ta
Antinkatu, ks. Anteronkatu ja Anttilankatu (Palotorninkatu)
Antinkatu 1935, 1913, Andreasgatan 1876 Nn
Antoninkatu 1913, ks. Valionkatu Ka. Nimi perinteen mukaan As. Oy. Jyrylän talonmiehestä Anton Sjögrenistä, joka laidunsi siellä hevostaan
Antreankatu 1936 Ts
Anttilankatu 1935, ent. Antinkadun itäosa 1902, ja sen länsiosa l. Palotorninkatu 1935 Hi
Anttosenharju 1928, 1936 Ko. Nimi ent. Anttosen tilasta, omist. 1855 Juho Matinpoika Anttonen ja hänen poikansa Pekka Juhonpoika Anttonen (s. 1868)
Apajakuja 1928 So suunniteltu katu
Apajatie 1936 UEs
Arnejankatu 1935, 1902 Ko. Nimi pelastusarmeijan talosta
Arvinkatu 1935, ent. Arvidinkatu 1913 Re-Ka (vrt. Arvid Henrikinpoika Tawast, k. 1599)

Asemakatu, -tori 1936, 1928 Uu lähellä rautatieasemaa
 Asuntokatu 1935, 1902 Py-Le
 Atrainkuja 1936, 1928 So. Ryhmänimi (työkalut)
 Aunuksenkatu 1936 Ts. Lainanimi
 Auranatie 1936, ent. Auranura 1928 Ml. Ryhmänimi (työkalut)
 Brahenkatu 1935, 1913, 1883, Braahenkatu (Viipurin Sanomat 1891 no 287) Re-Pl. Suomen ken-
 raalikuvernööri Pietari Brahen muistoksi
 Brunounkatu 1935, 1902 Kj. Ehdotettiin 1928 Kunnallismiehenkaduksi, mutta sitä ei hyväksytty.
 Nimi kunnallismies A. Brunousta
 Eeliminkuja 1928 VV suunniteltu katu (raamatullinen nimi diakonissalaitoksen läheisyyteen)
 Eeronkatu 1876, Eerikinkatu 1876, Eriksgränd 1878, Karjalan ja Eronkadun kulma (sanomalehti Il-
 marinen 1880 no 21) Re. Hävinnyt katu (Erik Akselinpoika Tott 1457–1480, Erik XIII Pommerilainen
 kävi Viipurissa 1403)
 Eeronkatu 1935, 1902 Kr.
 Eevankatu 1935 Py. Nimi mahdollisesti alueen (Räikkösen talon) entisestä emännästä Eeva Räikkö-
 sestä (s. 1848)
 Einonkatu 1935, ent. Eliaankatu 1902 Hu-Kr
 Eliaankatu, ks. Einonkatu
 Eliaankatu 1935, 1913, Eliankatu 1876, Eliasgatan 1878 Re. Nimi läheisestä Eliaan ortodoksisesta
 kirkosta, Profeten Elias kyrka 1861 (rak. 1796)
 Elimäenkatu 1936 Th lainanimi
 Elisabetinkatu 1913, 1928 (ehdotettua Valliportinkatua ei hyväksytty), ks. Hiekanportinkatu Si.
 Nimi mahdollisesti keisarinna Elisabetin mukaan
 Ensimmäinenkatu 1935, 1900 So, ent. Maantiekadun pohjoisosa. Ryhmänimi (lukusanat 1–6)
 Erkonkatu 1935, ent. Taavetinkatu 1913 Re. Nimi Viipurissa Wilken koulun johtajana 1874–94
 toimineen runoilija Juhana Henrik Erkon muistoksi
 Erämiehentie 1936, 1928 UEs (ryhmänimi)
 Esanmäki 1936, 1876 Ri. Kelkkalalaisen tilanomistajan Esaias Jaakonpoika Kulhan (1829–64)
 mukaan, oikeastaan Esulanmäki
 Esikaupunginkatu 1800-luvun alkupuolella, ks. Torkkelinkatu
 Esplanaadi 1876, ks. Torkkelinkatu, -puisto Li
 Eteläinen Neitsyttranta 1936 Nn. Ks. Neitsyttniemi
 Etelävalti 1935, Etelävallikatu 1927, Etelä Wallikatu, Etelälaituri (kaji) 1876 Li. Valli kuului Tottin
 rakennuttamaan muuriin
 Fredrikinkatu 1876, 1913, Fredriksgatan 1878, Fredrikinkatu (Viipurin Sanomat 1891 no 287) Si,
 ks. Tavastinkatu
 Fresenkatu 1913, 1928, Fresen katu 1876, ent. Keisarinpoikkikatu Li, ks. Pampalankatu
 Fresenkuja 1936 Li. Nimi viipurilaisesta Frese-suvusta, esim. kirjailija Jaakko Frese 1691–1729
 Get Backen, Get Gatan 1839 Ka, ks. Kilikatu, -vuori, Pukkikatu, —mäki, Myllymäki
 Haakoninportinkatu 1738 Li, ks. Luostarinkatu. Nimi vanhasta kaupunginmuurissa sijainneesta por-
 tista Håkansporten 1540, hakonns porttenn 1542
 Haakoninportinpoikkikatu Vahtikellonkadun ja Keisarinkadun välinen pätkä, joka avattiin vuoden
 1793 tulipalon jälkeen Li, ks. Kirkkokatu
 Haavurinkuja 1936 Nn liittyy Neitsyttniemen sotilassairaalaan
 Hackmaninkatu 1935, 1902 Kj. Nimi viipurilaisesta Hackman-suvusta, esim. J.F. Hackman
 Haka-Heikin tie 1928 Rä suunniteltu katu, jonka nimi liittyy alueelta mainittuun torppariin Haka
 Heike eller Hendrich Ohlsson 1698 (Valtionarkisto jj 34:136)
 Hakamiehenkatu 1935 Ke, ent. Hakmaninkatu 1902. Suomennos
 Hakkapeliitankatu 1936 Ls. Linnansaaren kadunnimistöön soveltuva kaavanimi
 Hakmaninkatu 1902 Ke, ks. Hakamiehenkatu, Nimen pohjana sn. Hakman. Tienoolla asunut Heikki
 Hakman (s. 1839, k. 1899), Juho Hakman (s. 1867 Rautjärvellä, tullut Viipurista 1890)
 Hallintie 1928 URY. Uuraan Ryövälinniemeen suunniteltu ryhmänimi (eläinnimi)
 Hallituskatu 1935, 1902 Ko-Ta. Virastoista
 Hallituskatu (länsipää) 1913, 1902 Ko, ks. Sepänkatu 1936
 Halmetie 1928, 1936 Ml. Ryhmänimi (maanviljelys)
 Haltijankatu 1928, 1936 Ml. Kaavanimi
 Haltijankatu 1928 Sn suunniteltu kaavanimi
 Haminankatu 1913 Si, myös ent. Sofiankadun nimitys. Ks. Haminanportinkatu

Haminanportinkatu 1935 Si-Si, ks. Haminankatu. Haminanportista, P. Annan linnoituksen valliportista, alkoi länteen (Haminaan) johtava maantie

Hanhinevantie 1928, 1936 Ko. Sukunimestä Hanhineva

Hanneksenkatu 1935, ent. Tahvonkatu 1913, ent. Juhonkatu 1902 Ko

Hannilankatu 1936 Ts. Lainanimi (Hannila, kylä Antreassa)

Hannunkatu 1913 Py, ks. Vasarakatu

Harjanne 1928 UTp. Kaavanimi maastosta

Harjukatu 1936, 1902 Kr. Nimi Rajaharju-nimisestä tilasta

Harjunrinne 1928, 1936 UEs. Kaavanimi maastosta

Harmaidenveljestenkatu 1935, Harmain veljesten katu 1876, Catharine Twär Gata 1820, Vtoroi pereulok 1799, Nimi Grå Munke gatan 1642 Li. Nimi keskiaikaisesta harmaiden veljesten luostarista (per. 1403)

Harrinkatu 1935 Ko-Ta, ent. Heikinkatu 1902, 1913

Haukkasuontie 1928, 1936 Ko paikannimestä

Haukkupolku 1927, 1936 Im. Kaavanimi

Havinkatu 1935 Ha-Ln, johon sisältyy vanha Havinkatu 1902, 1913 Ko, ks. Oppipolku. Nimi kaupunginosasta

Havinnurmi 1935, Havinnurmentie 1928 Ha

Havukuja 1928, 1936 Ke. Kaavanimi

Heikinkatu 1902, 1913 Ko-Ta, ks. Harrinkatu

Heikinkatu 1935, 1902 Pl

Heikinkatu 1902, 1913 Ke, ks. Linjakatu l. Viivakatu. Perinteen mukaan katu saanut nimensä sen varrella vielä 1910 eläneistä Heikki Saastamoisesta (s. 1876) ja vanhemmasta Heikki Saastamoisesta (s. 1853)

Heinjoenkatu 1936 Kj, joka yhtyi Läntisen Puistokadun päästä Heinjoelle vievään maantiehen

Heinjoensuunta 1928 Im suunniteltu kadunnimi

Heinonkatu 1935 Ke sukunimestä

Helenankatu 1913, 1935 Nn

Helmikatu 1935, Helminkatu 1928 Ka

Hepomutka 1928 Ri suunniteltu kadunnimi

Hevossaarenkatu 1928 Hu suunniteltu katu. Vitsataipaleenlahden Hevossaaresta, Hewossaari 1785, Viipurin linnan hevoslaidun

Hiekanaukio, -kaari 1928 Hi suunniteltu tori ja katu

Hiekankatu 1902, 1935 Hi. Nimi kaupunginosasta, Hiekka lastageplatz 1861

Hiekanportinkatu 1935, ent. Elisabetinkatu Si-Hi. Nimi P. Annan valliportista, joka johti Hiekkaan

Hiekkamäenkaari 1936 UJo. Maastoon perustuva kaavanimi

Hiekkatie 1936 Uu. Maastosta ja maaperästä

Hihnatie 1936 Kä. Kaavanimi

Hiilloskuja 1935 Hi, ent. Pajakatu 1902, 1913. Pajaan liittyvä kaavanimi

Hillerinpolku 1935 Hu. Ryhmänimi (eläinnimi)

Himasentie 1936 Th. Sukunimestä

Hirviaukio 1935 Pt-Ta. Hirvikadun päässä sijaitsevan ent. Päivänpihan nimi

Hirvikatu 1902, 1935 Pt-Ko

Honkalantie 1928, 1935 Ha. Nimi v. 1921 Havin metsikköön rakennetusta As. Oy. Honkalasta

Honkarinne 1928, 1935 Ha. Ryhmänimi (puustosta), ks. ed.

Horsmakuja, -patteri 1928, 1936 Ko-Pt. Nimi kasvistosta

Hospitalinkatu 1876, Hospitals gatan 1878, å krono Hospitalet i Wiborgska Förstaden (Sanansaattaja Viipurista 1840 no 14) Nn. Katu hävisi Neitsytniemen sotilassairaalan alueeseen

Hovinginkatu 1902, 1935 Kj. V. 1928 sen tilalle yritettiin Luottokatua, mutta sitä ei hyväksytty. Nimi viipurilaisesta Hoving-suvusta (esim. pankinjohtaja Walter Hoving)

Hovinpellonkatu 1935 Kä. Nimi viipurilaisesta Dippell-suvusta, joka omisti alueen 1800-luvun toisella puoliskolla. Siellä sijaitsi suvun kartano (hovi)

Hovioikeudenkatu 1913, 1935 Li. Nimi v. 1839 perustetusta Viipurin hovioikeudesta ja hovioikeudentalosta, ent. käskynhaltijan palatsista (rak. 1779–1784)

Huhtaharjuntie 1928 Hu suunniteltu katu. Ks. Huhtamäki

Huhtamäki 1928, 1936 Hu. Ks. Huhtialankatu

Huhtialankatu 1935, Huhtialantie 1928 Hu. Nimi kaupunginosasta, ent. kylästä

Hukanmäki 1928 Ta suunniteltu kadunnimi

Humalanieminkatu 1936 URA. Pohjana paikannimi
 Humalatarhantie 1928 Hi suunniteltu kadunnimi
 Huopatehtaan­katu 1936 Th
 Huovintie 1936, Huovikuja 1928 Hi. Kaavanimi läheisestä Viipurin linnasta
 Huttu-Tuomaan tie 1936, Huttumäki 1928 Hi. Pohjana paikannimi
 Huusniemi 1935, Huusniemensaari, -puisto 1936, 1913, 1861, 1856 Im
 Huutokallion­tie ja Huutomutka 1928 Huhtialaan suunniteltuja katuja. Vrt. Huutokallion­pelto 1845
 Huvikallion­tie 1928, 1936 Im v. 1922 perustettuun Huvikallion huvipaikkaan Papulan­metsässä
 Huvilakatu 1935, Huvila 1876 Pa
 Huvilakatu 1913, ks. Kynnäpään­katu Pa
 Huvilakatu 1913, ks. Saunalahdentie SI
 Hysylän­katu 1936 Ts. Lainanimi
 Hämäläisen­mutka 1928 Rā suunniteltu katu. Nimi vanhasta Hämäläisen, myöh. Räikkösen talosta
 Härkäkarintie 1928, 1936 URY. Pohjana paikannimi
 Häyhänlahden­katu 1928, 1936 Uu. Pohjana paikannimi ja sn. Häyhä
 Höyry­katu 1936 Kä. Kaavanimi
 Ihanakatu 1935, 1902, Ihanapolku 1928 Kr. Kaavanimi
 Iisakinkatu 1876, Isaksgränd 1878, Iisakinkatu (Viipurin Sanomat 1891 no 277) Re. Hävinnyt katu,
 jonka nimi kuului raamatullisten nimien ryhmään (ks. Abrahaminkatu)
 Ikikukantie 1928, 1936 Ri. Ryhmänimi (kasviennimet)
 Ikosenkaari 1936 UJo. Sukunimestä Ikonen
 Ilmarinkatu 1902, 1913, ks. Ilmon­katu Ko-Ta
 Ilmarinkatu 1913, 1935 Pa. Ryhmänimi (kalevalaiset nimet)
 Ilmeen­katu 1936 Ts. Lainanimi
 Ilmon­katu 1935, ks. Ilmarinkatu Ko-Ta
 Imatranaukio 1928, 1936 Im
 Imatran­katu 1936, Imatransuunta 1928 Im. Nimi kaupunginosasta
 Inkerin­polku 1936 Kr
 Isokatu 1902, 1935 Kr
 Isokehä­katu 1935 Ki-Kr. Kaavanimi (vrt. Pienkehä­katu)
 Itäinen Puistokatu 1902, 1935 Kj. Vrt. Läntinen Puistokatu
 Itä­katu 1902, Itäinen­katu 1910 Le, ks. Vihannesmäki ja Lepolantie
 Jaakon­katu 1876, Jakobsgränd 1878 Re. Hävinnyt katu, jonka nimi kuului raamatullisiin ryhmä-
 nimiin (ks. Abrahaminkatu)
 Jaakon­katu 1902, 1935 Ko. Vrt. mäkitupalainen Jaakko Järvelä (s. 1845) Roiskon maalla
 Jalkamatalantie 1936 URY. Pohjana vesistönimi
 Janakatu 1935 Ko-Ta, ent. Linjakadun itäpää. Kaavanimi
 Jennyn­katu 1913, ks. Kiesinkatu Ke-Ki
 Johanneksen­katu 1936 UJo. Pohjana pitäjännimi Johannes
 Joutsenon­katu 1936 Th. Lainanimi
 Juhan­katu 1913 Le, ks. Tarhurintie. Oikeastaan samaa katu­a kuin Juhaninkatu Valtakadun erotta-
 mana
 Juhaninkatu 1902, 1913 Ke, mahdollisesti lähtökohtana maanomistaja Juho Hallenberg tai Juho
 (Juhani) Räikkönen, myöh. alueella asunut Juhani Miettinen. Kadun pohjoisosa sai myöhemmin nimen
 Jussinkatu ja eteläosa nimen Neulastie
 Juhkonsaaren­katu 1928, 1936 URA. Pohjana paikannimi
 Juhon­katu 1910, 1935 SI. Kadun varrella asunut useita Juhoja, esim. vuosilta 1895, 1900 mainittu
 vuokraaja kirvesmies Juho Björkqvist (s. 1851)
 Juhon­katu 1913 Sa, ks. Korentokuja
 Juhon­katu 1902 Ko, ks. Hanneksen­katu. Ehkä alueen (talon) omistajasta Juho Taavetinpoika Man-
 sikasta (s. 1851), joskin alueella asunut muitakin Juhoja (Juho Laamanen, Juho Mamejeff ym.)
 Juhon­katu 1902, 1913 Ta, ks. Tikkumäki. Nimen synnystä vrt. ed.
 Juhon­katu 1913 Py, ks. Jukolankatu. Alue ollut Juho Räikkösen, myöh. Juho Hallenbergin maata.
 Kauppaneuvos Hallenbergilla oli suuret ansiot ent. Kelkkalan ja Tiiliruukin katujen järjestelyssä
 Jukolankatu 1935 Py, ks. Juhon­katu. Kaavanimi
 Junakatu 1928 ehdotettu nimi, mutta ei hyväksytty, läheisestä ratapihasta, ks. Aninankatu Ka
 Junnikkalantie 1936 Kr. Suku- ja talon­nimestä
 Junttilan­katu 1928, 1935 Ko. Alueella asunut itsellinen Juho Junttila (1880)

Jussinkatu 1935, ent. Juhaninkadun pohjoisosa 1913, 1902 Ke
 Juteininkatu 1928, 1935 Ka, ent. Ladonkatu l. Ladaunkatu. Nimi viipurilaisen kunnallismiehen ja kirjailijan Jaakko Juteinin (1781–1851) muistoksi
 Juurikuja 1928, 1935 Kj, ent. Kanervakatu. Kasvistosta
 Juusteninkatu 1935, Juusteeninkatu 1928, Juustenin katu 1876 Li. Nimi viipurilaisesta Juusten-suvusta (esim. Jöns Just 1558 eli iusthen J 1558, gulsmeth Just 1567). Lähistössä ollut suvun talo
 Jylhänsuontie 1928, 1936 UEs. Paikannimi
 Jyrkkäkatu 1935, Jyrkäkatu 1902 Kr. Vieressä Korkiakatu. Nimet maastosta
 Jyrängönkatu 1936 Th. Lainanimi
 Jäkäläkankaantie 1928, 1936 UTp. Paikannimestä
 Jäkälätie 1928, 1936 Kr
 Jänhiäläntie 1936 Th. Lainanimi
 Jänönpolku 1928, 1936 Kr. Kaavanimi (eläimistö)
 Jääkärintie 1928 So, suunniteltu kadunnimi
 Kaalimaantie 1928, 1936. Entiselle Korotniekanpellolle, kaalimaille Kelkkalan omakotialueella Ke
 Kaarimutka 1935 Ta-Py. Kaupunginsairaalan edustalla sijaitsevaa uutta urheilukenttää kaartava katu
 Kaarle Knuutinpojan katu 1928, 1935 Li, ent. Kasarminkatu. Linnanherra Kaarle Knuutinpoika Bonden (1442–1448) muistoksi.
 Kaarlonkatu 1913, 1935 Le-Py, joka tehden mutkan yhtyy Jukolankatuun Kulppakadun erottamana. Nimi ehkä tienoolla 1870- ja 1880-luvulla asuneesta ratavahti Karl Nyqvististä
 Kaarlonkatu 1913, 1928 Pl, ks. Pormestarinkatu
 Kaarnakuja 1936 Ki. Ryhmänimi (kasvistosta)
 Kahlaajankatu 1936 Th. Kaavanimi
 Kaikukatu 1936 Im. Kaavanimi
 Kaiposenkatu 1935, ent. Simonkatu 1913 Hi. Nimet vuosisadan vaihteessa alueella asuneesta Simo Kaiposesta (s. 1842)
 Kaislarannantie 1928, 1936 Ml
 Kaitakatu 1935 Py
 Kaivokatu 1900, 1913 Hi, ks. Omankatu
 Kaivokatu 1902, 1935 So
 Kaivokatu 1902, 1913 Py, ks. Lähderinne
 Kaivokatu 1913, 1894 (Viipurin Sanomat 1894 no 4), ks. Kiulukatu Ta
 Kaivokuja 1936, Kaivosola 1927 Uu
 Kaivoranta 1928, 1936 UEs
 Kalastajantie 1928, 1936 UEs
 Kalervonkatu 1936 Py, ent. Kaljamestarinkatu
 Kalevanaukio 1928, 1936 Py-Ta-Le liittyy Kalevankatuun
 Kalevankatu 1935, 1913 Ka-Ta-Py-Le-Ri-Ke-Ki. Vrt. Kalevan kaupunginosa, ent. Anina (kaleva-lainen kaavanimi)
 Kalitka Li, Iso-Kalitka 1820, 1839 Pietari-Paavalin kirkon kohdilla. Sarvilinnoituksen portti, josta päästiin silloiselle Pietarintielle. Pieni-Kalitka l. Karjaportti sijaitsi lähellä Pyöreää tornia
 Kaljamestarinkatu 1928 Py Sergejeffin oluttehtaan vieritse. Nimeä ei hyväksytty. Ks. Tynnyrikatu (Kalervonkatu)
 Kalkkikuja 1935 Ha lähellä Havin tehtaita
 Kalliokatu 1913 Hi, ks. Latokartanontien osa
 Kalliokuja 1913, 1935 Hi-VV
 Kalliokuja 1913, ks. Paasikatu Ke
 Kalliomäki 1928, 1936 UEs. Kaavanimi maastosta
 Kallionjuuri 1928, 1936 Ke maaston mukaan
 Kallioportaantie 1928, 1936 Ke-Kr maaston mukaan
 Kanervakankaantie 1928, 1936 UTp
 Kanervakatu 1910, 1935 Ke. Kasvistosta
 Kanervakatu 1902, 1913 Kj, ks. Juurikuja
 Kanervapolku 1936 Uu
 Kangasharju 1928, 1936 Kr. Vrt. Kangasranta
 Kangaskatu 1902, 1935 Kr-Ta. Vrt. Kangasranta
 Kangastie 1936 Uu
 Kangasrannanaukio 1928 Kr. Suunnitellun torin nimi

Kangasrannankatu 1928, 1936 Kr-Ke-Ki
 Kankaalankatu 1936 UJo. Kaavanimi
 Kannaksenkatu 1928, 1935 Re-Ka, ent. Pietarinkatu 1913, Pietarporinkatu 1876, St Petersburgska Gatan 1839, alkoi Sarvillinnoituksen Isosta-Kalitkasta aikoinaan ja jatkui itsenäisyydenajalla Kannasentienä Pyöräsuon kaupunginosasta, ent. Pietarintie, Karjalan kannakselle ja Pietariin
 Kannelkatu 1928, 1935 Kj, ent. Suomenkatu 1902, 1913
 Kantolantie 1935 Hu, kaavanimi
 Kapekatu 1935, Kapiakatu 1902, 1913 Ko
 Kapiasalmentie 1928, 1936 UEs. Paikannimestä
 Kappelikatu 1928, 1935 Ka vanhan kunnallissairaalan kappelin sivuitse, ent. Maneesinkatu
 Kappelpenger 1928, 1936 Ri Ristimäen kappelista
 Kapteeninkatu 1936 Uu. Ryhmänimi (ammateista)
 Karhikuja 1928, 1935 Ki, ent. Peltonotko. Ryhmänimi (työkaluista)
 Karhulantie 1936 Kr. Lainanimi
 Karikatu 1935 Ko-Ta, ent. Kivikatu 1902, 1913 maastosta
 Karjakatu 1927, 1935 Kj. Papulan teurastamon alueella
 Karjalankatu 1928, 1935 Ln-Re-Sl, ent. Aleksanterinkatu
 Karjalankatu 1913, 1871, 1876 Karelskagatan 1878, Karelska gatan, Karelska Torget 1856 Karjalankadun varrella (sanomalehti Otava 1860 no 1), ks. Äyräpääkatu Re
 Karjaportinkatu 1928, 1935 Li, ent. Alakatu. Nimi johtuu keskiaikaisen kaupunginmuurin portista ja sitä suojelevasta tornista: Caria poort 1540, 1542, Carieport 1674, Caria portth tornn 1547, josta kaupunkilaiset laskivat karjansa laitumelle. Otaksuttavasti Alakadun rinnalla tai ennen sitä on käytetty nimitystä Karjaportinkatu
 Karkelokuja 1936 Uu
 Karttusementie 1936 Kr. Sukunimestä Karttunen
 Kasarmikatu 1913, Kasarminkatu 1876, 4 stycken Kaserner 1820 Li, ks. Kaarle Knuutinpojan katu. Kasarmit rakennettiin Vallin kaupunginosaan v. 1797
 Kaskenkaatajantie 1928, 1936 Ml. Kaavanimi
 Kaskikuja 1928, 1935 Ko. Kaavanimi
 Kasvikuja 1928, 1936 Uu. Kaavanimi (kasvistosta)
 Kasvitarhankatu 1920-luvulla, ent. Ryytimaankatu, ks. Suonionkatu Ka
 Katajakatu 1928, 1936 Ke-Ki. Nimi kasvistosta
 Katanpääkuja 1928, 1936 Li päävahdin taitse kiertävä katu, Linnankadun ja Etelävallin välissä. Niemenkärki Katapää on mainittu jo keskiajalla: Catapå port 1533, 1560 (ruots. *skata* kärki)
 Katarinankatu 1913, 1876, 1871, Catharine Gatan 1820 ja jatko 1866-, Jekaterinskaja ulitsa 1802 Li, ks. Linnankatu. Nimi syntyi keisarinna Katarinan Viipurissa vierailun muistoksi (1783). Filip Weckrooth otti hänet vastaan talossaan Kuningattarenkadun varrella. Kadun vanhat nimet olivat Yläkatu, Suurikatu, Kuningattarenkatu ja Kuninkaankatu. Ks. Linnankatu
 Katarinankatu 1902, 1935 Ko. Nimeämisperuste mahdollisesti sama kuin edellä, ehkä alueen omistajan Pietari Mansikan vaimosta Katarina Mansikasta, joka miehensä kuoltua hoiti taloa (1858)
 Katkokatu 1935 Le, ent. Poikkikatu Nurmikadun ja Ojakadun poikki
 Kauppaneuvoksentie 1936 Ts. Nimi kauppaneuvos J. Hallenbergista, Tammisuon tehtaiden perustajasta
 Kauppatori 1935, 1876 Li-Sl
 Kauppinenmäki 1936 Ko. Sukunimestä Kauppinen
 Kaupunginhaka 1876, 1928, 1935 Ha
 Kaupunginkatu 1913 Ta, ks. Nousutie. Katu oli lähinnä kaupunkia Tiiliruukilla
 Kaurinkatu 1902, 1935 Kr-Ta, välillä virheellinen Kauriskatu 1928. Nimen pohjana oli talollisen Gabriel (Kauri) Gabrielinpoika Roiskon (s. 1840) nimi. Perinteessä puhuttiin myös Torpan Kaurista
 Kehäaukio 1928, 1936 Ke-Ki. Ks. Kehäkadut: Iso Kehäkatu ja Pieni Kehäkatu
 Keihäskuja 1928, 1935 Pl, ent. Ludviginkatu. Ryhmänimi (vrt. läheinen Kilpikuja)
 Keisarinkatu 1913, 1876, 1871, Kejsar Gatan, Kejsar porten 1820, Gosudarstvaja Ulitsa, Vorota 1799 Li, ks. Luostarinkatu ja Haakoninportinkatu. Nimensä katu on saanut siitä, että kadun päässä sijaitsevilla Haakoninportilla l. Satamaportilla (myöh. Keisarinportti) tsaari Pietari, Viipurin valloittaja, otti v. 1710 vastaan kaupunginavaimet. – Keisarinpoikkikatu, ks. Fresenkatu Li
 Kelkkalankatu 1928, 1936 Le-Ta
 Kelkkalanlakia 1928, 1936 Ke-Ki, Kelkkalanaukio 1928
 Kelkkakallio 1928, 1936 Ke. Nimet Kelkkalan kaupunginosasta, ent. kylästä

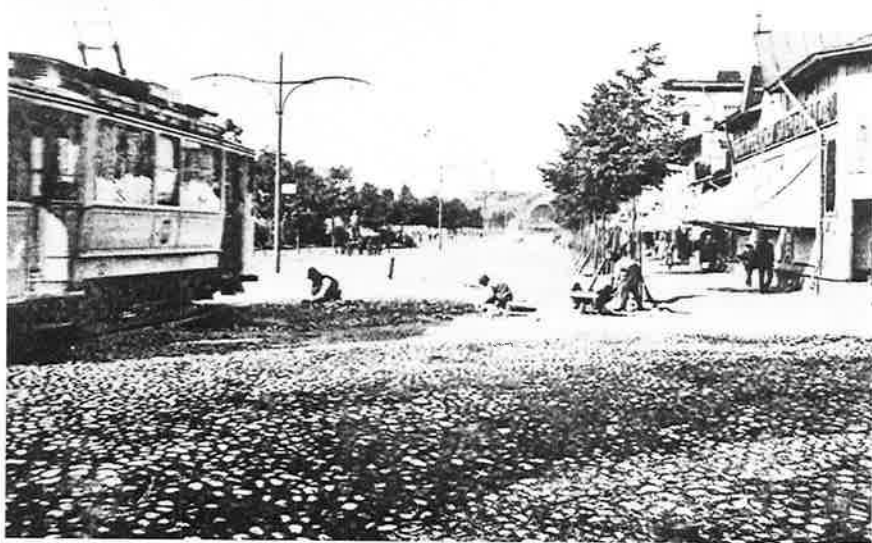
Pohjoisvalli 1800-luvun lopulla.

Etualalla Salakkalahden yli tehty maavalli, tuleva Aleksanterinkatu. Valokuva 1885.

Katariinankatu (myöh. Linnankatu) 1900-luvun alussa.

Aleksanterinkadun (myöh. Karjalankatu) kiveämistä 1915.

Kelopolku 1928, 1936 Ha. Ryhmänimi (kasveista)
 Kerhokuja 1935 Kj, ent. Kivikynänkuja 1928, ent. Snellmaninkadun pohjoispää
 Keskiakio, -pää 1928, 1936 UEs. Kaavanimiä (suunniteltu tori ja lyhyt katu)
 Keskikatu 1902, 1936 Ke
 Keskipelto 1928, 1935 Kiesin talon peltoja ja peltokatu Ki
 Keskuskatu 1928, 1936 UEs
 Keskuskenttä 1935 Ko-Pl. Urheilukenttä per. 1932, vih. 1934
 Kesäkuja 1928, 1935 VV. Ryhmänimi (vuodenaikoja) Pikiruukissa
 Kesämajanmutka 1928, 1936 UPM. Huvila Pienessä Mustasaarella
 Keulapuuntie 1928, 1936 URa. Ryhmänimi
 Kevätpolku 1935 VV. Ryhmänimi Pikiruukissa (vrt. Kesäkuja)
 Kiertokatu 1935 Kr kiertoradan (rak. 1925) vieritse
 Kiertoradankatu 1935 Kä
 Kiertoradanreuna 1928 Rā-Hu suunniteltu katu
 Kiesinkatu 1928, 1935 Ke-Ki, ent. Jennynkatu. Nimi Kiesin talosta
 Kiesinaukio, -mutka 1928, 1936 Ki, suunniteltu tori ja katu
 Kiilakatu 1902, 1935 Kr
 Kiirunakuja 1928 Hu. Ryhmänimi (eläimistä)
 Kilikatu 1876, 1891 (Viipurin Sanomat 1891 no 277) Pietarin esikaupungissa osa myöh. Aionkatua
 ja Pellervonkatu, ks. Getbacken, Get Gatan
 Kilpa-ajorata 1935 Ki perustettu 1887
 Kilpakatu 1928, 1936 suunniteltu katu Papulan urheilukentän lähelle
 Kilpikuja 1928, 1935 Pl, ent. Robertinkatu. Ryhmänimi (vrt. Keihäskuja)
 Kimalaisentie 1936, Kimalaiskuja 1928 Sa. Kaavanimi (eläimistö)
 Kipparinkatu 1928, 1936 Uu. Ryhmänimi (ammatteja)
 Kipsikatu 1902, 1935 Ha-Ko lähellä Havin tehtaita
 Kirkkokatu 1876, 1913, Kirkio Gatan 1703, Kyrkio gatan 1642 Li. Se kulki ohii keskiaikaisen kirkon, Agricolan kirkon. Kun se oli tavallaan Linnankadun erottamana Piispankadun eteläinen jatke, se yhdistettiin itsenäisyydenajalla Piispankatuun
 Kirkkopuisto I. Agricolanpuisto oli osa Torkkelipuistoa uuden v. 1893 rakennetun Tuomiokirkon I. Agricolan kirkon ympäristössä
 Kirkkosaarenkatu 1913, 1935 Pa sai nimen läheisestä Kirkkosaaresta, Kyrkio Holmen, Kyrckholmen 1655, Kirko Sari 1785, jossa 1600-luvun lopulla oli ollut hautausmaa ja puinen kappeli
 Kirveskatu 1902, 1935 Ko, jonka varressa jo vuosisadan alussa oli Kirvesmiesten Yhtiön talo
 Kirvunkatu 1936 Ts. Lainanimi
 Kisakalliontie 1928 UEs. Paikannimestä
 Kiteenpuisto 1936 Ts. Lainanimi
 Kiulukatu 1928, 1935 Ta, ent. Kaivokatu. Saaanut nimen läheisestä Timoteus Ilon omistamasta saunasta vuosisadan vaihteessa, ks. Saunakatu
 Kiurunakuja 1935 VV. Ryhmänimi (linnustosta)
 Kiveliönkatu 1936 Th. Nimi maastosta, maaperästä
 Kiviaidankatu 1928, 1935 Le-Ta kulkee vanhan Ristimäen kiviaidan vieritse, ent. Tiiliruukinkatu
 Kivikatu 1913, ks. Karikatu Ko-Ta
 Kivikkokatu 1913, 1876 Nn, ks. Kivikuja. Nimi maastosta, maaperästä
 Kivikuja 1928, 1935 Nn, ent. Kivikkokatu
 Kivikkomäenpuisto 1936 Uu. Pohjana paikannimi
 Kivikynänkuja 1928 Kj, ks. Kerhokuja. Nimi Loikkasen kansakoulusta
 Kivimiehenkatu 1928, 1935 Py. Nimi hautakivien hakkaamosta
 Kivisaarenkuja 1928 URY. Paikannimestä
 Kivisillantie 1935, Kivisillansalmi, Kivisilta 1913, 1900, Kivisilda 1769, Steennbrofiske 1560, Viipurin linnan kalastamo So
 Kivitokeenkatu 1936 UJo. Nimi Johanneksen Kivitokeen kylästä
 Koitsankatu 1936 Ts. Lainanimi (vrt. Parikkalan Koitsanlahti)
 Koivistonkatu 1928, 1935 Pm-Ha, ent. Koivistontien pohjoisosa
 Koivistontie 1910, 1935 Kä, maantie Koivistolle. Ks. Vihtakatu
 Koivukatu 1902, 1935 Kj
 Koivukuja 1928 Ki. Kiesin talon maille suunniteltu katu
 Koivusillankatu 1936 Kr. Vrt. Koivukatu 1902 Kr

Kokkokuja 1928 Hu. Huhtialaan suunniteltu katu
 Kokkosenkatu 1936 Ks. Sukunimestä Kokkonen
 Kolikkoharju 1928, 1936 Ko-Ta-Kr. Vrt. Kolikkoinmäki
 Kolikkoinmäenkatu 1913, 1894 (Viipurin Sanomat 1894 no 40) Pl, ks. Lylynkatu. Lähellä Kolikkoinmäen suuntaa
 Kolikkosuontie 1928, 1936 Ko. Paikannimestä
 Kolmaskatu 1900, 1935 So. Ryhmänimet (lukusanat 1-6)
 Kolmikulma 1913, 1935 Re, ent. Kolmikulmankatu 1928. Kolmiomainen aukio ja puisto (Kolmikulmanpuistikko) Karjalankadun aseman puoleisessa päässä Rautatiekadun erottamana Asematorista
 Koppelokuja 1928 Hu, suunniteltu katu. Ryhmänimi (linnuista)
 Konstantininkatu 1876, 1913, Konstantinsgatan 1878 Nn, ks. Merikatu. Nimi ehkä silloisen suuriruhtinas Konstantinin mukaan
 Konstantininkatu 1910, 1913 Ta-Ke, ks. Lampikatu. Katu sijaitsi Konstantin Jakovleffin omistaman tulitikkutehtaan ja sahan alueella (1878, 1897)
 Korentokuja 1928, 1935 Sa, ent. Juhonkatu. Ryhmänimi
 Korkeakatu 1935, Korkiakatu 1902 Kr. Nimi maastosta
 Korpisaarentie 1936 Th. Maastonimi
 Korpitie 1928 UEs. Maastonimi
 Korsikatu 1928, 1936 Le. Kaavanimi
 Korsikuja 1936 UEs. Kaavanimi
 Kostialankatu 1936 Ks. Kylännimestä
 Kostialansuunta 1928 Ml. Suunniteltu katu (ks. ed.)
 Kotikuja 1928, 1935 Ke. Kaavanimi Kelkkalan omakotialueella
 Kotipolku 1928, 1935 Ke-Le, ent. Omankodintie 1928, ks. Aatunkatu, joka edellisen jatketta
 Koukkutie 1928 So, suunniteltu katu
 Koulukatu 1913, 1935 Li Keskuskansakoulun koulurakennusten (rak. 1868, 1885) vieritse
 Koulukatu 1902, 1913 Ta, ks. Aakkoskatu. Nimi Tiiliruukin kansakoulusta (per. 1899)
 Koulukatu 1902, 1913 Ke, ks. Koulumestarinkatu. Kelkkalan kansakoulu perustettu 1892
 Koulukenttä 1928, 1935 Li, ent. Urheilukenttä Klassillisen lyseon (rak. 1892) laidassa
 Koulumestarinkatu 1928, 1935 Ke-Ki, ent. Koulukatu
 Koulusola 1928, 1936 Uu
 Koulusola I. Koulukatu I. Kymnaasikatu, Gymnasiegatan 1839, osa Uudenportinkatua Kuningattarenkadulle asti. Kadun varressa sijaitsi kaupungin lukio
 Kouvolaankatu 1936 Th. Lainanimi
 Kreivintie 1936, Kreivinkuja 1928 VV. Kaavanimi
 Kujansuuntie 1936 UJo
 Kukkarokyläntie 1928, 1936. Uu. Sukunimestä Kukkaro
 Kukkaroranta 1928 Uu. Ks. ed.
 Kukkolaankuja 1936 UJo. Vrt. sn. Kukkonen
 Kukkulanmutka 1928, 1935 Ke. Katu Kelkkalan omakotialueella
 Kullervonkatu 1935, 1913, 1894 (Viipurin Sanomat 1894, no 34) Re-Pl. Kalevalainen nimi
 Kulpanmutka 1928, 1936, ent. Suonmutka 1928 URy
 Kulpakatu 1902, 1935 Le-Py, ent. Kulpparinne I. Kulpanrinne
 Kulppakuja 1913, ent. Konstantininkatu, ks. Lampikatu Le-Ta
 Kuminakalliontie 1936 Uu. Paikannimestä
 Kuminakuja 1936 Uu. Ks. ed.
 Kumpukatu 1935 Ke, ent. Mälikatu. Nimi maastosta
 Kuningattarenkatu, drottningegata 1642, ent. Yläkatu, Suurikatu, kuningatar Kristiinan mukaan, myöh. Kuninkaankatu, ks. Linnankatu, Katariinankatu Li
 Kuninkaankatu, Kungz Gatan 1703, Königs Strasse 1739, ent. Kuningattarenkatu ja Suurikatu, ks. Katariinankatu ja Linnankatu Li. Nimi Kaarle XII:n mukaan
 Kuokkijankuja 1928, 1936 Ml. Ryhmänimi (ammateista)
 Kuovikuja 1928, 1936 Ml. Ryhmänimi (linnuista)
 Kurjenkatu 1928, 1935 Sl, ent. Pajakatu. Nimi viipurilaisesta Kurki-suvusta (esim. Jöns Kurki, Viipurin käsikynhaltija 1627, 1629-31)
 Kuudeskatu 1913, 1935 So. Ryhmänimet (lukusanat 1-6)
 Kuurinsalmentie 1928 URa. Paikannimestä
 Kuurintie 1928, 1936 UEs. Ks. ed.

Kuusantie 1936 Th. Ryhmänimi (kasvistosta)
 Kuusikkoniementie 1928 URy. Paikannimestä
 Kuusistontie 1936 Ks. Ryhmänimi (kasveista)
 Kyllikinkatu 1913, 1935 Pa. Kalevalainen nimi
 Kylväjänkuja 1928, 1936 Ml. Ryhmänimi (ammateista)
 Kymnaasikatu Li, ks. Koulukatu, Koulusola
 Kynnäpäänaukio, -katu 1928, 1935 Im, ent. Huvilakatu. Nimen pohjana kasvinnimeen (kynneppää, kynnäppää) perustuva henkilön- ja torpannimi (vrt. Kynnäpä krog 1770)
 Kynttiläkuja 1936 Ha lähellä Havin tehtaita (mm. kynttilätehdasta)
 Kytäjänpuisto 1928, 1936 Ml. Ryhmänimi (ammateista)
 Kytänpuisto, -tie 1928, 1936 Im. Sukunimestä Kyttä
 Kyyhkyskuja 1928, 1935 Ha. Ryhmänimi (linnuista)
 Kyyhkystie 1936 Ts. Ks. ed.
 Käenkuja 1928, 1936 Uu. Ryhmänimi
 Käenpiiantie 1928 Hi. Suunniteltu ryhmänimi
 Käpykatu 1928, 1936 Ke. Ryhmänimi (kasvistosta)
 Käremäenaukio, -tie 1928, 1935, ent. Käremäki 1910 (vrt. Kärenniitynmäki 1845) Kä. Pohjana paikannimi
 Käremäenlahdensuunta 1928 Kä. Suunniteltu katu (ks.ed.)
 Käreniityntie 1935, Kärenniitty 1845 Kä. Paikannimestä
 Kärkikatu 1902, 1935 Ko. Nimi kadun sijainnista
 Kärppäkuja 1935 Hu. Ryhmänimi (eläimistä)
 Kärstilänkatu 1936 Ts. Lainanimi (kylännimi Kärstilä)
 Kääntymänkatu 1936 Ts. Lainanimi (kylännimi Heinjoen Kääntymä)
 Köynnöskuja 1928, 1935 Py. Kaavanimi nuoren ns. Tervakylän kadulle
 Laatokankatu 1936, Laatokansuunta 1928 Im. Suunniteltu lainanimi Imatran kaupunginosaan
 Ladonkatu l. Ladaunkatu 1913 Re. ks. Juteininkatu. Nimi vaivais- ja köyhäintalon perustajan raati-
 mies Kristian Ladon (k. 1767) muistoksi
 Laihalammintie 1936 Ks. Kostialaan suunniteltu katu Laihalammin suuntaan
 Laihotie 1928, 1936 Ml. Kaavanimi (maanviljelystä)
 Laitakatu 1935 Ta Tiiliruukin asutuksen ja Rosuvoin kulprien laidassa
 Laiturikatu, -tie 1913 VV. ks. Saarenkatu. Nimi Siltasaaren johtavasta laiturista
 Laiturintie 1928, 1936 UEs
 Laivapojankuja 1928, 1936 Uu. Ryhmänimi (ammateista)
 Laivastokatu, -tori 1928, 1936 Uu.
 Laivurinkatu 1928, 1936 Uu. Ryhmänimi (ammateista)
 Lakiaukio, -katu 1902, 1935 Kj, myös Lukukatu. Kaavanimiä
 Lakkapäänkuja 1928, 1935 Ha. Ryhmänimi (kasvistosta)
 Lallukankatu 1928, 1935 Re, ent. Viskaalinkatu. Pohjana Häkli, Lallukka & Kumpp. liiketalo (rak. 1905)
 Lammaskalliontie 1928 URa. Paikannimestä
 Lammalahdenkatu 1928, ks. Lampaanlahdentie URy. Paikannimestä
 Lammasaarenkatu 1936 URy. Paikannimestä
 Lampaanlahdentie 1928, 1936 URy, ent. Lammalahdenkatu
 Lampikatu, -kuja 1928, 1935 Le-Ta. Rosuvoin kulpista
 Lampirinne 1927, ent. Kulpparinne 1928 Py, ks. Kulppakatu
 Lanakoskenkatu 1936 Th. Paikannimestä
 Lasaretinkatu 1876, ks. Sairaalankatu Ka
 Lastenkodintie 1928 Hi suunniteltu katu
 Latokartanontie 1935, Latokartanonkatu 1928, ent. Valtakatu Hi. Ks. myös Kalliokatu. Pohjana Viipurin linnaan kuulunut latokartano, Slottzens ladegårdh åker 1541
 Latoniityntie 1928, 1936 Ml. Paikannimestä
 Laumatie 1928, 1935 Kj. Nimi Papulan teurastamon alueella
 Lauritsalankatu 1936 Th. Lainanimi
 Lautarannantie 1928, 1936 USt. Paikannimestä
 Lehtorinpolku i 1928, 1936 Uu. Ryhmänimi (ammateista)
 Leikkipolku 1928, 1935 Ke on leikkikentän vieressä
 Leipurinkatu 1928, 1935 Py on saanut nimen läheisestä Vaasan Höyrymyllystä

Leivosentie 1936 Kj
 Lempikatu 1902, 1913 Kj hävinnyt katu Kannelkadun ja Rauhankadun välistä
 Lepistönkatu 1935 Ko
 Lepolantie 1928, 1935 Le, ent. Itäinenkatu ja Niilonkatu. Nimi 1910 perustetusta Lepolan hautausmaasta
 Leppäkertuntie 1928 Sa suunniteltu katu Saunalahteen
 Lieksankatu 1936 Ts, Lainanimi
 Lietekuja 1928, 1935 Kj, ent. Väinönkadun eteläpää
 Liikakatu 1928, 1935 Kr, ent. Nimetönkatu. Vähäinen katu
 Liikemiehenkatu 1902, 1935 Ko-Ta. Kadun varressa kauppiaita (esim. Valter Lepistö, s. 1874)
 Liimatankatu, Liimatanlahdensuunta 1928 Rå suunniteltuja katuja, paikannimistä
 Likakatu (Sanansaattaja Viipurista 1834 no 12), Smutsgatan (Sanansaattaja Viipurista 1835 no 11).
 Likakadut, joita oli viisi, olivat syntyneet Pietarin esikaupunkiin liejuiselle Salakkalahdenniitylle. Myöhemmin niistä osa hävisi ja myös niiden nimet vaihtuivat, ks. Rantakadut. V.E.Bosinin kartassa 1856 Garfvare eller Bränns gatan.
 Likolamminranta 1913, Likolampi 1902 Sa. Pellavan liotukseen käytetty Likolampi näkyy vielä esim. vuoden 1799 kartassa
 Linjakatu 1902, 1935 Ko-Ta oli ollut Mansikan talon tilusten rajana
 Linjakatu 1913 Ke, ent. Heikinkatu, ks. Viivakatu. Linjakatu oli Hallenbergin ja Fedotoffin maiden rajana
 Linjakatu, itäpää 1913, ks. Janakatu Ko-Ta
 Linnankatu 1928, 1935 Li-Pl, ent. Katariinankatu. Nimi Viipurin linnasta, katu lähtee suoraan Linnansillalta
 Linnanherrantie 1936 Hi suunniteltu katu Hiekkaan
 Linnansaarenkatu 1900-1935 Sa. Saari ollut linnan omistuksessa
 Linnansilta, Slåts Bron 1820 (vrt. Longbro 1551) yhdisti Linnoituksen ja Siikaniemen kaupunginosat, ent. Turunsilta
 Linnoituspaltantie 1928, 1935 Si, Nimen pohjana P. Annan linnoitus
 Lipontie 1928, 1935 Sa, Kaavanimi
 Lippupatterintie 1928, 1935 Pm oli Torkkelinkadun jatke Patterinmäen yli Talikkalan puolelle
 Lisäkatu 1910, 1935 murrettu Tiiliiruukintorille Ta
 Lisäkuja 1936 Ta
 Lohkokatu 1913, 1935 Py oli vanha Kelkkalan ja Talikkalan kylien raja, ent. Rajakatu
 Loikkasenkatu 1928, 1935 Pa, ent. Pamppalankatu. Tie Papulasta Loikkaseen. Nimestä ks. Viljo Nissilä, Viipuri paikannimien valossa. Kalevalaseuran vuosikirja 37 (1957) s. 175
 Loikkasenkatu, itäosa Pa, ks. Ahtolankatu
 Loitsukatu 1928 Kj. Sitä ehdotettiin Lönnrotinkadun sijalle, mutta ei hyväksytty
 Lompkakatu 1935 Kr, ent. Lyhytkatu. Nimi lompkasta l. kivikouhoksesta
 Louhenkatu 1935 Kj, ent. Lönnrotinkatu. Kalevalainen nimi
 Louhikonmutka 1928 UEs. Nimi maastosta
 Ludviginkatu 1913, 1894 (Viipurin Sanomat 1894 no 34), ks. Keihäskuja
 Ludviginkatu 1902, 1935 Ke-Kr. Alueella (Roiskon maalla) asunut Kaarlo Ludvig Friman, mäkitupalainen (s. 1844)
 Luhtamäentie ja Luhtapolku 1928 Hu. Paikannimestä
 Lukkarinkatu 1928, 1935 Ko Talikkalan kirkon lähistössä, ent. Vilpinkatu
 Lukukatu 1902, 1935 Ko. Nimi Kolikkoinmäen kansakoulusta (per. 1898)
 Lukukatu 1913 Kj, ks. Lakikatu
 Luostarinkatu 1928, 1935, Kloster gatan 1642, Kloster Lång Gatan 1703. Manasterska Strasse 1739, välillä Keisarinkatu ja Haakoninportinkatu, oli saanut nimensä mustien veljien luostarista (per. 1400-luvun alkupuolella)
 Luotimäki 1928, 1936 Im lähellä Papulan ampumarataa
 Luotsikatu, -ranta 1928, 1936 URa. Paikannimestä
 Luottokatu 1928 Kj, Nimeä ei hyväksytty, ks. Hovinginkatu
 Lyhytkatu 1902, 1935 Ko
 Lyhytkatu 1913 Kr, ks. Lompkakatu
 Lylynkatu 1928, 1935 Pl, ent. Kolikkoinmäenkatu. Nimi itsenäisyystaistelijan toht. J.A.Lylyn (k. 1903) muistoksi
 Lylynkatu 1913 Ko, ks. Suksikatu (ks.ed.)

Lähdekatu 1902, 1935 Le-Py
 Lähdekatu 1902, 1913, ks. Vesikatu Ke
 Lähdekatu 1913 Kä, ks. Valkamakatu
 Lähderinne 1928, 1935 Py, ent. Kaivokatu
 Läksypolku 1928, 1935 Kj. Loikkasen kansakoulusta (uusi rakennus 1920), ent. Runeberginkatu
 Länsikatu 1902, 1935 Ko. Nimi kadun sijainnista
 Länsitie 1936 UKu. Nimi kadun sijainnista Kuurinsaareissa
 Läskeläntie 1936 UEs. Lainanimi
 Läntinen Puistokatu 1902, 1935 Kj. Vrt. Itäinen Puistokatu
 Lönnrotinkatu 1902, 1913 Kj, ks. Louhenkatu
 Maahisenkatu 1928 Rå. Kelkkalan perillä oli 1923 erotettu maapalsta Oy Maahiselle
 Maantienkatu 1902, 1935 So Tienhaaraan ja Kivisillalle. Sen eteläosa oli Sorvalintoria ja pohjois-
 osa Ensimmäinenkatu
 Maaskolankatu 1913 Ka, ks. Veturikatu. Katu Maaskolan suunnassa
 Majakantie 1936, Majakkatie 1928 URA
 Majavakuja 1928, 1936 MI. Ryhmänimi (eläimistöä)
 Majurinkatu, -puisto 1913, 1935, Ryhmänimi (kasarmirakennuksista)
 Makasiininkatu 1913 Si (Te), ks. Tervaniemenranta. Makasiineja oli ollut tervahovin syntyessä Ter-
 vaniemeen 1600-luvulla
 Mallaskatu 1883, 1935, Olutpovarni 1876 Pl. Alueella jo 1700-luvun lopulla mallasjuomatehdas
 Malmikatu 1913, Malmgatan 1878 Nn, ks. Nummikatu. Nimi maastosta (ruots. **malm** nummi)
 Maneesikatu 1913 Ka, ks. Kappelikatu. Alueella sijainnut jo 1800-luvun alussa sotilasmaneesi
 Mannerheiminkatu 1941 Li-SI-Re, ent. Karjalankatu. Nimi marski Mannerheimista Viipurin takai-
 sinvaltauksen kunniaksi
 Mansikankatu 1928, 1935 Ko-Kr, ent. Taavetinkatu. Nimi Talikkalan kylän vanhasta Mansikka-
 suvusta (esim. David Mansikka, joka 1854 omisti talon Rek 1 Talikkalassa)
 Mariankatu 1876, 1935, Maarian k 1876, Mariegatan 1878 Nn. Suosikinimi Maria ehkä Neitsyt
 Mariasta tai keisarinna Mariasta
 Mariankatu 1902, 1913 Ta, ks. Martankatu. Nimestä ks. ed. tai ehkä maanomistaja Juho Räikkösen
 vaimosta tai tyttärestä (aviossa August Jakobssonin kanssa)
 Martankatu 1935 Ta, ks. Mariankatu, Raamatullisia nimiä (vrt. kuitenkin emäntä Maria Mansikka
 (1870) Talikkalassa)
 Mastotie 1928, 1936 Uu. Kaavanimi
 Matinkatu 1876, 1935 Nn. Alueella useita Matteja
 Matinkatu 1902, 1913 Ta-Ko, ks. Mattilankatu (pohjoisosa) ja Ristikiventie (eteläosa)
 Mattilankatu 1935 Ko, ent. Matinkadun pohjoisosa. Alueella asunut useita Matteja, mm. kauppias
 Matti Ristiseppä (s. 1864)
 Maununkatu 1876, 1935, Magnugatan 1878 Re. Nimi ehkä historiallinen (vrt. Magnus De la Gardie
 1600-luvulla t. Mauno Niilonpoika, käskynhaltija 1545–1555)
 Melakatu 1935 Kä. Ryhmänimi (työesine)
 Menninkäisentie 1936 Ls. Ryhmänimi
 Merenkävijäntie 1936 UKu. Ryhmänimi (ammatit)
 Merikatu 1928, 1935 Nn, ent. Konstantininkatu. Nimi läheisestä Viipurinlahdesta
 Merikatu 1902, 1913 Kr, ks. Tuulikatu. Nimestä ks. ed.
 Merimiehentie ja Meritie 1936 Uu. Nimistä ks. ed.
 Metsolantie 1935 Sa. Ryhmänimi
 Metsonmutka 1928 Hu. Ryhmänimi (linnuista)
 Metsäkatu 1935 Sa. Ryhmänimi (vrt. Metsolantie)
 Metsästäjänkatu 1935, Metsästäjänmutka 1928, 1936. Metsistökatu 1910 Kr. Ryhmänimi (ammatit)
 Metsätaival 1928 UEs. Maastonimi
 Mettisentaival 1928, 1936 Ls. Ryhmänimi
 Meurosenkatu 1928 Rå-Hu. Jo 1845 Meurosenpelto, -ranta, -raja Kelkkalassa (vanhasta sukunimestä)
 Mielikinkatu 1902, 1935, Mielikintie 1928 Sa. Ryhmänimi (mytologia)
 Mielikinkatu 1913 Pa, ks. Tursonranta. Nimestä ks. ed.
 Mikkolankatu 1935 Kr, ent. Mikonkatu
 Mikonkatu 1902, 1913 Kr, ks. Mikkolankatu. Alueella asunut katujen syntyäikaan useita Mikkoja
 (esim. mäkitupalaiset Mikko Miettinen s. 1855, Mikko Tikka s. 1859, seppä Mikko Peltonen s. 1868)
 Mikonkatu 1902, 1913 Ta, ks. Solakatu. Nimestä ks. ed.

Mikonkatu 1876, 1935, **Michaels gatan** 1878 Nn. Vrt. rn. Mikael Venäjän hallitsijahuoneessa
 Mittakuja 1935 Kä. Ryhmänimi (asemakaavoittajan työväline)
 Monachen katu 1739 (Munkkikuja) Li, ks. Luostarinkatu ja Munkkikuja
 Monrepoonkatu, -puisto 1928, 1935, Monrepos 1902 Sa. Puistosta ja sen synnystä ks. Sven Hirn,
 Viuhantaa Viipuria. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 1 s. 7–13
 Mouhuntie 1936 Th. Lainanimi
 Moukarikatu 1928 Ri. Ryhmänimi (pajan työvälineet)
 Munkkikuja, -tori 1928, 1935 Li, ks. Luostarinkatu ja **Mustainveljestenkatu**
 Munteenkatu 1928, 1935, ent. Munnentie 1913 Ha. **Sukunimestä** Munne
 Murosuontie 1936 Kr. Paikannimestä
 Murtomaantie 1928, 1936 Im. Ryhmänimi (maastosta)
Mustainveljestenkatu 1876, 1935 Li. **Svartmunkegatan** 1642, ent. Ensimmäinen Poikkikatu Pervyj
 pereulok 1799, 1802, Kloster Twärgatan 1739, 3. Catharina Tvär Gatan 1839, jopa Kloster Gatan 1738,
 1820, eräät ehkä samanaikaisestikin. Nimi saanut alkunsa 1400-luvun alussa perustetusta mustien vel-
 jien munkistosta ja luostarista. **Katu** lähti Luostarinkadulta mustien veljesten kirkon (per. 1481)
 kohdalta Pyöreäletornille
 Mustanlahdenkatu, ent. Mustanlahdensuunta 1928 Ml. Paikannimestä
 Mustansaarenkuja 1928, 1936 UEs, Paikannimestä
 Mustanvuorenkatu 1936 Ml. Paikannimestä
 Mustolankatu 1936 Th. Paikannimestä
 Mutkakatu 1913, 1935 So
 Muurainkorventie 1928 Ml. Paikannimestä
 Muurosenpuisto 1936 URa. Sukunimestä
 Myllykatu 1936 Th. Tienhaaran Myllystä (Mylly Oy Elo 1922)
 Myllymäenaukio, -kenttä 1935, Myllymäki 1913, tuulimylly 1876, häv. 1883 Re, ent. Kilivuori
 1. Pukkimäki
 Myllymäenkatu 1935 Re. Murrettu katu Myllymäenaukiolta Kannaksenkadulle 1929
 Myllysaarenkatu 1913, 1935 Pa. **Kadun** suunta Suomenvedenpohjan Myllysaareen
 Mäennotko 1928 UEs. Kadunnimi **maastosta**
 Mäkeläisentie 1928, 1936 Ml. Sukunimestä
 Mälikatu 1910, 1935 Ko
 Mälikatu 1913 Ke, ks. Kumpukatu
 Mäkiposki 1928, 1936 Im. Kadun sijainnista
 Mälkinkatu 1936 Th. Sukunimestä
 Männistönkatu 1902, 1935 Ko-Kr
 Mäntykuja 1936, Mäntysola 1928 Uu
 Mättäiköntie, Mätäskuja 1928 Rä
 Mökkikuja 1913, 1935 So
 Mörssärikatu 1913, 1935 So, linnoitusaluetta
 Naakankatu 1936 Th. Sukunimestä
 Naavatie 1928, 1935 Ke-Ki. Ryhmänimi
 Naistenkaivontie 1928, 1935 Im. Nimestä (Naistenkaivo) ks. Viljo Nissilä, Viipuri paikannimien
 valossa. **Kalevalaseuran** vuosikirja 37 (1957) s. 174
 Napakivenkatu 1936, Napakivenkuja 1928 Uu. Paikannimestä
 Nastolantie 1936 Th. Lainanimi
Nauriskatu 1928, 1935 Le, ent. Rinnekatu, Ryhmänimi (vihanneksista), joka liittyy ent. Korotnie-
 kanpeltoon
 Neitsytmiemenkatu 1928, 1935, ent. Pekonkatu Nn-Si, Neitsytmiemen kaupunginosan katu. Nimestä
 ks. Viljo Nissilä, mt. 170
 Neljäskatu 1902, 1935 So. Ryhmänimi (lukusanat 1-6)
 Neulastie 1928, 1935 Ke-Ki, ent. Juhaninkadun eteläosa, Ryhmänimi (vrt. Naavatie)
 Niemikatu 1936 Kä (vrt. Käremäki)
 Niilonkatu 1913, 1935 Pl. Mahdollisesti historiallinen nimi (useita Nils-nimisiä linnanpäälliköitä,
 esim. Niilo Tuurenpoika **Bjelke** 1357-1364)
 Niilonkatu 1913 Ke, ks. Lepolantie
 Niinipuunkuja 1928, 1935 Py. **Ryhmänimi** (ks. Köynnöskuja) ns. Tervakylässä
 Niitykatu 1902, 1935 Kr. Vrt. **Käreenniitty** 1845
 Niittymäki 1928, 1935 Kr. Ks. ed.

Niittytie 1936 Uu
 Niittyvillankuja 1928 Rā. Ryhmänimi (kasvistosta)
 Nimetönkatu 1902, 1935 Ko
 Nimetönkatu 1913 Kr. ks. Liikakatu
 Nimetönkatu 1880 (sanomalehti Ilmarinen 1880 no 7) Re. Hävinnyt katu silloisen Karjalankadun ja
 Eliaankadun välissä
 Nissisenkuja 1928, 1936 Ml. Sukunimestä
 Norokatu 1936 Ts. Nimi maastosta
 Noskuankatu 1936 Ts. Lainanimi
 Notkelmakuja 1928, 1935 Kj. ent. Snellmaninkatu. Nimi maastosta
 Notkokatu 1902, 1935 Ko. Nimi maastosta
 Nousutie 1928, 1935 Ta. Katu Patterinmäen rinteellä
 Nummikatu 1928, 1935 Nn. ent. Malmikatu. Käännösnimi
 Nuoraankatu 1928 kohti Nuoraan kylää Viipurin pitäjässä Hu
 Nuottatie 1928 So. suunniteltu katu
 Nuottatie 1936 UEs. Nuottamiesten käyttämä
 Nurmeksenkatu 1936 Ts. Lainanimi
 Nurmikatu 1902, 1935 Le. Katu ent. Korotniekanpellolla
 Nya Förstads Gatan 1839, Nya slobodsgatan inom St. Petersburgska förstaden 1861 (sanomalehti
 Wiborg 1861 no 83), ks. Torkkelinkatu
 Nykäsentie 1936 UJo. Sukunimestä
 Nyyrikintie 1928, 1935 Sa. Ryhmänimi (mytologia)
 Närekatu 1910, 1935 Ke. Kasvistosta
 Näyttelijäntie 1928 VV, suunniteltu kadunnimi
 Ojakatu 1902, 1935 Le. Oja ent. Pitkälläsuolla (vrt. Pitkänsuonmäki, -laita 1845) kulpasta toiseen
 Ojalanrinne 1928, 1936 Ki. Nimi ent. Ojalan talosta Anttosen talon lähellä
 Ojansuuntie 1928 Ury. Maastosta
 Oksakatu 1902, 1935 Kr. Nimi kasvistosta
 Olavinkatu 1928, 1935, ent. Ollinkatu 1913 Pl. Mahdollisesti historiallinen nimi (Viipurin histori-
 assa useita Olaveja)
 Olkikuja 1928 Rā. Räikkölän kaupunginosaan suunniteltu nimi
 Omankatu 1935 Hi. ent. Kaivokatu
 Omankodintie 1928 Ke. ks. Kotipolku
 Onkamonkatu 1936 Ts. Lainanimi
 Onkikalliontie 1928, 1936 URa. Paikannimestä
 Onkitie 1928, 1935 Im. Tie onkimispaikalle Papulanlahteen
 Opettajankatu 1928 Ha. ks. Opettajankuja
 Opettajankatu 1902, 1913 Ko. ks. Tarvaantie
 Opettajankuja 1936 Ha. Ryhmänimi (ammatteja)
 Oppilaanpolku 1928 Uu. Ryhmänimi (koululaisia)
 Oppipolku 1928, 1935, ent. Havintie Ha, lähellä Kolikkoinmäen kansakoulua (per. 1898)
 Oraskatu 1913, 1935 Ri. Ryhmänimi (maanviljelystä, ent. Korotniekanpellolla)
 Oravakatu, -mäki 1928, 1935 Ki. Ks. seur.
 Oravakylä, Oravakylänmutka 1928, 1935 Ki. Myöhäinen asutuserä Kangasrannan takana.
 Kaavanimi
 Orjaharjuntie 1913, 1935 So. Paikannimestä
 Orvokkitie 1935, Orvokintie 1928 Ke. Ryhmänimi (kasveista)
 Orvokkilankuja 1928, 1936 Im. Nimi 1800-luvun lopulla rakennetusta Orvokkila-nimisestä huvilasta
 (omist, Corner)
 Osmontie 1928 Sa. Ryhmänimi (mytologinen)
 Osuuskatu 1935, ent. Väinökatu Hi
 Otavankatu 1913, 1935 Ka. Kalevalainen nimi
 Otonkatu 1900, 1935 Ke-Kr. Alueella asunut esim. mäkitupalainen Otto Hynninen
 Otsakuja 1928 Hu, suunniteltu kadunnimi Huhtialaan
 Paasikatu 1935 Ke
 Paasitie 1936 Hi
 Pajakatu 1900, 1913 Hi, ks. Hiilloskuja
 Pajakatu 1910, 1935 Ke

Torkkelinkatu 1900-luvun alussa.

Pietarinkatu (myöh. Kannaksenkatu) 1900-luvun alussa.

Rautatiekatu 1900-luvun alussa.

Pajakatu 1876, 1913, Smidjegatan 1878 SI, ks. Kurjenkatu
 Pajamiehentie 1936 Kr. suunniteltu kadunnimi
 Pajuniityntie 1913, 1935 So. Paikannimestä Pajuniitty (1868)
 Paljekatu 1928, 1936 Ri. Ryhmänimi, joka liittyy pajaan (seppä Träskman)
 Palokellonmäki 1928 Hi. suunniteltu kadunnimi (ei hyväksytty)
 Palokuuri I, Ruiskuhuone 1876 Ka. ks. Spruthusgatan
 Palomäentie 1928, 1936 Uu. Paikannimestä
 Palotominkatu 1935 Hi. ent. Vuorikatu ja Antinkadun länsiosa
 Palotori 1876, 1935, Brandtorget 1878 Nn. Palokunnan talosta, Paloasema 1860
 Pamppalankatu 1913 Pa. ks. Loikkasenkatu
 Pamppalankatu 1928, 1935 Li. Wacht Klocks twär Gatan 1820, ent. Fresenkatu, Kadunnimi keskiaikaisesta Pamppalan talosta ja myöhemmästä Pamppalantornista, pampala torn 1558
 Pankkikuja 1928 ehdotettu nimi, jota ei hyväksytty, ent. Fredrikinkatu, ks. Tawastinkatu SI
 Pantsarlahdenkatu, -puisto I, -puistikko 1913, 1935. Nimi Pantsarlahden kaupunginosasta
 Papulankatu 1913, 1935, Papulagatan 1878, Papola 1706 Pa. ent. Karjalan maantie
 Papulansilta, Papulanpuisto, Papulanmäki I, -vuori, Papulankenttä Im. Nimi vanhasta Papulan tilasta, josta ks. Viljo Nissilä, Viipuri paikannimien valossa. Kalevalaseuran vuosikirja 37 (1957) s. 173, 174 ja Viljo Nissilä, Nimistöretkeily Viipurin Vanhassakaupungissa ja Papulassa. Koulu ja koulukaupunki (1974) s. 46-
 Paraatikenttä 1935, Parad Platsen 1820 Li. Paraatikenttä alkoi muotoutua 1600-luvulla syntyneeseen Vallin kaupunginosaan, etenkin sen jälkeen kun 1700-luvun lopulla oli sen ääreen rakennettu Pietari-Paavalin kirkko ja kasarmirakennukset
 Parikkalankatu 1936 Ts. Lainanimi
 Paroninpolku 1928 Hi, suunniteltu kadunnimi (paroni Paul Nicolay)
 Patterikatu 1900, 1913 So. ks. Viestikatu, Katu linnoitusalueesta
 Patterikatu 1910 Ko. ks. Varustuskatu. Nimi Patterinmäestä
 Patteri (n) katu 1913, 1935 Ka-Pl. välillä Patterinjuuri 1928. Nimi Patterinmäestä

Patterinmäki, ent. Palomäki 1785 Pm. Nimi alkoi saada käyttöä itäisen linnoitusketjun rakentamisen alettua 1860-luvulla. Nimestä ja itäisestä patterialueesta ks. D. Kaijanen, Viipurin linnoitustyöt 1850-70 -luvulla, Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 3 s, 30-

Patterinraja 1928 URa. Nimi Ravansaaren pattereista, joista ks. D. Kaijanen mt
Paukkutie 1928, 1935 Kj lähellä ent. Loikkasen ampumarataa
Paulinmäki, -tie 1928, 1936 Hi. Nimi Hiekkaan liitetystä Pavlovskin linnoituksesta ja asutuksesta
Peikkopolku 1928, 1935, ent. Peikkojenpolku 1913 Sa, Ryhmänimi (mytologinen)
Peitsikatu 1928, 1936 Hi, suunniteltu katu, ryhmänimi (sota-aseet)
Pekonkatu 1895, 1935, välillä Pekankatu 1902 Ta, Ehkä Pekka Halosesta, ent. maanomistajasta
Pekonkatu 1913, 1876, Pehrs gatan 1878 Nn, ks. Neitsytniemenkatu
Pellervonkatu 1913, 1935 Re-Ka, ent. Solakatu, Get Gatan, Kalevalainen nimi
Peltokatu 1935 Hi
Peltokatu 1902, 1913 Le, ks. Vihannesmäki, Nimi ent. Korotniekanpellostä
Peltokatu 1928 Kä, ks. Venekatu
Peltonotko l. Pellonnotko 1928 Ki, ks. Karhikuja
Penttisentie 1936 So, Sukunimestä
Perhoskuja 1928, 1935 Sa, ent. Väinämöisenkatu, Ryhmänimi (eläimistä)
Peruskatu 1902, 1935 Kj
Pereulokit, esim. Pervyj pereulok 1799 Li, ks. Mustainveljestenkatu, Vtoroi pereulok (Harmaiden-
veljestenkatu), Tretyj pereulok (Uudenportinkatu), Tsetvertyj pereulok (Vesiportinkatu), Pjatyj pe-
reulok (Piispankatu). Ven. **pereulok poikkikatu** (niitä oli 1-5).

Peräkatu 1902, 1935 Kr
Perämiehentie 1928, 1936 Uu, Ryhmänimi (ammatit)
Peräniityntie 1928 Hu, suunniteltu kadunnimi paikannimestä
Petäjäkuja 1928, 1935 Ha, Ryhmänimi (kasveista)
Peuranmutka 1928 Ko-Ta, suunniteltu kadunnimi
Peurantie 1936, Peurakatu 1936 Ta, suunniteltu kadunnimi (vrt. Hirvikatu)
Pielisenkatu 1936 Ts, Lainanimi
Pienikatu 1910, 1935 Ta
Pienkehäkatu 1935, Pien-Kehäkatu 1928 Ki, Vrt. Isokehäkatu
Pientareenkatu 1935, Pientareentie 1936 Hu
Pietarinkatu 1871, 1913, Pietarporin katu 1876, vid Peterburgska gatan i St Petersburgska förstaden (Kanava 1846 no 32), vid stora gatan i St Peterburgska Förstaden (Sanansaattaja Viipurista 1840 no 3), Jäppisen kartano Pietarborin esikaupungissa suurella kadulla (Sanansaattaja Viipurista 1836 no 15), svarfare Daniel Stenberg uti St Peterb:ska Förstaden Stora Gatan (Sanansaattaja Viipurista 1835 no 23, 24), Sankt Peterburgskaja vorota 1802, Peterborgska porten 1820, Peterburgskaja ulitsa, Peterburgskaja vorota 1802 Re-Ka, Pietarinkatu alkoi eri paikoista kaupungin laajetessa: aluksi sama kuin Kaarle Knuutinpöjan katu ja esim. 1839 Pietarintie alkoi Isosta-Kalitkasta l. Pietarinportista Pietari-Paavalin kirkon takaa. Myöhemmin Pietarinkatu ulottui Pietarin esikaupunkeihin, s.o. Repolan ja Kalevan kaupunginosiin ja Pietarintie alkoi Pyöräsuon kaupunginosasta. Ks. Kannaksenkatu, Kannaksentie
Pihkakuja 1928, 1936 Uu, Ryhmänimi
Pihlajakuja, Pihlajaniementie 1928, 1935 Hu, Paikannimestä
Pihtikatu 1936 Ri, Ryhmänimi (sepän työkaluja)
Piippukiventie 1928, 1935 Hu, Paikannimestä
Piispankatu 1876, 1935, Biskops Gatan 1820 Li, Nimi ns. piispantalosta (1647). Ks. myös
Kirkkokatu

Pikiruukintie 1935, Pikiruukinkaari, Pikiranta 1928 VV, Nimi 1700-luvulla perustetuista pikikeit-
tämöistä (Beckbruk 1839, Pikiruukki 1897)

Pilakatu 1910, 1935 Ta, vähäinen katu pilanpäiten
PINKELINKATU 1928, 1936 Uu, Pinkelin kaupunginosassa
Pirttikalliontie 1928 Pt-Ko suunniteltu kadunnimi paikannimestä
Pitkäkatu 1902, 1935 Ko
Podvornaja ulitsa 1799, 1802 Li
Pohjoinen Neitsytranta 1936 Nn, Vrt. Neitsytniemi
Pohjoismutka 1936 URY
Pohjoisvalli 1928, 1935, Pohjois Wallikatu 1876, Pohjois Vallikatu, Pohjoislaituri 1913 Li, Valli
purettu 1861-62, Ks. Etelävalli
Pohjolankatu 1935, 1913, 1891 (Viipurin Sanomat 1891 no 277) Re

Poikkiharjuntie 1928 UTp
 Poikkikatu 1902, 1913 Le, ks. Katkokatu
 Poikkipolku 1928, 1935 Kj, Ajurinkadun ja Rauhankadun välissä
 Pontuksenkatu 1913, 1935 Li-Pl. Myös sen jatkeen ent. Tehtaankadun nimeksi. Nimi Pontus De la Gardiesta, tunnetusta sotapäälliköstä
 Pormestarinkatu 1935, ent. Robertinkatu ja välillä Kaarlonkatu 1913, 1928 Pl, Nimi pormestari Robert Örnin (1855-65) muistoksi
 Possenkatu 1928, 1935, Twär Gata 1820, ent. Teatterikatu Li. Nimi linnanhera Knut Possesta (Viipurin pamaus 1495)
 Possenkatu 1913, ks. Tuomiokirkonkatu Li
 Potinkarantie 1928, 1936 Im. Sukunimestä
 Poukamapolku 1928, 1936 Ml. Nimi maastosta
 Puimapolku 1928 Rä, suunniteltu kadunnimi (maanviljelystä)
 Pukkikatu 1876, 1888 (Viipurin Sanomat 1888 no 162), hävinnyt katu (osa Otavankadusta l. Esikau-punginkadusta) Ka
 Pulsankatu 1936 Th. Lainanimi
 Pumppukatu 1928 Py suunniteltu kadunnimi
 Punaisenlähteenkatu 1913, 1935 Re
 Punaisenlähteenatori 1913, 1935, Rödabrunnstorget 1878, Punasestalähteestä lopottilaisten kauppa-tori (Otava 1861 no 7), punanen lähde 1876, kaivo 1876, punanen kaivo 1883, ein grosser Brunnen 1739 (Plan von Wiborg 1739 no 26) Re
 Punnuskatu 1935 Kä. Ryhmänimi (lähellä varastoja)
 Puolukankatu 1936 Uu
 Purjekatu 1935 Kä. Kaavanimi
 Purjekuja 1928 Uu
 Purokenttä 1928, 1935, Puronotko 1928 Ki. Maastosta
 Pursimiehentie 1928 Uu, Ryhmänimi (ammatteja)
 Pusantie 1936 Kr, suunniteltu kadunnimi sukunimestä
 Putkimestarinkatu 1928 Py, suunniteltu katu (ammatteja)
 Puusepänkatu 1913, 1935 Ko. Ryhmänimi (ammatteja), asunut puuseppä Anders Ekengren s. 1844
 Puutarhakatu 1928, ent. Ryytimaankatu, Stadsträdgård (Viipurin sanomat 1894 no 31, ks. Suo-nionkatu. Kaupungin puutarhasta l. Aninan puistosta ks. Sven Hirn, Vihantaa Viipuria. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 1 (1976) s. 14-
 Puutarhakatu 1935 Hi
 Puutarhakatu 1902, Puutarhurinkatu 1913, osa Kalevankadusta 1935 Ri. Ent. Korotniekanpeltoa
 Pyhän Andreaksen katu, St Andrae gatan 1642 (ks. edellinen luku)
 Pyhän Annan katu, -puisto, -tori, ks. Annankatu, Siikaniemenkatu Si
 Pyöräsuonkatu 1928, 1935 Py, ent. Uunikatu. Nimi Pyöräsuon kaupunginosasta ja hävinneestä samannimisestä suosta, ent. Rosuovi
 Pyöräsuonpuisto 1928, 1935 Py
 Päijänteentatu 1936 Th. Lainanimi
 Päivänpiha 1913 Ta, ks. Hirviaukio. Aurinkoinen kenttä
 Päivölänkatu 1935 Ko
 Pätäkätatu 1902, 1913 Ko, ks. Vuoristokatu
 Päättilänkatu 1936 UJo. Lainanimi (Johanneksen kylännimi)
 Pölkkykatu 1936 UJo
 Pönninkatu 1936 URa. Sukunimestä
 Raatihuoneentori 1935 Li, ent. Uusi Raatihuoneentori
 Rahkasuontie 1928 URa, Paikannimi
 Raidekatu 1935 Kr, ent. Rautatiekatu (kiertoradasta, valm. 1925)
 Rainiontie 1928 Hu, suunniteltu kadunnimi paikannimestä Rainiokangas 1845
 Raitiomäki 1936 Hi
 Raittiuskatu 1902, 1913 Ko. Kadulla Kolikkoinmäen raittiusseuran (per. 1891) talo, joka paloi 1918.
 Hävinnyt katu
 Rajakatu 1895, 1935 Ta-Kr. Kolikkoinmäen ja Talikkalan raja
 Rajakatu 1910, ks. Lohkokatu Py
 Rajakiventie 1928 Hu, suunniteltu kadunnimi paikannimestä, kivistä Huhtialan ja Kangasrannan rajalla

Rakennusmestarinkatu 1913, 1935 Nn
 Rantakatu 1900, 1913 So, ks. Veistämöntie
 Rantakatu 1913 Hi, ks. Tukkiranta
 Rantakadut l. Likakadut Re, Strand Gatan, Strandver Gatan 1878. Myöh. Eerikin-, Jaakon-, Abrahamin-, Iisakin- ja Viskaalinkatu. Nimi Salakkalahden rannasta
 Rantakatu 1876, 1935, Strandgatan 1878 Nn
 Rantakyläntie 1936, Rantakylänraitti 1928 UEs. Paikannimestä
 Rantalehto 1928 Sa, suunniteltu kadunnimi Saunalahteen
 Ratakatu 1913, 1935 Sa rautatien vieritse
 Ratapihankatu 1928, 1935 Py. Nimi Maaskolan ratapihasta
 Rataskatu 1936 Kä. Ryhmänimi (koneesta)
 Rauhankatu 1902, 1935 Kj. Kaavanimi
 Rauhankatu 1902, 1913 Kr, ks. Sopukatu
 Rautakatu 1928, 1935 Py. Ryhmänimi (teollisuudesta tai rautatiestä)
 Rautakorvenkatu 1936 Th. Paikannimestä
 Rautatiekatu 1871, 1935, Järnväggsgatan 1878 Re. Rautatieasemasta
 Ravansaarenkatu 1928, 1936 URa. Paikannimestä
 Raviraitti 1928, 1936 Ki. Nimi Kelkkalan kilpa-ajoradasta (1887)
 Reijonsola 1928, 1936 Uu
 Reinonkatu 1935, ent. Rinnekatu Ko
 Repolankatu 1935, Pietarintien vasen puoli sai nimen Repola (Otava 1861 no 14). Nimi kaupungin-
 osasta, joka on yhdistettävä alueen Revonniemeen
 Repomäki 1928, 1935 Kr. Kadunnimi paikannimestä (vrt. Revonsuo 1845)
 Reunakatu 1935 Hu. Katu Uuden-Seelannin asutuksen reunalla
 Revonkatu 1913, 1935, Revonhändä Gatan 1856, 1878. Revonhännänkatu 1868 (Ilmarinen 1868 no 33). Mys Revonhändä 1799, Räfwo Hende 1703, Suomenvedenpohjaan pistävän niemekkeen nimestä
 Rihtalinaukio, -mäki 1928, 1936 Kr. Suunniteltuja nimiä Kangasrantaan
 Rihtalinnantie 1935 Kr. Nimi mahdollisesti appellatiivista tai sukunimestä Richter, joka on tunnettu sekä Viipurin kaupungista että maalaiskunnasta, esim. Hinrich Richter 1686. Alue oli aikanaan Viipurin raadin hallinnassa, esim. vnder Borgmest och rod 1559, Rådsland l. Rådsmarcken 1500-luvulla
 Riikikatu 1928 Rå. Suunniteltu nimi ryhmänimi (maanviljelystä)
 Riikolantie 1928, 1936 MI. Kylän- ja talonnimi Riikola ja sn. Riikonen yl.
 Riistanotko 1928, 1936 Im
 Rikhardinkatu 1876, 1913, Richardsgatan 1878 Nn, ks. Tullikatu
 Rinnekatu 1902, 1935 Kr
 Rinnekatu 1913 Ko, ks. Reinonkatu
 Rinnekatu 1902, 1913 Le, ks. Nauriskatu
 Rinnetie 1935, Rinnekatu 1902, 1913 Hi
 Ristikatu, Korsgatan 1582 Li
 Ristikatu 1902, 1935 Le. Nimi mahdollisesti läheisestä Ristimäen hautausmaasta (per. 1700-luvun lopulla)
 Ristikiventie 1935 Ko, ent. Matinkadun eteläosa. Paikannimestä Ristikivi, josta ks. Viljo Nissilä, Viipuri nimistön valossa. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 3 (1978) s. 162
 Ristikukantie 1928, 1935 Ke. Ryhmänimi (kasvistosta) Kelkkalan omakotialueella
 Ristimäenaukio 1928, 1936 Py-Ri suunniteltu aukio
 Ristimäenkatu 1928, 1935 Py. Ks. Ristikatu
 Rivinpäänkatu 1928, 1936 URa. Paikannimestä
 Robertinkatu 1913 Pl, ks. Kilpikuja. Nimi pormestari Robert Isidor Örnin (k. 1865) muistoksi, Ks. Pormestarinkatu
 Roiskolanmäki 1928, 1936 Kr. Nimi Roisko-suvun omistamasta talosta Roiskola 1635 Valtionarkiston manttaalikirja 8549
 Roiskonkatu 1902, 1935, Roiskonraitti 1928, Roiskontie 1936 Kr. Nimi kylän vanhasta Roiskosuvusta, esim. Gabriel Roisko 1828 (Valtionarkisto manttaalikirja Vi 20)
 Ropankenttä, -mutka, -raitti 1928, 1935, 1936 Kr. Vrt. Michel Roppa, Roppa Torp 1553
 Rukoushuoneentie 1928, Rukoushuone 1902 Hi. Suunniteltu kadunnimi
 Runeberginkatu 1902, 1913 Kj, ks. Läksypolku
 Ruokosuontie 1936 URa. Paikannimestä

Ruonantie, -tori 1928 URa. Suunniteltuja kadunnimiä paikannimestä
 Ruostaipaleenkuja 1936 Ks. Paikannimestä
 Ruumenkuja 1928 Rå. Ryhmänimi (maanviljely)
 Ruutilammentie 1936, Ruutlammentie 1928 URa. Paikannimestä
 Rykmentinkatu 1928 So. Ryhmänimi (sotilassanastoa)
 Ryytimaankatu 1913, Ryytimaa 1876 Ka, ks. Puutarhakatu ja Suonionkatu
 Ryövälinaukio, -katu 1928, 1936 URy. Paikannimestä Ryövälinniemi
 Räikkölänaukio, -katu 1928, 1936 Rå. Nimi kaupunginosan, ent. talon Räikkölän nimestä, jonka
 pohjana sn. Räikkönen, esim. Juho Vilhelm Juhonpoika Räikkönen (s. 1834, k. 1875)
 Räisälänkatu 1936 Ts. Pitäjännimestä Räisälä (sn. Räisänen)
 Rännikuja 1928, 1935 Ki, Vrt. **rännikatu** gränd
 Röntäistenkatu 1936, Röntästenkatu 1928 Uu. Sukunimestä
 Saarenkatu 1936 Hi, ks. Laiturikatu, -tie
 Saarenkierto 1928, 1936 USt. Suunniteltu katu Suitsaaren ympäri
 Saarenselkä 1928 UEs. Paikannimestä
 Saarentie 1928, 1935 VV. Tie Pikiruukin Siltasaareen (Sitsaari vielä 1913)
 Sahakuja 1928 So Sorvalin sahasta
 Saimaankatu 1913, 1935 Pa. Lainanimi Saimaan kanavasta
 Saimankatu 1913, Saimaankatu 1902 Py, ks. Soimakatu. Nimi alueella 1900-luvun vaihteessa
 eläneestä Emil Saimasta
 Sairaalkatu, -aukio 1928, 1935, Sairashuoneenkatu, -tori 1913, Sairashuoneenkatu 1894 (Viipurin
 Sanomat 1894 no 10), Lasaretinkatu (Ilmarinen 1882 no 93). Nimet läheisestä lääninsairaalaista (per.
 1836), Läne Lazarett 1839 Ka. Ent. nimi myös Aninantori (ks. Aninankatu)
 Sakaristontie 1928, 1936 Ko suunniteltu nimi läheisestä Talikkalan kirkosta
 Saksasentie 1936 Kr, suunniteltu nimi sukunimestä
 Saksalaiskatu keskiajalla Li, ks. Alakatu ja Karjaportinkatu
 Salakkalahdenkatu 1885, 1935 Sl. Nimi samannimisestä kaupunginosasta, joka alkoi syntyä 1860-
 luvulla, ja lahdesta, esim. Salakkalahti 1839, Guba Salakalaksem 1799. Kaupunginosan nimenä oli
 aluksi Uusikaupunki, mutta ainakin jo 1870-luvulla oli käytössä myös Salakkalahti. Ks. Viljo Nissilä,
 Viipuri paikannimien valossa. Kalevalaseuran vuosikirja 37 (1957) s. 173
 Salakkalahdenpuisto I. -puistikko 1913 Sl, ks. ed.
 Salmensuu 1928, 1936 Uu. Katu Uuraansalmen suusta
 Salmikatu 1928 So suunniteltu kadunnimi
 Salokatu 1902, 1935 Kr
 Salonmutka 1928 UEs
 Salpausselänkatu 1936 Th. Lainanimi
 Sammonkatu 1935, Samponkatu 1894 (Viipurin Sanomat 1894, no 10). Kalevalainen nimi
 Sampsantie 1928, 1936 Ml. Paikannimestä
 Sandelsinkatu 1902, 1935 Kj. Ehdotettu Sotaherrankatu 1928 (ei hyväksytty)
 Santakatu 1902, 1935 Ko. Maaperästä
 Saraheinäntie 1928, 1936 UPM. Ryhmänimi (kasvistosta)
 Sarasuontie 1936 Th. Paikannimestä
 Sarkatie 1928, 1935 Ke. Ryhmänimi (maanviljelystä)
 Satamakatu 1928, 1936 Uu
 Satamakuja 1936 URa
 Satamakonttorintie 1928, 1936 URa
 Saukkokuja 1928, 1936 Ml. Ryhmänimi (eläimistä)
 Saunakatu 1913 Ta. Nikodemus Ilon (s. 1855) perustamasta saunasta. Ks. Tiilimäki
 Saunalahdenkatu 1913 Sa, ks. Tykistökatu
 Saunalahdenpohja 1928, 1935 Sa, ent. Saunalahden Rantatie 1913, Saunalahdenranta 1928
 Saunalahdentie 1928, 1935, Saunalahdensuunta 1928 Sa, ent. Huvilakatu. Nimien pohjana luonto-
 nimi, myöh. kaupunginosan nimi Saunalahti, Sauna Lax 1769, Saunalahtim 1799
 Saunasalmenaukio 1928 Sa, suunniteltu aukio. Nimestä ks. ed.
 Savelantie 1936 Th
 Savimyllynkatu 1928, 1935 Ta. Nimestä ks. Tiiliruukki
 Saviniemenaukio, -kuja, Saviniityntie 1928 Hu. Suunnitellut nimet paikannimestä
 Savonkatu 1928, 1935 So, ent. Valtakatu. Lainanimi
 Seelannintie 1935 Hu. Lainanimi peräisin Huhtialan lähistöstä Uudesta-Seelannista (assosioitunut

kaukaiseen paikkaan)

Seitsolantie 1936 Ts. Lainanimi Antrean Seitsolan kylästä
Selkäluodonkatu 1936 Uu. Paikannimestä
Selännekatu 1928, 1936 USt. Kaavanimi Suitsaaressa
Sementtikatu 1935, Sementtimiehenkatu 1928 Py. Nimi Holmbergin sementtivalimosta
Sepänkatu 1935 Ko-Pt
Sepänkatu 1902, 1913 Ko, ent. Hallituskadun länsipää
Siikaniemenkatu 1928, 1935 Si, ent. Pyhän-Annan katu l. Annankatu
Siikaniementori 1928, 1935 Si, ent. Pyhän-Annan tori l. Annantori. Nimet ovat lähtöisin luonto-
nimestä, myöh. kaupunginosan nimestä Siikaniemi, Sikanemi 1557, Sica Nemi 1706, Mys Sikonemi
1799, Sijkanjemi 1839
Siikrinkatu 1902, 1935 Kr. Nimi lähtöisin mahdollisesti tilan omistajan Gabriel Roiskon vaimon
Sigridin (s. 1873) nimestä. Vrt. Kaurinkatu
Siimaluodontie 1928 URy. Paikannimestä
Siimatie 1928 So. Suunniteltu katu
Siimeskatu, -puisto 1928, 1935 Sa
Siintolantie 1928, 1935 Hu. Sukunimestä (esim. Anna Siintola omisti tienoolla Päivärinne-nimisen
palstan 1900-luvun vaihteessa)
Siltakatu 1936, Sillankorvantie 1928 So, suunniteltuja kadunnimiä
Simakuja 1936 Ls. Kaavanimi
Simapillintie 1928 Sa, suunniteltu kadunnimi
Simolankatu 1936 Th. Lainanimi
Simonkatu 1876, 1935, Simonsgatan 1878 Nn
Simonkatu 1902, 1913 Hi, ks. Kaiposenkatu
Simpeleenkatu 1936 Ts. Lainanimi
Simpukkaranta 1928, 1936 Pa, suunniteltu nimi
Sinipiintie 1928, 1936 Sa. Ryhmänimi (mytologinen)
Sippolankatu 1936 Th. Lainanimi
Sirkantie 1936, Sirkankaari 1928 Sa. Kaavanimi
Sirppimäki 1928, 1936 Ml. Kaavanimi
Sisartenpuisto 1935 Sa, diakonissalaitoksen vieressä (per. 1869), orpokoti 1851
Snellmaninkatu 1902, 1913, eteläpää Aapiskuja, pohjoispää Kerhokuja Kj. Ks. Notkelmakuja
Sofiankatu, Haminankadun jatke 1913, 1928 Si, ks. Haminanportinkatu. Nimi ehkä hyväntekeväi-
syssyhistyksen Frauen-Verein (per. 1835) perustajasta Sofia Örnistä (k. 1869)
Soihtukatu 1935 Kr. ent. Valokatu. Kaavanimiä
Sokanlinnankatu 1936 Ts. Lainanimi Antrean Sokanlinnasta
Soimakatu 1935 Py, ent. Saimankatu
Solakatu 1935 Ko, ent. Mikonkatu
Solakatu 1894 (Viipurin Sanomat 1894 no 31) Re, katu Punaisenlähteen torilta johonkin Pellervonka-
dun suuntaan. Ehkä sama kuin Sipkasola (ks. Viljo Nissilä, Viipuri nimistön valossa. Viipurin Suoma-
laisen Kirjallisuusseuran toimitteita 3 (1978) s. 163
Solakatu 1913 Ko, ks. Sorakatu
Somerikonreuna, Somermutka 1928 Ki, suunniteltuja kadunnimiä
Somerjankatu 1936 Th. Lainanimi
Sopukatu 1935 Kr, ent. Rauhankatu
Sorakatu 1935 Ko, ent. Solakatu. Nimi maaperästä
Sorakuopantie 1936 Uu
Sorjonkatu 1936 Th. Lainanimi Parikkalan Sorjosta
Sorvalinsilta, -tie, -tori 1928, 1935. Sorvalinsilta 1868 (Ilmarinen 1868 no 44), Sorvalintie 1913
(Uusi Sorvalintie, Pohjoinen Sorvalintie, Etelä-Sorvalintie 1913 hävisivät sotilassairaalan alueeseen),
Sorvalintori 1902, johon sulautui Maantiekadun eteläosa. Sorvali-nimestä ks. Viljo Nissilä, Viipuri
nimistön valossa s. 96
Sorviranta 1936, Sorvitie 1928 So. Sorvali-nimeen assosiotuneita
Sotaherrankatu 1928 ehdotettu nimi, jota ei hyväksytty, ks. Sandelsinkatu
Sotilaskatu 1928, 1935, Sotamiehenkatu l. Sotilaankatu 1913, Sotamieskatu 1893 (Ilmarinen 1893
no 304). Nimi vanhoista kasarmeista, Kasarmi 1876, Militär kaserner 1839 Ka
Suikkilankatu 1936 Uu. Nimi talon- ja sukunimestä Suikki, Suikkila
Suitsaarenaukio, -tie, Suitsillantie 1928, 1936 USt. Paikannimiä Uuraan saariston Suitsaaressa

Spruthusgatan 1839 Ka, ks. palokuuri l. ruiskuhuone 1876
 Suksikatu 1936 Ko, ent. Lylynkatu. Nimet assosioituneet toisiinsa
 Suksimäentie 1928, 1935 Im. Katu Papulan suksimäelle (rak. 1909)
 Sulkavantie 1936 Th. Lainanimi
 Suntiontie 1928, 1936 Kr
 Suokatu 1935, Suokaivo (Ilmarinen 1868 no 52) ja Suokaivo lähellä Katariinankatua (Suomenlehti 1872 no 9), Suo 1879 (Ilmarinen 1879 no 104) Pa
 Suokatu 1902, 1913 Ke, ks. Suokulaisentie
 Suokatu 1902, 1913 Ko, ks. Vehkakuja
 Suokulaisentie 1935 Ke, ks. Suokatu
 Suomenkatu 1936 Sa
 Suomenkatu 1928 Kj (ei hyväksytty), ks. Kannelkatu
 Suomenlahdenkatu 1928 (ei hyväksytty), ks. Karjalankatu
 Suomenvedenkatu 1928, 1935 VV. Paikannimestä
 Suonionkatu 1928, 1935 Re-Ka, ent. Ryytimaankatu l. Kasvitarhankatu ja Abrahaminkatu yhteisesti. Viipurilaisen runoilija J.F. Krohn-Suonion muistoksi
 Suonionsaarenkatu 1928 UEs. Paikannimestä
 Suonmutka 1928, 1936 URy
 Suorinne 1928 Py, suunniteltu katu ent. Pyöräsuon lähistöön
 Susikatu 1913, 1935 Ka. Lehtori Valtavuon ja asemakaava-arkkitehti Meurmanin kertoman mukaan käännös nimitoimikunnan jäsenen konsuli Eugen Wolfin nimestä (s. 1851)
 Susiniityntie 1928 Hu suunniteltu kadunnimi paikannimestä (vrt. Sudenmäen Rainioniitty 1845)
 Suurikatu 1902, 1935 Ko, valtavyälyä
 Suurkehäkatu 1928, Kr-Ki-Ke. Vrt. Pienkehäkatu
 Suurkivenkatu 1935, Suurenkivenkatu 1902, 1913 Ke. Paikannimestä
 Suurmäenpää, -sivu 1928 Hu, suunniteltuja kadunnimiä paikannimestä
 Suvikatu 1935, Suviranta 1928 VV. Ryhmänimi (vrt. Kevätpolku)
 Suvitie, pohjoisosa 1928 VV, ks. Suvikatu, eteläosa ks. Varjotie
 Sysikuja 1928, 1936 Uu
 Syvännkatu 1935 Ke, ent. Kulppakatu
 Syvärinkatu 1936 Ts. Lainanimi
 Syökierintie 1928, 1936 URa. Paikannimestä (Syökierlahti, -niemi)
 Säiliökuja 1936 Ha, öljysäiliöistä
 Säiniönsuunta 1928 Rä suunniteltu kadunnimi läheisestä Säiniön kylästä
 Säkijärvenkatu 1936 Th. Lainanimi
 Säteriauquio, -katu, -sola 1928, Säteritie 1936 Hi-VV, suunniteltuja nimiä (appellat. säteri veroista vapaa asumatila). Linnan omistamalla ent. Latokartanon alueella
 Sääskikuja 1928 Sa suunniteltu kadunnimi. Ryhmänimi
 Taavetinkatu 1913 Re, ks. Erkonkatu
 Taavetinkatu 1902, 1913 Ko. Nimi David (Taavetti) Mansikasta. Ks. Mansikankatu
 Tahkokatu 1902, 1935 Kr
 Tahkosaarenranta 1928 So, suunniteltu kadunnimi paikannimestä (Tahkosaari 1868)
 Tahvonkatu 1913 Ko, ks. Hanneksenkatu, Juhonkatu
 Taimikatu 1902, 1935 Ko. Ryhmänimi (kasvistosta)
 Taiteilijantie 1928 VV. Ryhmänimi (ammateista)
 Talikkalankatu 1928, 1935 Ta-Kr, ent. Annankatu. Nimi paikannimestä, kaupunginosan, ent. kylän nimestä Talikkala, josta ks. Viljo Nissilä, Viipuri nimistön valossa. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 3 (1979) s. 99
 Tallikatu 1902, 1935 Kj. Katu ohjasi Loikkasen puosillan yli suoraan Maaskolan veturitalleille
 Talvikatu 1902, 1935 Kr. Ryhmänimi
 Tammikatu 1936 Ta. Ks. seur.
 Tammisuonauquio, -katu 1936, Tammisuonsuunta 1928 Ts. Nimi kaupunginosasta, joka on alun perin luontonimi (Tammisuo äng 1865). Nimestä ks. Viljo Nissilä, mt. s. 145
 Tapionkatu 1913, 1935 Pl. Kalevalainen nimi
 Tapolankatu 1936 Uu. Paikannimi, Johanneksen Tapolan kylästä
 Tarhurintie 1918, 1935 Le. ks. Juhonankatu. Katu ent. Korotniekanpellolla
 Tarkka-ampujankatu 1913, 1935 Pa. Nimi kasarmeista (rak. 1881, 1882), joihin majoitettiin Viipurin tarkka-ampujapataljoona

Tarvaantie 1935, Tarvaskuja 1928 Ko, ent. Opettajankatu, Ryhmänimi (eläinnimestä **tarvas** härkä, hirvi, sn. Tarvainen). Ks. Hirvikatu ja **Peuranmutka**, -tie
 Tasakatu 1902, 1935 Ko. Nimi maastosta
 Tasankotie 1936 Uu
 Tawastinkatu 1928, 1935 Si, ent. Fredrikinkatu. Nimi Viipurin hist. henkilöistä (esim. käskynhaltija Arvid Henriksson Tavast, k. 1599)
 Teatterikatu 1876, 1913 Li, ks. **Possenkatu**. Nimi teatteritalosta (rak. 1841)
 Teerisuonkatu 1936 Ts. Paikannimestä
 Tehdaskatu 1902, 1935 Ko
 Tehtaankatu 1902, 1913 Ta, ks. Tikkutehtaankatu
 Tehtaankatu 1913 Li-Pl, ks. Pontuksenkatu. Nimi esim. läheisestä kaasutehtaasta
 Telakkakatu 1928, 1935, ent. Varvikatu. Nimi Neitsytniemen telakasta
 Tellervontie 1928, 1936 Sa. Ryhmänimi (mytologinen)
 Teollisuuskatu 1936 Kk. Käremaen teollisuusalueesta
 Terhenranta 1928, 1936 Pa. Suunniteltu kadunnimi (kalevalainen aihe)
 Tervaniemenkatu 1928, 1935 Si, ent. Siikaniemenkatu
 Tervaniemenpuisto 1913, 1935, ent. Pyhän Annan puisto l. Annanpuisto
 Tervaniemenranta 1928, 1935 Si, ent. Makasiininkatu Si. Paikannimestä Tervaniemi (Tervanjemi 1839), josta ks. Viljo Nissilä, Viipuri nimistön valossa s. 134
 Tetrikuja, Tetriläntie 1928 Hu, suunniteltuja nimiä, joiden lähtökohtana on sn. Tetri, esim. Juho Tetri s. 1856, ja talonnimi Tettilä (1902)
 Teurastamonkatu 1928, 1936 Kk. Papulan teurastamosta (per. 1913)
 Tienhaarakatu 1936 Th. Uuden kaupunginosan ja aseman nimestä
 Tiilenlyöjäkatu 1928 Ta, suunniteltu katu ent. Tiiliruukille
 Tiilimäki 1928, 1935 Ta, ent. Saunakatu (Tiiliruukilla)
 Tiiliruukinkatu 1895, 1913 Ta, Le, ks. Kiviadankatu
 Tiiliruukintori 1902, 1935 Ta. Nimi tienoolla jo 1700-luvun lopulla alkaneesta tiiliteollisuudesta: Kipitsnyj zavod 1785. Kakelfabrik och tegelslageri 1861 (Viipurin Sanomat 1894 no 31). Timofei Tichanoffin tiiliruukki 1868, Tiiliruukki 1876. Viimeisiä olivat Tichanoffin ja Jakovleffin tiilitehtaat 1900-luvun alkupuolelle
 Tiiliuuninkatu 1928, 1935 Ta, osa ent. Tiiliruukinkatua
 Tikkukuja 1928, 1936 Ta, suunniteltu kadunnimi. Ks.seur.
 Tikkumäki 1928, 1935 Ta, ent. Juhonkatu, Ks.seur.
 Tikkutehtaankatu 1902, 1935 Ke-Ta. Nimi Paul Jakovleffin 1878 perustamasta tulitikkutehtaasta
 Tilanhoitajantie 1928 VV. Suunniteltu kadunnimi Monrepoon kartanon tilanhoitajan talosta
 Tirhiänaukio, -suunta 1928 Hu, suunnitellut nimet naapurikylän nimestä Tirhiä
 Tiurinkatu 1936 Ts. Lainanimi Räisälän Tiurista
 Toinenkatu 1900, 1935 So, Ryhmänimi (lukusanat 1-6)
 Toivonkatu 1902, 1935 Kk, Ryhmänimi
 Torikatu 1876, 1935 Li. Nimi 1860-luvulla muotoutuneesta Kauppatorista
 Torkkeli Knuutinpojan tori 1928, 1935 Li, ent. Vanha Raatihuoneentori
 Torkkelinkatu 1871, 1876, 1935, Torkelsgatan 1878. Esplanaadi 1876 Li-Si-Re-Pl-Ka
 Torkkelinpuisto 1913, 1935. Esplanaadi 1866-70, 1876 Li. Torkkelinkatu syntyi puretun Sarvilinnoituksen muurin viereen 1860-luvulla ja sitä jatkettiin (1888) Patterinmäelle asti, suunnilleen ent. kadun Nya Förstads Gatan (1839) paikalle
 Torppakuja 1928 Rk, suunniteltu kadunnimi
 Torpparantie 1936 Ks, suunniteltu katu Kostialaan
 Tottinkatu 1913, 1935 Re. Kadunnimi keskiaikaisen Viipurin linnoittajan Erik Akselinpoika Tottin muistoksi
 Toukotie 1935, Toukotanhut, Toukolankenttä 1928 So. Nimet v. 1924 Sorvaliin perustetusta "Paul Nicolayn kristillis-yhteikkunnallisesta työkeskuksesta Toukolasta"
 Tukkiranta 1928, 1935 Hi, ent. Rantakatu, Nimi Vekrotniemen sahasta
 Tulemankatu 1936 Ts. Lainanimi Salmin pitäjän kylänimestä Tulema
 Tullikatu 1928, 1935 Nn, ent. Rikhardinkatu
 Tulliranta 1928 Uu, tullihuoneesta
 Tuluspolku 1928 Kr, suunniteltu katu (ryhmänimi)
 Tunturilaaksontie 1928, 1936 Ke-Kr, suunniteltu katu
 Tunturimäki 1928, 1936 Kr, suunniteltu katu

Linnansilta (ent. Turunsilta) 1900-luvun alussa.

Papulan maantiesilta 1900-luvun alussa.

Tuomikatu 1902, 1935 Ke. Kasvistosta
 Tuomikuja 1936 Uu
 Tuomiokirkonkatu 1928, 1935 Li, ent. Possenkatu
 Tuomiokirkonpuisto 1928, 1935 Li. Nimet läheisestä Agricolan kirkosta (josta 1925 tuli Tuomio-
 kirkko, per. 1893)
 Tuomisola 1928 Uu
 Tuotekatu 1936 Ts, Tammisuon tehtaista
 Tuovinkatu 1936 Ts
 Tuppuranpolku 1928 URy. Paikannimestä Tuppuranniemi
 Tursonranta 1928, 1935, ent. Mielikinkatu. Kalevalainen nimi
 Turunsilta 1928, 1913 Li, Abostskaja vorota 1802 (Plan Gubernskago I Primorsk s. Portom
 Goroda Vyborga 1802), Abovskoi Most, Abovskija Vorota 1799, ks. Linnansilta. Siitä alkoi ns.
 Turuntie
 Tuskulumintie 1928, 1935 Im. Nimi (viimeksi Hallenbergin omistamasta) Tusculum-nimisestä
 huvilasta. Lainanimi Ciceron Tusculumista
 Tuulikatu 1928, 1935 Kr, ent. Merikatu
 Tuulikintie 1928, 1935 Sa. Ryhmänimi (mytologinen)
 Tuuloksenkatu 1936 Ts. Lainanimi
 Tuuratie 1928 So, suunniteltu kadunnimi
 Tuuratie 1926 UEs
 Tykistökatu 1935 Si-Sa, Tykistökuja 1917, ent. Saunalahdenkatu. Nimi liittyy P. Annan linnoitus-
 alueeseen
 Tynnyrikatu 1928, 1935 Py. Nimi Sergejeffin oluttehtaasta
 Työmiehenkatu 1918, 1935, Työmiehenkuja 1928, Työmieskatu 1902, 1913 Ko. Ryhmänimi
 (ammateista)
 Tähtäpäntie 1928, 1936 Ml. Ryhmänimi (maanviljelystä)
 Tähtelänkatu 1928, 1935 Ko, ent. Tähtikatu
 Tähtikatu 1902, 1935 Kr. Kaavanimi
 Tähtikukantie 1928, 1935 Ke. Ryhmänimi Kelkkalan omakotialueella
 Tähtääjäntie 1928 Im, suunniteltu nimi Papulan ampumaradasta
 Törmäkaari 1928 Hu, suunniteltu nimi Huhtialaan
 Uittokatu 1928, 1936 URa
 Unikkokuja 1936, Unikonkuja 1928 Ri, suunniteltu nimi
 Untamonkatu 1936 Py, suunniteltu kadunnimi
 Upseerinkatu 1913, 1935 Pa. Ryhmänimi (ks. Majurinkatu)
 Urheiluaukio, -katu, -kenttä 1928, 1936 Im. Nimet Papulan urheilukentästä (per. 1921)
 Urheilukenttä 1913 Li, Pl, ks. Koulukenttä, joka käytössä v. 1895
 Utinkatu 1936 Th. Lainnimi Valkealan Utista
 Uudenmaankatu 1936 Th. Lainanimi
 Uudenportinkatu 1876, 1935, 1738, Gymnasiegatan 1820, Tretij pereulok 1899, Koulusola 1700-
 luvulla. Nimi Uudestaportista, Nya porten 1820, Ny porthenn 1547, joka sijaitsi keskiaikaisessa kau-
 punginmuurissa.
 Uunikatu 1902, 1913 Py, ks. Pyörsuonkatu. Nimi Emil Tudermanin omistamasta tiilitehtaasta
 (esim. Mantalslängd för Wiborgs Socken år 1883 sisältää tegelbruket, bruksägaren Emil Ferdinand
 Tuderman Kelkkalan kylässä)
 Uuraanaukio, Uuraankatu 1936 Uu. Nimestä ks. Viljo Nissilä, Viipuri nimistön valossa s. 101
 Uusikatu 1895, 1913 Ta, ks. Yhteiskoulunkatu. Katu syntynyt Tiiliruukille Tiiliruukinkadun ja
 Alakadun jälkeen
 Uusikaupunki 1860-luvulla (Otava, Sanomia Viipurista 1861, no 14), ks. Salakkalahti
 Uusi Koivistontie 1913 Kä, ks. Koivistontie, -katu
 Uusiopotti 1861 (Otava 1861 no 14), vrt. Nya slobodsgatan inom St Petersburgska förstaden (sano-
 malehti Wiborg 1861 no 83), ks. Kaleva
 Uusi Raatihuoneentori 1913 Li. Uuden Raastuvan tori 1876, ks. Raatihuoneentori
 Uusi Sorvalintie 1913 Nn-So, ks. Sorvalintie
 Uusitorppa 1935, Uusi torppa 1913 Pa. Urheilukentän lähistössä
 Vaakakatu 1928, 1935 Kä lähellä varastoja
 Vaaranjuuri 1928, 1936 Im. Kaavanimi
 Vaasankatu 1935, 1894 (Viipurin Sanomat 1894 no 28). Ruotsin Vaasa-suvun mukaan (esim.

kuningas Kustaa Vaasa, linnanhera Krister Niilonpoika Vaasa 1418-1442)

Vahtikellonkatu 1738, Wacht Klocks Gatan, Stads Klock tornet 1820, 1839 Li, ent. Pyhän Andreaksen katu. Ks. Vahtitorninkatu

Vahtitorninkatu 1871, 1935 Li. Vahtikellonkadun muuttuminen Vahtitorninkaduksi lienee tapahtunut 1860-luvulla, jolloin tarkistettiin koko Vanhankaupungin 1. Linnoituksen kadunnimistö (ks. edellinen luku)

Vaihdemiehenkatu 1936 Th. Ryhmänimi (ammatit)

Vakkamäki 1928, 1936 Ml. Paikannimestä

Vakkilantie 1936 Hu. Nimi suku- ja talonnimestä Vakkila, Vakkilainen

Valionkatu 1928, 1935 Ka, ent. Antoninkatu. Nimi Meijerien Keskusosuusliike Valion talosta Aninankatu 6 (1918)

Valkamakatu 1928, 1935 Kä, ent. Lähdekatu

Valkokukantie 1936, Valkokukankuja 1928 Ri. Suunniteltuja kadunnimiä

Vallinpää 1928, 1935 Ha valleista

Vallipolku 1928, 1936 Uu

Valliportaanpuisto 1928 Ko suunniteltu puistonnimi Patterinmäen valleista

Valliportinkatu 1928 Si, ent. Elisabetinkatu, ks. Hiekanportinkatu

Vallirinne 1928, 1935 Ha valleista

Valokatu 1902, 1935 Kj

Valokatu 1902, 1913 Kr, ks. Soihtukatu

Valtakatu 1900, 1913 Hi, ks. Latokartanontie

Valtakatu 1902, 1913 So, ks. Savonkatu

Valtakatu 1913 Kä, ks. Valtimonkatu

Valtakatu 1900, 1935 Ko-Kr-Ta-Le, Ke. Itäisten kaupunginosien pääväylä

Valtmonkatu 1928, 1935 Kä, ent. Valtakatu. Nimillä assosiaatioyhteys

Valtionkatu 1928 Uu

Vanha-Havi 1928, 1935 Ha

Vanhan Viipurin tie 1936 VV. Nimestä ks. Viljo Nissilä, Viipuri nimistön valossa s. 89-90

Vanha Raatihuoneentori 1913, Vanhan Raastuvan tori 1876, Stads Torget 1820 Li, ks. Kaarle Knuutinpojan tori. Raatihuone rakennettiin 1643, myöh. kaupunginmuseona

Vapaaherrattarentie 1928 Hi, suunniteltu kadunnimi

Vapaudenkatu 1928, 1935, Vapauskatu 1902, 1913 Kj

Vapunkuja 1936 VV

Varastokatu 1928, 1935 Kä

Varjotie 1928, 1935 VV, ent. Suvitien eteläosa

Varpupolku 1928, 1936 Ke

Vartijanpolku 1928 Uu

Vartiomäki 1928, 1935 Hi. Paikannimestä

Varustuskatu 1928, 1935 Ko, ent. Patterikatu

Varvikatu 1913 Nn, ks. Telakkakatu

Varvilahdentie 1928, 1936 URa. Appellat. **varvi** telakka

Varviranta 1928 URa

Vasarakatu 1928, 1935 Py, ent. Hannunkatu. Katu Pyöräsuon teollisuusalueella

Vatikivenkatu 1936 Th. Lainanimi

Vehkakuja 1928, 1935 Ko, ent. Suokatu

VeiJonkatu 1928, 1935 Kr, ent. Välikatu

Veistämöntie 1928, 1935 So, ent. Rantakatu

Vekrotniemenkatu 1936, Vekrotniemenranta 1928 Hi. Nimi paikannimestä Vekrotniemi 1876, 1913, josta ks. Viljo Nissilä, Viipuri nimistön valossa s. 140, Jo 1740-luvulla kauppias Johan Weckrooth omisti siellä pikikeittämön

Veljeydenkatu 1928, 1935, Veljeyskatu 1902, 1913 Kj

Vellamonkatu 1936 Uu

Vellamontie 1928, 1935, Vellamonkatu 1913 Pa. Kalevalainen nimi

Venekatu 1928, 1935 Kä, ent. Peltokatu

Veneveistämöntie 1928 So, suunniteltu kadunnimi

Verkkotie 1928 So, suunniteltu kadunnimi

Verkkotie 1936 UEs

Vesikaivonkatu 1928, 1935 Py, ent. Vanhan pumppuhuoneen kaivot 1913. Vedenottamo rakennet-

tiin 1891-93

Vesikatu 1928, 1935 Ke, ent. Lähdekatu. Kadun varressa vanha kaivo

Vesikontie 1935 Hu. Ryhmänimi (eläimistä)

Vesiportinkatu 1876, 1935, Twär Gata 1820, Tsetvertyj pereulok 1799 Li. Nimi keskiaikaisessa kaupunginmuurissa olleesta Vesiportista, Vattenporten, Vattenportstorn 1559, Watuporth 1560, Wattu Porten 1820, jonka kautta kaupunkilaiset hakivat vettä Salakkalahdesta

Vetehisentie 1928, 1936 Pa. Ryhmänimi (kalevalainen nimi)

Veturikatu 1928, 1935 Ka, ent. Maaskolankatu. Nimi läheisestä ratapihasta. Veturitallinkatu 1936 Uu

Vienankatu 1936 Ts. Lainanimi

Viestikatu 1928, 1935 So, ent. Patterikatu. Ryhmänimi (vrt. Sorvalin kasarmit)

Vihannesmäki 1928, 1935 Le, ent. Ansarimäki ja Peltokatu

Vihtakatu 1928, 1935 Kr, ent. Koivukatu

Viideskatu 1900, 1935 So. Ryhmänimi (lukusanoista 1-6)

Viikinnitty 1913 Im, ks. Papulan urheilukenttä. Nimi puistonvartija Viikistä 1800-luvun loppupuolella

Viivakatu 1928, 1935 Ke, ent. Linjakatu, Heikinkatu

Vilhonkatu 1900, 1935, Wilhelminkatu 1895 Ta. Nimi alueen ent. omistajista (Vilhelm Räikkönen ja Vilhelm Ikävalko)

Viljakatu 1928, 1935 Py, lähellä Vaasan Höyrymyllyä ja varastoja

Vilkkeenkatu 1913, 1935, Wilkenkatu 1876, Wilkes gränd 1878 Ka. Nimi Wilken koulun perustajasta Adam Wilkestä (k. 1847). Vrt. Vilken koulu Pietarporin esikaupungissa Karjalankadun varrella (Otava 1860 no 1)

Vilkuloistonkuja 1936 Uu. Ryhmänimi (majakoista)

Vilkonmäki 1928, 1935 Ko, ent. Vuorikadun eteläosa. Vilkko-suvun asumapaikka (esim. Maria Vileko 1806, mäkitupalainen ajuri Juho Vilkko, s. 1846)

Vilpinkatu 1913 Ko, ks. Lukkarinkatu

Vilpinkatu 1902, 1935 Kr. Nimet alueen (ent. talon) omistajasta Filip (Vilppi) Taavetinpoika Mansikasta s. 1861

Vipukatu 1936 Kä. Ryhmänimi (työvälineet)

Vipusenkatu 1928, 1935 Sa. Ryhmänimi (mytologinen)

Virastokatu 1902, 1935 Ko. Lähellä mm. Viipurin maalaiskunnan ent. talo

Virstakiventie 1936 Uu. Paikannimestä

Viskaalinkatu 1876, 1913, 1838, Fiskalsgränd 1878, Fiskals Ängen 1856 Re, ks. Lallukankatu

Vitsataipaleenkatu 1936 Kä. Paikannimestä Vitsataipale (vrt. Vitsataipaleenlahti I. Käremaenlahti)

Vladimirinkatu 1902, 1935 Ke-Kr. Nimi todennäköisesti Venäjän keisarihuoneen jäsenestä suuriruh-tinas Vladimirista, varsinkin kun katu sijaitsi kelkkalalaisen tilanomistaja Ivan Fedotoffin, myöh. Natalia Fedotoffin (aviossa Vladimir Kiaschkinin kanssa), maalla 1800-luvun lopulla. Ehkä muistoksi suuriruhtinas Vladimirin vierailusta 1886 Viipurissa

Voimalinja 1928, 1936 Im. Imatran sähkölinjasta

Vornankatu 1936 Ts. Paikan- ja sukunimestä Vornanen

Vuoksenkatu 1928, 1936 Im. Lainanimi

Vuonisenkatu 1936 Ts. Lainanimi (vrt. Vuonislahti)

Vuorelankuja 1936 Th. Paikannimestä

Vuorentaus, Vuoripuistonkatu, Vuortenväli 1928 UEs. Nimet maastosta

Vuorikatu 1913, 1935 Pa

Vuorikatu 1913 Hi, ks. Palotominkatu

Vuorikatu 1913 Ko, ks. Vilkonmäki ja Vuoristokatu

Vuoristokatu 1928, 1935 Ko, ent. Pätäkätö ja Vuorikadun pohjoisosa

Väinönkatu 1913, 1935 Pa. Kalevalainen nimi

Väinönkatu, eteläpää 1902, 1913, ks. Lietekuja; Väinönkatu, pohjoispää, ks. Poikkipolku

Väinönkatu I. Väinämöisenkatu 1902, 1913 Sa, ks. Perhoskuja. Kalevalainen nimi

Väinönkatu 1902, 1913 Hi, ks. Osuuskatu

Väisäsentie 1936 Th. Sukunimestä

Välikatu 1902, 1913, ks. Veijonkatu

Välikatu 1910, 1936 Ta. Ehkä sama kuin Välitontti 1895

Välikuja 1936 Uu

Välihaantie 1936 URY. Paikannimestä

Välimatalantie 1928 URy. Paikannimestä
 Välistuontie 1928 Rā. Paikannimestä
 Värälantie 1936 Th. Lainanimi
 Yhdyskuja 1928 UEs
 Yhteiskoulunkatu 1928, 1935, ent. Uusikatu Ta. Nimi v. 1926 perustetusta Talikkalan yhteiskoulusta
 (oma talo 1928)
 Yhtiökatu 1902, 1935 Ko
 Ykspäänkatu 1936 Th. Lainanimi
 Ylikäytävä 1913 Kj. Käynti Karjalan radan ylitse
 Ylikäytävänkatu 1936 Sa, radan yli
 Yläkankaankatu 1936 Ks. Paikannimestä
 Yläkatu 1902, 1935 Ko-Kr, Kolikkoinmäen harjalla. Vrt. Alakatu
 Ympyrä, Ympyräntori 1928 Ta, suunniteltu nimi
 Yrjönkatu 1928, 1935 Nn
 Änkäänkangas 1928 Hu, suunniteltu nimi paikannimestä Änkäänkangas 1845
 Äyräpäänkatu 1928, 1935 Re, ent. Karjalankatu
 Äyräpäänaukio 1928 Ri-Ke-Le, suunniteltu aukio
 Äänisenkatu 1936 Ts. Lainanimi
 Öljykuja 1936 Ha öljysäiliöistä
 Öljypuunkuja 1928, 1935 Ha. Kaavanimi

III. Nimeämisperusteista ja kieliasusta

Viipurin kaupunginosien nimien etymologioista olen esittänyt arveluja tutkielmissani Viipuri paikannimien valossa. Kalevalaseuran vuosikirja 37 (1957) s. 166-178 ja Viipuri nimistön valossa. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 3 (1978) s. 92-101.

Viipurin kaupungin valtuuston kaupunginosien ja katujen nimien tarkistamista ja muuttamista varten asettama toimikunta esitti 30. 11. 1927 mietinnön, jossa on esitetty suuntaviivat kaupungin katujen nimeämisperusteista ja kieliasusta (Valtuuston pöytäkirja n:o 31, v. 1928). Tarkistettavat kadunnimet toimikunta jakoi neljäksi ryhmäksi: 1) vahvistettujen asemakaava-alueiden kadunnimet, 2) valtuuston hyväksymien (mutta ei sisäasiainministeriön) vahvistamien asemakaava-alueiden nimet, 3) sellaisten asutusalueiden nimet, joita ei vielä ollut olemassa ja 4) valmisteilla olevien asemakaava-alueitten (Sorvalin, Hiekan, Pikiruukin, Saunalahden, Mustanlahden, Huhtialan ja Räikkölän) nimet. Olisi poistettava hankalasti lausuttavat ja muukalaiset nimet sekä nimet, joilla ei ollut historiallista pohjaa, samoin lähellä toisiaan esiintyvät samat nimet, numeraaliset kadunnimet ja sellaiset, jotka eivät sovellu kadun luonteeseen. Yhdysperäisten kadunnimien määritteiden nominatiivi- ja genetiivimuodot olisi tarkistettava, samoin

huonot tai kokonaan väärät suomennokset ja sellaiset ristimänimet muutettava, jotka eivät liity todella eläneisiin henkilöihin. Monilukuisina ne aiheuttavat sekaannusta.

Uutta kadunnimistöä luotaessa olisi ensisijaisesti otettava käyttöön alueen vanha paikannimistö tai sen puuttuessa valittava kadun luonnetta kuvastavaa sanastoa, joka ilmaisee kadun muotoa, käyttöä, maastoa, maaperää, kasvistoa, läheisyydessä olevaa laitosta, tehdasta tms. ja suuntaa, jonne katu johtaa. Ellei tätä aineistoa ole riittävästi, on samalle alueelle valittava samaan käsitepiiriin kuuluvaa sanastoa matkaaajan muistin helpottamiseksi ja eksymisen estämiseksi. Myös yhdysperäisen kadunnimen jälkiosa voi ilmaista kadun tärkeyttä, pituutta ym. (esim. katu, kuja, suunta, tie, polku, raitti, mäki, mutka ym.) ja tällä tavoin saadaan muuten yksitoikkoiseen kadunnimistöön vaihtelua ja uusia piirteitä.

Kadunnimien kieliasussa olisi kiinnitettävä huomiota määritteen nominatiivi- tai genetiivimuotoon. Perusosaan katu, kuja jne. liittyvä määrite on genetiivinen, jos se ominaisuudeltaan on "yksilöllinen" (ammattisana, etu- ja sukunimi, valmis paikannimi yms.), muuten nominatiivinen (esinettä ym. ilmaiseva sana). Kasvi- ja eläinnimet esiintyvät molemmissa sijoissa, vakiintuneissa muodoissaan. Oikeinkirjoituksessa **c** on korvattu **k**:lla, suku- ja etunimi on kirjoitettu sellaisenaan, perus- ja määriteosa on yleensä kirjoitettu yhteen, yhdysmerkkiä on kartettu, apostrofimerkki on poistettu, ilmansuuntaa merkitsevä "pohjois", "etelä" on kirjoitettu yhteen perusosan kanssa, mutta "pohjoinen", "eteläinen" jne. erikseen ja jälkiosa aloitettu isolla kirjaimella, ym.

Näiden ohjeiden mukaan vanhasta nimistöstä on ehdotettu korjattaviksi seuraavat: Kaleva (ent. venäläisyyteen vivahtava Anina), Linnoitus (aikaisemmin Entinen linnoitus), Neitsytniemi (Viipurin esikaupunki), Siikaniemi (Pyhä Anna) ja uusista alueista Hiekka (Vanha- ja Uusi-Hiekka), Huhtiala (kiertoradan takainen Kangasrannan ja Huhtialan alue), Imatra (Imatran osa, Markovilla, Tammisuo Karjalan rataa myöten), Käremäki (kiertoradan ja Havinlahden välinen alue), Mustalahti (Kärstilänjärven ja Tammiston hautausmaan välinen alue), Pieni Mustasaari (Suonion Mustasaari), Räikkölä (kiertoradan ja Koiviston radan välinen Kelkkalan kylän alue), Ryöväli (ent. Ryövälinniemi), Saunalahti (Saunalahden ent. kaupunginsa, esikaupunki ja Likolampi), Tapola (Uuraansaarella Tapolanlahden rannalla sijaitseva alue), Uuras (Uuraansaarella salmen ja Häyhänlahden välinen asutusalue). Muut kaupunginosat nimineen jäivät ennalleen.

Kadunnimistä oli muutettava seuraavat: Agrikolankatu (ent. Agricolankatu), Arvinkatu (Arvidinkatu), Erkonkatu (Taavetinkatu), Haminankatu (ent. Haminankatu ja sen jatko Sofiankatu), Havinnurmi (Havinnurmentie), Hirviaukio (ent. Päivänpiha), Junakatu (venäläisyyteen vivahtava Ani-

nankatu), Juteininkatu (ent. Ladonkatu, joka yhdistetään lato-sanaan), Kaarimutka (ent. Kalevankadun lounaispuolinen osa), Kalervonkatu (ent. Kalljamestarinkatu), Kappelikatu (Maneesinkatu), Kauriskatu (ent. Kaurinkatu), Keihäskuja (Ludviginkatu), Kilpikuja (Robertinkatu), Kunnallismiehenkatu (Brunounkatu), Lallukankatu (Viskaalinkatu), Lampikuja (Kulppakuja), Lampirinne (Kulpparinne), Linnankatu (Katariinankatu), Loitsukatu (Lönnrotinkatu), Luostarikatu (Keisarinkatu), Luottokatu (Hovینگinkatu), Merikatu (Konstantininkatu), Munteentie (Munnentie), Neitsyt-niemenkatu (Pekankatu), Nummikatu (Malmikatu), Pamppalankatu (Fresenkatu), Pankkikuja (Fredrikinkatu), Pellonnotko (Peltonotko), Pontuksenkatu (ent. Pontuksenkatu ja sen jatko Tehtaankatu), Sairaalanaukio, -katu (Sairashuoneentori, -katu), Saunalahdenpohja (Saunalahden rantatie), Siikaniemenkatu, -tori (Pyhän-Annankatu, Pyhän-Annantori), Sorvalintie (Pohjoinen Sorvalintie ja Eteläinen Sorvalintie), Sotaherrankatu (Sandelsinkatu), Suomenlahdenkatu I. Vapaan Suomen katu (Aleksanterinkatu), Telakkakatu (Telakankatu), Tervaniemenkatu (Siikaniemenkatu), Tervaniemenpuisto (Pyhän-Annanpuisto), Tervaniemenranta (Makasiininkatu), Tullikatu (Rikhardinkatu), Tykistökuja (Saunalahdenkatu), Valionkatu (Antoninkatu), Valliportinkatu (Elisabetinkatu), Vapaudenkatu (Vapauskatu), Vasarakatu (Hannunkatu), Veljeydenkatu (Veljeyskatu), Veturikatu (Maaskolankatu).

Valtuuston hyväksymien, vahvistamattomien kaavanimien asussa oli vain vähän muutoksia: Kalliomäki (Kallionmäki), Peikkopolku (Peikkosenpolku), Salonmutka (Salomutka), Suonmutka (Kulpanmutka), Suonionsaarenkatu (Suonionkatu). Uusien suunniteltujen kaava-alueiden kadunnimien asusta ei ollut huomautuksia.

Kyseinen mietintö ehdotuksineen liitteinä kahdeksan karttaa ja kuusi pöytäkirjaa jätettiin 9.12.1927 asemakaavatoimikunnalle lausunnon saamista varten. Lausunto annettiin Uno Ullbergin ja Otto-I. Meurmanin allekirjoittamina ja siinä kiinnitettiin huomiota vain muutamiin yksityisiin kadunnimiin. Aleksanterinkatu voitaisiin säilyttää muodossa Aleksanteri II:n katu, mutta jos nimi halutaan poistaa, ovat ehdolla Suomenlahdensuunta, Karjalan valtakatu, Sarvilinnainsuunta, Merensuunta ja Itä-Suomen valtakatu, mutta nimeä Vapaan Suomen katu pidettiin epäonnistuneena. Jos nimeksi valitaan Karjalan valtakatu on entinen Karjalankatu muutettava Äyräpääkaduksi. Katariinankadun nimeksi suositeltiin Linnankatua ja samalla Turunsillan nimeksi Linnansiltaa. Periaatteenaan asemakaavatoimikunta piti sitä, että historiallisiin muistoihin perustuvat kadunnimet sijoitettaisiin, mikäli mahdollista, vanhan kaupungin piiriin tai ainakin sen lähistöön ja oikeille paikoilleen. Tästä syystä Teatterikatu olisi muutettava Possenkaduksi, koska Pyhän Antrean torni ja siinä sattunut "pamaus" si-

jaitsi jossakin teatteritalon lähistöllä. Nykyinen Possenkatu olisi muutettava Tuomiokirkonkaduksi.

Lisäksi asemakaavatoimikunta ehdotti seuraavia muutoksia: Etelävalli (ent. Etelävallikatu), Pohjoisvalli (ent. Pohjoisvallikatu), Piispankatu (Piispankatu ja Kirkkokatu), Katanpäänkuja (Päävahdin taitse ulottuva Vanhan Raatihuoneen tori), Torkkeli Knuutinpajan tori (Vanhan Raatihuoneen tori), Pormestarinkatu (ent. Kaarlonkatu), Tawastinkatu (ent. Fredrikinkatu, ehdotus Pankkikuja epäonnistunut), Kurjenkatu (Pajakatu, pajaa ei tunnettu), Juusteninkatu (ehdotettu Juusteeninkatu), Fresenkatu (ehdotettu Pampalankatu, ainakin Munkkitorin ja Fresenkadun välinen nimetön kuja olisi ristittävä Jaakko Fresen kujaksi), Koulukenttä (ent. Urheilukenttä), Haminanportinkatu (Haminankatu ja Sofiankatu), Hiekanportinkatu (Elisabetinkadun nimeksi ehdotetun Valliportinkadun sijaan), Tarkka-ampujankatu (ehdotetun Tarkkampujankadun sijaan), Helmikatu (ehdotetun Helminkatu -muodon sijaan), Lääkärinkatu (ehdotetun Junakadun sijaan nykyisen Aninankadun nimeksi), Sotilaankatu (Sotamiehenkatu), Kaljamestarinkatu (ehdotetun Kalervonkadun asemasta), Kaapronkatu (nykyisen Kaurinkadun nimeksi ehdotetun Kauriskadun sijaan), Vihannemäki (Ansarimäki), Karhikuja (Peltonotko I. Pellonnotko), Ympyrätori (Ympyrä), Kulpankuja, -rinne, Kulpanmutka (ennalleen ehdotettujen Lampikuja, -rinne ja Suonmutka -nimien asemasta, koskapa appellat. kulppa on alueelle luonteenomainen sana), Brunoukatu, Hovinginkatu ja Sandelsinkatu Karjalan kaupunginosassa pitäisi säilyttää (ehdotetut Kunnallismiehenkatu, Luottokatu ja Sotaherrankatu epäonnistuneita), Kannelkuja (ehdotettu Suomenkatu), Kapteeninkatu ja Kipparinkatu vaihdettava keskenään ja Pyhän Annan Kruunu -nimen historiallisena toimikunta haluaisi säilyttää.

Edellä mainittu mietintö oli myös Rahatoimikamarin arvosteltavana. Se asetti toimikunnan, johon kuuluivat rahatoimikamarin puheenjohtaja konsuli M.A.Wilska sekä jäsenet arkkitehti B.Fraser ja toimitusjohtaja K. Hyvärinen ja joka esitti lausunnossaan 2.3.1928 seuraavaa:

Vanhat menneiltä ajoilta polveutuvat historialliset nimet olisi säilytettävä, vaikkapa ne olisivat vierastakin alkuperää ja ehkä vaikeasti äännettäviäkin, mutta vaikeus olisi voitettavissa yleisen sivistystason noustessa. Tästä näkökohdasta arvioiden olisi Aleksanterinkadun nimi säilytettävä, mutta jos sen muuttaminen on välttämätöntä, sopisi tilalle ehdotettu Karjalankatu, jolloin entinen Karjalankatu olisi muutettava Äyräpäänkaduksi. Katariinankadun nimi olisi myös säilytettävä, mutta jos muuttaminen tapahtuu, olisi Linnankatu sovelias, jolloin Turunsilta olisi muutettava Linnansillaksi. Joka tapauksessa Katariinankadun nimi olisi ulotettava Patterinmäelle saakka. Fresenkadun nimi olisi myös säilytettävä ja toisena vaih-

toehtona olisi Pamppalankatu. Asemakaavatoimikunnan ehdottama Jaakko Fresen kuja Munkkitorin ja Fresenkadun välillä on erittäin onnistunut. Aninankadun nimeksi ehdotetut Junakatu ja Lääkärinkatu korvattaneen Ratakadulla.

Rahatoimikamari ei hyväksynyt suku- eikä etunimiä kadunnimiksi, ellei henkilö ollut erityisellä tavalla kunnostautunut kaupungin elämässä. Rahatoimikamari ei hyväksynyt sukunimiä Junttila, Hanhineva, Munne, Vilko, Anttonen, Roisko, Kiesi ym. kadunnimiksi eikä myöskään kadunnimiä Valionkatu, Toukolan tanhut, -kenttä. Perusosista *suunta, raitti, mäki, kuja* ym. olisi saatava asiantuntijan lausunto. Paikkakuntalaisille olisi annettava mahdollisuus tehdä ehdotuksia kaavanimistään.

Kannaksentietä levennetään Ristimäessä. Oikealla ruotsalais-saksalainen hautausmaa.

Ojakatua. Edessä Rosuvoin kulppa-alue.

Tarhurinkatua (ent. Juhanankatua) Lepolassa. Taustalla kadun vasemmalla puolella setäni, jarrumies Daniel Nissilän ent. talo. Valokuv. Viljo Nissilä keväällä 1943.

Lepolan Vihannesmäkeä (ent. Peltokatua) Kelkkalassa. Valokuv. Viljo Nissilä keväällä 1943.

Valtuuston asettama paikannimitoimikunta pyysikin lausuntoa silloiselta nimistön asiantuntijalta tohtori E. A. Tunkelolta, jonka laaja yksityiskohtainen arviointi Viipurin kadunnimien sopivuudesta oli laatuaan ensimmäinen. Lausunnossaan 16.6.1928 hän käsitteli nimien aiheiden valintaa, eräitä nimien jälkiosia, nimien oikeinkirjoitusta ja äänneasua, eräitä muotoopillisia seikkoja ja yhdysperäisten nimien taivutusta. Kun tässä lausunnossa on varteenotettavaa nykyisillekin kaavanimistön laatijoille, siteeraan hänen ajatuksiaan seikkaperäisemmin kuin edellisiä.

Sitä toimikunnan periaatetta, että kaupungin paikannimistössä tulee olla mahdollisimman paljon paikallisväriä, oman kaupungin maastosta, historiasta ja ympäristöstä saatuja nimiä, on pidettävä yleispätevänä, vaikka suurten kaupunkien kadunnimistössä sitä ei aina voida toteuttaa. Tältä kannalta ovat puollettavissa sellaiset ehdotukset kuin Erkonkatu (pro Taavetinkatu), Lallukankatu (ent. Viskaalinkatu), Luostarinkatu (ent. Keisarinkatu), Neitsytniemenkatu (ent. Pekankatu), Suonionkatu (ent. Abrahaminkatu), Tullikatu (ent. Richardinkatu), jne. Tästä syystä en voi kannattaa ehdotusta, että Hovinginkatu muutettaisiin Luottokaduksi, joka on hyvin keinotekoinen kadunnimi. Sitä paitsi Hovinginkatu ei sisällä ainoatakaan Viipurin murteelle vierasta äännettä, paitsi että pitkä u-äänne on merkitty ruotsalaisittain o:lla. Epäillen suhtaudun myös ehdotukseen, että Ladonkatu muutet-

taisiin Juteininkaduksi, jolle voisi löytää muunkin paikan, ja että Brunounkatu muutettaisiin Kunnallismiehenkaduksi. Kaurinkadun muuttaminen Kauriskaduksi on virhe, sillä Kauri on Gabriel-nimen kansanomaisen hypokorismi ja kauris on karjalaiseen eläinmaailmaan kuulumaton. Entiset Kulppakuja ja -rinne ovat alueelle tyypillisemmät kuin Lampikuja ja -rinne, joita on monessa paikassa. Maneesinkadun vaihtamisesta Kappelikaduksi en voi sanoa mitään: molemmat ovat lainasanoja, edellinen historiallinen, jälkimmäinen ajankohtainen ja tutumpi.

Rahatoimikamari ei ole puoltanut kadunnimiä, esim. Junttilankatu ja Vilkonmäki Kolikkoinmäellä, Kiesinaukio ja -katu Kiesilässä, Roiskonraitti ja -tie Kangasrannassa, ym., koska määritteet ovat sukunimiä, jotka eivät ole millään tavoin ansioituneita. Mielestäni nuo entisten esikaupunkien sukunimet tuntuvat tarkoitukseensa sopivilta, ovathan ne erittäin ”paikallisia” ja ovat riippumattomia arvonannosta, kuten esim. hallitsijoiden ja huomattavien henkilöiden suku- tai etunimet. Esim. Tukholmassa kadunnimi Mästersamuelsgatan ei ole kunnianosoitus mestari Samuelille, vaan historiallinen muisto jostakin käsityöläismestarista. Samanlaisia ovat Tukholmassa David Bagares gata, meillä Jyväskylässä Mäki-Matti -niminen kaupunginosa ja Viipurissa Mustainveljestenkatu, Harmaidenveljestenkatu, Luostarikatu ym., jotka ovat muistoja meille kaukaiselta aikakaudelta ja vieraasta uskonnosta. Sitä vastoin vaihtoehtoista: paikannimi tai heikosti kaupungin historiaan liittyvä henkilönnimi antaisiin etusijan edelliselle, esim. Pamppalankatu olisi soveliaampi kuin vaikeääntöinen Fresenkatu ja entiset Vanha Raatihuoneentori ja Uusi Raatihuoneentori puollettavampia kuin uudet Torkkel Knuutinpojan tori ja Kaarle Knuutinpojan tori, joiden alkukonsonanttiihtymä **kn** on Suomen kielelle vieras.

Viipurilainen paikannimitoimikunta ei yleensä kannata sellaisia kadunnimiä, joiden määritteenä on ristimänimiä, jotka eivät liity mihinkään todella eläneeseen asukkaaseen ja jotka eivät ilmaise kadun luonnetta, vaan samoina ja lähekkäin sijaitsevana aiheuttavat sekaannusta. Tunkelon ajatukset näyttivät tässä kulkevan keskitietä. Hän piti Valionkatua parempana kuin Antoninkatua, sillä yleensäkin julkisten rakennusten ja laitosten nimien käyttäminen oli opastavampaa kuin ristimänimien käyttö. Vaikeääntöinen Fredrikinkatu olisi muutettava ehdotetuksi Tavastinkaduksi ja Pankkikatu oli liian yleinen. Aleksanterinkadun nimen (säilytetty Helsingissä) muuttamisesta tehdyistä ehdotuksista Tunkelo ei hyväksynyt ainoatakaan (ks.ed.), vaan ehdotti määritteeksi kalevalaisen sankarin Väinämöisen nimeä. Helsingissä tosin vähäisen kadun nimenä säilytetyn Katariinankadun vastineeksi Viipurin eräälle valtakadulle Tunkelo hyväksyi topografisaiheisen Linnankadun mieluummin kuin historiallisen Kuningatarrenkadun. Toimikunnan perustelua, että Katarina ei ole ”suomalainen ni-

mimuoto'', Tunkelo piti virheellisenä, joskin sen kansanomaiset variantit ovat yleisempiä.

Ehdotettuja kalevalaisia kadunnimiä Tunkelo piti suomalaissävyisinä, suureksi osaksi lainattuja ristimänimiämme suositeltavampina (käyttämättä olivat Väinämöinen, Lemminkäinen, Louhi, Marjatta, Untamo, Vuojola).

Kasvinnimiaiheisista kadunnimistä oli paljon nominatiivialkuisia luontevia nimiä: Honkarinne, Katajakuja, Koivukatu, Mäntysola tai Horsmakuja, Luhtapolku, Lummeranta, Kanervakankaantie jne., joilla on (ollut) yhteyttä kyseiseen kasvistoon. Sitä vastoin nimet Kasvikuja, Korsikatu ym. sellaiset ovat sisällyksettömiä ja vielä vaikeammin käsitettäviä ovat kadunnimet Olkikuja, Ruumenkuja, Viljakatu ym. Ehdotettujen nimien joukossa on useita genetiivialkuisia, esim. Ikikukankatu, Orvokinkatu, Ristikukankatu, Unikonkuja, vieläpä vieras Öljypuunkuja, mutta luonnollisen nimistön kehityksen tuloksena ei yleensä synny nimiä ruohovartisista kasveista. Esim. Tukholmassa v. 1911 painettu kadunnimistö sisältää vain kolme tällaista nimeä, Tallinnassa v. 1921 painetussa asemakaavakartassa niitä on vähän ja Helsingin ruotsinkielisessä paikannimistössä (1920-luvulle mennessä) ne olivat harvalukuisia. Suomalaisessa uudisnimistössä kasvinnimi on nominatiivissa kuten perinnäisnimistössäkin (Viipurissakin siis Orvokitie, Unikkokuja, Ristikukkatie, joskin ruohokasviaiheinen nimistö tuntuu köyhyyden merkiltä). Viipuri saisi enemmän pääkaupungin sävyä, jos esim. Etelä-Karjalan historiasta, luonnosta ja paikannimistöstä lainattaisiin aiheita.

Suomen historiassa arvokkaan sukunimen vaihtaminen johonkin ammattia ilmaisevaan yleisnimeen ei ole suositeltavaa, esim. Sandelsinkadun muuttaminen Sotaherrankaduksi, joskaan Sandels ei ole ollut millään tavoin merkkihenkilö Viipurin historiassa. Jokin viipurilaisaiheinen nimi olisi parempi. Samaa on sanottava Lönnrotinkadun muuttamisesta Loitsu-kaduksi. Esteettisiä vaikutelmia ei juuri käytetä kadun nimistössä (esim. Ihanapolku Kangasrannassa) ja arvoituksellisia ovat myös Laumatie, Ammattikuja, Keulapuuntie, Auranura ym. Sen sijaan ryhmänä voi ymmärtää sellaiset nimet kuin Aapiskuja, Kivikynäkatu, Lukukatu, Läksypolku, Oppipolku ym. Harkitsemista myös ansaitsee, onko samojen tai samanlaisten aiheiden käyttö lähekkäisessä nimistössä käytännöllistä (esim. Koivukatu ja Koivukuja, Kotikuja ja Kotipolku, Roiskonraitti ja Roiskontie), vaikka pa ne eivät sattuisikaan olemaan samassa kaupunginosassa.

Etenkin rahatoimikamarin lausunnossa on esitetty epäilyä eräiden nimien perusosien (esim. *kuja*, *mutka*, *mäki*, *raitti*, *suunta*) sopivuudesta. Kuitenkin sellaisia on käytetty Tukholman ja Helsingin kadunnimistössä, sillä niiden avulla on voitu kulkureittejä paremmin luonnehtia. Sana *sola* korkeiden kallioiden välinen kujanne ei ole ollut käytössä kadunnimistössä. Sana *rait-*

ti kahden puolen aidattu kulkutie kuuluu paremmin maalaiskylän nimiterminologiaan. Samaa on sanottava appellatiivista *tanhut* (paremmin *tanhua*). Sanaa *mutka* en suosittele murtoviivaisen kadun perusosaksi, vaan rajoitetaisiin sen käyttö sellaisen kadun(tien) nimeksi, jossa on todella mutka. Myös appellat. *suunta* on saanut ehdotuksessa merkityksen, joka poikkeaa tähänastisesta. Esim. kadunnimi Imatransuunta merkitsee monia eri suuntia sen mukaan, missä puhuja ja kuulija ovat. Kuitenkin perusosien moninaisuus on suositeltavaa.

Nimien oikeinkirjoituksessa ja äänneasussa on suositeltavaa, että henkilönnimet kirjoitetaan sellaisina kuin ne todella ovat, esim. Agricolankatu (eikä Agrikolankatu), Kynnäpäänkatu olisi kirjoitettava kahdella *pp*:llä (appelat. *kynnäpäs*: *kynnnäppään*, kuitenkin mieluummin Kynnäpäskatu), Punasenlähteenkatu olisi kirjakielistettynä Punaisenlähteenkatu, Ristukantie olisi Ristikukantie, mutta nimissä Tetrikuja ja Tetriläntie (paremmin Tetreläntie) voidaan karjalan murteen *tr* säilyttää.

Muoto-opillisiin seikkoihin ei Tunkelo paljonkaan puuttunut. Vapauskatu ja Vapaudenkatu olivat muodoltaan samanarvoisia: Vapauskatu on kevyempi ja helpompi ääntää, Vapaudenkatu taas tehostaa aatetta enemmän. Samoin oli Veljeyskadun tai Veljeyskadun laita. Telakankadun muuttaminen Telakkakaduksi ei ole suositeltavaa, ellei telakoita kadun varrella ole monia. Tässä mielessä Majakankatu on suositeltavampi kuin Majakkakatu. Oudoksuttava on myös muoto Lampaanlahdentie, ellei Lampaanlahti ole jo perinnäinen. Samaa on sanottava nimistä Keulapuuntie ja Naistenkai-vontie.

Yhdysperäisten nimien taivutuksesta Tunkelo oli perinnäisellä kannalla, että adjektiivinen määräite taipuu: Mustanlahdenranta, Mustansaarenkuja, Jylhänsuontie jne., joskin Viipurin murteessa loppu:*n* on kadonnut. Länsimurteiden mukaista Isoa Kehäkatua hän piti parempana kuin Suurta Kehäkatua jne. Kaikkia tyydyttävän periaatteen ja johdonmukaisuuden löytäminen on mahdotonta, toimikunnan esittämät ehdotukset ovat joiltakin osin ristiriitaisia, esim. "historiallista oikeutusta vailla olevien vaikeasti lausuttavien ja ilmeisesti muukalaisten nimien poistaminen". Vähin korjattuna toimikunnan ehdotus on menestyksellisen työn tulos ja parantaa kaupungin kadunnimistön kieliasua, erityisesti viipurilaista paikallisväriä.

Kun paikannimitoimikunta oli laatinut esityksensä Viipurin kadunnimistää ja asemakaavatoimikunta, rahatoimikamari ja tohtori E.A.Tunkelo olivat antaneet siitä lausuntonsa, valtuusto 18.9.1928 jätti ehdotuksen tarkistamisen valiokunnan tehtäväksi. Valiokunta lausui käsityksensä, että kadunnimikysymys oli valmisteltu niin huolellisesti kuin mahdollista. Kadunnimiluetteloon esitettiin seuraavat muutokset: Aleksanterinkatu Karjalankaduksi, ent. Karjalankatu Äyräpääkaduksi, Katariinankatu koko pituu-

deltaan Linnankaduksi ja Turunsilta Linnansillaksi. Samalla ehdotettiin, että Agrikolankatu muutettaisiin Agriolankaduksi, Ansarimäki Vihannemäeksi, Auranura Auranpoluksi, Etelävallikatu Etelävalliksi, Haminankatu Haminanportinkaduksi, Heinjoensuunta Heinjoenkaduksi, Helminkatu Helmikaduksi, Humalatarhantie Humalistontieksi, Ihanapolku Inkerinpoluksi, Imatransuunta Imatrankaduksi, Junakatu Aninankaduksi, Juusteeninkatu Juusteninkaduksi, Kaarlonkatu Pormestarinkaduksi, Kannaksenkatu (Pyöräsuolta lähtien) Kannaksentieksi, Kapiasalmentie Kapeasalmentieksi, Kasarminkatu Kaarle Knuutinpojankaduksi, Kauriskatu Kaurinkaduksi, Kirkkopuisto Tuomiokirkonpuistoksi, Kivikynäkuja Kerhokujaksi, Kostialansuunta Kostialankaduksi, Kunnallismiehenkatu Brunounkaduksi, Käremäenlahdensuunta Käremäenlahdenkaduksi, Laatokansuunta Laotokankaduksi, Lampaanlahdentie Lammaslahdentieksi, Lampikuja Kulppakujaksi, Lampirinne Kulpparintieksi, Liimatanlahdensuunta Liimatanlahdentieksi, Linnansaarensuunta Linnansaarentieksi, Linnoituspalstantie Linnoituspalstantieksi, Loitsukatu Louhenkaduksi, Luostarinkatu Luostarinkaduksi, Luotsinkatu Luotsikaduksi, Luotsinranta Luotsirannaksi, Luottokatu Hovinginkaduksi, Majakkatie Majakantieksi, Munkkikuja Fresenkujaksi, Mustalahdensuunta Mustalahdenkaduksi, Näyttelijättärentie Marjantantieksi, Orvokintie Orvokkitieksi, Pajakatu Kurjenkaduksi, Pankkikuja Tawastinkaduksi, Pantsarlahdenpuistikko Pansarlahdenpuistoksi, Pellonnotko Karhikujaksi, Pien-Kehäkatu Pienkehäkaduksi, Pietarinkatu Kannaksenkaduksi, Pohjoisvallikatu Pohjoisvalliksi, Possenkatu Tuomiokirkonkaduksi, Reijonsola Reijonkujaksi, Ristkiventie Ristikiventieksi, Ristukantie Ristikukantieksi, Ruutlammentie Ruutilammentieksi, Räntästenkatu Räntästenkaduksi, Saraheinäntie Saraheinätieksi, Saunalahdensuunta Suomenkaduksi, Sementtimiehenkatu Sementtikaduksi, Sotaherrankatu Sandelsinkaduksi, Sotamiehenkatu Sotilaskaduksi, Suomenkatu Kannelkaduksi, Suonmutka Suomutkaksi, Suorinne Untamonkaduksi, Suurkatu Suurikaduksi, Suur-Kehäkatu Isokehäkaduksi, Säiniönsuunta Säiniönkaduksi, Säterisola Säterikujaksi, Tammisuonsuunta Tammisuontieksi, Tarkkampujankatu Tarkka-ampujankaduksi, Teatterinkatu Possenkaduksi, Tirhiänsuunta Tirhiänkaduksi, Toukotanhut Toukotanhuaiksi, Tuomisola Tuomikujaksi, Tykistökuja Saunalahdenkaduksi, Unikonkuja Unikkokujaksi, Urheilukenttä Koulukentäksi, Uusi Raatihuoneentori Raatihuoneentoriksi, Valkokukankuja Valkokukantieksi, Valliportinkatu Hiekanportinkaduksi, Vanha Raatihuoneentori Torkkeli Knuutinpojan toriksi, Ympyrä Ympyrätoriksi. Lisäksi valiokunta ehdotti, että Vanhassakaupungissa sijaitseva Kirkkokatu muutettaisiin Piispankaduksi, Päävahdin taitse kiertävä Vanhan Raatihuoneen osa Katanpäänkujaksi ja Uuraan Kapteeninkatu ja Kipparinkatu vaihtaisivat nimiä, Myllymäki Myllymäenaukioksi ja uusi

murtokatu nimettäisiin Myllymäenkaduksi.

Valiokunnan muistiossa oli otettu huomioon suuri osa E.A. Tunkelon ehdottamista korjauksista ja vähäisin muutoksin valtuusto vahvisti kyseiset nimet käytettäviksi 15.10.1929, kuten mainittu.

E.A. Tunkelon ajatuksissa on paljon varteen otettavaa, kuten sanottu, myös nykyisen kaavanimistön laadinnassa, joskin eräissä suhteissa se on poikennut eri teille (ks. Viljo Nissilä, Paikannimistömme huolto ja suojele. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran tietolipas 38, 1965). Nykyisessä kaavanimistössä on otettava huomioon nimien mieluisuus, muistettavuus, käytön vaivattomuus ja muuttamattomuus (ks. tark. Eeva Maria Närhi, Kaavanimistö kielen osana. Helsingin kadunnimet 2, s. 22-28, 1979).

Viipurin vanha kadunnimistö oli perinteistä vähin erin syntynyttä nimistöä, jolla oli aikaa kypsyä. Alueen ja sen kadunnimien käyttäjät vaikuttivat nimien syntyyn. Kadunnimistössä on säilytetty runsaasti henkilönnimiä, vaikkei rahatoimikamarin lausunnossa niitä suositeltukaan. Niiden etymologioiminen on kuitenkin vaikeaa, kun niistä ei ole säilynyt mitään perimätietoa. Näyttää kuitenkin siltä, että on käytetty raamatullisia ja pyhimysten nimiä (esim. Abrahaminkatu, Iisakinkatu, Jaakobinkatu), Venäjän keisarihuoneeseen kuuluvien nimiä (Aleksanteri, Anna, Konstantin, Maria, Vladimir ym.) sekä maanomistajien ja heidän omaistensa nimiä, esim. Kelkkalassa ja Tiiliruukilla (ks. Annankatu, Juhankatu, Juhonkatu, Kaarlontu, Konstantininkatu, Mariankatu, Vilhonkatu, Vladimirkatu ym.). Myöhempi kaavanimistö tehdään usein nopeasti ja vahvistetun kaavan nimiä ei muuteta helposti. Viipurissa tehdyt kaavanimet syntyivät asutuksen laajetessa ja uusien kaupunginosien liittyttyä alkuperäiseen kaupunkiin. Arvostelussaan Tunkelo ei ole paljoakaan kiinnittänyt huomiota ns. ryhmänimiin, joita tietääkseni annettiin Viipurissa jo 1800-luvun alkupuolella. Pietarin esikaupunkiin syntyneille ns. Likakaduille l. Rantakaduille: raamatulliset nimet Abrahaminkatu, Iisakinkatu, Jaakobinkatu ja vain kahdelle muulle poikkeavasti Eerikinkatu sekä Viskaalinkatu. 1800-luvun loppupuolella Kalevan kaupunginosa (ent. Anina) sai runsaasti kalevalaisia nimiä: Ainonkatu, Kalevankatu, Kullervonkatu, Otavankatu, Pellervonkatu, Sammonkatu, joista eräät ulottuivat Pantsarlahteen. Tämä kaupunginosa sai lisäksi Tapionkadun. Papulaan syntyivät kasarmien vaikutuksesta Majurinkatu, -puisto, Tarkka-ampujankatu ja Upseerinkatu ja Papulanlahden rantamalle 1900-luvun alussa syntyneelle asutuskerälle kalevalaiset Ilmarinkatu, Kyllikinkatu, Tursonranta (ent. Mielikinkatu), Vellamonkatu ja Väinökatu. Saunalahden asutusalueelle annettiin mytologiset nimet Lipontie, Mielikinkatu, Nyirikintie, Peikkopolku, Tuulikintie ja Vipusenkatu sekä lisäksi eräiden reaalisten nimien ohessa Metsolantie, Perhoskuja, Siimeskatu, -puisto ja koko Karjalan esikaupunki (Loikkanen) sai 1900-luvun alussa

tehdyn kaavanimistön, jossa oli mm. abstraktiset Ahkeruuskatu, Lakikatu, Lempikatu, Rauhakatu, Toivokatu, Valokatu, Vapauskatu, Veljeyskatu, Suomen suurmiesten nimet Lönnrotinkatu, Runeberginkatu, Sandelsinkatu, Snellmaninkatu ja eräiden sellaisten viipurilaisten nimet, jotka olivat vaikuttaneet kaupunginosan syntyyn, nim. Brunounkatu, Hackmaninkatu ja Hovinginkatu.

Ilmeisesti Tunkelon arvostelun vaikutuksesta uudet kaupunkiin liitetyt taajamat saivat Karjalan paikannimistöä kadunnimikseen, esim. Tammi-suolle Aunuksentie, Hannilankatu, Hyrsyläncatu, Ilmeenkatu, Kirvunkatu, Kiteenpuisto, Koitsankatu, Kärstiläncatu, Kääntymäncatu, Lieksantie, Noskuankatu, Nurmeksenkatu, Onkamonkatu, Parikkalankatu, Pielisenkatu, Räisäläncatu, Sokanlinnankatu, Syvärinkatu, Tiurinkatu, Tuuloksenkatu, Vuonisenkatu, Äänisenkatu ja Tienhaaraan Anjalankatu, Anjankuja, Elimäenkatu, Joutsenonkatu, Jyrängöncatu, Jänhiäläntie, Kouvolankatu, Kuusantie, Lanakoskenkatu, Lauritsalankatu, Mouhuntie, Mustolankatu, Nastolantie, Pulsankatu, Päijänteenkatu, Rautakorvenkatu, Salpausseläncatu, Simolankatu, Simpeleenkatu, Sippolankatu, Somerojankatu, Sorjonkatu, Sulkavantie, Utinkatu ja Vatikivenkatu. Nimiä, varsinkaan perusosia, ei ole valittu harkiten ja systemaattisesti, mielekkäämpää olisi ollut paikannimien valinta omalta alueelta, kylästä ja ainakin pitäjältä.

Ryhmänimistöä edustavat ammattisanat esim. Uuraan kadunnimistössä: Kapteeninkatu, Kipparinkatu, Laivapojankuja, Laivurinkatu, Lehtorinpolku, Merimiehentie, Oppilaanpolku, Perämiehentie, Pursimiehentie ja Vartijanpolku, joista – Uuraan sataman huomioon ottaen – suurin osa liittyi aivan oikein merimieselämään, jota täydensivät Ankkurikuja, Laivastokatu, Mastotie, Meritie, Purjekuja, Satamakatu ja Tulliranta. Kelkkalan omakotialue ja sen lähistö, jotka olivat vanhaa Korotniekanpeltoa, saivat nimet Kaalimaantie, Ristikukantie, Sarkatie ja Tähtikukantie. Räikkölän kaupunginosaan (ent. talon maille), joka oli kaavoitettu, mutta melko asumaton, sijoitettiin ryhmänimet Akanakatu, Olkikuja, Puimapolku, Ruumenkuja ja Riihikatu, jotka liittyivät ent. Räikkösen talon riiheen. Ristimäen kaupunginosaan vahvistetut nimet Ahjokatu, Alasinkatu, Moukarikatu, Paljekatu ja Pihtikatu olivat taas yhdistettävissä Kannaksentien varressa sijaitsevaan pajaan, jonka viimeksi omisti seppä Vilhelm Träskman (1883-). Valituista esimerkeistä näkyy, että eriaiheinen ryhmänimistö oli ollut suosittua Viipurissakin. Sen hyviä puoliahan oli, että se suurehkosssa kaupungissa, jossa ei perinnäistä nimistöä ole tarjona riittävästi, paikantaa kaupunginosan, jossa matkaajan on helppo liikkua.

Entisessä ja nykyisessä kaavanimistössä on kuitenkin eroja. Nykyisen kaavanimistön laadinnassa ei hyväksytty alueelle ja murteelle vierasta sanastoa. Esim. Viipurin kadunnimistössä olivat nykyisten periaatteiden mu-

kaan epäonnistuneita Alppinotko, Isokatu, Iso Kehäkatu (mieluummin Suurkatu ja Suuri Kehäkatu), Kiirunakuja, Kiveliönkatu, Ropanraitti, Suvikatu (mieluummin Kesäkatu), Vaaranjuuri (mieluummin Vuorenjuuri), Vainionpää ja Öljypuunkuja. Nimistössä oli tarpeettomasti normaalistettu Kapeakatu (pro Kapiakatu), Korkeakatu (pro Korkiakatu), virheellisesti oli normaalistettu Ruutilammentie (pro Ruutlammintie), Kynnäpäänkatu (pro Kynnäppäänkatu) ja toisaalta jätetty normaalistamatta Käremäki (pro Kärjenmäki), joka mielestäni onkin oikein. Entisestä Saimankadusta l. Saimaankadusta (vrt. sn. Saima) on tehty Soimakatu. Myös oikeinkirjoituksessa on eroavuuksia, esim. Pienkehäkatu (pro Pieni Kehäkatu), Isokehäkatu (pro Suuri Kehäkatu), Patterimäki, -katu (pro Patterinmäki, -katu), koskapa nimen murremuoto *patterimäk* on määritteeltään genetiivi ja Ruutlammintie sisältää kalannimen *ruutana* eikä sanaa *ruuti*, eräitä esimerkkejä mainitakseni.

Osa virallistetusta kadunnimistöstä sisältyy asemakaava-arkkitehti Otto I. Meurmanin v. 1935 laatimaan Viipurin asemakaavakarttaan ja koko nimistö kaupunginhallituksen 15.7.1936 vahvistamaan Viipurin kaupunginosien ja katujen painettuun nimiluetteloon.

IV. Lähteitä

- Anders Streng, Viipurin vanhan kaupungin asemakaava regulariteetin toteuttamisen jälkeen 1640
 Erik Aspegren, Viipurin vanhan kaupungin, Vallin ja Siikaniemen asemakaava 1655
 Medio av 1600-talet
 L.Ch. Stobaeus, Planta Öfwer Wiborg 1703
 L.C. Stobaeus, Oförgripelig Dessein öfwer Wiborg 1703
 L.C.Stobaeus, Plan af Wiborg Och Belägringen som derföre skiedde Åhr 1706 in Octobri
 Plan von Wiborg 1739
 J. Stråhlman & Logren, Karta teh Derevenj i Geimatnyh Ugozjev v Wyborgskom Kirhspile etc. 1785 & 1786
 Plan Gubernskago i Primorskago s. Portom Goroda Vyborga 1799, 1802
 Joh. Stråhlman, Grund Ritning Öfwer Wiborgs Stad med Anteck öfwer Inwånarenes Gårds tomter, Hvilcka Alla Äro--- Numererade, såsom och Öfwer Crono Husen och Allmänna platser med Litns tecknade, författad År 1820
 C.W.Gylden, Plan af Wiborg 1839
 Joh. Adolph Orraeus, Charta öfwer Wiborgs Stads område 1823
 Charta omkring Fiskals ängen i St Petersburgska förstaden efter 1823 åhrs mätning Afskrivit af V. E. A. Bosin
 B. O. Nymalm, Plankarta öfver Wiborgs stad 1860
 B. O. Nymalm, Plankarta öfver Wiborgs stad jemte förslag till ny reglering af förra St Petersburgska förstaden 1861

- J. E. Pacius, Plan af Wiborgs stad (1870-luvulta)
- A. E. Modeen, Plankarta af Wiborg 1876
- Fr. Odenwall, Karta öfver Wiborg stad 1878
- Albin Skog, Förslag till förändring af kvarteret Nris 60 etc. i Repola stadsdel af Wiborgs stad 1899
- E. A. Piponius, Kartta esikaupungeista 1902-18. Sarja sisältää 42 lehteä Viipurin esikaupungeista Kangasrannasta, Kelkkalasta, Monrepoosta ja Talikkalasta (Maanmittaushallituksen arkisto G1 13/9-51)
- Karta Viipurin kaupungista ja sen ympäristöstä 1913
- Otto-I. Meurman, Viipurin asemakaavakartta 1935
- Viipurin kaupungin valtuutettujen kaupunginosien ja katujen nimien tarkistamista ja muuttamista varten asettaman toimikunnan asiakirjat ja kartat 1927-1928 (Mikkelin Maakunta-arkisto)
- Viipurin kaupunginosien ja katujen nimiluettelo. Kaupunginhallituksen vahvistama 15.7.1936 (Valtionarkiston manttaalikirjat Vi 925)
- Gabriel Lagus, Ur Wiborgs historia. 1893, 1895
- J. W. Ruuth, Viipurin kaupungin historia I-II. 1908
- Otto-I. Meurman, Kaupungin alue ja asemakaavat. Viipurin kaupungin historia V (1978)
- Otto-I. Meurman, Kaupunkiasutuksen laajeneminen ja kaupungin rakentaminen. Käsikirjoitus 1980 (Viipurin kaupungin historia IV)
- Viljo Nissilä, Viipuri paikannimien valossa. Kalevalaseuran vuosikirja 37 (1957)
- Viljo Nissilä, Nimistöretkeily Viipurin Vanhassakaupungissa ja Papulassa. Koulu ja koulukaupunki (1974)
- Viljo Nissilä, Viipuri nimistön valossa. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 3 (1978)

Pekka Luoma

**KARJALAN KANNAKSEN
VÄESTÖNSIIRROT JA EVAKUOINNIT
JATKOSODAN AIKANA 1941–1944**

Suomen historian pro gradu -tutkielma syksyllä 1977
Helsingin yliopisto

Sisällys

I	TEHTÄVÄN MÄÄRITTELY JA LÄHTEET	77
	1. Mikä on Karjalan kannas	77
	2. Tutkimusongelmista ja lähteistä	79
II	TALVISODAN EVAKUOINTI JA KANNAKSEN SIIRTOVÄKI	81
	1. Evakuointisuunnitelmat ennen talvisotaa	81
	2. Kannaksen evakuointi talvisodan aikana	84
	3. Kannaksen siirtoväki Moskovan rauhan jälkeen	87
III	TAKAISINPALUU KANNAKSELLE TULEE MAHDOLLISEKSI	90
	1. Jatkosodan syttyminen ja muuttunut tilanne	90
	2. Sotilashallinnon perustaminen takaisinvaltatulle alueelle	93
	3. Väestön palautusorganisaation luominen	96
IV	ASUTUSTILANNE KANNAKSELLE JATKOSODAN AIKANA	98
	1. Takaisinpaluun yleiset piirteet	98
	2. Asutustilanne Kannaksen maalaiskunnissa	104
	3. Kaksi kaupunkia – Viipuri ja Käkisalmi	110
V	SUUNNITELMAT EVAKUOINNIN VARALLE	114
	1. Evakuointiorganisaation luominen	114
	2. Toimenpiteet vastaisen evakuoinnin varalle	115
	2.1. Evakuointisuunnitelmia ryhdytään laatimaan	115
	2.2. Evakuointihenkilöstön koulutus	117
	2.3. Laaditut evakuointisuunnitelmat	118
VI	KANNAKSEN EVAKUOINTI TULEE VÄLTÄMÄTTÖMÄKSI	122
	1. Sotilaallisen tilanteen muuttuminen keväällä 1944	122
	2. Vihollisen suurhyökkäys 9.6.1944 alkaen	125
VII	KANNAKSEN EVAKUOINTI KESÄLLÄ 1944	128
	1. Yleiskuva Kannaksen evakuoinnista	128
	2. Kannaksen evakuointi sotilashallintopiireittäin	130
	2.1. Uudenkirkon sotilashallintopiiri	130
	2.2. Valkjärven sotilashallintopiiri	132
	2.3. Käkisalmen ja Käkisalmen ympäristön sotilashallintopiirit	134
	2.4. Viipurin ympäristön sotilashallintopiiri	136
	2.5. Viipurin kaupungin evakuointi – Kannaksen evakuoinnin keskeiset tekijät korostetusti esillä	138
VIII	EVAKUOINNIN JÄLKEEN	144
	1. Kysymys evakuoinnin onnistumisesta	144
	2. Kannaksen siirtoväen sijoittuminen Kanta-Suomeen	146
	LUETTELO KARTOISTA JA TAULUKOISTA	150
	LÄHDELUETTELO	151

I Tehtävän määrittely ja lähteet

1. Mikä on Karjalan kannas

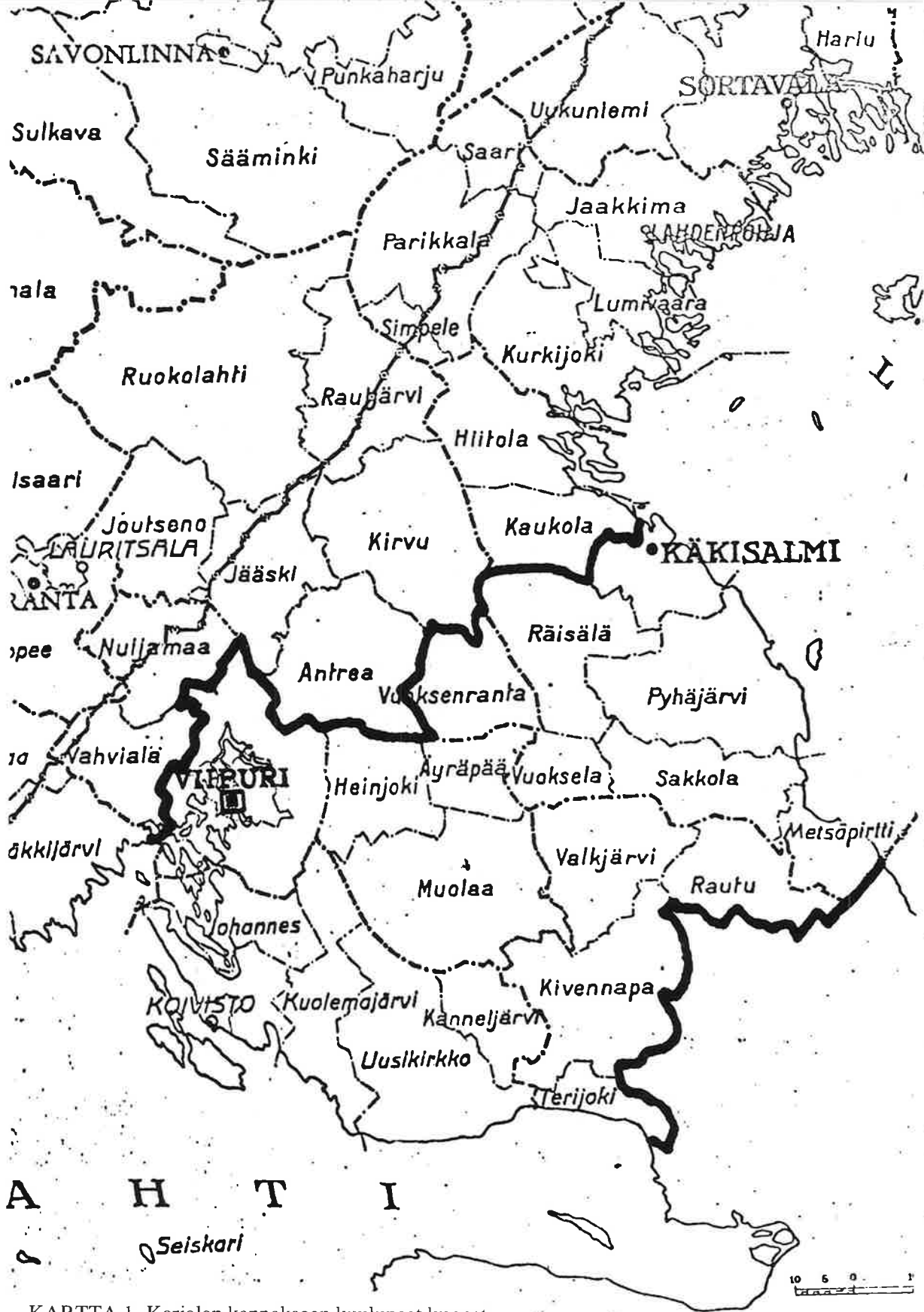
Karjalan kannas tai lyhyemmin Kannas on alue, joka ei ole koskaan muodostanut mitään varsinaista hallinnollista kokonaisuutta eikä muutoinkaan ole ollut täysin kiistattomasti määritelty. Vuonna 1928 ilmestyneessä kirjassa ”Päivän kysymyksiä 2” on kirjoitus, jonka nimenä on ”Karjalan kannas – Suomen lukko”. Kirjoituksessa sanotaan, että maantieteelliseksi Karjalan kannakseksi on kutsuttu suunnilleen sitä aluetta, joka jää Viipurin ja Käkisalmen kaupunkien väliin vedetyksi ajatellun viivan kaakkoispuolelle.¹ Vuonna 1932 ilmestynyt ”Karjalan kirja”:n 2. painos kertoo, että nimitys Karjalan kannas oli tuolloin vakiintumaton käsite. Kirjassa kerrotaan, että toiset tarkoittivat sillä Viipurista Pietariin kulkeneen radan varsia rajalle saakka. Kirjan mukaan toiset taas tarkoittivat sillä rajan lähimpiä pitäjiä Suomenlahdesta Laatokkaan.²

Uudemman määrittelyn Kannaksesta on antanut Irma Kastari 1965 ilmestyneessä kirjassaan. Kirjassa on jaoteltu luovutettu Karjala kolmeen osaan, jotka olivat Karjalan kannas, Keski-Karjala ja Raja-Karjala.³ Perusteluja tällaiseen jakoon ei Kastari ole antanut, mutta Kannaksen osalta jako noudattaa suurelta osin samaa periaatetta kuin esitettiin ”Päivän kysymyksiä” kirjasessa. Tässä työssä on käytetty Kastarin kirjan mukaista jaottelua Kannaksesta. Kannakseen kuuluneet kunnat ilmenevät kartasta 1.

1 Päivän kysymyksiä 2 1928, s. 3

2 Karjalan kirja 1932, s. 111

3 Kastari 1965, s. 3 ja ss. 302–304

KARTTA 1. Karjalan kannakseen kuuluneet kunnat.

2. Tutkimusongelmista ja lähteistä

Siirtoväkikysymys oli sotien aikana 1939–1944 ja niiden jälkeen keskeisiä sisäpoliittisia kysymyksiä Suomessa. Eräät nykyiset ”eturivin” poliitikot näyttivät aikanaan mainetta siirtoväkikysymyksen parissa, esimerkiksi Urho Kekkonen, Johannes Virolainen ja Veikko Vennamo. Tunnepitoisena asiana se on säilynyt suosittuna aiheena niin kaunokirjallisuudessa kuin laulelmientekijöiden hengentuotteissa.

Useita tieteellisiä tutkimuksia on myös julkaistu kyseisestä aiheesta. On tutkittu siirtoväen sopeutumista Kanta-Suomeen ja sotasiirtolaisten laitoshuoltoa sekä siirtoväkikysymyksen aiheuttamaa julkista keskustelua Kanta-Suomessa. Kyseisissä tutkimuksissa on aihetta lähestytty lähinnä jonkin muun tieteenhaaran kuin historian kannalta. Historiallinen aspekti on toki myös näissä ollut mukana, joskin sivutuotteena. Historian metodein on tehty tutkimus talvisodan aikaisesta Karjalan evakuoinnista, mutta siirtoväen takaisinpaluu Karjalaan ja uusi evakuointi 1944 on ollut lähes tutkimaton aihe. Tämän tutkimuksen tarkoituksena onkin yleispiirteisesti selvittää Karjalan kannakselle jatkosodan aikana palanneen siirtoväen vaiheita entisellä kotiseudullaan aina vuoden 1944 sotatapahtumien aiheuttamien uusien väestönsiirtojen jälkeiseen aikaan. Tutkimuksessa pyritään selvittämään, kuinka suuri osa Kannakselta talvisodan yhteydessä evakuoitusta väestä palasi takaisin, millaiseksi jatkosodan aikana valtakunnan yhteyteen palautetun Kannaksen asutustilanne muodostui sekä miten oli valmistauduttu ja miten suoriuduttiin vuoden 1944 evakuoinneista Kannaksen eri kunnissa.

Tapahtumien taustaksi käsitellään lyhyesti talvisodan aikaista evakuointia sekä sitä, miten siihen oli varauduttu. Siirtoväen talvisodan jälkeistä kohtaloa hahmotellaan myös pintapuolisesti. Kysymys jatkosodan syttymisestä ja sotilaallisen tilanteen kehittyminen sodan aikana ovat kokonaisuuden kannalta olennaisia käsiteltäviä asioita.

Kannakselle palanneen siirtoväen elinolojen tarkastelu suoritetaan kunnittain keskittyen lähinnä väestön paluun määrään ja kunkin kunnan viljelytilanteeseen. Pyrkimyksenä on selvittää, mitkä seikat vaikuttivat kyseisiin suureisiin. Kannaksen suuri väestökeskus Viipuri erosi muista maaseutuvaltaisista Kannaksen kunnista siinä määrin, että sitä on tarkasteltava muita kuntia laajemmin.

Vuoden 1944 evakuointien kannalta on olennaista selvittää se, miten valmistauduttiin evakuointiin. Keskeistä on myös selvittää, missä määrin laadittuja suunnitelmia pystyttiin toteuttamaan ja mikä oli syynä, jos suunnitelmat eivät toteutuneet. Varsinaisen evakuoinnin suoritukseen kiinnitetään huomiota, erityisesti pyritään kartoittamaan mahdollisia alueellisia eroja

Kannaksen eri osien välillä sekä selvittämään, mistä mahdolliset erot johtuivat.

Loogisena päätöksenä tutkimukselle on hahmottaa siirtoväen sijoittumisen Kanta-Suomeen vertaillen sijoitussuunnitelmia ja tosiasiallista sijoittumista.

Keskeisin tutkimuksessa käytetty lähdeaineisto on Sota-arkistossa. Pääasiallisimman lähteistön muodostavat päämajan sotilashallinto-osaston arkisto, IV Armeijakunnan ilmasuojelutoimiston vuoden 1944 arkisto ja päämajan sekä Kannaksen paikallisten väestönsiirtotoimistojen arkistot. Lisäksi Sota-arkiston aineistosta tutkimuksessa on käytetty Kannaksella toimineitten sotilashallintopiirien toimintakertomuksia jatkosodan ajalta sekä erilaisia sotapäiväkirjoja. Edellisten ohella on käytetty eräitä yksittäisiä asiakirjoja, jotka ovat syntyneet sotilasinstanssien toiminnan tuloksina, kuten erilaiset tarkastuskertomukset.

Sota-arkiston aineistoa voidaan pitää kokonaisuutena suhteellisen luotettavana. Suurin osa asiakirjoista on syntynyt suoritettaessa annettua käskyä, toiminnan ja sen kirjaamisen väliä ei normaalisti ollut pitkä aikaa. Sotilasvirkatietä noudatettaessa merkinnät samasta tapahtumasta on löydetty useammasta eri paikasta, joten tietyn asian tarkistaminen tässä suhteessa ei tuota hankaluuksia. Eri asia sitten on se, missä määrin kirjoitettu toiminta tai tapahtuma on vastannut todellisuutta. Asiallinen virkateksti ja sodan aikaiset turvallisuusmääräykset ovat saattaneet hävittää tai jättää kertomatta osan informaatiosta. Tutkijan työtä auttavana tekijänä onkin ollut sotilashenkilöiden asiapapereihin merkitsemät usein kärkevän sävyiset reu-nahuomautukset.

Yleistoteamus arkistoaineistosta on, että väestön takaisinpaluusta Kannakselle on säilynyt melko täydellisiä lähdesarjoja. Asemasodan vuosina oli aikaa tehdä muistiinpanoja, armeijan byrokratia toimi ”normaalisti”. Mutta vuoden 1944 evakuoitien aikana vallinnut kiire ja epävarma tilanne, etenkin Kannaksella, aiheuttivat sen, että kaikkia täytettäväksi määrättyjä kaavakkeita ja asiakirjoja ei ehditty, pystytty tai haluttu täyttää. Huomattava on, että varsin yleistä tuntuu olleen laatia evakuointia koskeneet asiakirjat suurelta osin vasta evakuoinnin jälkeen. Oman puutteen lähdeaineistoon aiheuttaa se, että eräs ennakolta tärkeimmistä arkistokokonaisuuksista puuttuu. Kyseessä on Viipurin suojeluskuntapiirin arkisto. Tietävästi arkisto evakuoitiin Viipurin evakuoinnin yhteydessä, mutta arkiston myöhempi kohtalo on ainakin tämän tutkimuksen tekijälle tuntematon.

Lähinnä Viipuria koskevaa aineistoa sisältyy ns. Torkkelin Säätiön kyselyn yhteydessä syntyneeseen materiaaliin. Torkkelin Säätiö on entisen Viipurin kaupungin hoitokunnan tilalle perustettu yhteisö. Kyselyssä, joka suoritettiin vuosina 1974–1975, pyydettiin entisiltä viipurilaisilta kirjallisia

vastauksia kysymyksiin, kuten henkilön tehtävä Viipurissa keväällä 1944, henkilökohtaiset muistikuvat evakuoinnin päiviltä, jne. Kyselyn tarkoituksena oli selvittää ”Viipurin viimeisiä päiviä” ennen kaupungin menetystä. Eräät henkilöt ovat vastanneet esitettyihin kysymyksiin välittömästi sodan jälkeen tekemiensä muistiinpanojen perusteella, toiset ovat pinnistäneet muistiaan yli 30 vuoden taakse. On selvää, että kyselyn tuloksia on tarkasteltava kriittisesti. Luonnollista on, että muistista ovat saattaneet kadota ikäviltä tuntuneet mielikuvat, varsinkin jos oma toiminta kyseisinä jännityksen aikoina on saanut osakseen arvoistelua. Sekundäärisenä lähdeaineiksenä kyselyn tulokset puolustavat kuitenkin hyvin paikkaansa lähteistön joukossa. Tuloksia on pyritty täydentämään haastattelemalla eräitä jatkosodan aikana Viipurissa toimineita henkilöitä.

Tieteellisiä teoksia, jotka käsittelevät tutkittavaa aihetta, ei ole ilmestynyt, lukuunottamatta joitain esityksiä, jotka pintapuolisesti sivuavat kyseistä teemaa. Viime sodista kertovia kirjoja on runsaasti, mutta niiden antama informaatio juuri Kannaksen siirtoväkikysymyksestä on suhteellisen niukkaa. Antoisimmiksi kirjallisuustuotteiksi tämän tutkimuksen kannalta ovat osoittautuneet Kannaksen kuntien paikallishistoriat, joita on kirjoitettu lähes kaikista tutkimuksen kohteena olevista kunnista. Nootituksen kannalta paikallishistoriat ovat hankalia siinä mielessä, ettei niitä useinkaan ole kirjoittanut yksi tai useampikaan selvästi eritelty kirjoittaja, vaan teoksen laatimiseen on osallistunut enemmän tai vähemmän heterogeeninen joukko entisiä pitäjäläisiä. Usein kirjojen toimistuskuntakin on kymmenmiehinen. Yhdenmukaisuuden vuoksi ovat paikallishistoriat nootitetut mainitsemalla kyseisen kunnan nimi ja sen perässä historian julkaisuvuosi, esimerkiksi Johannes 1959.

II Talvisodan evakuointi ja Kannaksen siirtoväki

1. Evakuointisuunnitelmat ennen talvisotaa

Talvisodan yhteydessä suoritettujen evakuoinnit olivat ensimmäiset laatuaan Suomen oloissa. Ennen talvisotaa oli kylläkin laadittu suunnitelmia evakuoinnin varalle. Ensimmäinen varsinainen evakuointisuunnitelma Suomessa laadittiin vuonna 1923.¹ Evakuointi ja alueiden tyhjentäminen oli suunniteltu tapahtuvaksi marssimalla moottoriajoneuvojen oletetun vähälukuisuuden vuoksi. Yleisesti ottaen suunnitelmaa on jälkeenpäin pidetty

ylimalkaisena, siinä ei esimerkiksi ollut tietoja minne ja kuinka paljon väestöä ja omaisuutta voitiin sijoittaa.²

Vuonna 1930 Viipurin lääninhallituksessa katsottiin tarpeelliseksi uuden evakuointisuunnitelman laatiminen. Suunnitelma tuli koskemaan vain Kannasta. Kannaksen itäpuolisten osien nimismiesten johdolla tehtiin valmistelutyötä ja näiden ehdotusten pohjalta lääninhallitus laati vuonna 1931 ”Kannaksen pakkotyhjennyssuunnitelman”. (Sana evakuointi tuli käyttöön vasta talvisodan kynnyksellä.) Suunnitelma koski Terijoen, Kivennavan, Raudun, Metsäpirtin, Uudenkirkon, Muolaan, Valkjärven, Sakkolan, Koiviston ja Johanneksen kuntia. Suunnitelman mukaan sodanuhan aikana oli vapaaehtoisuuden pohjalta saatava tyhjennetyksi riittävän leveä vyöhyke rajalta. Sananmukaisesti vapaaehtoisesta evakuoinnista ei kuitenkaan ollut kyse, sillä sairaat, alle 16-vuotiaat lapset hoitajineen ja yli 52-vuotiaat olisi tällöin saatettu turvaan. Varsinainen pakollinen evakuointi oli suunnitelman mukaan aloitettava sodan puhjettua.¹

1930-luvun loppupuolella osoittautui viimeksikin tehty suunnitelma vanhentuneeksi ja epätäydelliseksi. Suunnitelmassa ei ollut otettu huomioon, että sota oli totaalista, koko kansaa koskevaa. Enää ei ajateltu väestön jäävän vihollisen haltuun mahdollisesti joutuvalle alueelle, kuten aiemmin oli ollut tapana. Jos aiemmin oli suoritettu väestön evakuointeja, oli ne tehty lähinnä omien sotilaallisten toimenpiteiden helpottamiseksi. 1930-luvun loppupuolella voitti alaa näkemys, että kun kerran taisteltiin rintamantakaisen väestön turvallisuudesta, oli myös maan rajaseudun asukkaat saatettava turvaan.²

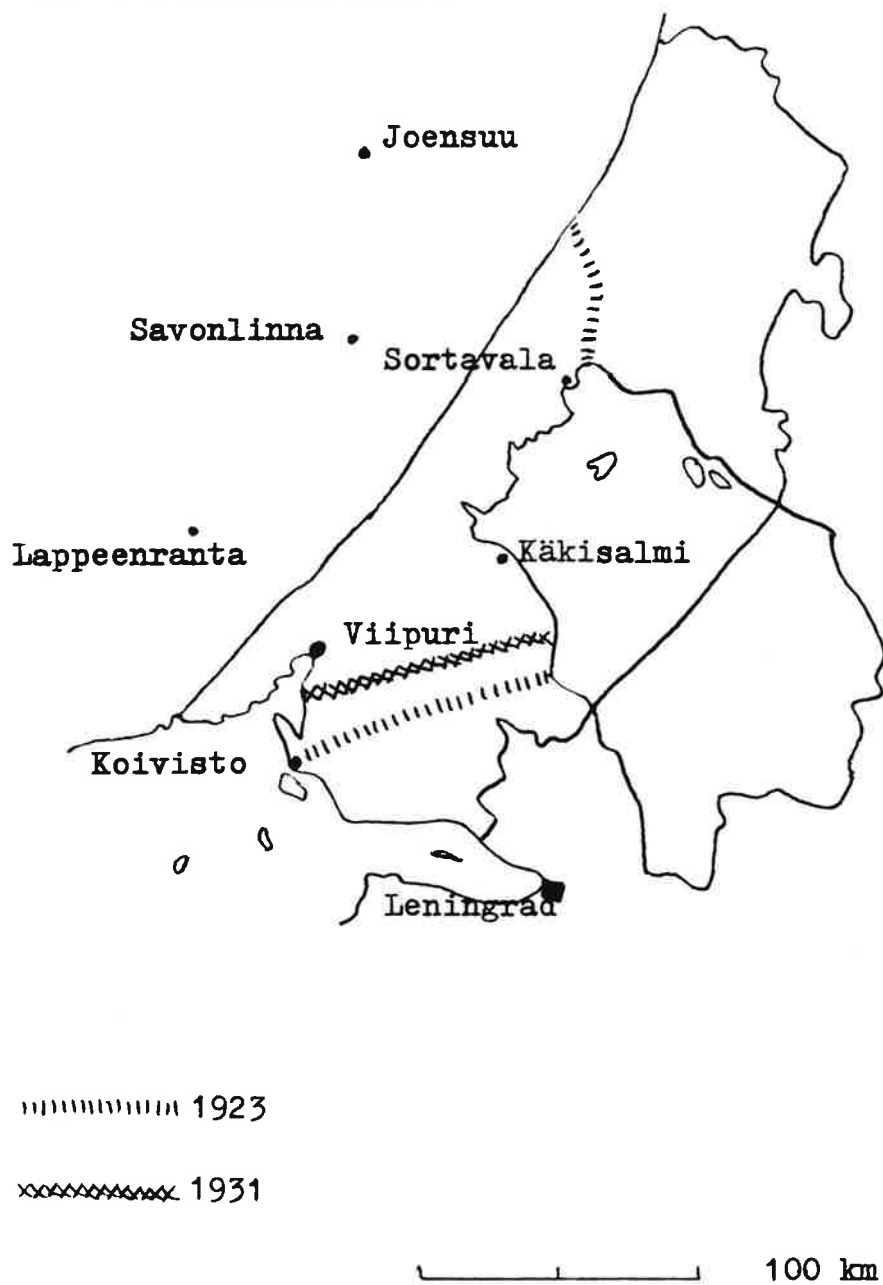
1 Taustaksi on muistettava nuoren itsenäisen Suomen oman puolustuspolitiikan etsintä. Konkreettiset esitykset reunavaltiopolitiikasta oli tyrmätty eduskunnassa, Kansainliiton sotilaalliseen voimaan ei uskottu, Suomessa tajuttiin, että riittävä omakohtainen puolustautuminen jäi Suomen itsenäisyyden lopulliseksi ja ainoaksi, ainakin tuolloin, takeeksi. Evakuointisuunnitelman laadinta liittyi niihin toimiin, joilla pyrittiin järjestämään puolustuslaitosta (Terä-Tervasmäki 1973, s. 80) (ed. s.)

2 Sinkko 1963, s. 3, Paavolainen 1958, s. 131 ja Waris, ym. 1952, s. 45

1 Sinkko 1963, ss. 3–4

2 Sinkko 1963, s. 5 ja Waris, ym. 1952, s. 45

KARTTA 2. Ensimmäisten evakuointisuunnitelmien käsittämät alueet.

Yleinen sodanuhka syyskuussa 1939 kiirehti Viipurin lääninhallitusta täydentämään vuoden 1931 suunnitelmaa. Ajankohtaisena oli kysymys vapaaehtoisen evakuoinnin organisoinnista. Tämän johdosta lääninhallitus tiedusteli 1.9.1939 sisäasiainministeriöltä, minne ja miten vapaaehtoisesti siirrettävä väestö oli kuljetettava. Yleiset ohjeet tulivat 23.9.1939 sisäasiainministeriöstä, mutta lääninhallitus oli jo ryhtynyt laatimaan mallisuunnitelmaa väestönsiirron ensi vaiheitten varalle. Kussakin Kannaksen ja Raja-Karjalankin nimismiespiirissä laadittiin tarkemmat suunnitelmat, jotka lääninhallitus hyväksyi lokakuun alussa.¹

Voidaan sanoa, että kaivattiin yhtenäistä koko maata koskevaa evakuointisuunnitelmaa. Tällaisen laatimiseen ryhdyttiin ainakin talvisotaa ajatellen liian myöhään, vasta lokakuussa 1939. Tuloksena oli, että ei ehditty saada tarkkoja pitäjakohtaisia tietoja eri pitäjien kyvystä sijoittaa siirtoväkeä. Muutenkin joudutaan toteamaan, että ennen talvisotaa katsottiin siviiliväestön evakuoinnin kuuluvan siviiliviranomaisille, lähinnä poliisin tehtäviin. Vuonna 1939 voimassa olleitten säännösten mukaan evakuointi oli sisäasiainministeriön johdolla toimineitten lääninhallitusten ja niitten alaisen poliisiviranomaisten tehtävä.² Tämän johdosta yhteistyön syntyminen armeijan kanssa oli aluksi vaikeata.

2. Kannaksen evakuointi talvisodan aikana

Jo ennen sodan syttymistä suoritettiin Kannaksella evakuointeja. Ylimääräisten kertausharjoitusten alettua 7.10.1939 lisääntyi rajaseudun väestön levottomuus. Sisäasiainministeriö antoi 10.10.1939 tiedotuksen, jossa sanottiin, että ne halukkaat, joilla oli tiedossa asuinpaikka Kanta-Suomessa, saivat poistua valtion kustannuksella mainituilta alueilta. Kannaksella alueet olivat Viipuri, Terijoki, Kivennapa, Rautu ja Metsäpirtti. (KARTTA 3) Vapaaehtoinen siirtyminen sai suhteellisen laajat mittasuhteet, sillä esimerkiksi Viipurista siirtyi n. 25.000 henkeä ja muista Kannaksen kunnista yhteensä n. 15.000.³ Siirtoväen huolto väliaikaisilla sijoituspaikoilla tuotti vaikeuksia, kunkin oli tultava toimeen omin varoin.

Varsinaiset pakkoevakuoinnit aloitettiin 17.10.1939 puolustusministeriön esityksestä annetulla määräyksellä tyhjentää Kannaksen rajan pinnasta 4–10 km leveä vyöhyke. Muita pakollisia evakuointeja ei Kannaksella so-

1 Sinkko 1963, ss. 6–7

2 Waris, ym. 1952, s. 46

3 Sinkko 1963, s. 8

danuhan aikana suoritettu, koska edellä mainittu alue oli tyhjennetty 7.11.1939 mennessä.¹

Talvisota alkoi 30.11.1939 kello 6.50. Tällöin Viipurin lääninhallitus antoi käskyn tyhjentää rajaseudun Kannaksella. Alue ulottui rajan pinnasta Käkisalmen, Räisälän, Vuoksenrannan, Antrean ja Viipurin maalaiskunnan pohjois- ja luoteisrajoihin. Vyöhyke näkyy kartasta 3. Evakuointia määrättiin suorittamaan Viipurin suojeluskuntapiiri (skp) ja kansanhuoltopiiri yhdessä sotapoliiseiksi järjestettyjen paikallisten poliisiviranomaisten kanssa. Yhteistyö sodan ensi päivinä oli heikkoa, koska mukana oli näinkin monta toimijaa. Tilanne parani vasta 4.12.1939, jolloin evakuoinnin johto keskitettiin skp:n yhteyteen perustetulle evakuointiesikunnalle.

Vaikein evakuointitilanne muodostui luonnollisesti lähinnä rajaa olleisiin pitäjiin. Kiireisimmin joutuivat lähtemään kivennapalaiset. Asukkaat saatiin kunnasta 1.12. mennessä turvaan, mutta väestön omaisuus jäi lähes kokonaan evakuoimatta. Kauempana rintamalinjasta sijainneitten kuntien tyhjennys tapahtui järjestelmällisemmin ja tehokkaammin. Kannaksen asemasotavaiheen aikana evakuointi oli vähäistä. Sotatoimialueelta evakuoidut yritettiin kuljettaa tietyille heille varatuille yhtenäisille sijoitusalueille. Kaikki eivät kuitenkaan päätyneet omaan sijoituskuntaansa, osa meni sukulaistensa luokse tai tuttaviin, omin varoin toimeentulleet menivät sinne, minne mielivät.

Jälkeenpäin on keskusteltu siitä, miksi evakuointitoiminta oli vähäistä asemasotavaiheen aikana talvella 1940. Evakuointeja suoritettiin periaatteessa vain niin laajalta alueelta kuin sotatilanteen kehittymisen takia oli välttämätöntä. Talvisodan aikaisen puolustusministeri Juho Niukkanen mukaan evakuointeja ei jatkettu siksi, että joidenkin hallituksen ministereiden keskuudessa esiintyi mielipide, että olisi ollut parempi, jos karjalaiset olisivat jääneet luovutetulle alueelle.¹ Niukkanen tarkoitti ilmeisesti pääministeri Rytä ja ulkoministeri Tanneria, jotka olivat vielä 3.3.1940 keskustelleet epävirallisesti evakuoinnin jatkamisesta ja esittäneet edellisen kaltaisen mielipiteen. Niukkanen pyysi nimenomaan tästä syystä eroa hallituksesta ja sai sen 27.3.1940. Sitten Tanner tarkisti näkemystään väestönsiirrosta ja sanoi 1942 Messuhallissa ”Onneksi karjalainen väestö oli siirtynyt vapaaehtoisesti pois entisiltä asuinsijoiltaan, muuten sen myöhempi kohtalo olisi ollut kauhea”.² Rytin ja Tannerin vuonna 1940 esittämän mielipiteen puolesta puhuivat taloudelliset tekijät. Arveltiin, että jättämällä karjalaiset uuden rajalinjan taakse olisi välttytty maksamasta heille korvauksia. Sinkko esittää, että suurin syy kuitenkin siihen, ettei evakuointeja laajennettu, johtui optimistisesta asenteesta. Evakuointiviranomaiset ja evakuoidut eivät uskoneet, että uusi raja tulisi kulkemaan niin lännessä kuin se tuli kulkemaan.³

¹ Sinkko 1963, ss. 9–10

¹ Niukkanen 1951, ss. 205–206

² Kulha 1969, ss. 66–67

³ Sinkko 1963, ss. 37–38

KARTTA 3. Ensimmäisen evakuintikäskyn vaikutusalue talvisodan aikana ja rintamalinjan vakiintuminen joulukuun puolivälissä 1939.

xxxxxxx Rintamalinja
----- Evakuointi-
 käskey
||||||| Ennen sotaa
 evakuoitu alue

Kun rauhansopimus allekirjoitettiin 12.3.1940, saatiin evakuointia jatkaa vielä allekirjoittamisen jälkeen. Takarajana oli 26.3.1940 kello 20.00. Evakuoinnissa sallittiin yksityisten ihmisten irtaimen omaisuuden siirto alueelta pois, mutta suurempia omaisuuksia, kuten tehdaskoneistoja, ei saanut evakuoida enää.¹

Talvisodan aikaista evakuointia on arvosteltu siitä, että sekä sotilas- että siviiliviranomaiset käsittivät tehtäväkseen vain väestön turvaansaattamisen, Suomen valtakunnan alueen mahdollista luovuttamista ei ollut otettu suunnitelmissa huomioon. Tässä tulee ilmi suunnitelmien ja käytännön tilanteen suhde. Alueluovutuksen mahdollisuutta ei huomioitu suunnitelmissa, vaikka Suomen ja Neuvostoliiton välillä oli käyty syksyllä 1939 neuvotteluja nimenomaan aluejärjestelyistä. Evakuoinnin määräävinä tekijöinä olivat ensisijaisesti sotilaalliset, eivät poliittiset tai kansantaloudelliset näkökohdat. Toisaalta on muistettava, että talvisodan evakuoinnit olivat ensimmäiset laatuaan Suomessa. Vaikka suunnitelmia yritettiin laatia muualta saatujen kokemusten avulla, eivät ne olleet suoraan sovellettavissa maahan kuin maahan. Vasta käytäntö opetti ottamaan huomioon oman maan erityispiirteet ja olot.

3. Kannaksen siirtoväki Moskovan rauhan jälkeen

Talvisodan evakuointien yhteydessä syntynyttä n. 400.000:n hengen siirtoväkeä varten oli luotava yhteiskunnallinen huolto-organisaatio. Sodan vielä riehussa perustettiin 17.1.1940 sisäasiainministeriön alainen Siirtoväen Huollon Keskus. Keskuksen tarkoituksena oli ohjata ja valvoa sodasta aiheutunutta väestön ja omaisuuden siirtoa, sijoitusta ja huoltoa sekä järjestää ja valvoa evakuoitujen kuntien hallintoa. Siirtoväen Huollon Keskuksen alaisina toimivat lääninhallitukset, paikallisina toimihenkilöinä olivat kuntiin asetetut siirtoväen huoltojohtajat. Näiden tehtävänä oli ennen muuta ratkaista, keillä siirtoväkeen kuuluvilla oli varoja ja tuloja, niin että valtion apu ei ollut tarpeen. Huoltojohtajan tuli myös järjestää sairaanhoito varatomille sekä jakaa ulkomailta tulleet lahjatavarat.¹

Jo ennen laajempia siirtoväkeen kohdistuneita huoltotoimia ryhtyi valtiovalta luomaan siirtoväelle myönteistä ilmapiiriä. Joulukuussa 1939 Valtioneuvoston Tiedotuskeskus julkaisi artikkelin, jossa kehoitettiin jokaista yksilöä huolehtimaan siitä, ettei siirtoväen osa käy liian raskaaksi. Presidentti Kallion mukaan kansan suuri pysyvä velvollisuus oli auttaa siirtoväkeä.²

Talvisodan jälkeen pyrittiin karjalainen siirtoväki sijoittamaan suomalaisen yhteiskuntaan ja samalla korvaamaan siirtoväelle heidän aineelliset

¹ Waris, ym. 1952, ss. 49–50

¹ Simonen 1965, ss. 18–20

² Kulha 1969, ss. 68–69

menetyksensä mahdollisuuksien mukaan. Ensimmäisenä konkreettisena toimenpiteenä oli pika-asutuslain säätäminen. Laki annettiin 28.6.1940. Lain tarkoituksena oli tarjota karjalaiselle siirtoväelle viljelys-, sekamuu- tois-, asunto- tai kalastustila-alueita, jotka luonnonsuhteiden ja taloudellisten edellytysten puolesta suurin piirtein vastasivat entisiä. Alueita ei annettu Ahvenanmaalta eikä Lapista.

Pika-asutuslain toimeenpanoa johti maatalousministeriön asutusasiainosasto. Sen alaisina toimivat kenttäorganisaation muodostaneet pika-asutustoimikunnat, asukkaanoittotoimikunnat sekä Maatalousseurojen Keskusliiton asutusvaliokunta ja sen alaiset maanviljelys- ja talousseurojen asutustoimikunnat. Paikallisten pika-asutustoimikuntien, joita oli kaikkiaan 153 kappaletta, tehtävänä oli muodostaa pika-asutustiloja joko vapaaehtoisin kaupoin tai pakkolunastusteitse. Kunnittain toimineitten asukkaanoittotoimikuntien tehtävänä oli valita muodostetuille tiloille asukkaat. Käytännössä pika-asutustilan asukkaaksi pyrkineen oli ensin tehtävä viiden vuoden viljelysopimus, jonka jälkeen seurasi tilan raivaamis- ja rakentamisvaihe, jonka johto kuului Maatalousseurojen Keskusliitolle. Tämän jälkeen tilan alue lohkottiin, ja vasta kun tila oli tullut merkityksi maarekisteriin tai kun asukas oli maksanut tilan luovutushinnan tai viimeistään kun viisi vuotta oli kulunut siitä, kun asukas oli tehnyt viljelysopimuksen, antoi sisäasiainministeriön asutusasiainosasto viljelijälle tilan luovutuskirjan. Siirtoväen mahdollisuuksia lunastaa pika-asutustiloja helpotettiin myöntämällä heille maanostolainoja tilan hankkimista varten sekä lisäksi myönnettiin rakennuslainoja tilan rakennuksia varten. Lainan takaisinmaksuajaksi määrättiin 47 vuotta 4 prosentin vuotuismaksuin. Lainoja myönnettiin yhteensä 85.105.279 markkaa, josta 36.571.279 markkaa maanostolainoja ja loput rakennuslainoja.¹

Lain toimeenpano ei sujunut kitkoitta. Maataloustuottajain Keskusjärjestö (MTK) esitti, että pika-asutustilat olisi pitänyt perustaa pääasiassa viljelyskelpoisille alueille eikä valmiille peltomaille. Kiistaa aiheutti se, että raivattavaksi kelpaavaa maata oli pääasiassa maamme pohjoisosissa, ja karjalaiset puolestaan arvostelivat MTK:ä siitä, että se tahtoi ajaa karjalaiset Pohjois-Suomeen. Marraskuussa 1940 kansanedustaja Juhani Leppälä ja joukko muita karjalaisia kansanedustajia valitti eduskunnassa, että lain toimeenpano eteni hitaasti. Seurauksena oli, että suoritettiin tiedustelu maan-

¹ Asutushallinto 1957, s. 20, Oiva Saarisen kirjoitus "Asutustoiminnan käytännöllisestä toimeenpanosta ja sen organisaatiosta" ja s. 87, Martti Kontron kirjoitus "Asutustilojen luovuttamisesta asukkaille" sekä s. 28 Reino Jäntin kirjoitus "Asutustoimintaan liittyvästä valtion varoin tapahtuneesta lainoitustoiminnasta"

tarpeesta siirtoväen asuttamiseksi. Tiedustelun tulosten mukaan tarve oli n. 39.000 erilaista tilaa. Tätä varten olisi ollut saatava peltoa ja viljelyskelpoista maata yhteensä n. 331.000 hehtaaria.¹

Käytännössä pika-asutuslain soveltaminen jäi varsin lyhytaikaiseksi, sillä jatkosodan puhkeaminen kesäkuussa 1941 katkaisi asutustoiminnan. Siihen mennessä oli ehditty hankkia neljännes tarvittavasta maasta ja n. 13.000 tilaa oli ehtinyt ainakin paalutusvaiheeseen.²

Toinen keskeinen laki siirtoväen olojen järjestämiseksi oli ns. korvauslaki. Kiistaa aiheutti se, missä laajuudessa ja millä tavoin karjalaisille oli korvattava heidän menettämänsä omaisuus. Yleisesti tunnustettiin, että korvauskysymys ei ollut juridinen, vaan moraalinen kysymys. Siirtoväellä ei periaatteessa ollut juridista oikeutta hakea korvausta valtiolta menetyksistään. Onkin huomattava, että Suomi oli ainoa maa Euroopassa, jossa siirtoväelle on säädetty oikeus saada korvausta siten, että laki myöntää siirtoväen aineelliset menetykset yksityistaloudellisten korvausvaatimusten aiheeksi.¹ Korvauslaki säädettiin 9.8.1940. Sen mukaan karjalaisille maksettiin korkeintaan 320.000 markkaan nousevasta omaisuudesta täysi korvaus. Tätä suurempi omaisuus piti korvata alenevan asteikon mukaan, vuosien 1934–1938 keskimääräistä hintatasoa seuraten. Kullekin karjalaiselle piti maksaa korkeintaan 10.000 markkaa rahana, loppuosa valtion obligaatioina. Valtion piti osallistua suoraan maksuihin 3.000.000.000 markalla, loput oli määrä koota omaisuudenluovutusverolla.²

Karjalaiset eivät olleet korvauslakiin tyytyväisiä, korvausmääriä pidettiin riittämättöminä, jopa mataluudellaan loukkaavina. Eduskuntakäsittelyssä laki sai muodon, jonka mukaan pienempien ja keskisuurten omaisuuksien kohdalla menetykset korvattaisiin kokonaan tai huomattavalta osaltaan. Alkukesällä 1941 ei ollut maksettu vielä ainoatakaan lopullista korvausta. Eräänlaisia pika-avustuksia valtiokonttori oli oikeutettu myöntämään, lain 25.4.1941 ja eri asetusten nojalla, jos ennakkokorvaus käytettiin kiinteistön ostoon, työvälineiden hankintaan tai muuhun vastaavaan. Rinnan valtiollisen siirtoväen huolto-organisaation kanssa kehittyi siirtoväen omassa keskuudessa vaikuttavia yhteenliittymiä. Lailla 16.3.1940 piti jokaisessa karjalaisessa kunnassa olla kunnallisvaltuuston ja kunnallislautakuntien tilalla suppea hoitokunta, jolle uskottiin kuntaa koskeva päätös- ja toimeenpanovalta. Siirtoväen omaksi taistelujärjestöksi syntyi Karjalan Liitto 20.4.1940.³

1 Simonen 1965, ss. 20–23

2 Kulha 1969, s. 72

1 Kulha 1969, s. 71

2 Simonen 1965, s. 23

3 Simonen 1965, ss. 24–26

Kuten edellisestä käy ilmi, ei pika-asetuslaki eikä myöskään menetetyin omaisuuden korvausasia ollut toteutunut laajassa mitassa kesän 1941 alkajassa. Tässä vaiheessa ei voitane puhua, että siirtoväki olisi ollut tyytyväinen vallinneeseen tilanteeseen. Karjalaiset tunsivat olonsa irrallisiksi. Tätä taustaa vasten ei ole ihme, että he halusivat laajassa mitassa lähteä takaisin Karjalaan, kun siihen avautui mahdollisuus jatkosodan hyökkäysvaiheen aikana. Toinen kysymys on se, missä määrin valtiollinen johto tahallisesti antoi ajan kulua ja odotti uuden hyökkäyksen mahdollisesti aiheuttamaa tilanteen muutosta. On myös muistettava, että runsaan 400.000 ihmisen sijoittamisesta hetkessä muun kansan joukkoon ei ollut Suomen oloissa aikaisempaa kokemusta. Toimenpiteistä tehdyt valitukset myös osaltaan hidastivat menettelyä valitusten vaeltaessa valtion byrokraattisen koneiston sokkeiloissa.

III Takaisinpaluu Kannakselle tulee mahdolliseksi

1. Jatkosodan syttyminen ja muuttunut tilanne

Moskovan rauhansopimus ei muuttanut Suomen ja Neuvostoliiton välisiä epäluuloisia suhteita. Suomella oli vaikeuksia rauhansopimuksen toteuttamisessa. Tunnettuja olivat hankaluudet, jotka aiheutuivat jo evakuidun kaluston palauttamisesta luovutetulle alueelle, koska Neuvostoliitto katsoi erilaisen irtaimen omaisuuden, joka oli kuulunut laitosten ja tehtaiden kalustoon, kuuluvan sellaisiin tavaroihin, jotka oli luovutettava. Paasikiven raportit Moskovasta, joissa ilmoitettiin Neuvostoliiton viilentyneestä suhtautumisesta Suomeen ja lähettilästä tulleet tiedot siitä, että Suomi olisi Baltian jälkeen seuraavana vuorossa joutua Neuvostoliiton laajenemispoliitiikan kohteeksi¹, aiheuttivat sen, että Suomessa jouduttiin olemaan jatkuvassa hälytystilassa nimellisestä rauhantilasta huolimatta. Suomi koki Neu-

¹ Neuvostoliitto oli solminut syksyllä 1939 avunantosopimuksen Eestin kanssa 10 vuodeksi sekä saanut Eestiltä alueluovutuksia ja laivastotukikohdan. Väitettyään Eestin harjoittaneen Neuvostoliiton vastaista politiikkaa Neuvostoliitto miehitti maan kesäkuussa 1940. Kommunistinen puolue hyväksyttiin ainoaksi lailliseksi puolueeksi ja heinäkuussa 1940 Eestin uusi eduskunta julisti Eestin liittyneeksi Neuvostoliittoon. Periaatteessa samanlaista kaavaa noudattelivat Latvian ja Liettuan tapahtumat syksystä 1939 kesään 1940.

vostoliiton olemassaolonsa uhkana ja silloisessa tilanteessa Suomi haki kiihkeästi ulkopuolista tukea, koska pelkäsi joutuvansa hyökkäyksen kohteeksi ja koska erityisesti Lapissa ja Ahvenanmaalla oli sotilaallinen tyhjiö Suomen armeijan henkilöstön ja kaluston riittämättömyyden vuoksi.

Kesällä 1940 Suomella oli ulkopoliittisia vaihtoehtoja teoriassa kolme, mutta käytännössä kaksi. Vaihtoehdot olivat Neuvostoliitto, Saksa ja Ruotsi. Neuvostoliittoa pelättiin edellä luetelluista syistä, eikä tätä vaihtoehtoa voitane pitää silloisissa oloissa todellisena. Saksan tuesta ei noihin aikoihin ollut täyttä varmuutta, pelättiin Saksan vastaisuudessakin esiintyvän yhtä viileän puolueettomasti kuin se oli talvisodan aikana esiintynyt Suomea kohtaan. Lähentyminen Ruotsiin tuntui sympaattisimmalta vaihtoehdolta, vaikkakin se oli sotilaallisesti heikoin vaihtoehto. Syksyllä 1940 Suomen ja Ruotsin kesken käytiinkin neuvotteluja läheisestä yhteistyöstä, kaavailtiinpa eräässä vaiheessa valtioiden kesken personaaliunionia. Alkupalvesta 1941 maiden välinen lähentymishanke lopullisesti kariutui siihen, että Saksa suhtautui ajatukseen kielteisesti, sekä siksi, että Ruotsin hallitus ryhtyi karsastamaan Suomen ja Saksan selvemmin näkyvää lähentymistä. Tämän jälkeen Suomen ainoaksi vaihtoehdoksi jäi Saksa.

Käänne Suomen ja Saksan suhteissa tapahtui näkyvästi elokuussa 1940. Tällöin saksalaiset neuvottelivat joukkojensa läpikulkuoikeudesta Suomen kautta Norjaan, vastapalvelukseksi Saksa toimitti Suomelle materiaaliapua. Jokipii on osoittanut, että Suomen johtomiehet varsin aktiivisesti pyrkivät jo loppukesästä 1940 herättämään Saksan kiinnostusta Suomea kohtaan. Hänen mukaansa Suomessa koettiin tuolloin oltavan niin suuressa hädässä, että puolueettomuudenkin kustannuksella oli saatava apua sieltä, mistä sen saanti vain suinkin oli mahdollista.¹ Tässä kiihkeän avunetsinnän vaiheessa ei Suomessa vielä tiedetty Saksan konkreettisista suunnitelmista Neuvostoliiton suhteen. Vuoden vaihteen tienoilla 1940–1941 Suomeen saatiin epävirallisia arveluja Saksan aikeista ja lopullisesti Saksan suunnitelmat paljastuivat Suomelle toukokuussa 1941. Tuloksena oli, että Suomen ylin sodan johto hyväksyi ajatuksen liittyä mukaan hyökkäykseen itään Saksan kansasotijana.²

¹ Katso HAik. 1/1977 ss. 3–17 ja 2/1977 ss. 77–95

² Tarkemmin Suomen välirauhanajan ulkopoliitikasta katso HAik. 3/1975 ss. 219–238, HAik. 2/1976 ss. 135–149 sekä HAik. 1/1977 ss. 3–17 ja HAik. 2/1977 ss. 77–95

10.6.1941 Suomessa suoritettiin liikekannallepanon ensimmäinen vaihe. 18.6.1941 suoritettiin täydellinen liikekannallepano. Jo 15.6. oli kenraali Siilasvuon Pohjois-Suomen armeijakunta alistettu saksalaisille pohjois-norjalaisille joukoille, rajana oli linja Oulu – Oulujoki. Saksalaiset aloittivat hyökkäyksen Neuvostoliittoon 22.6.1941. Neuvostoliittolaiset helpottivat Suomen ratkaisun toimeenpanemista pommittamalla Suomea 25.6.1941. Suomi aloitti oman hyökkäyksensä 10.7.1941. Jatkosodan syttyessä suomalaiset luottivat Saksan sotilaalliseen voimaan, uskottiin Saksan selviävän Neuvostoliitosta suhteellisen nopeasti. Suomessa ajateltiin, että olisi edullista mennä mukaan puolustussotaa käyden ja näin saavuttaa takaisin talvisodan menetykset, kenties samalla hankkien hieman ylimääräistä korvausta.

Vaikka jatkosota alkoikin puolustuksellisesti Suomen osalta, niin varsin pian siirryttiin hyökkäysvoittoiseen taktiikkaan, tarkoituksena oli vallata Moskovan rauhassa menetetty Karjalan osa, jonka lisäksi oli edullista vallata itärajan takana olleet venäläiset hyökkäystukikohdat. Jo elokuun loppupuolella olivat suomalaiset joukot edenneet pitkälle entisille Suomen alueille, Viipuri vallattiin 30.8.1941.

Ei ole vaikea kuvitella, millaisia tunteita karjalaisen siirtoväen keskuudessa esiintyi, kun tuli tietoja suomalaisten joukkojen voitokkaasta etenemisestä Karjalaan. Pika-asutuslautakuntien työ keskeytyi. Jo 28.6.1941 antoi ylipäällikkö Mannerheim päiväkäskyn, jossa hän sanoi: ”Aseveljet! Seuratkaa minua vielä viimeisen kerran – nyt kun Karjalan kansa jälleen nousee ja sarastaa Suomen uusi huomen.”¹ Lausunto on annettu huomattavasti ennen varsinaisen hyökkäystoiminnan alkamista. Lausuman kärki on osoitettu sotilaille, innoittamaan alkavaa hyökkäystä, mutta yhtä hyvin siirtoväki saattoi pitää lausumaa omanaan. Toive paluusta heijastui jopa kuolinilmoituksiin, ”Rakkaimpamme lepää toistaiseksi Lappeenrannan sankarihau-dassa”, ”Rakas vainajamme on väliaikaisesti haudattuna Mäntyharjun sankarihautaan.”¹

¹ Simonen 1965, ss. 31–32

¹ Simonen 1965, s. 32

2. Sotilashallinnon perustaminen takaisinvaltatulle alueelle

Suomalaisten joukkojen voitettua takaisin Karjalaa oli tarpeen järjestää vallattujen alueiden hallinto. 15.7.1941 ylipäällikkö Mannerheim antoi käskyn, joka koski takaisinvaltatun alueen sota-ajan hallintoa. Samassa yhteydessä perustettiin uusi elin, päämajan sotilashallinto-osasto, jonka päälliköksi nimitettiin eversti Arajuri. Perustetussa sotilashallinto-organisatiossa oli periaatteessa kolme eri tasoa. Ylinnä oli äsken mainittu päämajan sotilashallinto-osasto johtajanaan sotilashallintokomentaja. Komentajan apuna oli esikuntapäällikkö, joka samalla toimi komentotoimiston päällikkönä. Lisäksi oli aluksi kuusi muuta toimistoa eri hallinnon aloja hoitamassa, myöhemmin toimistoja perustettiin lisää. Tällaisia toimistoja olivat mm. Poliisiasiantointimisto, Terveystoimisto, Väestösiirtotoimisto. Myöhemmin perustettuja olivat mm. Kuljetus- ja liikennetoimisto, Taloustoimisto ja Ilmasuojelutoimisto. Tämän ylimmän organisaatiotason alapuolella oli sotilashallinnon toinen porras. Tämän portaan muodostivat paikalliset sotilashallintopiirit. Piirin päällikkö ja esikunta olivat paikallisen armeijan alaisia siksi, kunnes piiri kokonaisuudessaan voitiin alistaa suoraan sotilashallintokomentajan alaisuuteen. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että piirin alueella ei enää käyty aktiivista taistelutoimintaa. Alin porras sotilashallinnossa oli ns. kunnanesikunnat. Nämä esitetään jäljempänä.

Sitä mukaan kuin Karjalaa vallattiin, oli paikallista hallintoa varten asetettava sotilashallintopäälliköitä piireihin, jotka mahdollisuuksien mukaan vastasivat entisiä kihlakuntia. Kutakin vallattua kuntaa varten asetettiin kunnanpäällikkö, joka oli paikallisen sotilashallintopiirin alainen. Sotilashallinnon tarvitsema virkamiehistö, joka oli joko upseeri-, sotilas- tai siviilivirkamiehen asemassa, määrättiin mikäli mahdollista takaisinvaltatun alueen entisistä virkamiehistä. Jokaista takaisinvaltatua kuntaa varten perustettiin ns. kunnanesikuntia. Näiden esikuntien rungon muodostivat kuntien hoitokunnat ja kunnanpäälliköksi määrättiin usein kunnan hoitokunnan puheenjohtaja tai joku muu hoitokunnan jäsen.¹ Kunnanesikuntien tehtävänä oli aluksi tutustua oloihin entisessä kotikunnassaan ja valmistella mahdollisuuksien mukaan kuntalaisten paluuta takaisin kotikuntaansa. Myöhemmin esikuntien tuli toimia mahdollisimman pitkälle kunnan asioita hoitavina eliminä.

¹ Päämajan sotilashallinto-osaston toimintakertomus T 5867/16 (SA)

Kannaksen alueella toimivat sotilashallintopiirit: (Kartta 4) Viipurin sotilashallintopiiri, johon kuului Viipurin kaupunki, Uudenkirkon sotilashallintopiiri, alueenaan Kuolemajärvi, Uusikirkko, Kanneljärvi, Terijoki, Valkjärven sotilashallintopiiriin kuuluivat Heinjoki, Äyräpää, Muolaa, Valkjärvi, Kivennapa ja Rautu. Käkisalmen sotilashallintopiiriin kuului vain Käkisalmen kaupunki, myöhemmin se kuitenkin yhdistettiin Käkisalmen ympäristön sotilashallintopiiriin, johon kuuluivat Metsäpirtti, Sakkola, Vuoksela, Pyhäjärvi, Räisälä, Käkisalmen mlk sekä Kannakseen kuulumaton Kaukola. Lisäksi oli Viipurin ympäristön sotilashallintopiiri, johon kuuluivat Kannaksen kunnista Johannes, Koiviston kauppala ja Koiviston mlk sekä Viipurin mlk.¹ Lisäksi Kannakseen kuulunut Vuoksenranta oli Jääsken sotilashallintopiirissä, johon ei muita Kannaksen kuntia kuulunutkaan.

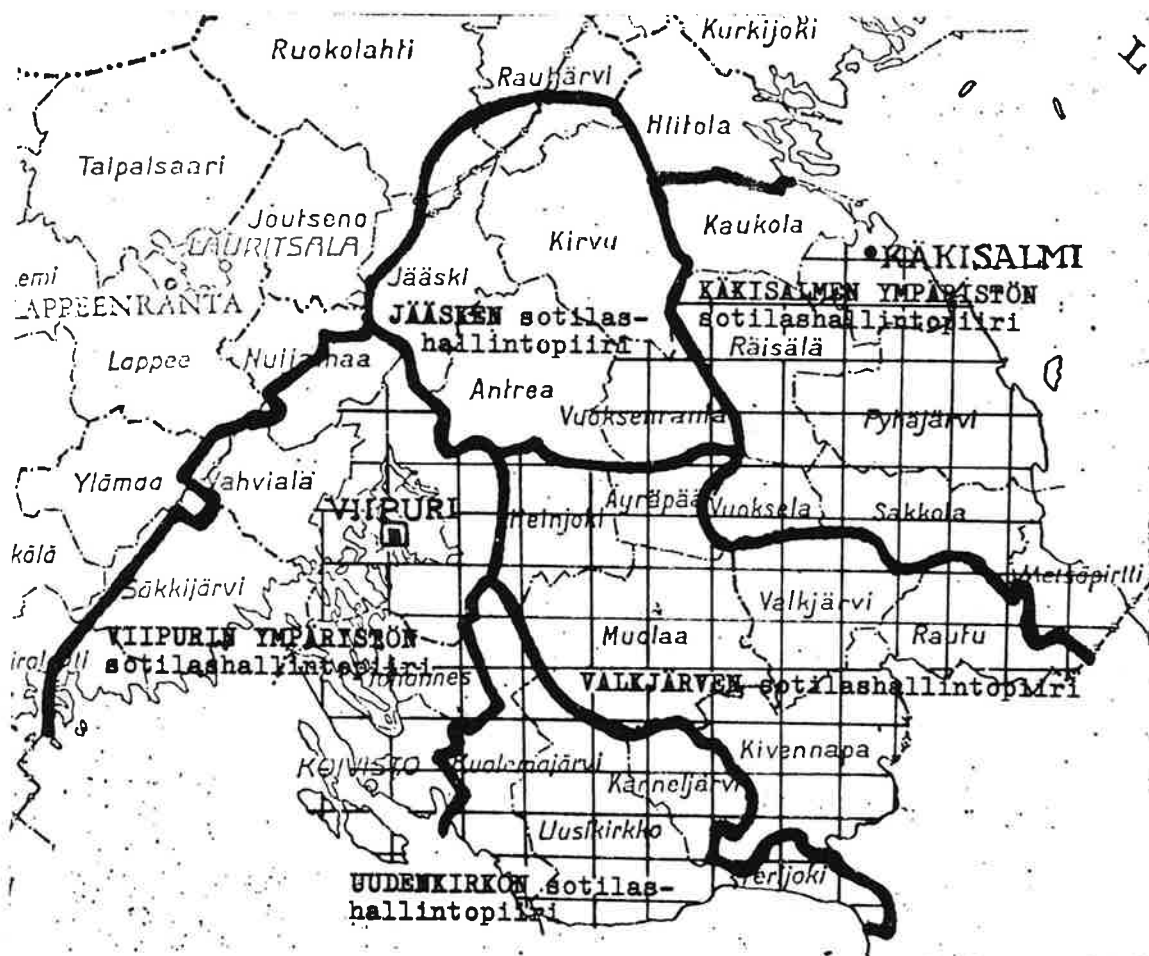
Eräs ongelma, jonka takaisinvaltaus toi tullessaan, oli valloitetun Karjalan juridinen asema. Kysyttiin, mikä oikeus maahan oli sen entisillä asukkailla? Liikkeellä oli kahdenlaisia käsityksiä. Toisen mielipiteen mukaan Karjala oli menetetty ja saatu takaisin sotalakien alaisena vallattuna alueena, joten takaisinvallattuun maahan oli suhtauduttava kuin sotasaaliiseen. Siirtoväellä ei tämän käsityksen mukaan ollut ilman muuta oikeutta siihen. Lopullinen ratkaisu alueen käytöstä oli tehtävä vasta rauhanteon jälkeen. Toisen tulkinnan esitti eversti Arajuren avustaja, korkeimman hallinto-oikeuden hallintoneuvos Olavi Honka. Hänen mukaansa kyseessä ei ollut valloitus, vaan palautus. Tämän vuoksi oli mahdollisimman lyhyen ajanjakson kuluessa palautettava Karjala valtakunnan yhteyteen. Sotilaallisista syistä väestö ei voisi palata heti, vaan vasta vähitellen.¹ Mannerheim hyväksyi Hongan ajatukset ja niin annettiin 23.8.1941 ”Puolustusvoimain ylipäällikön julistus takaisinvallatun alueen sotilashallinnon perusteista”. Julistuksessa todettiin, että alueella on noudatettava Suomen voimassaolevia lakeja sotilashallintoviranomaisten määräämin rajoituksin ja poikkeuksin. Kiinteä ja irtain omaisuus oli luovutettava entisille omistajille näiden palatessa kotiseuduilleen. Julistus oli lainvoimainen ja se liitettiin vuoden 1941 asetuskoelmaan.²

1 Päämajan sotilashallinto-osaston toimintakertomus T 5867/16 (SA) ja Simonen 1965, 56–57

1 Simonen 1965, s. 35

2 Sama

KARTTA 4. Kannaksen alueella olleet sotilashallintopiirit.

= Kannaksen kunnat

Samoihin aikoihin kuin sotilashallintoa perustettiin vallatuille alueille, ryhdyttiin myös suunnittelemaan siviilihallintoon siirtymistä kyseisillä alueilla. Tässä tarkoituksessa Valtioneuvosto oikeutti heinäkuun puolivälissä 1941 sisäasiainministeriön perustamaan ns. Karjalan asiain neuvottelukunnan. Sen tehtävänä oli suunnitella Moskovan rauhanteossa luovutetun Viipurin läänin osan hallinnon sekä talous- ja siviilielämän uudelleen järjestämistä alueen valtakunnan yhteyteen palauttamisen varalta.¹ Neuvottelukunnan puheenjohtajana oli Viipurin läänin maaherra Arvo Manner. Esitys valmistui 30.9.1941. Mietinnössä lähdettiin varsin optimistisista tulevaisuuden näkymistä, luottamus Saksan sotilaalliseen iskukykyyn oli luja, kyse oli vain siitä, montako viikkoa tai kuukautta sota tulisi kestäämään. Mietinnön lähtökohta oli se, että takaisinvallatun alueen sotilashallinnon alainen kausi tulisi supistaa mahdollisimman lyhyeen. Siinä esitettiin, että lyhyen sotilashallinnon jälkeen seuraisi Viipurin lääninhallituksen johtama siirtymäkauden hallinto, jossa sekä sotilas- että siviiliviranomaiset valvoisivat hallintoa. Vähemmistöön jäänyt osa neuvottelukunnan jäsenistä esitti mahdollisimman nopeata suoraa siirtymistä siviilihallintoon.

Neuvottelukunnan mietintö rakentui olettamukselle sodan nopeasta loppumisesta ja nopeasta paluusta siviilihallintoon, mutta sota jatkui samoin sotilashallinto. Karjalan asiain neuvottelukunta jäi vähitellen unohduksiin, se lakkautettiin ja sen tilalle asetettiin 19.2.1942 maatalousministeriön alainen palautetun alueen neuvottelukunta seuraamaan jälleenrakennustointa palautetuilla alueilla.²

3. Väestön palautusorganisaation luominen

Paitsi siirtoväelle paluu Karjalaan oli tervetullut ajatus myös kaikille niille Kanta-Suomen asukkaille, joiden elinmahdollisuudet olivat kaventuneet heidän joutuessaan jakamaan asuntonsa ja maansa siirtoväen kanssa.¹ Tämän vuoksi yleinen mielipide suhtautui myönteisesti Karjalan uuteen asuttamiseen. Ensisijainen syy kuitenkin siirtoväen palauttamiseen takaisinvallatulle alueelle oli silloinen elintarviketilanne. Oli luonnollista ja suotavaa saada väkeä korjaamaan vallattujen alueiden pelloilta siellä kenties oleva vilja pois ja vielä tärkeämpää oli päästä tekemään maatyöt seuraavaa satoa varten. Sota-ajan ja epäedullisten luonnonsuhteiden vuoksi oli Suo-

¹ Komiteamietintö n:o 1/1942

² Simonen 1965, ss. 38–43

men maataloustuotanto laskenut sotavuosina, oltiin pitkälti tuontiviljan varassa. Entisen Karjalan pellot olivat n. 1/10 osa koko valtakunnan peltopinta-alasta.

Rauhan aikana laadituissa evakuointisuunnitelmissa ei ollut huomioitu mahdollisuutta, että väestöä palautettaisiin takaisin jo kertaalleen evakuoituille alueille. Siitä johtui, ettei ollut mitään ennalta laadittua suunnitelmaa tai järjestelmää siitä, miten palautus olisi pitänyt suorittaa. Tämä seikka selittää sen, että evakuoitujen palauttamiseen osallistui sotilasviranomaisien lisäksi eräät muutkin viranomaiset, kuten mm. Siirtoväen Huollon Keskus ja eri lääninhallitukset.²

Ennen kuin voitiin ryhtyä palauttamaan väestöä kotiseuduilleen, oli sovittava, mikä elin olisi pätevä antamaan luvan palautuksen alkamiseen. Ainoana kelpoisena pidettiin palautuksen kohteena olleen alueen paikallista sotilasjohtoa. Suoritushenkilöstönä olivat samat, jotka olivat suorittaneet varsinaisen evakuoinnin talvisodan aikana, nimittäin ilmasuojelujoukot (is.-joukot). Takaisinpaluuta hoitanut organisaatio muotoutui seuraavaksi. Yleisjohto oli Kotijoukkojen Esikunnalla, jossa asiasta huolehti sen is.toimisto. Alueellisina johtueliminä toimivat sotilaslääni- ja suojeluskuntapiirien esikunnat, joissa ko. tehtävä kuului lähinnä niiden is.toimistoille. Paikallinen väestön palauttamisesta vastuussa ollut johtoeelin oli kunkin kunnan is.päällikkö. Kuntien is.päälliköt toimivat suojeluskuntapiirien antamien ohjeiden mukaan. Varsinaisina suorituseliminä olivat paikalliset is.-joukot.¹

Väestön palauttaminen alkoi siten, että kuhunkin vallatun alueen kuntaan lähetettiin kärkiryhmä, jonka muodostivat kunnanesikunta, sadonkorjaajat ja asuntojen puhdistajat, yhteensä n. 100–200 henkeä kuntaa kohden. Periaatteena takaisinpalautuksessa noudatettiin sitä, että kotikunta voitiin avata väestölle vasta sitten, kun turvallisuus-, terveydenhoito-, ym. näkökohdat sen sallivat. Lisäksi oli kunnassa oltava asuntoja riittävästi ja samoin toimeentulomahdollisuudet tuli olla turvatut. Varsinaisesta väestön palauttamisesta huolehti lähinnä kaksi elintä. Toinen oli päämajan sotilashallinto-osaston väestönsiirtotoimisto ja sen alaiset kunnanesikunnat sekä kuntien väestönsiirtojohtajat. Toisena elimenä oli Siirtoväen Huollon Keskus ja sijoituskuntien huoltojohtajat.²

1 Kulha 1969, s. 75

2 Kertomus v. 1941 sodan johdosta evakuoitujen väestön palauttamisesta T 17818/10 (SA)

1 Kertomus v. 1941 sodan johdosta evakuoitujen väestön palauttamisesta T 17818/10 (SA)

2 Simonen 1965, ss. 47–58

IV Asutustilanne Kannaksella jatkosodan aikana

1. Takaisinpaluun yleiset piirteet

Periaatteena takaisinpaluussa oli se, että palata saivat ne, joiden paluu yleiseltä kannalta oli toivottavaa. Viipurin väestönsiirtotoimiston toimintaselostuksessa 31.10.1941 on selostettu ehtoja, jotka palaavien oli täytettävä. Toimisto ilmoitti myöntäneensä paluulupia Viipuriin ensiksikin henkilöille, joiden tarkoituksena oli ryhtyä uudelleen harjoittamaan elinkeinoaan. Henkilö, jonka omaisuuden hoidon katsottiin vaatineen hänen paikallaoloaan, sai paluuluvan. Sellaisten sai myös henkilö, jolla oli työpaikka Viipurissa. Poikkeustapauksissa paluuluvan saivat aiemmin mainittujen ryhmien perheenjäsenet.¹

Äskenen toimintaselostus oli laadittu kaksi kuukautta Viipurin valtauksen jälkeen. Se kuvaa siis palautuksen alkuviikkojen tilannetta. Kun tarkastellaan myöhempiä toimintaselostuksia, voidaan niistä selvästi päätellä, että palautuksia lähdettiin suorittamaan todellisuutta optimistisemmasta tilanteenarvioinnista, sillä varsin pian jouduttiin muuttamaan palautuksen kriteerejä tiukemmiksi. Mutta vielä vuoden 1941 puolella ei pyritty lisärajoituksiin, pikemminkin päinvastoin, pyrittiin saamaan mahdollisuus paluuseen koko perheelle. Niinpä Viipurin sotilashallintopäällikkö, kapteeni A. Tuurna lähetti Viipurin sotilashallintopiirin esikunnalle kirjeen 18.11.1941, jossa annettiin ohjeita kokonaisten perheiden paluun järjestämiseen. Paluu perheittäin oli mahdollista, jos perheen huoltaja oli jo Viipurissa ja hänellä oli jatkuva taattu toimeentulo ja jos perheen käytössä oli sotilashallintopiirin majoitustoimiston luovuttama asuintila, joka riitti perheen tarpeisiin. Kirjeen seuraava kohta laajensi paluuoikeutta huomattavasti. Paluuluvan sai perhe, jos huoltaja oli maataloustyöntekijä, kalastaja, ammattityömies, elinkeinonharjoittaja, varuskuntaan kuulunut upseeri tai aliupseeri, sotilashallinnon alainen virkamies tai toimi Viipurissa muun toimeksiannon nojalla

¹ Viipurin väestönsiirtotoimiston arkisto T 21489/D (SA)

ja viimeiseksi, jos huoltaja oli siviiliviran tai toimen haltija.¹ Luettelosta voidaan päätellä, että paluuluvan sai aina, jos oli työpaikka ja asunto tiedossa. Voidaan sanoa, että syksyn 1941 aikana vallitsi yleinen innostus ja optimisismi paluuseen, puhuttiin epävirallisesti jopa väestön vapaasta paluusta.

Talvi 1941–1942 murensi kuitenkin toiveita. Talvi oli ankara, venäläisten jäljiltä korjattu sato ei ollut runsas, koko valtakunnassa oli elintarvikepula. Pula kosketti erityisesti Karjalaan palanneita, sillä tarkoitus oli, että alue olisi selvinnyt omin varoin. Alettiin kysellä, oliko elintarvikepulan vuoksi osa palanneesta väestöstä toimitettava takaisin Kanta-Suomeen.² Katkerat tunteet voidaan tietysti osittain selittää sillä, että karjalaiset pettyivät, kun elämä ei ollutkaan niin ruusuista kuin takaisinpaluun innostuksen vallassa oli toivottu sen olevan.

Uusi kevät muutti kuitenkin jälleen mielialoja. On sanottu, että Karjala asutettiin ja otettiin uudelleen viljelykseen keväällä 1942. Karjalaisten keskuudessa suoritettiin tiedustelu palaamaan halukkaista. Kesäkuun alkuun mennessä 1942 n. 110.000 karjalaista ilmoitti haluavansa palata.³ Luku koski koko siirtoväkeä eikä vain kannakselaisia. Päämajan sotilashallinto-osaston toimesta kannustettiin siirtoväen kevätmuuttoa. Kyseisen elimen kirjelmässä palautetun alueen¹ esikunnille maaliskuussa 1942 sanotaan, että siirtoväen palautuskuljetuksiin voitiin varata huomattavasti enemmän rautatievaunuja kuin aiemmin ja että paluulupia oli ryhdytty myöntämään 15.3.1942 lähtien henkilöille, jotka tarvitsivat omaisuutensa kuljettamiseen tavaravaunuja. Elintarviketilanne ei kuitenkaan sallinut vielä kaikkien halukkaiden palauttamista ja sen vuoksi päämajan sotilashallinto-osasto antoi ohjeet kunnanesikunnille siitä, keillä oli ensisijaisuus. Kevään 1942 aikana pyrittiin siirtämään ennen 15.5.1942 pääasiassa työkykyistä maatalousväkeä ja muuta maataloustöihin osallistuvaa väkeä. Lisäksi täsmennettiin niitä omaisuuslajeja, joihin vaunukalustoa annettiin. Tällaisia olivat elintarvikkeet, siemenvilja, hevoset, rehut, maatalouskoneet ja väkilannoitteet.² Kuten äskeisestä näkyy, pyrittiin suosimaan maatalousväkeä, jotta vaikeata elintarviketilannetta olisi voitu parantaa seuraavan satokauden aikana. Siirtoväen paluumäärissä tapahtui huomattava kohoaminen kevään 1942 aikana. Kun lokakuun loppuun mennessä 1941 oli palannut n. 40.000 henkeä ja vuoden 1941 lopussa palanneita oli n. 75.000, niin kesäkuun loppuun mennessä 1942 palanneita oli kaikkiaan n. 195.000 ja vuoden lopussa n. 235.000.³ Kannakselle oli palannut päämajan sotilashallinto-osaston mukaan 31.12.1942 mennessä yhteensä 97.593 henkeä.⁴

1 Viipurin väestönsiirtotoimiston arkisto T 21489/E (SA)

2 Simonen 1965, s. 95 ja Karjala 18.11.1941

3 Simonen 1965, ss. 98–100

1 Itsenäisyyspäivänä 6.12.1941 Tasavallan Presidentti antoi julistuksen, jossa takaisinvallatun alueen nimi muutettiin nimeksi valtakunnan yhteyteen palautettu alue.

2 Viipurin väestönsiirtotoimiston arkisto T 21489/E (SA)

3 Paavolainen 1958, ss. 148–149

4 Päämajan sotilashallinto-osaston arkisto v. 1944 T 5867/27 (SA)

Kevään 1942 maatalousväen muuttoaalton mukana pyrkivät myös muut palaamaan entistä runsaammin. Tilanne koettiin hankalaksi kaupungistuneilla alueilla, ennen muuta Viipurissa. Muualla Kannaksella maatalousväki oli vielä tervetullutta, lukuunottamatta aivan rintamalinjan lähistöllä olleita kuntia. Viipurin sotilashallintopiiri antoi 21.5.1942 määräyksen, jolla pyrittiin rajoittamaan sellaisten henkilöiden paluuta, joiden kotikaupunkiinsa siirtymistä voitiin siirtää edemmäksi. Niinpä vanhuksille ei yleensä myönnetty paluulupia sellaisissakaan tapauksissa, että heidän huoltajillaan olisi ollut lupa palata. Muidenkin työhön osallistumattomien perheenjäsenten paluuta pyrittiin jarruttamaan.¹ Voidaankin sanoa, että vuoden 1942 kevään voimakkaan muuton jälkeen tapahtui tasaista laskua muuttomäärissä. Havainnollisen kuvan kehityksestä antaa TAULUKKO 1, joka kertoo väestön takaisinpaluusta kuukausittain Viipuriin. Vaikka Viipuri erosikin kaupunkina muusta maatalousvaltaisesta Kannaksesta, voidaan väestön paluun yleistrendi saada selville tarkastelemalla Viipurin väestönsiirtotoimiston myöntämien paluulupien määrää. Luvuista nähdään, että alkukuukausina 1941 paluulupia myönnettiin n. 2.000 kuukaudessa. Vilkkain ajanjakso oli kevät 1942. Tämän jälkeen luvut vähenevät tasaisesti, niin että vuoden 1943 loppupuolella ja 1944 aikana voidaan puhua vain muutaman kymmenen luvan päivävuuhdist. 1944 puolella lupia ei aina myönnetty edes yhtä kuukaudessa.

Kaiken kaikkiaan palasi Kannakselle erään laskelman mukaan 115.470 henkeä toukokuun puoliväliin 1944 mennessä.² Saman lähteen mukaan Kannaksella asui vuoden 1939 lopussa 219.674 ihmistä. Paluuaste oli siten keskimäärin 52.5 %. Muihin takaisinvalloitetuihin alueisiin verrattuna takaisinpaluu Kannakselle ei ollut aivan yhtä laajaa kuin pohjoisemmilla alueilla joissa vastaavat prosenttiluvut olivat keskimäärin yli 60 %. Aivan tarkkojen tietojen hankkiminen on osoittautunut hankalaksi, sillä käyttämäni aineisto kertoo tietyssä määrin keskenään vaihtelevia lukuja. Systemaattista eroavuutta eri lähteiden tiedoissa ei ole havaittavissa. Lähteiden ilmoittamat luvut menevät keskenään ristiin varsin epäloogisesti. Ilmoitetut väkiluvut eroavat keskimäärin 300–600 henkeä kuntaa kohden, prosenteissa erot ovat 5 %:n molemmin puolin. Keskimääräisesti laskien sotilashallinto-

¹ Viipurin väestönsiirtotoimiston arkisto T 21489/D (SA)

² Tilasto perustuu Viipurin väestönsiirtotoimiston kuukausittaisiin toimintaselostuksiin ajalta 30.10.1941–31.05.1944, T 21489/D (SA) (Taulukko 1.)

² Laskettu päämajan sotilashallinto-osaston väestönsiirtotoimiston arkiston tiedoista T 5045/11

TAULUKKO 1. Väestön takaisinpaluu Viipuriin kuukausittain.¹
 Viipurin väkiluku 31. 12. 1939 72.778 henkeä.

aika:	palannutta väestöä	% v. 1939 väkiluvusta
30.10.1941	2.003	2.8
30.11.1941	3.418	4.7
31.12.1941	4.551	6.3
31.01.1942	6.513	9.0
28.02.1942	7.947	10.9
31.03.1942	10.381	14.3
30.04.1942	14.275	19.6
31.05.1942	17.765	24.4
30.06.1942	18.832	25.9
31.07.1942	19.583	26.9
31.08.1942	21.046	28.9
30.09.1942	22.214	30.5
31.10.1942	22.929	31.5
30.11.1942	23.191	31.9
31.12.1942	23.470	32.3
31.01.1943	23.626	32.5
28.02.1943	23.697	32.6
31.03.1943	23.772	32.7
30.04.1943	23.877	32.8
31.05.1943	24.342	33.5
30.06.1943	24.611	33.8
31.07.1943	24.792	34.1
31.08.1943	24.960	34.3
30.09.1943	25.162	34.6
31.10.1943	25.228	34.7
30.11.1943	25.272	34.7
31.12.1943	25.287	34.8
31.01.1944	25.313	34.8
28.02.1944	25.318	34.8
31.03.1944	25.318	34.8
30.04.1944	25.323	34.8
31.05.1944	25.329	34.8

osaston antamat luvut ovat jossain määrin suuremmat kuin Suomen Tilastollisen Vuosikirjan ja kirjallisuuden ilmoittamat arvot. Sotilashallinnon piirissä syntyneet tiedot ovat merkityt muistiin suhteellisen tuoreina, ja kun Kannas oli sotilashallintoalueena koko sodan ajan, on perusteltua olettaa, että sen antamat tiedot ovat kutakuinkin luotettavia. Yleiskuvan saamiseksi ovat suhdeluvut absoluuttisia arvoja tärkeämmät. Eri lähteiden antamat suhteelliset arvot eroavat keskenään vähemmän kuin lähteiden antamat absoluuttiset arvot.

Takaisinpaluu oli siis suhteellisen pientä Kannaksella, koska osa Kannasta oli aivan lähellä rintamalinjaa. Noudatettuna periaatteena Kannakselle palautettujen valinnassa, mitä lähemmäs rajaa tultiin, oli se, että sinne pääsivät vain ehdottomasti työkykyiset ja tarkoin valikoidut henkilöt.¹ Tarkoituksena oli kuitenkin samalla luoda edellytykset normaaliin elämään, ja hallinnon osalta päästiinkin muualla Karjalassa jo kesällä 1942 siviilihallintoon lähes kaikilla elämän aloilla. Kannas pidettiin koko sodan ajan sotilashallintoalueena.

Kun tarkastellaan asuntojen säilymisastetta Kannaksella voidaan todeta, että valtaosa alueen kunnista oli tuhoutunut niin, että alle 30 % kunnan asukkaista olisi asuntojen määrän ja kunnan puolesta voinut palata takaisin. Tätä taustaa vasten tarkasteltuna Kannakselle palanneitten määrää, 52.5 % sotia edeltäneestä asukasluvusta, voidaan pitää korkeana.¹ Lukua ei voitane selittää muulla kuin uudisrakentamisella. Valtiovalta tuki jälleenrakentamista palautetulla alueella. Ylin johto ja valvonta, lähinnä maaseudulle tapahtuneessa rakentamisessa, oli maatalousministeriön asutusasiainosastolla. Kenttäeliminä toimivat Maatalousseurojen Keskusliitto ja sen alaiset maanviljelys- ja talousseurat. Kuten huomataan organisaatio oli sama kuin pika-asutuslain soveltamisessa. Jälleenrakentaminen suunniteltiin alusta pitäen asukkaiden omatoimisuuteen tukeutuvaksi. Valtiovallan tuli luoda edellytykset, ohjata ja valvoa rakentamista sekä tukea asukkaita materiaalin hankinnassa ja luoton järjestämisessä. Tämän sisältöinen laki annettiin 7.8. 1942.²

¹ Waris, ym. 1952, s. 55

¹ Päämajan sotilashallinto-osaston väestönsiirtotoimiston v. 1941 arkisto T 4593 (SA) ja Waris, ym. 1952, s. 330

² Asutushallinto 1957, ss. 29–30. Reino Jäntin kirjoitus ”Asutustoimintaan liittyvästä valtion varoin tapahtuneesta lainoitustoiminnasta”

Valtioneuvosto oli määrännyt 19.3.1942 jälleenrakennustöiden jatkamisen 1.5.1942 lukien, pääasiassa kaupunki- ja kauppala-alueilla, kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön yhteyteen perustetun uuden rakennusasiainosaston tehtäväksi. Osastosta käytettiin lyhennettä KYMRO. Aiemmin työtä oli johtanut, nimenomaan asutuskeskusten jälleenrakentamisesta, sotilashallintopiirien rakennustoimistot. Käytännössä KYMRO ei toiminut yksinään, vaan rakennustoiminnan valvonta oli pitkälti toukokuun 1942 jälkeenkin sotilaselinten käsissä. Toisaalta KYMRO ja maatalousministeriön asutusasiainosasto toimivat tiiviissä yhteistyössä. Rakennustointa vilkastui keväällä 1942 luonnollisesti suuren muuttoaalton vaikutuksesta. Sotilashallintopiirien rakennustoimistojen johdolla suoritettu rakentaminen oli rajoittunut vain suojakorjaustoihin. KYMROn toiminnan aikana rakentaminen laajeni välttämättömien asuin- ja karjarakennusten pysyttämiseen palaavaa väestöä varten. Tyypillistä oli, että ensin rakennettiin saunarakennus alkusuojaksi ja tämän jälkeen asukkaat saattoivat omatoimisesti ryhtyä asuinrakennusten tekoon. Rakennussuunnittelussa vapaaehtoista apua antoi maamme arkkitehtikunta. Oman lisänsä jälleenrakentamiseen muodosti puolustusvoimien toimesta siviilikäyttöön pystytetyt ns. asevelitalot.¹

Jatkosodan aikana palautetulle alueelle ehdittiin rakentaa kokonaan uudelleen tuhoutuneista n. 20.000 asuinrakennuksesta lähes 50 % ja n. 14.500 kotieläinrakennuksesta yli 30 %. Vaurioituneita asuinrakennuksia korjattiin lisäksi n. 12.000 ja kotieläinrakennuksia n. 4.500 sekä muita maatalouden tarvitsemia talousrakennuksia rakennettiin tai korjattiin n. 20.000 kappaletta.²

Viljelykset saatiin nopeammin kuntoon kuin rakennukset, Moskovan rauhassa luovutetun alueen kylvöala 1942 oli jo 82 % ja 1943 97 % 1939 kylvöalasta. Lehmäluku 1943 alussa oli vain 36 % ja hevosten 47 % 1939 tasosta.³ Kannaksella suoritettiin tilusjärjestelyjä, sillä saattoi olla niin, että samalla omistajalla oli monia erillisiä palstoja, minkä johdosta niiden tehokas viljely oli vaikeaa. Jotta tilanne olisi helpottunut, pyrittiin talokeskukset

1 KYMROn vuosikertomus v. 1942, KYMROn arkisto (VA)

2 Asutushallinto 1957, ss. 42–43, Reino Jäntin kirjoitus ”Asutustoimintaan liittyvästä valtion varoin tapahtuneesta lainoitustoiminnasta”

3 Kulha 1969, s. 76

sijoittamaan siten, että tilukset olisivat jakaantuneet sopiviin palstoihin.¹

Vielä 1943 alkupuolella suhtauduttiin optimistisesti asutustilanteen kehittymiseen, sillä keväällä 1943 suoritetun tiedustelun mukaan vain n. 23.000 siirtoväkeen kuulunutta ilmoitti olevansa haluttomia palaamaan. Tiedustelussa kysyttiin, halusiko pitää saamansa pika-asutustilan vai halusiko luopua siitä ja ottaa takaisin entisen tilansa palautetulla alueella. Ainoastaan 986 pika-asutustilan saanutta n. 39.000:sta pika-asutustilaan oikeutetusta päätti pitää tilan, loput ilmoittivat haluavansa palata.²

2. Asutustilanne Kannaksen maalaiskunnissa

Kannaksen eri osien kesken on havaittavissa selviä eroja verrattaessa kuntien asutustilanteita jatkosodan aikana. Tässä tutkimuksessa on vertailtu lähinnä kolmea seikkaa: 1) väestön paluun määrä, 2) säilyneiden rakennusten määrä jatkosodan alussa, 3) viljelytilanne jatkosodan aikana verrattuna sotia edeltäneeseen aikaan. Käsittely tapahtuu kollektiivisesti, kukin aihe kerrallaan. Selkeämmän kuvan saamiseksi on taulukkoon 2 koottu edellä mainittujen kolmen muuttujan absoluuttiset ja suhteelliset arvot kunkin kunnan osalta.³ Kartasta 5 on nähtävissä graafisena esityksenä vallinnut tilanne mainittujen seikkojen suhteen.

Loogisinta on aloittaa tarkastelu säilyneistä asuinrakennuksista. Kuten kartasta 5 näkyy suuri osa Kannaksen kunnissa olleista rakennuksista oli tuhoutunut, niin että vain korkeintaan 10 % niistä oli säilynyt. Kaikkein suurimmat menetykset tässä suhteessa oli kokenut Metsäpirtti, jossa vain 1 % rakennuksista oli säilynyt. Myös Kivennapa ja Kuolemajärvi olivat kärsineet suuria menetyksiä. Selittävänä tekijänä on luonnollisesti talvisodan aikainen taistelutoiminta ja toisaalta jatkosodan alussa venäläisten vetäytyessä syntynyt tuho. Kartalta 5 on helposti luettavissa ne alueet, joissa taisteltiin kiivaimmin talvikautena 1939–1940. Vihollisen päähyökkäyssuunta oli kohti Viipuria ja tämän vuoksi Kannaksen pohjoisemmat alueet ovat selvästi paremmin säilyneitä. Pahiten tuhoutunut alue rajoittuu melko tarkkaan linjalle, johon rintama vakiintui joulukuussa 1939, vertaa kartta 3.

¹ Muolaa ja Äyräpää 1952, ss. 427–428

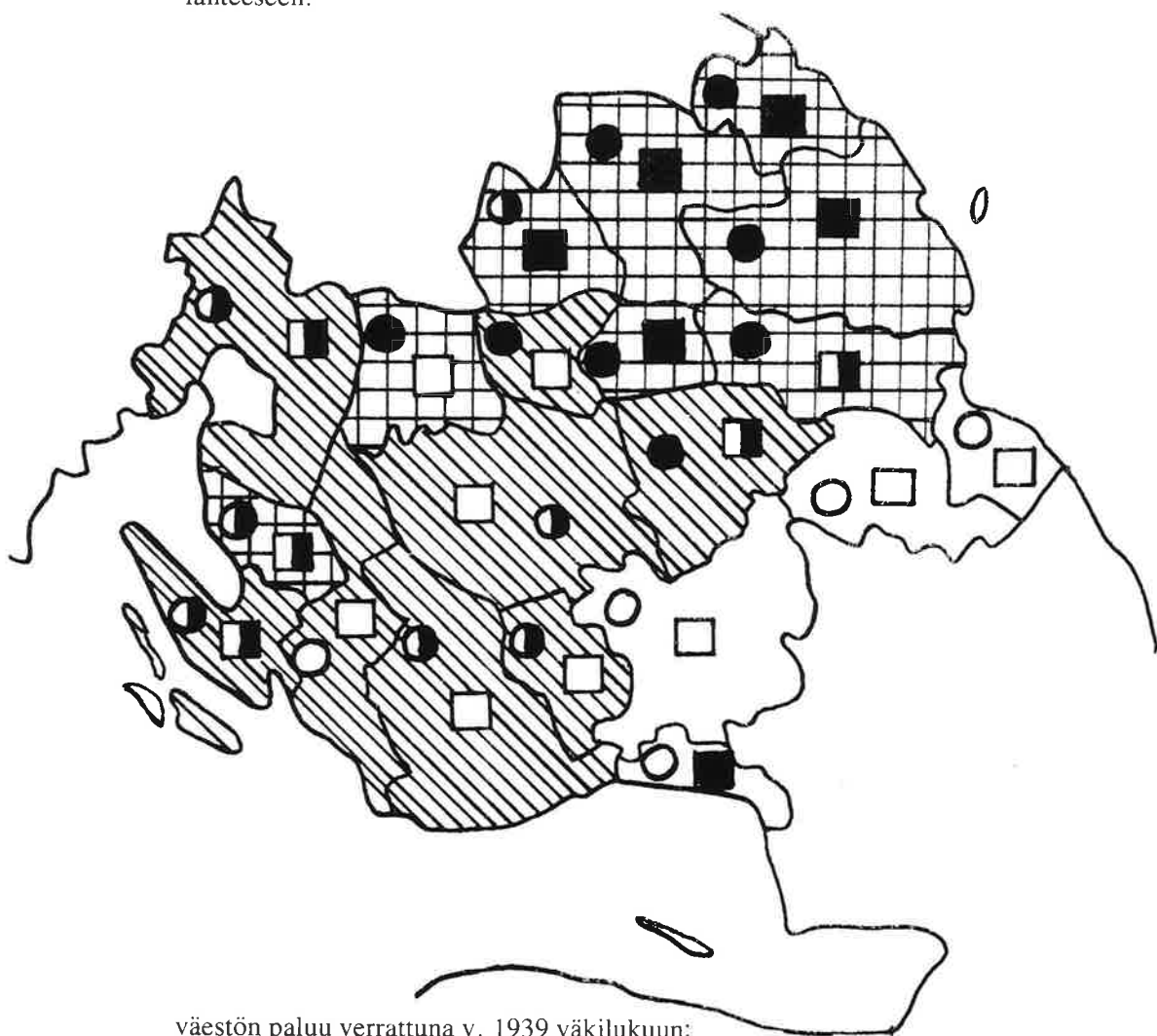
² Kulha 1969, s. 72 ja Viipurin väestönsiirtotoimiston arkisto T 21489/E (SA)

³ Tilasto laadittu seuraavien lähteiden pohjalta: Jälleenrakennustoimintaa valtakunnan yhteyteen palautetulla alueella koskevat asiapaperit 1942–1943, KYMRO:n arkisto (VA), päämajan sotilashallinto-osaston väestönsiirtotoimiston arkisto T 5045/11 (SA) sekä Paavola 1958, liite. Kunnat luokiteltu tilastossa sotilashallintopiireittäin, vaikkei piirien nimiä olekaan tilan puutteen vuoksi taulukkoon merkitty.

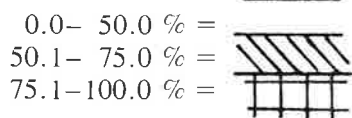
TAULUKKO 2. Väestön takaisinpaluu, asuinrakennusten säilymisaste ja peltojen viljelytilanne Kannaksen kunnissa 1944 verrattuna vuoden 1939 talvisotaa edeltäneeseen tasoon.

Kannaksen kunnat	kuntien väkiluku 1939	1944	paluu- aste (%)	asuinraken- nuksia säi- lynyt (%)	viljelyala 1939	(ha) 1944	viljeltyä 1944 (%)
Terijoki	7.429	149	2.0	70	2.000	279	13.9
Uusikirkko	9.975	5.781	58.0	10	8.670	6.836	78.8
Kanneljärvi	3.640	2.492	68.5	10	3.466	3.030	87.4
Kuolemajärvi	5.448	3.913	71.8	5-8	6.235	4.443	71.3
Muolaa	11.414	7.640	66.9	10	10.700	9.242	86.4
Äyräpää	5.921	3.011	50.9	10	4.500	4.226	93.9
Heinjoki	3.627	2.885	79.5	10	5.260	5.200	92.5
Kivennapa	10.082	4.274	42.4	5-10	9.000	5.234	58.2
Valkjärvi	7.479	4.963	66.4	15	7.599	7.598	100.0
Rautu	5.878	1.959	33.3	10	6.154	3.790	61.6
Sakkola	6.009	4.684	77.9	35	6.831	6.876	yli 100.0
Metsäpirtti	4.663	534	11.5	1	5.060	1.271	25.1
Vuoksela	2.824	2.235	79.1	55	4.150	3.963	95.5
Räisälä	7.811	7.202	92.2	75	9.445	9.425	n. 100.0
Pyhäjärvi	7.787	6.251	80.3	65	9.151	8.474	92.6
Käkisalmen mlk	5.552	4.272	76.9	75	3.448	3.355	97.3
Käkisalmi	4.132	898	21.7	5	ei tietoa		-
Vuoksenranta	3.346	2.813	84.1	60	5.116	4.503	88.0
Viipurin mlk	16.314	10.520	64.5	20	15.770	13.479	85.4
Johannes	6.339	4.775	75.3	20	4.455	3.810	85.5
Koiviston mlk	8.909	5.292	59.4	15	4.400	3.860	87.7
Koivisto	2.317	1.152	49.7	ei tietoa	ei tietoa		-
Viipuri	72.778	27.775	38.2	8	ei tietoa		-

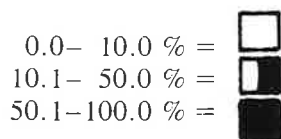
KARTTA 5. Väestön paluun, asuinrakennusten säilymisen ja viljellyn peltopinta-alan suhteelliset määrät Kannaksella v. 1944 verrattuna v. 1939 tilanteeseen.

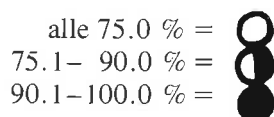
väestön paluu verrattuna v. 1939 väkilukuun:

säilyneitä asuinrakennuksia v. 1939 tilanteeseen verrattuna:

viljellyn peltopinta-alan suhteellinen määrä v. 1939 tasoon verrattuna:

Kannaksen pohjoisosa, Vuoksenranta, Räisälä, Käkisalmen maalaiskunta, Pyhäjärvi ja Vuoksela säilyivät edellä mainituista syistä hyvin. Alue luovutettiin pääosin vasta aseleposopimuksen solmimisen jälkeen. Mielenkiintoisena poikkeuksena on Terijoki, sillä 70 % kunnan rakennuksista oli asuttavassa kunnossa jatkosodan alussa. Seikalle on luonteva selitys se, että vihollisen nopean alkuhyökkäyksen aikana ei rajan pinnassa sijainneen kunnan alueella ehditty käydä laajempia taisteluja ennen sen menettämistä hyökkääjälle.

Tässä yhteydessä on perusteltua käsitellä myös Kannaksen jälleenrakentamista hivenen yksityiskohtaisemmin kuin edellisessä luvussa on tehty. Karkean kuvan jälleenrakentamisen määrästä Kannaksella antaa taulukko 3. Se perustuu KYMRO:n arkiston tietoihin.

TAULUKKO 3. Summittainen taulukko jälleenrakennusasteesta¹ eräissä Kannaksen maalaiskunnissa 30.6.1943 mennessä.

kunta	asuintaloja 1939 (luvut pyöristettyjä)	30.6.1943 mennessä korjattu tai rakennettu	asevelitalojen osuus edellisistä
Viipurin mlk	2.550 kpl	800 kpl	21 kpl
Johannes	1.200 "	900 "	1 "
Koivisto			
kauppala	500 "	170 "	10 "
Koivisto mlk	2.000 "	550 "	
Kuolemajärvi	1.050 "	440 "	20 "
Uusikirkko	2.000 "	720 "	127 "
Kanneljärvi	870 "	710 "	27 "
Kivennapa	1.950 "	880 "	61 "
Muolaa	1.800 "	770 "	70 "
Heinjoki	750 "	500 "	25 "

Mielenkiintoisena hajatietona muutama maininta venäläisten rakennustoiminnasta eräissä Kannaksen kunnissa välirauhan aikana. Insinööriluutnantti Laineen matkakertomuksesta ajalta 11.11.–16.11.1941 on aiheesta pinnallinen selvitys. Uudellakirkolla oli eri puolilla pitäjää keskeneräisiä rakennuksia, joita venäläiset olivat ryhtyneet rakentamaan. Kanneljärvellä oli rakenteilla n. 10 taloa käsittänyt rivikylä. Samalla venäläiset olivat aloittaneet erään toisen kanneljärveläiskylän poissiirtämisen. Kivennavalle oli rakennettu Laineen mukaan kolhoosikylä. Valkjärvellä oli purettu viisi taloa. Raudussa venäläiset olivat siirtäneet kuusi rakennusta toiseen paikkaan

¹ Jälleenrakennustoimintaa koskevat asiakirjat 1943, KYMRO:n arkisto (VA)

ja rakentaneet 23 uutta rakennusta. Metsäpirtissä 16 taloa oli siirretty muualle ja seitsemän oli viety pois yhdestä kylästä toiseen. Sakkolassa oli erääseen kylään siirretty kuusi taloa ja eräs kylä oli kokonaisuudessaan Lai-
neen mukaan viety pois.¹

Mainittakoon, että eräisiin kuntiin katsottiin voitavan sijoittaa palaava väestö ilman laajempaa rakennustoimintaa, kyseessä olivat Räisälä, Terijoki, Vuoksela ja Vuoksenranta.²

Väestön paluu kuntaan riippui ainakin alkuvaiheessa osaltaan säilyneiden rakennusten määrästä. Toinen, palautuksen kannalta ratkaisevampi tekijä, oli alueen etäisyys rintamasta. Oli luonnollista, että jatkuvasti sotatoimialueena olleisiin kuntiin ei turvallisuussyistä voitu päästää yhtä paljon väkeä kuin kauempana rintamasta olleisiin rauhallisempiin kuntiin. Tämä näkyy selvästi kartasta 5. Lähinnä rintamaa olleisiin kuntiin pääsi palaamaan väkeä selvästi vähemmän kuin muualle. Terijoelle palasi 2 % eli 149 henkeä vuoden 1939 väkiluvusta. Kivennavan ennen sotia 10.082 asukkaasta palasi 4.274, 42,4 %. Laajana kuntana sen länsi- ja luoteisosiin voitiin päästää suhteellisesti enemmän väkeä kuin itäosiin. Rautuun pääsi vain 1/3 osa aiemmasta väestöstä eli 5.878:sta 1959.

Alueelle, jossa asuinrakennuksia oli tuhoutunut runsaasti ja joka oli vihollisen uuden hyökkäyksen sattuessa todennäköisin taistelualue, siis Viipurin johtava suppeneva kaistale, ei voitu myöskään päästää vapaasti väkeä. Suojatummille alueille pääsivät entiset asukkaat lähes rajoituksetta väestön palautusten päästyä käyntiin. Kaikkein korkein paluuaste oli Räisälässä, jonne palasi jopa 92,2 % sotia edeltäneestä väestöstä, 7.811:sta 7.202. Huomattava on, että Räisälässä rakennusten säilymisaste oli myös korkein. Heinjoki erottuu muista korkean paluuasteen kunnista siinä, että sinne palasi 2.885 henkeä 3.627:stä eli 79,5 %, vaikka rakennuksia oli säilynyt alle 10 %. Kunnassa oli suoritettava tämän vuoksi voimakasta jälleenrakentamista. Tilannetta helpottavana tekijänä on varmasti ollut kunnan suhteellisen alhainen väkiluku.

Viljelytilanne, kuten edellisessä luvussa todettiin, muodostui suhteellisen hyväksi kaikissa kunnissa, mikä näkyy kartan 5 kyseisen kohdan luokittelussa. Viljelyynottoaste oli yleensä niin korkea, että hajonnan saamiseksi oli nostettava luokitusrajat näinkin korkeiksi. Aiemmin mainituista syistä myös peltojen viljelykseenotto oli hankalinta rintaman läheisissä kunnissa.

1 KYMROn vuosikertomus v. 1941. KYMROn arkisto (VA)

2 Jälleenrakennustoimintaa valtakunnan yhteyteen palautetulla alueella koskevat asiaperit 1942–1943, KYMROn arkisto (VA)

Terijoella viljely oli vaatimatonta, vain 13.9 % ennen sotia viljellystä alasta pystyttiin ottamaan jatkosodan vuosina viljelyyn. Rintamatilanteen ollessa rauhallisempi sotilaat viljelivät kunnassa olleita peltoja. Toisinaan saattoivat jotkut kunnan asukkaista päästä päiväksi tai pariksi pistäytymään kotonaan.¹ Huomattavasti Terijokea parempi viljelytilanne oli Kivennavalla, vaikka sekin jäi yleisestä viljelytasosta. Kivennavalla viljelyksessä oli n. 9.000 ha:sta 5.234, 58.2 %. Suunnilleen samanlainen tilanne oli Raudussa, 6.154 ha:sta 3.790 ha, 61.6 %. Kannaksella toiseksi alin viljelyaste oli Metsäpirtissä johtuen sekä rintaman läheisyydestä että vähäisestä väestön paluusta, vain 11.5 % asukkaista palasi. Viljelyksessä oli n. 1/4 osa aiemmasta viljelyalasta. Tulosta on pidettävä merkittävänä niinkin vähäisellä palanneiden määrällä, sillä palanneita oli vain 534. Osansa tulokseen vaikutti myös Metsäpirtissä sotilaiden käyttö viljelytoimintaan.

Kuolemajärven yleiseen viljelytasoon verrattuna jossain määrin alemman suhdeluvun aiheutti kunnan talvisodan aikana kärsimät suuret materiaaliset vahingot. Kuolemajärvellä viljelyksessä oli 71.3 % sotia edeltäneestä viljelyalasta. Osaltaan kunnan suhdeluun vaikutti se, että viljelyala oli suhteellisen suuri ennen sotia, 6.235 ha ja jatkosodan aikana siitä saatiin viljelyyn hehtaareissa mitattuna kuitenkin melko suuri osa käytettävissä olleella väestömäärällä. Äyräpään osalta on mielenkiintoista todeta, kuinka kunnassa pystyttiin ottamaan lähes entinen peltohehtaaramäärä viljelyyn, 93.9 %, vaikka kuntaan palasi vain 50.9 % aiemmasta väestöstä. Selittävä tekijänä on se, että lähes kaikki tilalliset palasivat, vain 10 jäi viljelemään pika-asutustilojaan. Sitä vastoin palkkatyöläisiä ei palannut kuin pieni osa.¹ Saman suuntainen tilanne oli Räisälässä. Päämajan sotilashallinto-osaston väestönsiirtotoimiston tietojen mukaan kuntaan palasi 92.2 %.² Mutta Räisälän kunnanesikunnan sotapäiväkirjan mukaan väki palasi niin tarkoin, että ainoastaan yksi perhe oli ilmoittanut jäävänsä uuteen asuinpaikkaansa.³

Karttaa 5 tarkasteltaessa viljelytilanteen suhteen on huomattava, että suhdeluku ei tässä yhteydessä ole täysin tyhjentävä kuvaaja. Sillä pienissä kunnissa päästiin melko vähäiselläkin työvoimalla tehokkaasti viljellen korkeisiin prosenttilukuihin viljelykseen otossa. Luokittelu aliarvostaa jossain määrin suurempien kuntien viljelytasoa, näissä kunnissa on viljelty suuria hehtaaramääriä ennen sotia ja vaikka sota-ajan viljelymäärät ovat absoluuttisina arvoina suuria, ei tämä tule suhdeluvun avulla suoraan esille.

¹ Terijoki 1951, s. 394

¹ Muolaa ja Äyräpää 1952, s. 457

² Päämajan sotilashallinto-osaston väestönsiirtotoimiston arkisto T 5045/11 (SA)

³ Käkisalmen sotilashallintopiirin esikunnan toimintakertomus 1.7.1943 – 15.10.1944 SPK 17733

Esimerkkeinä tällaisesta aliarvostuksesta Muolaa ja Viipurin mlk. Muolaassa viljeltiin jatkosodan aikana 9.242 ha sotia edeltäneen ajan 10.700 ha:sta, suhdeluku on 86.4 %. Viipurin mlk oli Kannaksen suurin viljan-tuottaja, viljelyksessä oli 13.479 ha 15.770 ha:sta, 85.4 %.

Kannaksella oli myös kuntia, jotka saavuttivat tai jopa ylittivät sotia edeltäneen viljelytason. Valkjärvellä ja Räisälässä saavutettiin suunnilleen vuoden 1939 taso. Parhaimman tuloksen Kannaksella saavutti Sakkola, jossa otettiin uutta peltomaata käyttöön niin, että vuoden 1939 viljelytaso ylitettiin. Tavoitteena viljelyssä oli, että kukin kunta pystyisi tuottamaan oman kuntansa tarpeet sekä lisäksi oli määrätty luovutettavaksi, lähinnä armeijan tarpeisiin, tietty osa tuotosta. Eräät kunnat pystyivät tuottamaan yli tavoitteiden edellyttämän määrän jatkosodan aikana. Vuoden 1942 ylituotantoa maataloudessa oli Vuoksenrannassa, Räisälässä, Käkisalmen maalaiskunnassa ja Vuokselassa. Vuoden 1943 aikana edellisten lisäksi Heinjoella.¹ Huomionarvoista on se, että vain parissa muussa palautetun alueen kunnassa Kannaksen ulkopuolella pystyttiin samaan. Keijo Kulha on tutkinut karjalaisen siirtoväen asuttamisesta käytyä julkista keskustelua² ja hän on todennut, että karjalaisia kohtaan tunnettu arvostus nousi jälleenrakennusvaiheen aikana vuosien myötä. Vasta kun tulevaisuus alkoi jälleen näyttää uhaltulta, ristiriidat tulivat uudelleen esille.¹

3. Kaksi kaupunkia – Viipuri ja Käkisalmi

Viipuri ja Käkisalmi olivat kaupunkina eri suuruusluokkaa. Käkisal-messa oli ollut ennen sotia vähän yli 4.000 asukasta, kun Viipurissa oli ollut yli 72.000 kaupunkilaista. Viipurin sijaintia voitiin pitää strategisesti keskeisempänä kuin Käkisalmen, olihan Viipuri eräänlainen solmukohta tulta-essa Kannakselta Kanta-Suomeen. Näiden seikkojen johdosta takaisinvaltausten tuomiin jälleenrakentamisongelmiin suhtauduttiin eri tavalla kummassakin kaupungissa.

Kun Käkisalmi vallattiin takaisin, huomattiin, että talvisodan ja venäläisten jäljiltä oli jäänyt vain muutamia kymmeniä säilyneitä rakennuksia,

¹ Waris, ym. 1952, s. 56

² Keijo K. Kulha, Karjalaisen siirtoväen asuttamisesta käyty julkinen keskustelu vuosina 1944–1948, *Studia historica Jyväskylänsia VII*, Jyväskylä 1969

asuinrakennusten säilymisaste oli n. 5 %.¹ Perääntyessään venäläiset olivat hävittäneet sen, mitä eivät saaneet otettua mukaansa, mm. kaikki sillat ja alikäytävät olivat rikutut.² Johtuen hävitysten laajuudesta ja toisaalta kaupungin syrjäisestä asemasta ei jälleenrakentamista pidetty välttämättömänä, eikä sen vuoksi voitu myöskään päästää kaupunkiin palaamaan kuin sellaisia henkilöitä, joiden oleskelua paikkakunnalla voitiin pitää tärkeänä. Tilannetta helpotti osittain se, että 27.1.1942 saatiin Käkisalmi liitetyksi takaisin Suomen rautatieverkoston yhteyteen.³ Käkisalmen kaupunkiin palasi vain runsas viidennes sotia edeltäneestä asujamistosta, 21.7 %. Vuonna 1939 kaupungissa oli asunut 4.132 henkeä ja 15.5.1944 mennessä sinne oli palannut 898 asukasta.⁴

Viipuri oli myös kärsinyt talvisodan ja sen jälkinäytösten aikana tuhoja niin, että n. 60 % kaupungin rakennuksista oli tuhoutunut² ja vain 8 % asuinrakennuksista oli säilynyt vahingoittumattomina.³ Kaupunki oli kuitenkin ollut ennen sotia niin iso, että vaikka näinkin suuri osa rakennuksista oli tuhoutunut, pystyi kaupunki vastaanottamaan vielä suhteellisen suuren määrän väkeä. Kaupunkiin palanneitten osuus sotia edeltäneistä asukkaista oli 38.2 %, 72.778:sta palasi 27.775.⁴ Tarkempi kuukausittainen tilanteesta kertova tilasto Viipuriin palanneista on esitetty sivulla 101. Erot palanneiksi ilmoitettujen summissa johtuu siitä, että kaupungissa oli sellaistaakin väkeä, joka ei tullut Viipurin väestönsiirtotoimiston kautta; tällaisia olivat esimerkiksi erilaisilla työkomennuksilla Viipurissa olleet.

Viipuriin kuten muuallekin pyrittiin aluksi päästämään vain ehdottoman työkykyistä ja ”hyödyllistä” väkeä. Mutta varsin pian, etenkin vuonna 1942, pyrittiin kaupunkiin muuttaneille antamaan mahdollisuus koko perheensä mukaan ottamiseen. Täten joukkoon tuli myös suhteellisen runsaasti vanhuksia ja lapsia. Viipurin väestönsiirtotoimistossa 22.1.1943 päivätysssä selonteossa Viipurin väestön kokoonpanosta esitetään puolustavia näkökantoja siitä, miksi kaupunkiin oli päästetty sellaista väkeä, joka ei ehkä täyttänyt palautusta hakeneille asetettuja ehtoja. Selonteossa sanotaan, että takaisin olivat ensisijaisesti pyrkimässä sellaiset siirtoväkeen kuuluneet henkilöt, jotka eivät olleet juurtuneet uusille asuinsijoilleen. Lisäksi kysei-

1 Jälleenrakennustoimintaa valtakunnan yhteyteen palautetulla alueella koskevat asiaperit 1942–1943 KYMRO:n arkisto (VA) (ed. s.)

2 Käkisalmi 1958, ss. 954–956

3 Käkisalmen sotilashallintopiirin sotapäiväkirja 25.8.1941–10.10.1944 SPK 17733 (SA) ja Käkisalmi 1958, s. 958

1 Päämajan sotilashallinto-osaston väestönsiirtotoimiston arkisto T 5045/11 (SA)

2 Viipurin kirja 1958, s. 549

3 Jälleenrakennustoimintaa valtakunnan yhteyteen palautetulla alueella koskevat asiaperit, KYMRO:n arkisto (VA)

4 Päämajan sotilashallinto-osaston väestönsiirtotoimiston arkisto T 5045/11 (SA)

sessä tekstissä mainitaan, että ”työtä ja ansiota, erittäin hyvääkin, oli tarjolla myös poikasille ja iäkkäämmille”.¹ Työnantajat joutuivat tämän mukaan turvautumaan suuressa määrin heihin, kun miehet olivat sotimassa. Viipuriin päästettiin sen johdosta helpommin kuin muualle palautetulle alueelle muutakin väestöä kuin täysin työkykyistä. Eräs syy oli varmasti propaganda. Ennen muuta suomalaisten sotamielen nostattamiseksi oli perusteltua luoda kuva Viipurista kaupunkina, joka eli ja toimi sodasta ja aiemmasta hävityksestä huolimatta. Teemaa voitiin käyttää myös ulkomaille suuntautuneessa propagandassa. Viipuriin kehittyi elinkeinoelämää, jonka palvelukseen oli saatava työvoimaa. Tässä mielessä oli aihetta päästää väkeä kaupunkiin. Viipurin sotilashallintopiirin kansanhuoltolautakunta on laatinut tilaston Viipurissa toimineista yrityksistä 10. 10. 1942.²

TAULUKKO 4. Viipurissa 10. 10. 1942 toimineet yritykset.

myllyjä	1	urheiluliikkeitä	4
leipomoita	8	kemikaalioita	4
erilaisia teollisuusliikkeitä	8	sekatavaraliikkeitä	59
puusepänliikkeitä	5	lihakauppoja	6
maalausliikkeitä	14	kalakauppoja	8
sähköliikkeitä	9	vihannesliikkeitä ja	
autoliikkeitä ja		torimyyjiä	11
autokorjaamoja	7	ravintoloita	24
jalkinekorjaamoja	7	työmaaruokaloita	21
lasihiomoja	3	kahvilähetämöjä	7
huonekaluliikkeitä	2	kioskeja	19
partureita	32	matkustajakoteja	6
vaatetus- ja jalkine-		pankkeja ja vakuutus-	
liikkeitä	108	liikkeitä	15

On huomattava, että taulukossa esiintyneistä liikkeistä valtaosa oli pieniä ns. yhdenmiehen yrityksiä. Mielenkiintoisena yksityiskohtana on parturiliikkeiden suuri määrä. Selittävänä tekijänä on se, että partureiden palveluksia käyttivät lähiseuduilla palvelleet sotilaat viipurilaisten lisäksi. Todennäköisesti on myös niin, että kampaamoja ei ole eritelty, vaan sekä parturit että kampaamot kulkevat taulukossa nimikkeen parturi alla. Myös jälleenrakentaminen työllisti liikkeitä ja tarjosi työtä, tämä näkyy mm. maalausliikkeiden lukumäärässä. Vaatetus- ja jalkineliikkeiden runsas määrä selittyy sillä, että harrastettiin paljon kotiteollisuutta, valmistettiin vaatekappaleita kotona ja myytiin sitten niitä.

¹ Viipurin väestönsiirtotoimiston arkisto T 21489/D

² Sama

Tilanne Viipuriin palaamisessa vaikeutui yleisen tilanteen kiristymisen myötä, enää ei eletty hyökkäysvaiheen alkuinnostuksen vallassa, vaan oli tiin asemasotavaiheen odottavassa ilmapiirissä. Kuten sivun 101 taulukosta näkyy, ei väkeä päästetty lähes ollenkaan vuoden 1943 syksystä lähtien Viipuriin. Tässä vaiheessa uudelleenasetus oli saavuttanut katon, jonka ylittämistä kohtuuttomien kustannusten ja ponnistusten välttämiseksi ja toisaalta liian suureksi kasvavan riskin vuoksi oli luovuttava. Taulukko 5:ssä esitetään Viipuriin palaamisluvan saaneet ryhmiteltyinä ammatin ja iän mukaan. Taulukko kertoo tilanteesta 31.5.1944 ja siitä ilmenee syksystä 1941 lähtien siihen mennessä Viipuriin palanneista edellä mainitut tiedot.

TAULUKKO 5. Viipurin kaupunkiin palaamisluvan saaneet ryhmiteltyinä ammatin ja iän mukaan 31.5.1944.

Ammattiryhmä	Työhön osallistuvat		Perheen jäsenet		Yhteensä
	miehiä	naisia	miehiä	naisia	
Maanviljelijöitä ja kalastajia	161	20	96	242	519
Itsenäisiä elinkeinonharjoittajia	538	213	200	573	1.524
Kiinteistönomistajia	170	200	51	196	617
Valtion tai kunnan palveluksessa	753	510	476	1.388	3.127
Elinkeinoelämän palveluksessa	977	1.329	357	1.076	3.739
Sekatyöläisiä	1.629	1.670	637	1.769	5.705
Ammattityöläisiä	2.774	1.161	929	2.751	7.615
Muita kuin edellä mainittuja	353	728	338	1.064	2.483
Yhteensä	7.355	5.831	3.084	9.059	25.329
Syntymävuodet					
1928–1943	41	32	2.595	2.539	5.207
1907–1927	1.886	2.910	383	2.321	7.500
1897–1906	2.305	1.196	43	1.770	5.314
1882–1896	2.381	1.308	29	1.625	5.345
1850–1881	740	385	34	804	1.963
Yhteensä	7.355	5.831	3.084	9.059	25.329

Tilasto perustuu Viipurin väestönsiirtotoimiston arkistoon T 21489D (SA)

V Suunnitelmat evakuoinnin varalle

1. Evakuointiorganisaation luominen

Talvisodan evakuoinnit olivat suorittaneet lähinnä paikalliset poliisiviranomaiset ja väestönsuojelulliset ilmasuojelujoukot, kuten aiemmin on todettu. Väestönsuojeluorganisaatio oli talvisodan aikana alistettu sisäasiainministeriölle. Väestönsuojelutoiminnasta olivat vastanneet asutuskeskukseen perustetut väestönsuojelumuodostelmat ja niiden rinnalla joillain paikkakunnilla myös suojeluskuntapiirit. Mutta talvisodan kokemukset osoittivat, että väestönsuojelu oli niin kiinteässä yhteydessä muuhun puolustamiseen, että se oli järjestettävä sotilaallisempiin muotoihin ja alistettava sota-aikana sotilasjohdolle. Vielä vuoden 1940 puolella muutettiin väestönsuojelulainsäädäntöä ja päämajan yhteyteen perustettiin erityinen evakuointitoimisto. Aiemman väestönsuojelulainsäädännön edellyttämien tehtävien lisäksi esitettiin tehtävien laajennusta. Uusia toimialoja olivat väestön ja omaisuuden suojaamisen lisäksi kulontorjunta, desantintorjunta, paikallinen vartiopalvelus ja poliisiviranomaisten avustaminen yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämiseksi sekä sotatoimien vaatimien evakuointien johtaminen ja suorittaminen. Tämän johdosta väestönsuojelua alettiin nimittää ilmasuojeluksi.¹

Vuoden 1941 liikekannallepanossa ilmasuojelu (is.) alistettiin sotilasjohdolle ja ryhdyttiin perustamaan is.johtoelimiä ja is.joukkoja. Kaikkiaan koko valtakunnan alueelle perustettiin 858 paikallista väestönsuojelukeskusta ja suojelutoimistoa. Määrävahvuus oli 100.000 henkeä, näistä oli naisia yli 7.000. Sodan alussa kutsuttiin kokoon n. 20 %, muiden piti kokoontua vasta hälytettäessä.²

Päämajan sotilashallinto-osaston is.käskyllä 13.9.1941 perustettiin jokaiseen takaisinvallattuun kuntaan kunnallisia is.joukkoja. Takaisinvallatun alueen is.joukot muodostivat kaikkiaan 12 is.komppaniaa, jotka alistettiin kunkin alueen sotatoimiyhtymille. Kunnalliset is.joukot oli määrä muodostaa väestönsuojelulain alaisista tai muuten is.palvelukseen soveltuneista siirtoväkeen kuuluneista miehistä. Kunnallisten is.joukkojen rungon muodostivat kunnissa jo olleet varsinaiset is.joukot, joilla tarkoitettiin päällystää ja jatkuvasti palveluksessa olleita is.miehiä. Jokaiseen kuntaan tuli perustaa is.johtoelin, paikallinen is.keskus, jolle kunnalliset joukot olivat alistetut.

1 Suomen Sota IX 1960, s. 350

2 Suomen Sota IX 1960, s. 351–352

Pidettiin suotavana, että kunnallisten is.joukkojen miehet otettiin kunkin kunnan väestöstä, koska paikallistuntemus tällöin oli parempi, joka tehtävän laadun kannalta oli ensiarvoisen tärkeää.¹ Kunnallisia is.joukkoja ryhmiteltäessä suuremmiksi kokonaisuuksiksi noudatettiin sotilashallintopiirijakoa. Takaisinvaltatulle alueelle perustettiin kaikkiaan kolme is.piiriä: 5.9.1941 Sortavalan is.piiri, 15.9.1941 Käkisalmen is.piiri ja 6.10.1941 Viipurin is.piiri.²

Muodostettujen is.joukkojen miehistöaines ei tehtävän luonteen vuoksi ollut parasta mahdollista. Noin puolet liikekannallepanomääräyksellä palvelukseen kutsutuista oli F-kuntoisuusluokan miehiä, loput alle asevelvollisuusikäisiä vapaaehtoisia nuorukaisia tai vanhempia vapaaehtoisia. Upseerit ja aliupseerit olivat yleensä B-kuntoisuusluokkaan kuuluneita.¹

Kannaksen kesäkuussa 1944 tapahtuneiden evakuointien jälkeen tutkittiin is.joukkojen toimintaa ja silloin kiinnitettiin huomiota muun muassa siihen, että joukkojen päällystöstä oli liian vähän. Tämä vaikeutti tehtävien suoritusta ja valvontaa sekä kurinpitoa. Päämajan is.komentajan johdolla suoritettujen tutkimusten yhteydessä korostettiin, että is.toimintaa aliarvostettiin ja sen vuoksi miehistöaines oli heikkoa, josta osaltaan johtuivat edellä luetellut epäkohdat, jotka selviävät tarkemmin jäljempänä tekstissä.²

2. Toimenpiteet vastaisen evakuoinnin varalle

2.1. Evakuointisuunnitelmia ryhdytään laatimaan

Päämajan is.komentajan, kenraaliluutnantti Aarne Sihvon esikunnassa laadittiin vuonna 1942 yleispiirteiset, karkeat evakuointisuunnitelmat koko valtakunnan yhteyteen palautetulle Karjalalle.¹ Tarkempien suunnitelmien teko jätettiin paikallisten sotilasläänien, Kannaksen tapauksessa Kaakkois-Suomen sotilasläänin, huoleksi. Sotilasläänin esikunnan tuli yhdessä alueella toimineitten is.piirien esikuntien kanssa laatia suunnitelmat evakuoinnin varalle.²

1 IV AKE:n is. toimiston is.käsky 20.3.1941, Viipurin väestönsiirtotoimiston arkisto T 21489/E (SA) ja päämajan sotilashallinto-osaston toimintakertomus 15.7.1941–15.10.1944 T 5867/16 (SA)

2 Päämajan sotilashallinto-osaston toimintakertomus 15.7.1941–15.10.1944 T 5867/16 (SA)

1 Päämajan sotilashallinto-osaston toimintakertomus 15.7.1941–15.10.1944 T 5867/16 (SA)

2 Päämajan is.komentajan käskykirjeet 30.6.1944 ja 5.7.1944 Kaakkois-Suomen sotilasläänin esikunnan is.toimistolle, joissa pyydettiin selvitys Viipurin ja Käkisalmen suojeluskuntapiirien is.yksiköiden henkilötilanteesta evakuointien aikana ja niiden jälkeen sekä kyseisen sotilasläänin is.komentajan, majuri Junton vastauskirjelmä 13.7.1944, Kaakkois-Suomen sotilasläänin esikunnan is.toimiston arkisto vuodelta 1944 T 20396/14 ja T 20396/18 (SA)

Tehostetut evakuointivalmistelut aloitettiin Kaakkois-Suomen sotilasläänin esikunnassa syyskuussa 1943, kun esikuntaan tuli päämajan is. osastolta kirje, jossa käskettiin Viipurin, Käkisalmen ja Sortavalan suojeluskuntapiirien (skp) esikunnissa, a. o. skp:ien komentajien johdolla ja valvonnassa sekä yleisesikuntaupseerin ja hänen evakuointiapulaisikseen määräämiensä is. upseerien toimesta suunnitella ja valmistaa evakuointisuunnitelmat. Suunnitelmien tuli käsittää karkea alueellinen operatiivinen evakuointisuunnitelma skp:ttain, karkeat kunnittaiset evakuointisuunnitelmat sekä lisäksi väestönsuojelulliset evakuointisuunnitelmat Kannaksella Viipurin ja Käkisalmen kaupungeissa.³

Valmistettaville suunnitelmille asetettiin aikaraja, ns. hätäsuunnitelman piti olla valmiina 20. 10. 1943 mennessä. Täydellisempien ja yksityiskohtaisempien suunnitelmien suorituskäskyineen, evakuoinnin järjestelykarttoineen, viestikaavioineen, yms. piti olla valmiit 31. 12. 1943 mennessä.

Mielenkiintoista on todeta suunnitelmien tehostamisajankohta suunnitteen samaksi kuin väestön takaisinpaluussa tapahtui melko täydellinen tyrehtyminen, syksystä 1943. Asia selittyy yleisellä tilanteen kiristymisellä. Suunnitelmat eivät kuitenkaan valmistuneet määräaikaan mennessä. Sotilaslääni joutui antamaan 17. 2. 1944 skp:ien esikunnille käskyn, että niiden tuli laatia lopulliset kunnalliset ja alueelliset operatiiviset evakuointisuunnitelmat viimeistään 15. 3. 1944 mennessä.¹ Seuranneita tapahtumia ajatellen voidaan todeta, että suunnitelmat valmistuivat, vaikkakin myöhästyneinä keväällä 1944 melkein jokaisessa Kannaksen kunnassa. Toinen asia on se, ehdittiinkö tai haluttiinko niihin tutustua laatimisen jälkeen. Eräiden muistikuvien mukaan jäivät laaditut evakuointisuunnitelmat pölyttymään evakuoinnista vastuussa olleitten viranomaisten, siis lähinnä kunnallisten evakuointiesikuntien hyllyille.²

1 Taustana suunnitelmien laatimiselle on nähtävä Suomen siirtyminen hyökkäysvaiheesta puolustusvaiheeseen. Suomalaisten etenemisen pysähtyttyä alettiin samalla oivaltaa, että saavutettuja rajoja ja tuskin vuoden 1939 rajojakaan voitiin pitää rauhanneuvottelujen pohjana. Vähitellen alkoi näkyä myös neuvostoarmeijan tehostuneen iskuvoiman merkkejä, muun muassa Stalingradin tapahtumat alkuvuodesta 1943 ja sen johdosta oli syytä edelleen tehostaa evakuointivalmisteluja (ed. s.)

2 Päämajan sotilashallinto-osaston arkisto T 5867/17 (SA) (ed. s.)

3 Päämajan sotilashallinto-osaston arkisto T 5867/17 (SA)

1 Päämajan sotilashallinto-osaston arkisto T 5867/17 (SA)

2 Siltanen Tauno, haastattelu keväällä 1976, toimi jatkosodan kahtena viimeisenä vuotena Viipurin ilmasuojelukeskuksen päällikkönä, sekä Hintsu Reino, haastattelu 15. 11. 1976, entinen Viipurin rikospoliisin päällikkö

2.2. Evakuointihenkilöstön koulutus

Is.joukkojen erääksi tehtäväksi oli siis määritelty evakuoinnin johtaminen ja suorittaminen. Miten kyseisiä joukkoja valmistettiin suoriutumaan evakuoinnista? Kun sotilasläänin esikunnasta tuli käsky skp:ien esikunnille tehostettujen evakuointivalmistelujen suorittamiseen, määrättiin myös, että skp:ien esikuntien yleisesikuntaupseerit, is.toimistopäälliköt ja muut evakuointivalmisteluihin komennetut upseerit tutustuisivat aiempiin evakuointisuunnitelmiin.¹ Lisäksi syksystä 1943 lähtien pidettiin joka kuukausi kokouksia edellä mainittujen upseerien ja tarkoin valittujen eri alojen asiantuntijoiden kesken. Kaakkois-Suomen sotilasläänin evakuoinnin toimintakertomus 17.8.1944 kertoo, että ”ylemmältä taholta” oli tullut käsky evakuointisuunnitelmien ja suunnittelun ankarasta salassapidosta.²

Käsky salassapidosta aiheutti sen, että ei voitu varata sotilashenkilöstöä evakuointitehtäviin eikä niin muodoin myöskään antaa yksityiskohtaista koulutusta evakuointiin osallistumaan määrätyille joukoille. Vain skp:ien esikuntien evakuoinnista vastanneet johtohenkilöt voitiin nimittää tehtäviinsä ja ”paljastaa” heille laadittavina olleitten suunnitelmien sisältöä. Kuitenkin vasta helmikuussa 1944 annettiin lupa kuntien evakuointipäälliköiden perehdyttämiseen tehtäviinsä ja samalla annettiin heille oikeus nimittää apulaisensa. Myöhemmin keväällä annettiin edelleen lupa evakuointiin osallistuneitten sotilasosastojen johtajien varaamiseen mainittua tehtävää varten. Kyseiset henkilöt varattiin joko is.- tai väestönsuojelu-(vss.) määräyksillä.¹

Esimerkkinä is.henkilöstön koulutuksesta voidaan ottaa Viipurin is.koulutus. Viipurissa Kannaksen suurimpana asutuskeskuksena evakuointivalmistelut olivat laajimmat ja samalla epäkohdat näkyivät herkimmin. Muualla Kannaksella pystyttiin toimimaan pienemmin voimavaroin. Viipurissa is.henkilöstöä oli koulutettu pitkin kevättä 1944. Koulutus näyttää evakuoinnin kannalta kuitenkin keskittyneen epäoleellisiin seikkoihin. Yleisölle esitettiin esimerkiksi, miten palopommi tehtiin vaarattomaksi. Viipurin entinen evakuointipäällikkö Eero Teräsvirta on kirjoittanut 20.9.1944 päivätyssä Viipurin kaupungin evakuointikertomuksessa, että evakuointipäällikkö ja evakuointikeskuksen toimistopäällikkö osallistuivat Viipurin evakuointisuunnitelmien tekoon, joten he perehtyivät suunnitelmiin yksityiskohtaisesti. Muulle evakuointipäällystölle pidettiin selostustilaisuus suunnitelmista vasta 6.6.1944.² Varsinaisen evakuoinnin Viipurissa piti suorittaa noin 500 is.miestä, joista yli puolet, n. 300, oli is.määräyksillä teh-

1 Päämajan sotilashallinto-osaston arkisto T 5867/17 (SA)

2 Sama

1 Päämajan sotilashallinto-osaston arkisto T 5867/17 (SA)

2 Viipurin kaupungin evakuointikertomus 20.9.1944, Torkkelin Säätiö

tävään asetettuja. Kyseisten henkilöiden tehtävään varaus saatiin loppuun-suoritetuksi vain muutama päivä ennen kaupungin evakuoinnin aloittamista. Mainitusta syystä joukkoa ei ehditty kouluttaa eikä toiminnan alkaessa edes täysin kokoamaan. Evakuoinnissa apuna käytettiin myös n. 2000 ns. omakohtaisensuojelun miestä, jotka olivat lähinnä työvelvollisia ja toimivat väestönsuojelutehtävissä ns. talojen suojelevalvojina. Heitä oli koulutettu tehtäviinsä kahtena iltana, kerran maaliskuussa ja toisen kerran toukokuussa. Tällöinkin heidän koulutuksensa käsitti yleisiä ilmasuojelun, palontorjunnan ja väestönsuojelun asioita eikä varsinaisen evakuoinnin valmisteluja, koska evakuointipäällystöllekin selvitettiin tarkemmin evakuoinnin suunniteltua suoritusta vasta 6.6.1944.¹ 9.6.1944 alkoi venäläisten hyökkäys, jonka johdosta 15.6.1944 Viipuria ryhdyttiin evakuoimaan. Samana päivänä saatiin kaupunkiin evakuoinnin suorituksessa tarvitut kaavakkeet, mutta niiden käyttöön perehdyttämiseen ei enää ollut tilaisuutta kuin pinta-puolisesti.

Edellisen perusteella voidaan todeta, että vaikka suunnitelmia olikin, ei koulutusta ollut suunniteltu selvästi eritellyiksi osa-alueiksi, vaan siinä esiintyi osittain päällekkäistä yleisneuvontaa sen sijaan, että tehtävät olisi rajattu ja koulutettu tietty joukko suoriutumaan omasta määrätystä tehtävästään. Tilannetta vaikeuttavana tekijänä oli sopivan väliportaana puuttuminen paikallisen evakuointijohdon ja suhteellisen monilukuisen suojelevalvojajoukon välillä. Talonsuojelevalvoja ohjasivat suojelealuepäälliköt, mutta heidän ja evakuointijohdon välistä käskyjen kulun ja niiden noudattamisen valvontaa olisi helpottanut jonkinlaisen väliasteen olemassaolo.² Osaltaan edellä kuvatun tilanteen aiheutti aiemmin mainittu ”ylemmältä taholta” tullut salassapitokäsky, jolla pyrittiin estämään mahdollisen paniikkimieliä alan syntyminen väestön keskuudessa.

2.3. Laaditut evakuointisuunnitelmat

Laadituissa suunnitelmissa Kannas oli jaettu evakuointivöhykkeisiin, jotka suunnitelmien mukaan piti tyhjentää aina kokonaisuuksina. Lähinnä rajaa olleet alueet oli luonnollisesti määrätty evakuoitaviksi ensimmäisinä. Kannas oli jaettu seuraavasti: I evakuointivöhykkeeseen, joka jakaantui edelleen kahtia, kuuluivat Metsäpirtti, Sakkola, Rautu, Valkjärvi, Muolaa,

¹ Viipurin kaupungin evakuointikertomus 20.9.1944, Torkkelin Säätiö

² Kapteeni Kretzin päämajan is.osastolle osoitettu selostus Viipurin evakuoinnista 14.7.1944, päämajan sotilashallinto-osaston is.toimisto I arkisto vuodelta 1944 T 5867/26 (SA)

Kivennapa, Terijoki, Uusikirkko, Kuolemajärvi sekä Koiviston kauppala ja maalaiskunta. II evakuointivyöhykkeeseen kuuluivat Vuoksenranta, Äyräpää, Heinjoki, Johannes, Viipurin mlk ja Viipurin kaupunki. III vyöhykkeessä olivat Vuoksela, Pyhäjärvi, Räisälä, Käkisalmen mlk ja Käkisalmen kaupunki.¹ Alueet selviävät tarkemmin kartasta 6.

Yleistä valmistautumisaikaa suunnitelmissa oli varattu kolme vuorokautta ja evakuoinnin suorittamiseen lisäksi kolme vuorokautta. Seuranneet tapahtumat osoittivat kuitenkin, että käytännössä aikaa oli korkeintaan puolet suunnitellusta kuudesta vuorokaudesta, toisissa paikoissa ei sitäkään.

Laaditut suunnitelmat noudattelivat paikallisella tasolla keskenään samoja periaatteita. Esimerkkinä Viipurin kaupungissa laadittu vss. evakuointisuunnitelma, mikä edustaa Kannaksella laajinta yhteinäistä paikallisuunnitelmaa. Kaupunki jaettiin evakuointipiireihin, jotka oli määrä tyhjentää numerojärjestyksessä. Niin Viipurissa kuin muissakin kunnissa oli pääasiallisimmaksi evakuoitavan väestön, karjan ja irtaimen omaisuuden kuljetusmuodoksi suunniteltu rautatiekuljetusta. Suunnitelmissa oli kuitenkin varaus, että jos kuljetuskalustosta olisi puutetta, piti evakuoinnin tapahtua portaittain, siten että ensin oli määrä evakuoida lapset ja sairaat sekä vanhukset, joiden jälkeen muut. Tässä tilanteessa väestö piti ohjata sotilaiden avustuksella erityisiin kokoamiskeskuksiin, joista kuljetuksen piti tapahtua edelleen joko rautateitse, autokuljetuksina tai vesitiekuljetuksina siellä, missä se oli mahdollista. Tarpeen vaatiessa evakuointimatka suoritettiin joukkomarssina.¹

Viipurin evakuointisuunnitelmissa oli lisäksi toimintaohjeita ns. paonomaisen evakuoinnin varalta. Tätä kohtaa ei ollut kaikkien kuntien suunnitelmissa, pienemmät maaseutukunnat laskettiin voitavan evakuoida normaalisti. Viipurin paonomaisen evakuoinnin varalle tehdyn suunnitelman mukaan, jos olisi aihetta paanomaiseen evakuointiin, piti kaupunki jakaa is. komppanioiden muodostamien sulkupartioiden avulla kahteen osaan. Kummankin osan väestö olisi sitten ohjattu pois kaupungista eri reittejä.²

Tehtyihin suunnitelmiin kuuluivat myös vastaanottopuolella tehtyt sijoitussuunnitelmat. Oli selvitetty eri väestöä vastaanottaneiden kuntien sijoituskyky, samaten oli selvitetty eri teitten kuljetusmahdollisuuksia, selvitetty matkan varrella muonitusasemat, ym..³ Taulukko 5:ssä on nähtävissä karkeasti ne kunnat, joihin Kannakselta evakuoitu väestö oli suunniteltu sijoitettavaksi. Taulukko ei ole täysin tyhjentävä, muun muassa viipurilaisia suunniteltiin sijoitettavaksi useampaan kuntaan kuin taulukossa on mainittu.

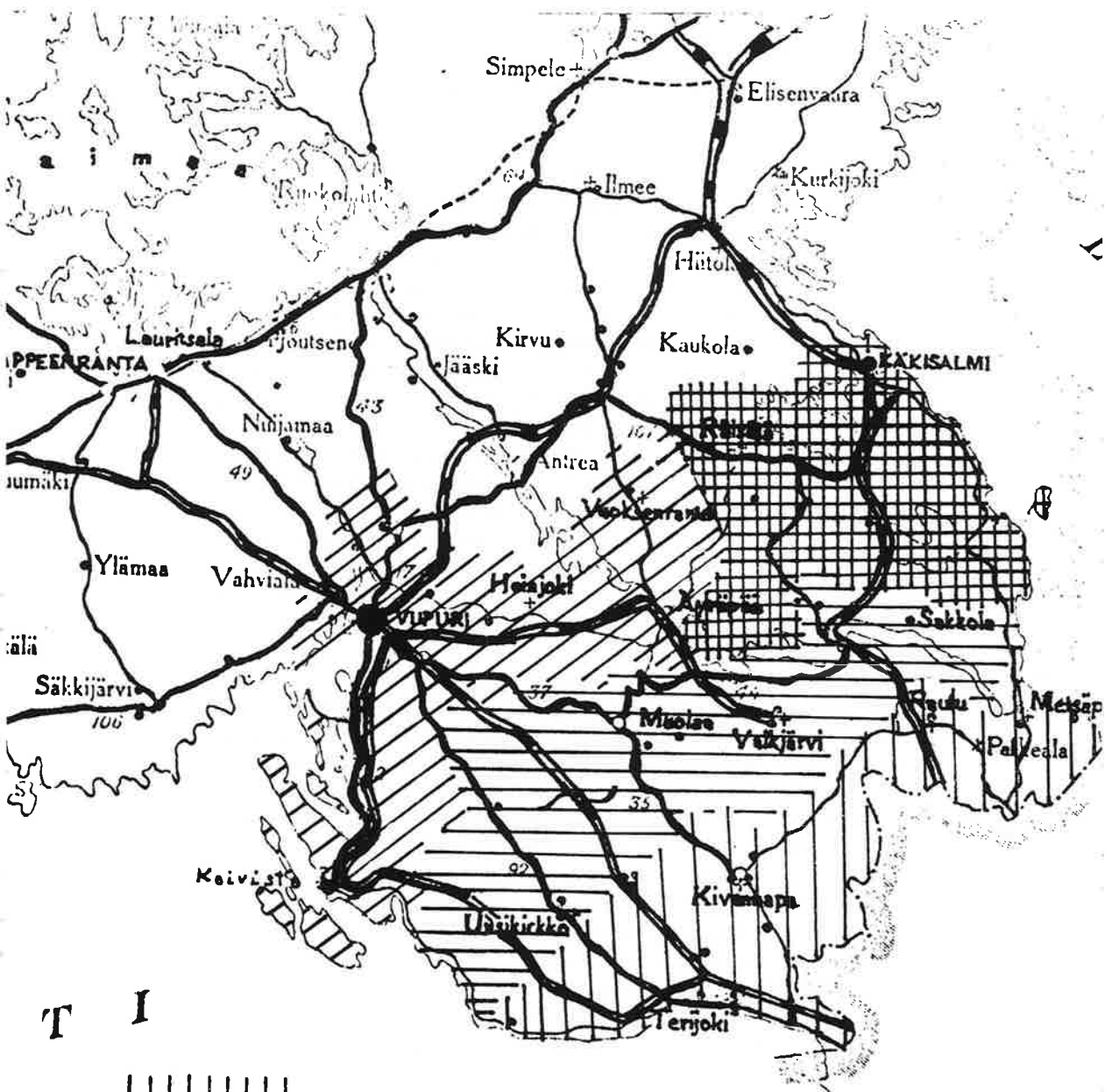
1 Päämajan sotilashallinto-osaston arkisto T 5867/17 (SA)

1 Viipurin kaupungin karkea väestönsuojellinen evakuointisuunnitelma 12.1.1944 T 6915/1 (SA)

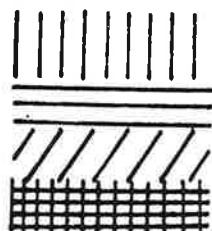
2 Sama

3 Waris, ym. 1952, ss. 56–57

KARTTA 6. Kannaksen evakuointivyöhykkeet sekä alueen rauta- ja maantieverkosto

T I

= vyöhyke I:1

= vyöhyke I:2

= vyöhyke II

= vyöhyke III

= rautatie

= maantie

= maantie

TAULUKKO 6. Viipurin ja Käkisalmen suojeluskuntapiireihin kuuluneiden kuntien = Kannaksen kuntien asukkaiden sijoituskunnat.

sijoitettava kunta:

sijoittava kunta:

Viipurin skp:

Heinjoki
Johannes
Kanneljärvi
Kivennapa
Koivisto
Koivisto mlk
Kuolemajärvi
Muolaa

Rautu
Terijoki
Uusikirkko

Valkjärvi
Viipuri

Viipurin mlk

Vuoksenranta
Äyräpää

Käkisalmen skp:

Käkisalmi
Käkisalmi mlk
Metsäpirtti
Pyhäjärvi
Räisälä
Sakkola
Vuoksela

Kuusjoki, Marttila, Koski (Tl.)
Paimio, Marttila, Tarvasjoki
Heinola mlk., Sysmä, Luhanka
Anttola, Hirvensalmi, Jurva
Halikko
Karuna, Perniö, Kisko, Angelniemi
Sauvo, Karuna, Halikko, Kuusjoki
Punkalaidun, Viiala, Urjala, Sääksmäki,
Pälkäne, Luopioinen
Pieksämäki, Virtasalmi, Rantasalmi
Valkeala, Suomenniemi, Mäntyharju
Heinola mlk, Hartola, Joutsa, Pertunmaa,
Kangasniemi
Jämsä, Jämsänkoski, Padasjoki
Uusikaupunki, Vehmaa, Lokalahti, Kustavi,
Kalanti, Uusikaupunki mlk, Pyhämaa,
Laitila, Mynämäki
Kullaa, Noormarkku, Ahlainen,
Kankaanpää, Hämeenkyrö
Töysä, Ähtäri
Loimaa mlk, Mellilä, Koski (Tl.),
Pöytyä, Karinainen

Seinäjoki mlk, Nurmo, Alavus
Peräseinäjoki, Alavus, Töysä
Pieksämäki, Rautalampi, Suonenjoki
Muurame, Korpilahti, Keuruu
Kihniö, Jalasjärvi, Peräseinäjoki
Rautalampi, Konnevesi, Äänekoski
Ähtäri, Pihlajavesi

Tilasto perustuu III Armeijakunnan is.toimiston arkiston tietoihin T 6428/16 (SA)

VI Kannaksen evakuointi tulee välttämättömäksi

1. Sotilaallisen tilanteen muuttuminen keväällä 1944

Kannaksella asemasota oli jatkunut vuoden 1941 syyskuusta. Sotilaallinen tilanne oli pysynyt entisellään, eikä venäläisten taholta ollut tarvinnut odottaa suurempia hyökkäyksiä suomalaisia puolustuslinjoja vastaan niin kauan kuin saksalaiset pitivät Leningradia saarrettuna ja sen tärkeitä liikenneyhteyksiä etelään suljettuina. Tilanne muuttui, kun venäläiset aloittivat Suomenlahden ja Ilmajärven välillä tammikuun puolivälissä 1944 yleishyökkäyksen vapauttaakseen Leningradin. Kun venäläisten onnistui murtaa saksalaisten vastarinta Narvan seuduilla ja avata suorat liikenneyhteydet Leningradista etelään ja kaakkoon, Neuvostoliiton sotavoimien tukialueille, suomalaisen sodanjohdon oli ryhdyttävä arvioimaan puolustustilannetta uudelleen.¹

Sodan jälkeen onkin kiistelty siitä, kuinka hyvin Suomen sotilasjohdossa ennakoitiin seuranneet tapahtumat. On syytetty päämajan tiedusteluosastoa vääristä johtopäätöksistä² ja toisaalta rintamavastuussa olleita johtajia arvostelukyvyyttömyydestä.³ Enteitä tulevista tapahtumista oli nähtävissä jo helmikuussa 1944. Silloin Helsinkiä pommitettiin voimakkaasti ja helmimaaliskuussa Suomen ja Neuvostoliiton välisissä rauhantunnusteluissa venäläiset uhkasivat ryhtyä hyökkäykseen Suomea vastaan Kannaksella, jollei Suomi hyväksyisi esitettyjä rauhanehtoja. Kun rauhanneuvottelut katkesivat 22.4. 1944, hyökkäyksen odotus lisääntyi.⁴

Päämajan tiedusteluosasto I entinen päällikkö, eversti U.A. Käkönen on esittänyt mielipiteenään, että pelko hyökkäyksestä oli jo helmikuun lopulta 1944 lähtien muuttunut varmuudeksi, niin että hyökkäykseen viittaavia tietoja ja merkkejä uskottiin liiankin herkästi. Kun jatkuvasti puhuttiin uusista hyökkäykseen viittaavista todisteista eikä hyökkäystä vain kuulunut, alettiin tietoihin vähitellen suhtautua vähemmän vakavasti ja Käkösen mukaan tiedusteluosasto sai moitteita tilanteen mustamaalaamisesta, kun se ilmoitti

1 Suomen Sota VII 1957, s. 15

2 Oesch 1956, s. 73

3 Terä 1967, s. 103

4 Suomen Sota VII 1957, ss. 16–17

uusista tiedoista.¹ Samantapaisen käsityksen kuin edellä on esittänyt M. V. Terä kirjassaan ”Kesäkuun kriisi 1944”. Käkösen mielipiteen täydennykseksi Terä mainitsee, että maan korkeimmat johtoelimet, valtioneuvosto ja eduskunta, olivat hyökkäysodotuksissaan ”lähinnä hysteerisessä tilassa”. Terän mukaan Ylipäällikön ja päämajan työrauhan turvaamiseksi oli annettava optimistisempia lausuntoja, mitä todellisuus oli.² Kerrotaan myös, että eräät sotatoimiyhtymien johtajat olisivat vaatineet joukkojensa mielialan takia laimennettuja tilanneselostuksia. Kaikesta tästä Terä päättelee, että alun perin näennäiseksi tarkoitettu käsitys optimistisemmasta tilanteesta kuin todellisuus oli, muuttui vähitellen uudeksi totuudeksi.³ Päämajan operatiivinen johto joutui vähitellen päättelemään, ettei mikään suurhyökkäys, ainakaan keväällä tai alkukesällä 1944 ollut Kannaksella uhkaamassa. Päämajan johtohenkilöiden käsitykset vaihtelivat kenraali Airon mielipiteestä, ettei mitään hyökkäystä ollut tulossa ja jos olisikin tulossa, niin etulinja olisi kestänyt, eversti Paasosen käsitykseen, että etulinja ei tulisi kestäämään päiväkään.⁴

Rintamajoukkojen komentajien mielipidettä edustanee kenraali Oesch. Kirjassaan ”Suomen kohtalon ratkaisu Kannaksella 1944” hän mainitsee, että hyökkäyksen ei voida sanoa tulleen yllätyksenä. Oesch esittää omana mielipiteenään, että hyökkäys tuli yllätyksenä päämajan tiedusteluosastolle ja pääosin Kannaksen puolustuksesta vastanneen IV Armeijakunnan johdolle, mutta etulinjan divisioonat ja päämajan operatiivinen osasto tiesivät tulevista.¹

Päämajalla oli kaksi vaihtoehtoa keväällä 1944: 1) julkistaa saadut tiedot venäläisten valmisteluista laajemmille joukoille ja samalla mahdollisesti aikaansaada pakokauhua ja pelkoa sotajoukoissa ja 2) jättää eräät asiat kertomatta laajemmalle ja pyrkiä varustautumaan vastaisen varalle. Päämaja valitsi vaihtoehto numero kahden. Tunnustettiin, että oli syytä kohentaa puolustuskykyä, mutta se pyrittiin tekemään hillitysti. Keväisten tietojen johdosta Kannakselle tuotiin lisäjoukkoja, Aunuksesta Panssaridivisioona ja Uhtuan rintamalta 3. Divisioona. 16.2.1944 Ylipäällikkö antoi käskyn joukkojen uudelleenjärjestämisestä Kannaksella. Alueella olleet sotavoimat järjestettiin kahdeksi Armeijakunnaksi, Kannaksen puolustuksesta saivat vastuun IV ja III Armeijakunta, päällikköinä kenraaliluutnantit T. Laatikainen (IV) ja Hj. F. Siilasvuo (III).²

1 Käkönen 1970, s. 85

2 Terä 1967, s. 108

3 Sama

4 Käkönen 1970, ss. 91–92

1 Oesch 1956, s. 73

2 Suomen Sota VII 1957, ss. 18–19

Kannaksen puolustusasemiin kiinnitettiin myös huomiota. Ylipäällikkö määräsi 3.3.1944 ja 10.5.1944 käskyissään, että Kannaksen puolustuslaitteita oli täydennettävä ja lujitettava. Suomalaisilla oli periaatteessa kolme puolustuslinjaa Kannaksella, oli etu-asema ja ns. VT-asema, joka kulki linjalla Vammelsuu – Taipale. Taaimmainen linja oli ns. VKT-linja, joka lähti Viipurin etelälaidalta. Pieniä vesistöjä hyväkseen käyttäen se jatkui Talin kautta Kuparsaareen ja siitä edelleen Vuokseen ja Suvannon pohjoisrantoja pitkin Laatokan rantaan Taipaleeseen.¹ Linjoista on kuvio, kartta 7.

Kumpikaan linjoista, VT ja VKT ei ollut vuoden 1944 keväällä puolustuskunnossa. VT-asemassa ei ollut luonnonesteitä kuin aseman kummassakin päässä, sen vuoksi oli rakennettava panssarivaunuusteita. Kiviä esteiden rakentamiseen kuljetettiin Viipurin takaa junilla ja autoilla. Vuoden 1944 keväällä pyrittiin asema saattamaan taistelukuntoon, mutta työt olivat vielä kesken kesäkuussa 1944. Kannaksen linnoitustöiden johtaja, kenraaliluutnantti E. Hanell totesi 4.6.1944, että raskaiden panssarivaunuusteiden valutyöt VT-linjalla olisi mahdollista saattaa loppuun heinäkuussa 1944. Puolustuksen takaraja, VKT-asema oli talvisodan jäljiltä käytännöllisesti katsoen koskematon, uutta taistelua ajatellen vailla taisteluarvoa.²

Huolimatta venäläisten joukkojen keskityksistä lähellä rajaa Leningradin ympäristöön ja huolimatta selvästi todetuista hyökkäysvalmisteluista, oli Ylipäällikkö antanut 30.5.1944 viljelyslomaa osalle Kannaksen joukoista, loman piti jatkua 14.6. asti. Samaa tarkoitusta varten, siis maanviljelystöihin, oli päämajan järjestelyosasto kotiuttanut 3.6.1944 osan miehistä. Syynä menettelyyn on ollut se, että hyökkäyksen ei uskottu tulevan kovinkaan pian, vaan siihen luultiin kuluvan aikaa. Toinen syy on se, että tilannetta ei pidetty hälyttävänä, koska venäläisten hyökkäyksen uskottiin ensisijaisesti olevan odotettavissa Baltiassa ja siitä etelämpänä. Ylin sodanjohto Suomessa katsoi, että jos hyökkäys tulisikin, se tapahtuisi vain vähäisin joukoin ja olisi tavoitteiltaan rajoitettu.¹

Evakuointivalmisteluihin tiedot venäläisten liikehtimisestä eivät vaikuttaneet merkittävästi. Syynä oli pitkälti se, että oli annettu tiukka käsky valmisteluiden salassapidosta. On ilmeistä, että väestöä pyrittiin pitämään tietämättömänä saaduista tiedoista, tosin ymmärrettävistä syistä. Edellä mainittuja sotilaiden kotiuttamisia ja komennuksia maatoihin voitiin pitää osaltaan osoituksena siitä, että julkisuuteen pyrittiin antamaan kuva, että ei ollut

1 Oesch 1956, s. 82 ja s. 98

2 Suomen Sota VII 1957, ss. 20–30 ja Halsti 1957, ss. 67–69

vaaraa. Tähän käsitykseen sotilasjohto osittain itsekin uskoi. Eräänä esimerkkinä tästä huolettomasta suhtautumisesta on se, että 11.6.1944 piti Viipurissa järjestettämän suuret kansalliset yleisurheilukilpailut. Vielä 6.6.1944 Karjala-lehti mainosti kisoja kohokohtana 5.000 metrin juoksu, jossa piti olla mukana muiden muassa silloinen kuuluisuus Viljo Heino. Suuri osa osanottajista oli jo tullut kaupunkiin, kun 10.6. tuli tieto kokoontumiskiellosta ja kisat peruutettiin.²

2. Vihollisen suurhyökkäys 9.6.1944 alkaen

Kolme päivää Normandian maihinnousun jälkeen 9.6.1944 kello 6 venäläiset aloittivat hyökkäyksen. Pääisku kohdistui noin viiden kilometrin levyiselle kaistalle Kannaksella. Kannasta puolustaneet joukot olivat samalla linjalla mihin vuoden 1941 hyökkäys oli pysähtynyt. Ensimmäisen päivän aikana ei tapahtunut vielä ratkaisevaa, paitsi että vihollinen sai vallattua alueen Valkeasaarella (kartta 7). Tässä vaiheessa ei muualla Kannaksella vielä aavistettu mitään. Esimerkiksi Lauri Jäntti kertoo vaikutelmia Viipurista kirjassaan ”Viipurin viimeinen päivä”: ”Jos joku olisi sanonut, että noilla talvisodan kunniakkailta päiviltä niin tutuilla valleilla ”kerran viel” – ja jo kymmenen päivän kuluttua – taistellaan, olisi hänelle naurettu päin silmiä.”¹

Jo 10.6. rintamaan syntyi repeämä ja 11.6. oli rintamassa noin 15 kilometriä pitkä ja saman levyinen pullistuma sisäänpäin. 12.6. iltaan mennessä koko Kannaksen rintama oli vetäytynyt VT-asemaan. Jo 12.6. oli annettu käsky 17. Divisioonan ja 20. Prikaatin siirtämisestä Itä-Karjalasta Kannakselle, mutta vasta 14.6. siirtyminen oli pääsemässä alkuun. Sotatoimien yhtenäisen johtamisen saavuttamiseksi Kannaksella oli Ylipäällikkö perustanut 14.6. antamallaan käskyllä Kannaksen armeijakunnille ja vastaaville yhteisen johtoelimen. Kannaksen joukkojen komentajaksi määrättiin kenraaliluutnantti Oesch tehtävänäään vastuunalaisesti johtaa ja koordinoida Kannaksella taistelleitten joukkojen toimintaa. 15.6. illalla sai kenraaliluutnantti Oesch ensimmäiset toimintaohjeensa Ylipäälliköltä. Kannaksen joukkojen tuli, ohjeen mukaan, tilanteen niin vaatiessa siirtyä koko rintamalla viivytystaisteluun. Tarkoituksena oli saattaa armeija puolustuskykyisenä VKT-linjalle, päävoimat Vuoksen länsipuolelle.² Suomalaisten päivittäiset vetäytymislinjat ajalla 9.6. – 21.6.1944 näkyvät kartasta 8.³

1 Suomen Sota VII 1957, ss. 29–31 (ed.s.)

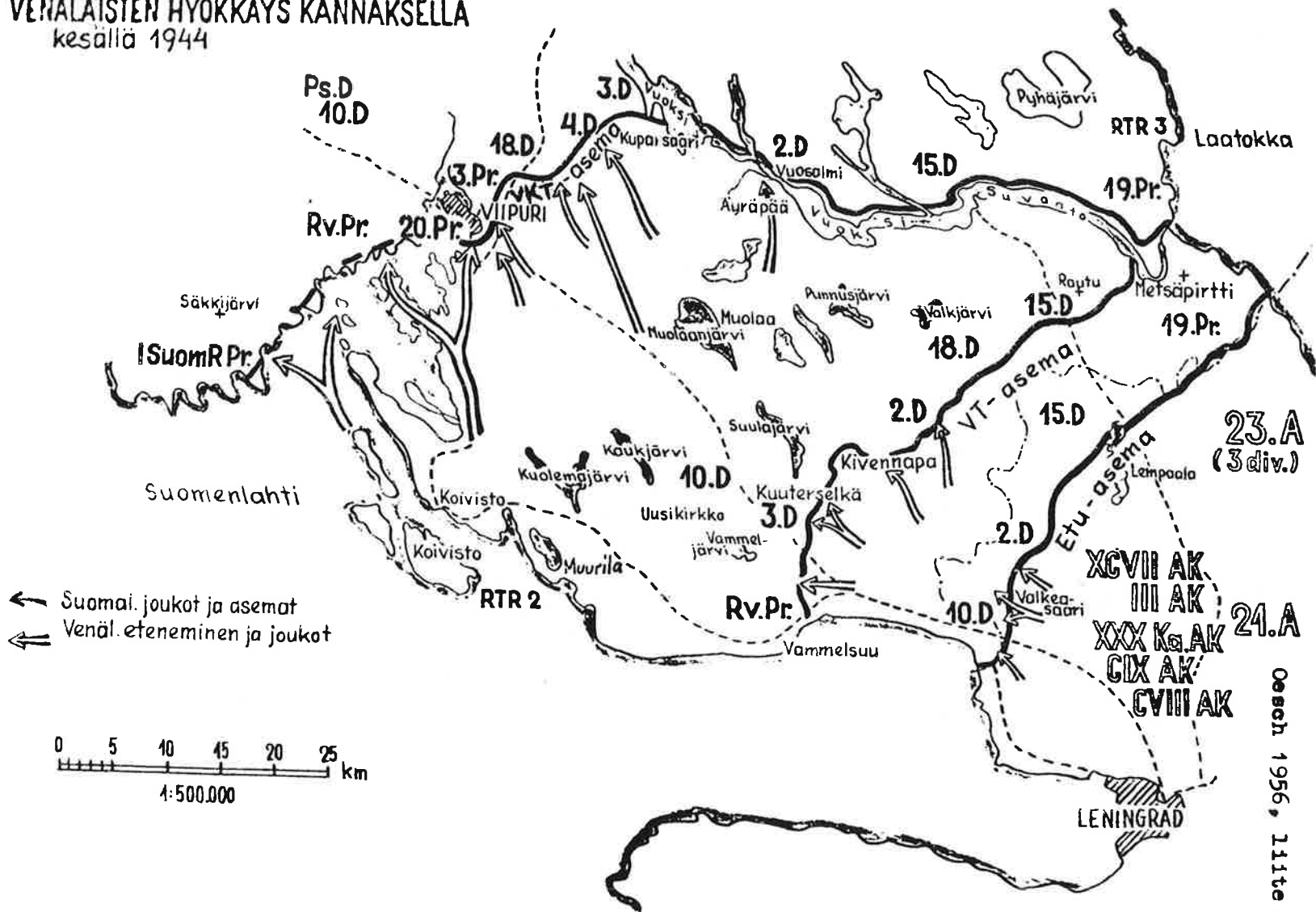
2 Karjala 6.6.1944 ja Himanen Kauko, haastattelu 23.11.1976, toimi Viipurin suojeluskuntapiiriin liikennetoimistossa 1944

1 Jäntti 1964, s. 17

2 Suomen Sota VII 1957, s. 37 ja s. 74 ja s. 151 sekä Oesch 1956, ss. 82–100 sekä Terä 1967, ss. 136–137

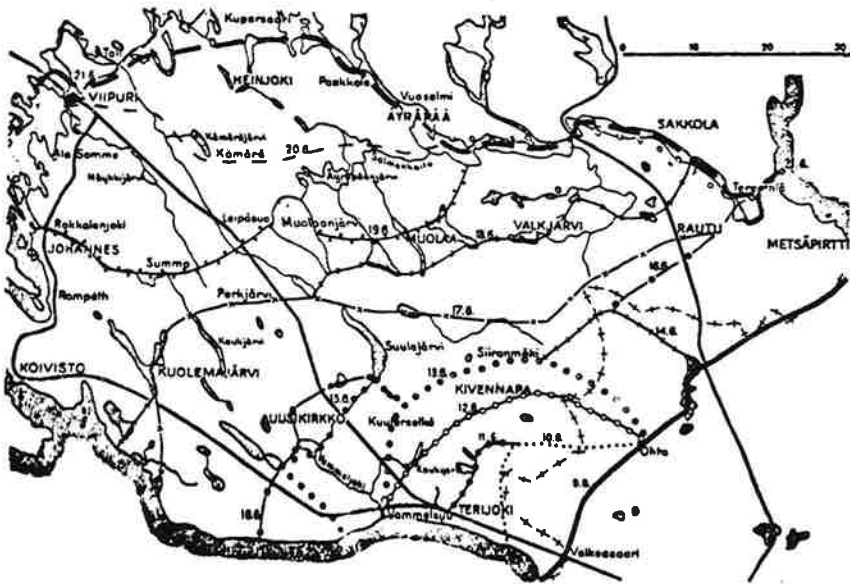
3 Suomen Historian Käsikirja II 1964, s. 637

VENALAISTEN HYÖKKÄYS KANNAKSELLA kesällä 1944

KARTTA 7. Suomalaisen pääpuolustuslinjat Kannaksella sekä venäläisten suurhyökkäyksen eteneminen.

KARTTA 8. Suomalaisen päivittäiset vetäytymislinjat 9.6.–21.6.1944.

Venäläisten hyökkäysjoukot seurasivat tiiviisti vetäytyvien suomalaisten kintereillä. 17.6.1944 lähtien suomalaiset vetäytyivät Viipuriin. Pääpuolustusjoukko Viipurissa oli 20. Prikaati. Se oli saanut 12.6. käskyn siirtyä Kannakselle Itä-Karjalasta. Yksi prikaatin pataljoonista saapui perille Viipuriin 18.6. ja kolme muuta kesäkuun 19. päivänä. Venäläiset olivat jatkuvasti lähestyneet Viipuria, ja kun prikaati saapui kaupunkiin, sen oli lähes välittömästi mentävä suoraan taisteluasemaansa. Tämä tapahtui 19.6. iltapäivän ja illan kuluessa prikaatin komentajien suoritettua pikaisen maastotiedustelun. Koko seuraavan päivän taistellen miehet vetäytyivät iltapäivän kuluessa Viipurista läheisen Kivisalmen taakse, jossa joukot saatiin ryhmitetyiksi uudelleen. Viipurissa vedettiin 20.6.1944 kello 17.30 Viipurin linnan Pyhän Olavin tornin lippusalkoon punaviiri, Viipuri oli menetetty. Suomalaiset pystyivät torjumaan vihollisen hyökkäyksen Kivisalmen luona vesistölinjan Viipurinlahti ja Suomenvedenpohja välillä. Rintamalinja pysyikin tässä Kannaksen rintamalla välirauhansopimuksen solmimiseen asti, VKT-asema oli taipunut, mutta ei murtunut.¹

¹ Taistelusta ks. Suomen Sota VII 1957, ss. 273–285, Halsti 1957, ss. 298–316, Oesch 1956, ss. 101–104 sekä Jäntti 1964, ss. 98–99 välissä oleva kuvateksti. – Ks. myös Viipurin kaupungin historia V, ss. 404– (Toimittajan huom.)

Jälkeenpäin on keskusteltu paljon niistä syistä, jotka vaikuttivat Viipurin nopeaan kukistumiseen, mutta tuon keskustelun selostaminen ei kuulu tämän tutkimuksen piiriin. Koko Kannaksen tapahtumista voitaneen kuitenkin esittää Wolf H. Halstin perusteltu mielipide. Kannaksen tapahtumien syyksi hän näkee sen, että Karjalan kannas käsitettiin yleistilanteen muuttumisesta huolimatta toisarvoiseksi rintamaksi, mistä johtui VT-aseman keskeneräisyys. Toiseksi puolustusvoimien ryhmitys ei Halstin mielestä vastannut muuttuneen tilanteen vaatimuksia. Kaikki muut ilmiöt ja tapahtumat – alkaen puutteellisista edellytyksistä ja päättyen joukkojen yksilöllisiin suorituksiin – olivat seurauksia edellisistä. Halsti tunnustaa, että päämajassa oli tehty talvella 1944 ehdotuksia joukkojen voimasuhteiden muuttamiseksi Kannaksen eduksi.¹

VII Kannaksen evakuointi kesällä 1944

1. Yleiskuva Kannaksen evakuoinnista

Jos kesäkuun hyökkäys tuli osittain yllätyksenä puolustusvoimien johdolle, siviiliväestölle se oli vielä enemmän odottamatonta. Asemasota oli tuudittanut rintaman takana, jopa aivan sen tuntumassa asuneen töissään ahertaneen väestön toivoon, että rintamat olivat jääneet paikalleen. Oli syntynyt tilanne, jossa armeija näytti muuttuneen rajavartiostoksi. Kannaksen evakuointiin jouduttiin ryhtymään ilman suunniteltua varoitusaikaa. Vasta kun venäläiset olivat toisena taistelupäivänä saaneet rintamaan murtuman, jaettiin evakuointimääräyksiä rajanpinnan väestölle. Luonnollista onkin, että tilanne alkuun muodostui hankalaksi aivan rajan lähellä olleissa kunnissa. Tunnettu on kivennapalaisemännän tokaisu ”Ku hyöt tulliit ovesta sissää, myö mentii ikkunasta ulos”.¹ Kaakkois-Suomen sotilasläänin esikunnan taholta oli tosin tehty 16.3.1944 esitys, että evakuointivyöhyke I:1 (kartta 6), pääpuolustuslinjan edessä ollut alue, olisi tyhjennetty jo kevääl-

¹ Halsti 1957, ss. 401–402

lä. Lupaa tähän ei kuitenkaan annettu. Samoin sotilaslääni oli pyytänyt lupaa evakuoitivalmistelujen julkistamiseen koko Kannaksella, mutta tähänkään ei ollut suostuttu.² Syynä oli kaikesti aiemmin puheena ollut päämajan is.komentajan antama ehdoton salassapitovelvollisuus evakuointisuunnittelussa sekä toisaalta se, ettei uskottu hyökkäyksen uhkaavan.

Evakuoinnin alkuvaiheessa pystyttiin osittain noudattamaan laadittuja suunnitelmia, niin että 13.6. oli saatu evakuoiduksi vyöhyke I:1. Kun 14.6. Kannaksella tapahtui romahdus, murtui myös VT-asema.³ Alkuevakuoinnit olivat sujuneet suunnitellusti rautatiekuljetuksina. Tilanteen kiristymisen vuoksi ei rautatievaunuja saatu enää riittävästi. Ratkaiseva isku tässä suhteessa oli Viipurin ratapihan pommitus 14.6.1944, jonka jälkeen rautatiekuljetukset olivat lähes poikki. Tällöin siirryttiin maantiekuljetuksin evakuoimaan aluetta I:2. Rintaman murtuminen kuitenkin aiheutti sen, että tuskin alueen I:2 evakuointikuljetukset olivat päässeet käyntiin, kun jo tuli käsky ryhtyä evakuoimaan aluetta II. Tässä vaiheessa tilanteen hallinta alkoi tuottaa vaikeuksia evakuointiviranomaisille. Eri kuljetukset alkoivat sekaantua keskenään ja tietyn kunnan välle matkan aikana annettuja ohjeita ryhtyivät noudattamaan sellaisetkin, joille ne eivät kuuluneet. Paikoin syntyi sekasortoa ja pakokauhua.¹ Tilanne oli erityisen hankala Viipurin ympäristössä, joka muodosti pullonkaulan, sillä Kannaksen yhteydet muuhun Suomeen kulkivat sen kautta.

Kannaksen evakuointi oli nopeasti ohi. Rintamalinjan vakiintumisen myötä tilanne luonnollisesti rauhoittui. Läntisellä Kannaksella, siis Vuoksen eteläpuolisella alueella, evakuointi oli hankala. Vuoksen pohjoispuolella selviydyttiin helpommin. Osoituksena tästä oli se, että tilanteen rauhoituttua voitiin itäiselle Kannakselle palauttaa työkykyistä väkeä suorittamaan sadonkorjuutöitä.²

Kaikkiaan Kaakkois-Suomen sotilasläänin alueelta evakuoitiin sotilaspiirin tietojen mukaan 115.470 ihmistä. Tieto on täsmälleen sama, mitä päämajan väestönsiirto-osaston arkisto ilmoitti Kannakselle palanneeksi 15.5.1944 mennessä. On tietysti mahdollista, että kuntien väkiluku ei muuttunut toukokuun puolivälin ja kesäkuun puolivälin aikana, mutta vaikutelmaksi jää, että käytettiin valmista tilastoa, koska tietoja ihmismenetyksistä evakuoinnin aikana ei ollut.

1 Waris, ym. 1952, ss. 58–59 (ed.s.)

2 Päämajan sotilashallinto-osaston arkisto T 5867/17 (SA)

3 Waris, ym. 1952, s. 58

1 Kaakkois-Suomen sotilasläänin evakuoinnin toimintakertomus 17.8.1944, päämajan sotilashallinto-osaston arkisto T 5867/17 (SA) ja päämajan sotilashallinto-osaston toimintakertomus 15.7.1941–15.10.1944 T 5867/16 ja Waris, ym. 1952, ss. 58–59

2 Päämajan sotilashallinto-osaston toimintakertomus 15.7.1941–15.10.1944 T 5867/16 (SA)

2. Kannaksen evakuointi sotilashallintopiireittäin

2.1. Uudenkirkon sotilashallintopiiri

Uudenkirkon sotilashallintopiiri kuului osittain evakuointivyöhykkeeseen I:1 ja osittain vyöhykkeeseen I:2 (kartta 6). Evakuoinnista oli määrätty suunnitelmien mukaan huolehtimaan sotilashallintopiirin alueella Viipurin suojeluskuntapiirin esikunta alaisineen toimihenkilöineen, eikä sotilashallintopiirin esikunnalle ollut määrätty evakuoinnissa mitään erikoistehtävää. Sotilashallintopiiriin tuli vain avustaa suojeluskuntapiirin alaisen is.joukkojen toimintaa. Uudenkirkon sotilashallintopiiriin toimintakertomus ajalta 1.7.1943 – 31.7.1944 kertoo osittain ironiseen sävyyn evakuoinnista piirin alueella. Kertomuksessa todetaan, että sotilashallintopiirille oli terotettu suojeluskuntapiirin taholta rauhallisuuden välttämättömyyttä ja oli vakuutettu, että talvisodan tapahtumat eivät enää olisi uusiintuneet. Selitettiin, että evakuoinnissa aikaa tulisi olemaan tarpeeksi.¹

Kertomuksessa todetaan, että evakuointi oli suureksi osaksi pakoa. Hankalin tilanne piirin alueella oli Terijoella, jossa evakuoitiin tilanteessa, missä puhelinlinjat olivat poikki, eikä yhteyttä kunnan ulkopuolelle saatu. Näin ollen Terijoen kunnanpäällikkö E. Nikkanen joutui antamaan käskyn evakuoinnin aloittamisesta oma-aloitteisesti 10.6.1944 puolenpäivän jälkeen. Ainoa tietolähde tuolloin vallinneista tapahtumista Terijoen kunnanesikunnalle olivat ohikulkeneet sotilaat ja vetäytyneet joukot. Virallinen määräys evakuoinnista tuli kello 18 jälkeen samana päivänä, mutta sitä ennen tilanne oli kehittynyt niin vaikeaksi, että asukkaat olivat jo lähteneet karjoineen liikkeelle.¹

Muualla Uudenkirkon sotilashallintopiirin alueella evakuointi aloitettiin rauhallisemmin, mutta kun vihollinen eteni arvioitua nopeammin, alkoi näkyä rakoilemista suunnitelmien toteuttamisessa. Toimintakertomus kuvaa asiaa seuraavasti: ”Suoritushenkilökuntaa alkoi, kuten on ymmärrettävää, vähitellen puikkia huolehtimaan myös omasta omaisuudestaan.”² Suunnitelmien mukaan väestö ja karja sekä omaisuus tuli koota erityisiin kokoamiskeskuksiin, lähinnä rautatieasemille, joista kuljetuksen piti tapah-

¹ Uudenkirkon sotilashallintopiirin esikunnan toimintakertomus 1.7.1943–31.7.1944 SPK 24346 (SA)

¹ Uudenkirkon sotilashallintopiirin esikunnan toimintakertomus 1.7.1943–31.7.1944 SPK 24346 (SA)

² Sama

tua eteenpäin siten, että ensin väestöstä saatettaisiin turvaan riskiryhmät ja sen jälkeen asteittain muut. Aluksi saatiin junia, joihin lastattiin lapset, vanhukset ja sairaat, seuraaviin juniin lastattiin karjaa. Edellä käsitelty rautatievaunupula kuitenkin aiheutti sen, ettei omaisuutta saatu evakuoitua, vaan suurin osa jäi kokoamisasemille, niin että ihmiset eivät saaneet juuri muuta omaisuutta mukaansa kuin sen, mitä olivat päällensä pukeneet.

Kuolemajärven evakuointi aloitettiin virallisesti 11.6. kello 2, mutta jo aiemmin oli väkeä oma-aloitteisesti lähtenyt liikkeelle. Kuolemajärven alueelta saatiin poiskuljetetuksi n. 10 % kaikesta materiaalista, syynä edellä mainittu junapula. Eräs tekijä vaikeutti lisäksi evakuointia kunnassa, nimittäin liikkeellä olleet huhut. Kuolemajärvellä levisi huhu, että pitäjä oli joutunut mottiin sen jälkeen kun VT-asema oli murtunut. Seurauksena oli, että asukkaat alkoivat suin päin paeta, jopa tyhjentäen tiepuoleen hevosrattaille lastatut tavaransakin päästäkseen nopeammin pelastumaan.¹

Kanneljärven evakuointi ei eronnut piirin muiden kuntien evakuoinneista. Pikainen oli lähtö sielläkin. Eräs maanviljelijä on kertonut, että ”Kukaan ei ollut meille ilmoittanut, että vihollinen oli tulossa. Äkkiä kuulimme telaketjujen kolinaa ja näimme tankkien viilettävän peltojen halki. Siitä arvasimme, että nyt on lähdettävä.”²

Uudenkirkon kunnan evakuointi alkoi 10.6. ja 17.6. 1944 pitäjä oli vihollisen hallussa. Laaditun suunnitelman mukaisesti kukaan ei saanut poistua hevosellaan pitäjältä. Koko kunta mobilisoitiin ajamaan kyliltä väestön irtainta omaisuutta valtateiden varsille kokoamispaikkoihin. Sieltä ne kuljettiin rautatieasemille, joilla tavarat lastattiin juniin samalla laatien tavarista rahtikirjat. Sen jälkeen olisi pitänyt laatia kolmena kappaleena pöytäkirja siitä, mitä kuhunkin taloon jäi kiinteätä omaisuutta ja mahdollista irtaimistoa. Pöytäkirja oli tosine korvausvaatimuksille, jotka esitettiin valtiolle. Kaikissa tapauksissa tällaista pöytäkirjaa ei kuitenkaan ehditty laatia.³

Yleistoteamuksena Uudenkirkon sotilashallintopiiriin evakuoinnista on sanottu, että ”huono tulos, joka lyhyeen aikaan nähden oli kuitenkin loistava”.⁴ Tällä sotilashallintopiirin toimintakertomuksessa olevalla sanonnalla tarkoitetaan kaiketi sitä, että edellytykset täydelliseen epäonnistumiseen olivat mitä suurimmat ja tilanteen pelastikin toimintakertomuksen mukaan sotilashallintopiirin henkilökunnan moitteeton toiminta ja kuntalaisten omatoimisuus. Koko Kannasta ajatellen Uudenkirkon sotilashallintopiiriin alue oli hankalimpia, koska seutu oli lähellä rajaa ja joutui ottamaan vastaan vihollisen iskut ensimmäisenä.

1 Uudenkirkon sotilashallintopiiriin esikunnan toimintakertomus 1.7.1943–31.7.1944 SPK 24346 (SA) ja Kuolemajärvi 1957, ss. 682–686

2 Kanneljärvi 1957, s. 200

3 Uusikirkko 1955, ss. 375–376

4 Uudenkirkon sotilashallintopiiriin esikunnan toimintakertomus 1.7.1943–31.7.1944 SPK 24346 (SA)

2.2. Valkjärven sotilashallintopiiri

Valkjärven sotilashallintopiirin kunnat kuuluivat kaikkiaan kolmeen eri evakuointivyöhykkeeseen. Rajapitäjät Kivennapa ja Rautu kuuluivat uhanalaisimpaan vyöhykkeeseen I:1. Valkjärvi ja Muolaa kuuluivat vyöhykkeeseen I:2 sekä Heinjoki ja Äyräpää vyöhykkeeseen II. Tästä johtuvat myös erot evakuoinnin ”onnistumisessa” eri kuntien kesken. Mielenkiintoisena poikkeuksena on kuitenkin rajapitäjä Rautu, jonka evakuoinnin on todettu onnistuneen piirin alueella parhaiten. Syynä on se, että venäläisten pääisku kohdistui Raudun eteläpuolisiin kuntiin ja näin Raudussa jäi aikaa suorittaa evakuointia.

Valkjärven sotilashallintopiirin alueella venäläisten ensi-iskun joutui kokemaan Kivennapa. 9.6.1944 alkaneet pommitukset olivat katkaisseet puhelinyhteydet kello 15 lähtien aina kello 16 saakka seuraavana päivänä. Sotatoimien säikäyttäminä kuntalaiset olivat lähteneet omatoimisesti liikkeelle. Varsinkin kunnan läntisissä osissa evakuointi rajoittui siihen, mitä ihmiset saivat itse otetuksi lähtiessään mukaansa. Itäisemmässä osassa kuntaa pystyttiin evakuoimaan jossain määrin tavaroita ja viljaa. Kuvaavaa Kivennavan evakuoinnin kiireellisyydelle oli se, että 10.6. kello 14 tuli kunnanesikuntaan sanoma, että kunnan evakuointi alkaisi 13.6.1944 kello 12. Käsky muuttui kuitenkin jo saman päivän iltana kello 17, jolloin saapui uusi määräys, jossa käskettiin ryhtyä evakuointiin välittömästi.¹

Raudun evakuointiin oli käytettävissä aikaa kaikkiaan 8 päivää, sillä tieto evakuoinnin aloittamisesta tuli, kuten muillekin I:1 alueen kunnille 10.6. ja vasta 18.6. kunnanesikunta siirtyi sotilasviranomaisten määräyksestä kunnasta pois. Kuntaa voitiin siis evakuoida ”rauhassa”. Pulmaksi muodostui kuljetusvälinepula. Aiemmin selvitetty rautatieyhteyksien tukkiintuminen ja se, että armeija varasi käyttöönsä lähes kaikki saatavilla olleet junat ja autot, aiheuttivat sen, että kunnan evakuointia oli suoritettava pitkälti yksityisin kalustoin.²

Valkjärven kunnan evakuoinnissa oli käytössä kuljetuskalustoa ehkä runsaammin kuin naapurikunnissa. Kun evakuointi lähti käyntiin 11.6. kello 10 jälkeen, saatiin seuraavan päivän ja 17.6. välisenä aikana kunnasta lähtemään kaikkiaan seitsemän junaa. Arvostelua on herättänyt se, että joukkoja rintamalle tuoneisiin juniin ei saanut kuin ani harvoin kuormata evakuoitavaa tavaraa. Toinen arvostelun kohde oli se, että oli annettu mää-

¹ Valkjärven sotilashallintopiirin toimintakertomus 28.7.1941–1.8.1944 SPK 24453 (SA) ja Kivennapa 1952, ss. 621–623

² Valkjärven sotilashallintopiirin toimintakertomus 28.7.1941–1.8.1944 SPK 24453 (SA) ja Rautu 1950, s. 371

räys lastata karjaa juniin. Eläimet veivät paljon tilaa, eikä muuta tavaraa tällöin voitu juuri lastata. Eräänä syynä kunnan evakuoinnin osittaiseen epäonnistumiseen on kunnanesikunnan toimintakertomuksessa nähty suunnitelmien rikkoutuminen, ”koska ryssä oli liikaa nopea hyökätessään ja häiritsi useasti asemalla lastausta”.¹

Muolaassa evakuointitoimintaa vaikeutti se, että 11.6. lähetettiin ensin kaksi komppaniaa hevosia ja myöhemmin samana päivänä kolme kuorma-autokomppaniaa auttamaan Kivennavan evakuointia. Näin Muolaassa syntyi puutetta ajokalustosta kunnan omaa evakuointia varten. Muolaan evakuointitoimistolla oli käytössään neljä linja-autoa, jotka kuljettivat vanhuksia, lapsia ja sairaita Joutsenon asemalle. Henkilöiden evakuointi onnistui Muolaassa nopeasti, mutta pulma syntyi sielläkin materiaalikuljetusten järjestämisessä. Evakuointia helpottavana tekijänä oli, että Muolaassa oli käytettävissä suhteessa enemmän aikaa kuin useissa muissa kunnissa, sillä evakuointi oli alkanut 12.6. ja viimeinen evakuointiauto lähti kunnasta 20.6. 1944 kello 18.²

Äyräpää oli eräänlainen läpikulkupaikka eteläisempien kuntien evakuointiliikenteelle. Äyräpään omaa evakuointia vaikeutti Kivennavan ja Muolaan kunnista tulleitten evakuoitujen tavaroiden ruuhkautuminen Äyräpään asemille junavaunujen puutteen vuoksi. Kun siirryttiin autokuljetuksiin, tilanne helpottui osittain. Äyräpään kunnanesikunnan toimintakertomuksessa ajalta 1.7.1943–30.6.1944 arvostellaan Valkjärven sotilashallintopiirin toimintaa evakuoinnissa. Kertomuksessa esitetään, että piirin toiminta ei ollut riittävän tehokasta, mikä johtui kertomuksen mukaan seuraavista syistä. Ensiksikin Viipurin suojeluskuntapiiristä ei annettu sotilaspiirin toiminnalle tukea, vaan piirin käytössä olleet kuorma-autot siirrettiin 10.6. Viipurin liikennetoimiston käyttöön. Lisäksi arvostellaan sitä, että varsinkin evakuoinnin loppuvaiheessa esiintyi autonkuljettajien omavaltaisuuksia, he ajoivat evakuointiajtoa ”omaan laskuunsa”, kuljettivat tavaroita maksusta sekä saattoivat jopa anastaa evakuoitua omaisuutta.¹ Lisäksi on arvosteltu sitä, että kunnan evakuointi aloitettiin ”liian myöhään”. Arvostelun on esittänyt Äyräpään paikallishistoriassa entinen kunnanpäälikkö. Hän sanoo, että evakuointi olisi pitänyt aloittaa heti hyökkäyksen jälkeisinä päivinä, mutta ylemmiltä viranomaisilta oli tullut jyrkkä kielto ennenaikaisen evakuoinnin aloittamisesta.² Syy käskyyn oli aivan selvä. Äyrä-

1 Valkjärven sotilashallintopiirin toimintakertomus 28.7.1941–1.8.1944 SPK 24453 (SA) ja Valkjärvi 1953, ss. 833–839

2 Valkjärven sotilashallintopiirin toimintakertomus 28.7.1941–1.8.1944 SPK 24453 (SA) ja Muolaa ja Äyräpää 1952, ss. 435–437

1 Valkjärven sotilashallintopiirin toimintakertomus 28.7.1941–1.8.1944 SPK 24453 (SA)

2 Muolaa ja Äyräpää 1952, ss. 459–461

pää kuului eri evakuoitivyöhykkeeseen kuin rajan pinnassa olleet kunnat. Kunnanpäällikön ärtymys on toisaalta ymmärrettävää, koska hän tuns i Äyräpään kunnan kärsineen vääryyttä kunnan evakuointiin varattujen kuorma-autojen ottamisesta muuhun käyttöön. Tarkoituksena oli myöhemmin ohjata autoja Äyräpäähänkin, mutta kiristyneen tilanteen johdosta niitä ei enää saatu tarpeeksi.

Heinjoki kuului II evakuoitivyöhykkeeseen. Kuten Äyräpää oli Heinjokikin etelämpää Kannakselta suuntautuneen evakuointiliikenteen välipysähdyspaikka. Erään laskelman mukaan oli 14.6. iltaan mennessä Heinjoella pysähtynyt 3.260 evakuoitua kannakselaista ja 4.350 eläintä. Luvut eivät tunn u erityisen suurilta. Heinjoen tyhjentäminen väestöstä alkoi 13.6. ja kunnan piti olla tyhjä asukkaista 17.6.1944 aamuun kello 5 mennessä. Kunnan evakuointiesikunta poistui 19.6. hieman jälkeen vuorokauden vaihtumisen.¹

Heinjoen kunnanesikunnan toimintakertomuksessa arvostellaan koko Valkjärven sotilashallintopiirin evakuointia. Arvostelu on osoitettu Viipurin suojeluskuntapiirin esikunnalle. Erityisesti on arvosteltu käskyä, joka oli annettu 10.6.1944. Tässä käskyssä määrättiin, että kaikki piirin käytössä olleet kuorma-autot oli lähetettävä Viipurin suojeluskuntapiirin liikennetoimistolle. Kaiken lisäksi sotilashallintopiirin käytössä ollut henkilöauto oli ilman renkaita. Suojeluskuntapiiristä oli luvattu lähettää autoja vietyjen tilalle, mutta niitä ei tullut.²

2.3. Käkisalmen ja Käkisalmen ympäristön sotilashallintopiirit

Tässä luvussa käsitellään sekä Käkisalmen kaupunkia että sen ympäristöä yhtenä kokonaisuutena, koska Käkisalmen kaupungin 898 asukkaan evakuointi ei sinällään ollut erityisen hankala. Käkisalmen alueen evakuointi oli määrätty Käkisalmen suojeluskuntapiirin suoritettavaksi. Sotilashallintopiirin päällikkö oli määrätty avustamaan evakuoinnissa yhdessä sotilashallintopiirin esikunnan poliisiasianupseerien sekä tavallisten poliisien kanssa. Lisäksi oli koulutettu is. miehistä sotapoliiseja.³ Käkisalmen ympäristön sotilashallintopiirin kunnista kuului Metsäpirtti evakuoitivyöhykkeeseen I:1 ja Sakkola vyöhykkeeseen I:2, muut kunnat kuuluivat vyöhyke III:een. Rintaman nopea vetäytyminen aiheutti Käkisalmen ympäristössä-

¹ Heinjoki 1955, ss. 214–217

² Valkjärven sotilashallintopiirin toimintakertomus 28.7.1941–1.8.1944 SPK 24453 (SA)

³ Käkisalmen sotilashallintopiirin esikunnan toimintakertomus 1.7.1943–15.10.1944 SPK 17733 (SA)

kin sen, että alueita ei voitu evakuoida aiotussa aikataulussa. Vyöhykkeet I:1 ja I:2 jouduttiin käytännössä evakuoimaan lähes yhtä aikaa ja III vyöhykkeen evakuointi aloitettiin ennen kuin se oli päättynyt I vyöhykkeillä.

Ennakolta vaikeimmassa asemassa alueen kunnista oli rajan pinnassa ollut Metsäpirtti. Kunnan evakuointi alkoi 10.6. Valmiusaika evakuointiin kunnassa supistettiin yhteen vuorokauteen ja kolmen vuorokauden kuluttua evakuointikäskyn antamisesta oli pitäjän väestö, karja ja materiaali saatu suurin piirtein evakuoituksi.¹ Evakuoinnin on Käkisalmen historiassa todettu ”onnistuneen erittäin hyvin”, pitäjä tuli lähes täydellisesti evakuoituksi. Evakuoinnin onnistumista edesauttoi se, että kunnassa oli väestöä ja tavaraa vain noin viidennes siitä, mitä oli evakuoitu talvisodan yhteydessä.² Perustetta laskutoimitukselle ei ole ilmoitettu. Ilmeisesti on laskettu väestön ja materiaalin määrät yhteen ja verrattu sitten kokonaismääriä, palannutta väestöä oli vain 11.5 % päämajan väestönsiirtotoimiston tietojen mukaan (taulukko 2).

11.6. alkoi Sakkolan pitäjän Suvannon eteläpuolisen osan evakuointi. Sakkola joutui ottamaan vastaan oman kuntansa evakuoinnin yhteydessä syntyneen väen ja materiaalin paljouden lisäksi myös Valkjärven sotilashallintopiiriin kuuluneitten kuntien asukkaita, erityisesti Raudun asukkaita.¹ Materiaali ruuhkautui teiden varsille matkalla lastausasemille ja vaikeuksia tuotti materiaalin valvonta etenkin öiseen aikaan.

Käkisalmen kaupunki evakuoitui vähitellen. Varsinainen evakuointikäsky tuli kaupunkiin vasta 21.6., mutta käskyn tullessa kaupunki oli jo käytännössä tyhjä siviiliväestä. Käkisalmen maalaiskunnan evakuointia hankaloitti se, että pitäjän jakoi kahteen osaan Vuoksen vesistö. Vuoksen länsipuolisilla osilla ei ollut muita kuljetusteitä kuin vesitie Vuoksen yli, minkä tähden evakuointi oli suoritettava veneillä ja proomuilla Vuoksen yli.²

Vuokselan evakuointi aloitettiin 16.6. kello 9. Siviiliväestön piti kerääntyä kokoamispaikoille maanteiden varsille odottamaan autokuljetuksia. Väestö oli paikalla, mutta autoja ei kuulunut vasta kuin kolmen vuorokauden kuluttua. Tällöin väestö oli jo evakuoitu paikalle saapuneitten sotilasyksiköiden autoilla ja hevosilla.³ Myös Vuokselan kunnan esikunnan toi-

1 Käkisalmen sotilashallintopiirin esikunnan toimintakertomus 1.7.1943–15.10.1944 SPK 17733 ja Käkisalmi 1958, s. 144

2 Käkisalmi 1958, s. 144

1 Käkisalmen sotilashallintopiirin esikunnan toimintakertomus 1.7.1943–15.10.1944 SPK 17733 (SA)

2 Käkisalmen sotilashallintopiirin esikunnan toimintakertomus 1.7.1943–15.10.1944 SPK 17733 (SA) ja Käkisalmi 1958, ss. 967–968

3 Käkisalmen sotilashallintopiirin esikunnan toimintakertomus 1.7.1943–15.10.1944 SPK 17733 (SA) ja Vuoksela 1955, ss. 303–304 sekä Karjala 30.11.1972 ”Evakkoon taas”-kirjoitus

4 Käkisalmen sotilashallintopiirin esikunnan toimintakertomus 1.7.1943–15.10.1944 SPK 17733 (SA) (seur.s.)

mintakertomuksessa arvostellaan sitä, että heidän kuntansa evakuointiin varatut autot määrättiin muualle, tässä tapauksessa Vuoksela pohjoisempana olleitten kuntien materiaaliseen evakuointiin. Tällöin unohdettiin kunnan esikunnan mielestä Vuoksela kokonaan.⁴

Pyhäjärven evakuointi onnistui suuremmista tappioista. Lähteiden mukaan kunta tuli evakuoiduksi suhteellisen tarkkaan, vaikka viimeiseen asti toimittiin ”kuin ei lähtöä tulisikaan”.¹

Räisälän sijainti Käkisalmen sotilashallintopiirin pohjoisosassa oli evakuoinnin kannalta edullinen. Kunnan eteläosan evakuointi aloitettiin 17.6. ja koko kunnan evakuoinnista tuli määräys 19.6. Evakuoinnin alkuvaiheessa oli samanlaisia hankaluuksia kuin muissakin kunnissa, mutta hyökkäyksen pysähtyminen toi helpotuksen tilanteeseen. Kunnan evakuointia voitiin siten jatkaa aina 6.7.1944 saakka, jolloin se saatiin suoritetuksi. Kuljetusautojakin saatiin kuntaan päivittäin noin 25–35 kappaletta.²

Erikoisuutena Käkisalmen sotilashallintopiirin evakuoinnista on todettavissa, että piirin alueella voitiin jatkaa työskentelyä hyökkäyksen pysähtyttyä siinä määrin, että eräissä tapauksissa kuljetettiin takaisin työkykyistä väkeä sadonkorjuutyöhön. Sadenkorjuun johto määrättiin armeijakuntien is.komentajille sekä heidän alaisilleen työvoimapäälliköille. Työkykyisen väestön palauttamisen lisäksi tuotiin takaisin alueelle hevosia ja maatalouskoneita. Operaation aikana saatiin alueelta poiskuljetetuksi lähes viisi miljoonaa kiloa viljaa. Sadenkorjuutyöhön osallistui noin 4.500 henkeä. Väli rauhan johdosta sotilashallintopiirin lopullinen evakuointi keskeytti sadonkorjuun. Heinäsato, josta oli noin 40 % korjattuna ladoissa, jäi kokonaan evakuoimatta ja viljasadosta pystyttiin korjaamaan talteen noin 65–70 %. Perunaa ja juurikasveja oli pystytty evakuoimaan suhteellisen vähäisiä määriä. Koko sotilashallintopiirin alue oli 21.9.1944 tyhjä siviiliväestä. Myös karja ja irtaimisto oli kuljetettu pois. Sotilashallintopiirin esikunta poistui Käkisalmesta 22.9.1944.³

2.4. Viipurin ympäristön sotilashallintopiiri

Viipurin ympäristössä koettiin suurhyökkäyksen aiheuttama evakuointipaine huomattavasti ankarampana kuin pohjoisempana Kannaksella. Aiemmin evakuoitujen kuntien evakuointikuljetukset haittasivat myös Viipurin ympäristökuntien evakuointia. Todellista suoritusaikaa jäi Viipurin ympäristön sotilashallintopiirin kunnille kaksi vuorokautta. Ajan lyhyden

1 Käkisalmen sotilashallintopiirin esikunnan toimintakertomus 1.7.1943–15.10.1944 SPK 17733 ja Pyhäjärvi 1950, s. 480

2 Käkisalmen sotilashallintopiirin esikunnan toimintakertomus 1.7.1943–15.10.1944 SPK 17733 (SA) ja Räisälä 1949, ss. 607–609

3 Sama ja Käkisalmi 1958, ss. 969–970

johdosta evakuoinnin suoritushenkilöstön parissa esiintyi ehkä enemmän kuin muualla moraaliln laskua, joka ilmeni oman edun ajamisena ja tehtävinsä laiminlyömisenä.¹

Koiviston kauppala ja maalaiskunta kuuluivat evakuointivyöhykkeeseen I:2, kun muut sotilashallintopiirin kunnat kuuluivat vyöhykkeeseen II. Koiviston kuntien evakuoinnit olivat paljolti improvisointia. Kuten aiemmin oli puhe, oli yleisesti puutetta kuljetuskalustosta. Niinpä koivistolaiset, aikansa junia odotettuaan ryhtyivät kuljettamaan kunnistaan vanhuksia, sairaita ja lapsia vähälukuisilla linja-autoilla ja kuorma-autoilla Viipurin kautta Lappeenrantaan jo ennen kuin tuli käsky siirtyä autokuljetuksiin rautatieyhteyksien tukkiintumisen vuoksi. Väestön valtaosan pakotie oli toisenlainen. Asukkaat lähtivät liikkeelle meritse, koska muutakaan keinoa ei juuri näyttänyt olevan, sillä kuljetusvälineitä ei riittänyt terveän väestön poiskuljettamiseen. Is.- ja evakuointihenkilöstö poistui kunnista 18.6. 1944. Väestö oli saatu evakuoiduksi, mutta ei juuri lainkaan materiaalia.¹ Viipurin mlk:n evakuointi kiireisesti 16.–17.6 miltei ilman tavaroita.²

Johanneksen kunnanesikunta sai jo 11.6. vasten yöllä kello 1 Viipurin suojeluskuntapiiriin upseerilähetin tuomana käskyn aloittaa saaristokylän evakuointivalmistelut ja evakuoinnit. Toimenpidekäsky peruttiin kuitenkin myöhemmin samana päivänä, samalla määrättiin kaikki evakuointivalmistelutyöt lopetettaviksi. Toimenpide voidaan tulkita pyrkimyksenä estää paniikin syntymistä ja samalla välttää ruuhkaa evakuointiteillä, koska ensin oli saatava evakuoiduiksi eteläisemmän Kannaksen kunnat. Johanneksen evakuointi pääsi käyntiin vasta 15.6. Kunnan ja samalla koko Kannaksen evakuointia vaikeutti 14.6. iltapäivällä alkanut Viipurin pommitus, jonka yhteydessä kaupungin ratapiha vahingoittui niin, että rautatieliikenne oli tapahtuman jälkeen lähes mahdotonta. Myös autojen saanti evakuointitehtäviin oli vähäistä. Syitä autojen puutteeseen selvitetään seuraavissa luvuissa. Johanneksen tapauksessa kyseeseen olisi myös tullut vesitiekuljetus, mutta sekään ei onnistunut odotetusti. Laivoja ei saatu juuri lainkaan. Saaristolaisten tavarat jätettiin pakattuina laitureille odottamaan poiskuljetusta. Saariston väestö lähti evakkoon itse omilla veneillään. Valtaosa Johanneksen väestöstä siirtyi kunnan alueelta jalkaisin, mikä olikin selvästi yleisin tapa tulla evakuoiduksi. Vasta 17.6. kuntaan saatiin linja-autoja siellä vielä olleen väestön kuljetukseen. Viimeinen siviilejä kuljettanut linja-auto lähti kunnasta 17.6. kello 17. Seuraavana päivänä vihollinen oli uhkaavasti lähestymässä kuntaa, joten Viipurin suojeluskuntapiiri antoi määräyksen myös is.- ja evakuointimiehistöille poistua kunnasta.³

1 Viipurin ympäristön sotilashallintopiirin toimintakertomus, päivätty 8.8.1944 SPK 25435 (SA)

1 Koivisto 1953, ss. 318–321

2 Viipurin mlk 1947, s. 217

3 Johannes 1959, ss. 552–555

2.5. Viipurin kaupungin evakuointi – Kannaksen evakuoinnin keskeiset tekijät korostetusti esillä

15.6.1944 saapui päämajaan is.osastolta kello 9.43 käsky Viipurin suojeluskuntapiirin esikuntaan, jossa määrättiin Viipuri ja sen ympäristö evakuoitaviksi. Iltapäivällä kello 16.30 tuli Viipurin evakuointikeskukseen kirjallinen käsky evakuoinnin aloittamisesta. Ensimmäinen päivä sujui Viipurissa tehtävien jaossa ja järjestelytoimissa.¹

Kannaksen evakuoitu väestö kulki Viipurin lävitse, evakuointijunat kulivat Viipurin kautta. Vakavan iskun evakuointisuunnitelmien toteuttamiselle antoi aiemmin käsitelty Viipurin Maaskolan ratapihan pommitus. Pommituksen jälkeen ei enää varsinaisia evakuointijunia voitu ohjata Viipurin kautta. Tämän jälkeen myös koko Länsi- ja Keski-Kannaksen väestö joutui suorittamaan evakkomatkinsa maanteitse.¹ Laadituissa evakuointisuunnitelmissa oli ensimmäinen vaihtoehto kuljetusten järjestämiseksi ollut rautatiet, ja pommitus aiheutti omalta osaltaan sen, että koko Kannaksen evakuoinnin ajan kärsittiin kuljetuskaluston puutteesta. Viipurin aseman tultua evakuointitarkoituksiin lähes käyttökelvottomaksi Viipurin länsipuolella sijainneesta Tienhaarasta tulikin näin ollen tärkein kokoamispaikka. Sinne koottiin sekä väestöä että materiaalia odottamaan jatkoyhteyksiä muualle Suomea. Tärkeimmäksi evakuointikalustoksi tulivatkin armeijan (SA) ja kansanhuollon (KH) kuorma-autot.

Evakuoinnin alkuvaiheessa keskityttiin Viipurissa lähinnä väestön siirtämiseen pois kaupungista aiemmin tehdyn kiireellisyysjärjestyksen mukaisesti, väestö, karja, materiaali. Kaikesta päätellen ei Viipurissa pidetty tilannetta niin vakavana, että olisi ryhdytty soveltamaan aiemmin laadittuja paanomaisen evakuoinnin suunnitelmia. Väestölle annettiin joukkomarssikäsky. Väestönsiirto oli lähtenyt sujuvasti liikkeelle, tilannetta ei pidetty katastrofimaaisena. Oma vaikutuksensa tällaiseen tulkintaan oli ylemmältä sotilastaholta tulleet tiedot silloin vallinneesta tilanteesta. Sotilasjohdon piirissä esiintyi kuitenkin huomattavan ristiriitaisia käsityksiä tilanteesta. Kaakkois-Suomen sotilasläänin is.komentaja majuri Juntto oli viipurilaislähteiden mukaan 16.6.1944 käynyt etulinjoilla katsomassa tilannetta ja palannut Viipuriin kertoen, että tilanne oli äärimmäisen vakava, rin-

¹ Viipurin suojeluskuntapiirin evakuointikertomus T 20397/15 (SA) ja Viipurin kaupungin evakuointikertomus 20.9.1944. Torkkelin Säätiö

¹ Viipurin läänin maaherran kertomus vuodelta 1944 (VA)

tamalta peräännyttiin nopeasti.¹ Kaakkois-Suomen sotilasläänin komentaja, eversti Berg oli sitä vastoin kertoman mukaan antanut rauhoittavan tiedon, että aikaa olisi ollut kolme – neljä viikkoa kaupungin evakuointiin käytettäväksi. Samanlaisen kuvan asiasta on antanut kouluneuvos Aarno Salervo, entinen viipurilainen koulumies, joka on maininnut, että hämminkiä aiheutti Viipurissa 16.6. levinnyt huhu, jonka mukaan IV Armeijakunnan komentaja, kenraali Laatikainen oli ”moittinut Viipurin evakuointitouhua”. Kertoman mukaan Laatikainen oli sanonut, että evakuointi olisi vain saanut aikaan hermostumista ihmisissä ja että kyllä Laatikainen olisi ilmoittanut hyvissä ajoin, jos evakuointiin olisi ollut aihetta. Salervo on maininnut, että jokunen kirjoituskone lienee tullut nostetuksi äskeisen johdosta laatikosta takaisin työpöydälle muutamaksi tunniksi.²

Edellä mainitut lausunnot olisivat olleet jokseenkin rohkeita, jos ne olisivat mainitun sisältöisinä olleet tosia. Epäillä sopii, olisivatko tärkeissä asemissa olleet sotilasjohtajat antaneet näin pitkälle vietyjä lausuntoja, sillä jo 15.6. oli tunnetusti päämajan is.osastolta tullut Viipuria koskenut evakuointikäsky. Mutta toisaalta on muistettava pitkin kevättä 1944 vallinneet käsitykset tulevasta hyökkäyksestä ja samalla epäviralliset ohjeet siitä, ettei saisi synnyttää paniikkimieliä kertomalla tilanteesta aivan sellaisena kuin se oli.³ Kieltämättä oli myös niin, että jo tuollaisen huhun olemassaolo kuvaa sitä epävarmuutta, joka Viipurissa vallitsi. Laaditut evakuointisuunnitelmat olivat tehdyt pitempi toteuttamisaika huomioonottaen, kuin mitä loppujen lopuksi Viipurissa ja koko Kannaksella jäi. Kun jälkeinpäin on arvosteltu suoritettujen evakuointien toteuttamista, on ensimmäisenä syynä siihen, ettei kaikki mennyt niin kuin piti, mainittu riittömätön aika.

Rautatiekuljetusten tukkiinnuttua pyrittiin hälyttämään kaikki mahdolliset kansanhuollonautot lähiympäristöstä ja kauempaakin. Myös armeijan autoja osallistui evakuointiin. Viipurin evakuointikeskuksen käytössä olleet autot ohjattiin lähinnä liikuntakyvyttömän väestön ja lasten evakuointiin sekä eri virastojen arkistojen evakuointiin. Muu väestö veloitettiin lähtemään kävellen tai omilla pienkulkuneuvoillaan, kuten polkupyörillä. Evakuointikeskuksen johdolla ajaa suorittaneet autot saivat keskukselta ns.ajomääräyksen. Aluksi annettiin kutakin yksittäistä matkaa varten oma ajomääräyksensä, mutta tilanteen kiristyessä ja ajan käydessä tiukalle annettiin ns. jatkuvia ajomääräyksiä, jotka tekivät mahdolliseksi ajaa koko päivän samalla määräyksellä käymättä välillä evakuointikeskuksessa.

Länsi- ja Etelä-Suomesta ryhdyttiin keräämään autoja lähetettäväksi Viipuriin ja muualle Kannakselle, sen jälkeen kun tuli tieto rautatieyhteyksien heikentymisestä. 16.6. illalla tuli Viipurin evakuointikeskukseen ilmoitus

1 1701 Is.K. ja Viipurin is.keskuksen sotapäiväkirja SPK 7432. Siltanen Tauno, Torkkelin Säätiön kysely

2 Salervo Aarno, Torkkelin Säätiön kysely

3 Terä 1967, s. 108 ja Kähkönen 1970, ss. 99–100

Viipurin suojeluskuntapiirin esikunnasta, että kahdeksan autokolonnaa, käsitteäen noin 800 – 1.000 autoa olisi tulossa Viipuriin päin. Viipurissa käytössä olleen suhteellisen vähälukuisen automäärän tehokasta käyttöä heikensi autojen siirtyminen ns. mustaan pörssiin. Evakuoinnin alussa autoja oli käytetty pääasiassa väestön siirtoon. Tällöin autot ajoivat välillä Viipuri – Tienhaara. Lyhyen matkan vuoksi autojen valvonta oli helpompaa. Kun väestö oli saatu suurin piirtein evakuoiduksi 18.6. aamuun mennessä ja kun keskityttiin materiaalin evakuointiin, pääsi väärinkäytöksiä tapahtumaan helpommin. Autojen ajomääräyksiin oli kirjoitettu yleensä vain evakuointiajo ja ajomääräykset olivat evakuoinnin loppuvaiheessa jatkuvia. Viipurin sotilashallintopiirin päällikkö, kapteeni Eemil Kokko kertoo sotilashallintopiirin toimintakertomuksessa, että saatuaan evakuointikeskuksesta ajomääräyksen autoilijat eivät enää palanneet sinne uutta määräystä hakemaan, vaan jäivät korkeata palkkiota vastaan suorittamaan yksityistä ajoa. Erityisesti SA-autojen kuljettajia on syytetty tällaisesta toiminnasta. Kokon mukaan he suorittivat jopa suoranaista rosvousta, kuljettamalla muka kaupalliikkeiden varastojen laillista evakuointia, mutta itseasiassa veivätkin tavarat omiin kätköihinsä. Autojen kerrotaan ajaneen aina Sisä-Suomeen saakka purkamaan tavaransa.¹ Esiintyi myös toisenlaista liiketoimintaa. Henkilöt, joilla oli varaa maksaa kuljettajille, saivat tavaransa kuljetetuksi pois kaupungista. Hinnat vaihtelivat muutamasta tuhannesta markasta aina kymmeneen tuhansiin markkoihin.² Tällainen toiminta oli tyypillistä Viipurin evakuoinnille, mutta sitä esiintyi jossain määrin myös muualla Kannaksella.

Kanta-Suomesta kerätyt autot saapuivat Viipuriin 18.6., mutta pyydetystä 800 – 1.000 autosta tuli vain noin 300 autoa.³ Nämäkin autot siirtyivät osittain mustaan pörssiin. Eräs haastatelluista kertoi, että vaikka autoja, hänen mukaansa, tulikin runsaasti, niin itse Viipurin, vielä vähemmän muun Kannaksen evakuoimiseen niistä ei monikaan osallistunut.¹ Samaa todistaa sekin, että evakuointikeskus pyysi sotilashallintopiiriltä virka-apua saadakseen lisää autoja evakuointiin. Poliisipartiot ryhtyivät pysäyttämään seudulla vielä liikkuneita siviiliautoja ja ohjaamaan niitä evakuointiajoon.² On ilmeistä, että saapuneiden joukkojen valvonta ei ollut riittävän tehokasta, koska saapuneiden autojen siirtymistä mustaan pörssiin ei pystytty estämään. Viipurissa ei ollut 19.6. kuin muutamia kymmeniä autoja liikenteessä, kertoi eräs haastatelluista, nykyinen sosiaalineuvos Aaro Laine.³ Sa-

1 Viipurin sotilashallintopiirin toimintakertomus 22.7.1941–31.7.1944 SPK 25413 (SA)

2 Viipurin sotilashallintopiirin sotapäiväkirja 31.7.1943–1.8.1944 SPK 25414 (SA) ja Karjala 2.7.1944

3 Viipurin suojeluskuntapiirin evakuointikertomus T 20397/15 (SA)

manlaisen kuvan antaa Viipurin suojeluskuntapiirin evakuointikertomus. Syyksi autojen vähyteen viipurilaisessa katukuvassa kertomus esittää, että Viipurista Lappeenrantaan ajaneet autot pysäytettiin kyseisenä päivänä Lappeenrantaan päästämättä niitä palaamaan Viipuriin.⁴ Syytä pysäyttämiseen kyseinen kertomus ei anna. On ilmeistä, että kuljettajien tekemiä väärinkäytöksiä oli tullut ilmi jo evakuoinnin aikana ja vastaisen epärehellisyyden estämiseksi autoista pyrittiin muodostamaan kolonnia. Tämä hidasti matkantekoa. Samaa aiheutui siitä, että muut odottivat, jos yhteenkin kolonnaan kuuluneeseen autoon tuli vika. Edelleen on esitetty ajatus, että osa ajajista yksinkertaisesti pelkäsi enää palata Viipuriin.¹

Jälkeenpäin on pyritty löytämään selityksiä, miksi Kanta-Suomesta kerätyt autot viipyvät suhteellisen kauan matkalla Viipuriin. Selvityksen matkan vaiheista on tehnyt kapteeni Kretz. Hän on laatinut tarkastuskertomuksen kyseisten autojen matkasta Helsingistä Viipuriin. Autoja oli varattu evakuointitarkoitukseen jo ennakolta, mutta ne olivat saaneet olla liikenteessä siihen asti kunnes niitä tarvittiin. Helsinkiin ja tärkeimmille kaupungista poisjohtaville teille oli asetettu sulkupartioita pysäyttämään ajoneuvoja ja poimimaan joukosta ne, joille oli aiemmin määrätty varaus kaukokuljetuksiin. Helsingissä autot kerättiin yhteiseen kokoontumiskeskukseseen, josta matka pääsi alkamaan polttoaineen tankkaamisen ja ilmahälytyksen jälkeen 16.6. illalla kello 22.35. Matka jatkui Kretzin mukaan lukuisten pysähdysten sävyttämänä. Kun Kretz pyrki selvittämään monien taukojen ja pysähdysten syytä, tuli hän seuraaviin tuloksiin. Ensinnäkin kolonnassa oli ajoneuvoja, jotka eivät voineet ajaa 35 kilometriä pitempää matkaa ilman hiilitäydennystä. Niin pian kuin jokin auto hiilen lisäämisen tai muun syyn takia pysähtyi, muutkin autot pysähtyivät luullen yleisen tauon olleen kysymyksessä. Lisäksi Kretz arvostelee kolonnan johdossa olutta kersanttia, pitäen tätä harkintakyvyttömänä. Kretzin mukaan matka Helsingistä Viipurista 20 kilometriä länteen olleelle Tervajoelle kesti tasan 22½ tuntia.² Tällöin oli 17.6. iltana ja lepotauko ennen Viipuria kesti yli yön, joten autot saapuivat Viipuriin vasta aamulla 18.6. On huomattava, että Kretzin kertomuksessa mainitut autot olivat vain osa pyydetystä autoista.

1 Lyly Olli, haastattelu 8.11.1976, entinen Viipurin palopäällikkö, vuoteen 1943 Viipurin is. keskuksen päällikkö ja sitten IV Armeijakunnan palontorjuntaupseeri (ed.s.)

2 Poliisiosasto/Is.E., 1200 sotapäiväkirja 18.6.–31.7.1944 SPK 25420 (SA) (ed.s.)

3 Laine Aaro, haastattelu 3.11.1976, toimi Viipurin suojeluskuntapiirin esikunnassa 1944, erikois-tehtävänä urheilutoiminnan suunnittelu ja järjestäminen (ed.s.)

4 Viipurin suojeluskuntapiirin evakuointikertomus T 20397/15 (SA)

1 Viipurin kaupungin evakuointikertomus 20.9.1944, Torkkelin Säätiö. Himanen Kauko, haastattelu 23.11.1976, toimi Viipurin suojeluskuntapiirin liikennetoimistossa 1944

2 Kapteeni Kretzin tarkastuskertomus autojen matkasta Viipuriin evakuointiin kuljetuskalustoksi, Päämaja/Huolto-osasto, Huolto 3 1941–1944 arkisto, T 11353 (SA)

Sitä, mikä oli muualta Etelä-Suomesta kerättyjen autojen kohtalo, ei ole käytettävissä olleitten lähteiden pohjalta mahdollista selvittää.

Evakuoinnin onnistuneen suorituksen kannalta olisi ollut tärkeitä, että kuljetuskapasiteetti olisi riittänyt. Koko Kannaksen evakuoinnissa kärsittiin sekä rautatiekaluston että autokaluston puutetta. Ilmeistä on myös se, että eriasteisia esikuntia oli liikaa, joiden päällekkäinen toiminta oli omiaan hidastuttamaan muualta tulleiden autojen joustavaa jakelua evakuointitehtäviin.¹ Evakuoinnin valvonta- ja johtohenkilöitä oli liian vähän valvomassa autojen lastausta ja määräpaikkoihin ajoa. Sekavaa tilannetta kuvaa se, että Viipurin sotilashallintopiirin esikunnan sotapäiväkirjassa ei edes tiedetä siitä, että Kanta-Suomesta kerättyjä autoja olisi koskaan saapunut Viipuriin.²

Kuten aiemmin on tullut esille, varsinaisina evakuoinnin suorittajina toimivat is.joukot, Viipurissa 1701 Is.Komppania ja 1708 Is.K. Komppaniat olivat Viipurin is.keskuksen alaisuudessa. Keskus puolestaan toimi Viipurin suojeluskuntapiirin is.osaston alaisuudessa. Käytetyistä lähteistä saa sen käsityksen että is.joukkoja ei käytetty evakuoinnin alkuvaiheessa Viipurissa evakuointitehtäviin. Syynä oli se, että Viipuria pommitettiin voimakkaasti ja normaalit is.tehtävät, väestön ja omaisuuden suojaaminen, vartiopalvelus ja palosuojelu, vaativat miehistöä.¹ Tilannetta ei vielä alkuvaiheessa pidetty niin vakavana, että is.miehiä olisi tarvinnut kutsua evakuointitehtäviin. Pääpaino alkuvaiheessa oli väestön poissiirtämisellä, jonka suoritus oli lähinnä autonkuljettajien tehtävänä niiltä osin kuin väestö ei itse kyennyt kaupungista poistumaan. Vasta 17.6. lähtien on merkkejä siitä, että is.miehet osallistuivat evakuointiin. Tarkoituksena oli, että is.miehet olisivat toimineet Kanta-Suomesta tulossa olleitten kuorma-autojen apumiehistöinä, lähinnä lastaushenkilöstönä. Koska kuitenkin autoja ei vielä 17.6. kuulunut, ei myöskään vielä tällöin is. miehiä voitu osoittaa juuri tähän tehtävään. Autot saapuivat 18.6. aamulla. Evakuointipäällikkö Teräsvirta mainitsee Viipurin evakuointikertomuksessa, että kun hän tiedusteli is.miehiä evakuointitehtäviin 18.6., is.keskuksesta ilmoitettiin, että suurin osa miehistä oli "laskettu evakuointilomalle", niin että paikalla oli 20 – 30 is.miestä.² Syinä siihen, miksi is.miehet olivat poissa on se, että

1 Viipurin suojeluskuntapiirin evakuointikertomus T 20397/15 (SA)

2 Viipurin sotilashallintopiirin esikunnan sotapäiväkirja 31.7.1943–1.8.1944 SPK 25414 (SA)

1 Viipurin kaupungin evakuointikertomus 20.9.1944, Torkkelin Säätiö ja 1701 Is.K. Viipurin is.keskuksen sotapäiväkirja 10.6.1943–25.10.1944 SPK 7432 (SA). Siltanen Tauno, Torkkelin Säätiön kysely

2 Viipurin kaupungin evakuointikertomus 20.9.1944, Torkkelin Säätiö

3 Luoma Pekka, Viipurin evakuointi kesäkuussa 1944, Suomen historian laudatur seminaariesitelmä, Helsingin yliopisto 1976 (seur.s.)

osa oli lähtenyt omin lupinensa evakuoimaan omaa omaisuuttaan ja osa, nimittäin yli 45 -vuotiaat is.miehet, oli kotiutettu vastoin ylemmältä taholta tullutta käskyä.³ Näin is.miehiä ei ollut käytettävissä evakuoinnin loppuvaiheessa kuin osa. Toinen kysymys on, että kaupunkiin saapuneet kuorma-autot ajoivat omia ajojaan niin suuressa määrin, että tuskin is.miehille olisi kovin paljon töitä löytynytäkään. Lopuille is.miehille tuli 20.6. 1944 kello 5.50 käsky vetäytyä Tienhaaraan ja kello 15.00 samana päivänä he siirtyivät lopullisesti pois Viipurin alueelta.¹

On syytä tarkastella myös järjestyksen säilymistä evakuoinnin aikana Viipurissa, jonne kerääntyi sekä evakuoitua väestöä että perääntyviä sotilaita. Poliisitoimi oli alistettu Viipurin sotilashallintopiirille. Normaalien poliisitehtävien lisäksi oli poliisille jo evakuoinnin valmisteluvaiheessa annettu lisätehtäviä. Tällaisia olivat evakuointiliikenteen ohjaus, järjestyksenpito lastausasemilla, materiaalin vartiointi, yleinen vartiointi ja järjestyksenpito sekä omakohtaisen is.henkilöstön valvonta, jotka tunnetusti olivat työvelvollisia. Evakuoinnin jälkeen tehdyissä raporteissa on useasti kiinnitetty huomiota poliisikunnan vähälukuisuuteen. Poliisimiehiä ei ollut riittävästi tehtävien hoitamiseksi kriittisimpinä aikoina. Evakuoinnin alussa järjestyksenpito sujui suhteellisen hyvin. Voidaankin sanoa, että varsinaisen väestön evakuoinnin ajan järjestys säilyi, mutta pulmia syntyi, kun perääntyvät sotilasosastot saapuivat Viipuriin 17.6. lähtien. Ongelmaksi tuli, miten vähäisillä poliisivoimilla estettiin nälkäisten ja janoisten sotilaiden kurittomuus tyhjentyvässä kaupungissa. Viipurin sotilashallintopiiriin päällikkö kertoo toimintakertomuksessa, että "tuhannet sotilaskarkurit taivalsivat rintamalta kaupunkiin terrorisoiden väestöä mitä hurjimilla kauhukuvauksilla rintaman murtumisesta". Hän toteaa kuitenkin, että vaikka yksityiset sotilaat liikkuivatkin varsin runsaasti luvottomasti liikkeissä ja asunnoissa, varsinkin 18. ja 19.6., niin sittenkään he eivät syyllistyneet niin suuriin rikkeisiin kuin SA-autonkuljettajat.¹ Sotilaat etsivät pikemminkin ruokaa kuin tavaroita eivätkä väsyneinä olisi jaksaneetkaan kantaa tavaroita mukanaan.

Sen lisäksi että sotilaat kohdistivat kiinnostuksensa yksityiseen omaisuuteen, he pyrkivät 18.6. puolenpäivän aikaan ryöstämään Oy Alkoholiliike Ab:n myymälän varaston. Viipurin itäisen poliisiaseman päällikkö Eero Kettusen johtama poliisiyksikkö sai tämän johdosta tehtäväksi tuhota

1 1701 Is.K. ja Viipurin is.keskuksen sotapäiväkirja 10.6.1943–25.10.1944 SPK 7432 (SA)

1 Viipurin sotilashallintopiiriin toimintakertomus SPK 25413 (SA)

2 Kettunen Eero, Torkkelin Säätiön kysely (seur.s.)

3 Siltanen Tauno, Torkkelin Säätiön kysely ja Kettunen Eero, Torkkelin Säätiön kysely (seur.s.)

4 Viipurin sotilashallintopiiriin esikunnan sotapäiväkirja SPK 25414 (SA) (seur.s.)

5 Poliisiosasto/Is.E. 1200 sotapäiväkirja 18.6.–31.7.1944 SPK 25420 (SA) (seur.s.)

alkoholiliikkeen varaston, koska sitä ei pystytty kuljettamaan pois ja oli pelättävissä vastaavien yritysten toistuminen. Noin 18.000 pulloa, etupäässä pöytäviinaa, tuhottiin rikkomalla pullot katuojaan.² Kerrotaan, että tämän jälkeen janoiset sotilaat yrittivät parhaansa mukaan juoda katuojassa virrannutta nestettä. Kettunen kertoo lisäksi, että ”arvokkaammat juomat vietiin talteen turvallisemmille seuduille...”³

Evakuoinnin avustustehtävien ja sotarosvouksen estämistehtävien lisäksi poliisilla oli ns. normaalit poliisitehtävät suoritettavanaan. Mutta väestön poistuttua kaupungista jäi tavallisten toimien hoito luonnostaan vähemmälle. Yleinen näky kaupungissa oli juopunut sotilas, joka oli käyttänyt apteekkeista tai kemikalioliikkeistä anastamiaan ”tippoja ja hajuvesiä, jos ei ollut löytänyt parempia aineita”.⁴

Jäljelläolleet poliisivoimat poistuivat Viipurista 20.6. 1944 kello 5.00,⁵ jonka päivän kuluessa kaupunki menetettiin. Viipurin väestö oli evakuoitu, mutta materiaallinen evakuointi oli onnistunut yhtä heikosti kuin muuallakin Länsi-Kannaksella.

VIII Evakuoinnin jälkeen

1. Kysymys evakuoinnin onnistumisesta

Kun keskustellaan Karjalan kannaksen jatkosodan jälkeisen evakuoinnin onnistumisesta, riippuu vastauksen laatu paljolti siitä, mitä Kannaksen aluetta kulloinkin tarkastellaan. Jos keskitytään Viipurin ja muun läntisen Kannaksen evakuointiin, voidaan olla pitkälti yhtä mieltä siitä, että kaikki ei mennyt niin kuin piti. Samaa voidaan periaatteessa sanoa myös muun Kannaksen evakuoinnista, joskin evakuointitulokset olivat Kannaksen itäosissa selvästi parempia. Jatkosodan aikaisten evakuointien suurimmat tappiot kokivatkin Länsi-Kannaksen asukkaat, jotka kuitenkin joissain tapauksissa saivat pelastettua suhteellisesti jopa enemmän kuin talvisodan aikana.¹ Pääasiallisimpina syinä siihen, ettei kaikki mennyt suunnitelmien mukaan, on todettavissa ensinnäkin vähäinen aika. Mutta aikakin olisi riittänyt useimmissa Kannaksen kunnissa, jollei kuljetuskaluston puute olisi ollut huomattava. Jälkeenpäin on hyvä olla viisas, mutta voidaan esittää kysymys, luotettiinko rautateiden kuljetuskykyyn liikaa. Ennalta laadi-

¹ Waris, ym. 1952, s. 63

tuissa suunnitelmissa rautatiekuljetustapa oli ensisijainen. Kenties ei otettu huomioon mahdollisia pommitusten tai muiden taistelutoimien aiheuttamia hankaluuksia rautateille.

Evakuointivalmisteluja suoritettiin salaisesti. Tälläkin on ollut oma merkityksensä joustavan organisaation luomisessa ja nopean toimintavalmiuden aikaansaannissa. Tässä yhteydessä on hyvä muistaa, että talvisodan evakuoinneissa jouduttiin myös yllätetyiksi, lukuunottamatta aivan rajan pinnassa olleita jo tyhjennettyjä alueita. Talvisodan aikaisissa evakuointisuunnitelmissa oli lähdetty tilanteesta, jossa kuljetusvälineitä ei voitaisi käyttää kuin hyvin rajoitetusti.¹ Silloisissa evakuoinneissa ei luotettu kuljetuskalustoon ja evakuoinnin sanottiin ”menneen pieleen”. Ehkä tästä syystä jatkosodan aikana luotettiin taas liikaakin kuljetusvälineiden mahdollisuuksiin.

Jatkosodankin evakuoinnit olivat Suomen oloissa suhteellisen uusi ilmiö. Olihan talvisodan aikainen evakuointi ollut ensimmäinen laatuaan. On selvää, ettei ollut kehittynyt organisaatioita, jotka toimisivat pettämättömästi vaikeissakin tilanteissa. Myös byrokratialla on ollut oma osansa vaikeuttamassa evakuoinnin suoritusta. Se tuli näkyviin, kun aiemmin tarkasteltiin tavaroiden lastaamista ja kuorma-autojen ohjaamista evakuointiajoihin. Evakuoinnin aikana oli täytettävä monia kaavakkeita. Yleisen oikeusturvan kannalta pyrittiin tarkkuuteen, mutta kun aikaa oli niukalti, oli tällainen ”paperisota” varmasti hermostuttavaa ja sekaannuttavaa. Byrokratian edustajina voidaan pitää myös niitä evakuointitarkastajia, joita saapui eri instansseista valvomaan evakuoinnin suunnittelua ja itse evakuointia. Tarkastajia on arvosteltu asioihin perehtymättömyydestä ja huonosta yhteistyöhalusta paikallisten evakuointijohtajien kanssa.²

Kannaksen itäisemmän osan, siis lähinnä Käkisalmen sotilashallinto-
piirin evakuointi onnistui kokonaisuutena paremmin kuin Länsi-Kannaksen evakuointi. Selvinä syinä tähän ovat ensinnä se, että hyökkäyksen pääpaino oli läntisellä Kannaksella. Venäläiset pyrkivät alusta saakka Viipurin valloittamiseen, jonka tavoitteen vihollinen saavuttikin huomattavasti nopeammin kuin suomalaiset olivat olettaneet. Kun rintamalinja vakiintui kesäkuun loppupuolella, jäi Käkisalmen ympäristön kunnissa aikaa evakuointiin runsaastikin. Totuus on kuitenkin se, että kunnat olivat tulleet evakuoituiksi suhteellisen perusteellisesti jo samoihin aikoihin kuin hyökkäys lopui. Syytä siihen, miksi Itä-Kannaksen kunnat saatiin evakuoitua ”helpommin” kuin Länsi-Kannas onkin etsittävä muualta. Ilmeisen selvänä tekijänä on se, että Käkisalmen ympäristön kunnat käyttivät eri reittiä poistuessaan Kannakselta kuin etelämpänä olleet kunnat. Itä-Kannaksen kunnat välttivät Viipurin ympärille syntyneen ruuhkan ja pääsivät rauhallisemmin ja paremmassa järjestyksessä pois (Kartta 6).

1 Sinkko 1963, ss. 20–23

2 Viipurin suojeluskuntapiirin evakuointikertomus T 20397/15 (SA)

Lisäksi on muistettava tekijä, joka myös olennaisesti vaikutti Itä-Kannaksen suhteellisen hyvään evakuointitulokseen. Evakuointeja pystytettiin jatkamaan aina syksyyn 1944 saakka. Tässä evakuoinnissa keskityttiin kylläkin lähinnä viljan korjuuseen, mutta materiaaliakin pystytettiin osittain vielä evakuoimaan. Kun aselepo astui voimaan 4.9.1944, tuli evakuoitaviksi Itä-Kannaksella vielä olleet työntekijät sekä heidän tavaransa. Väli rauha solmittiin 19.9. ja alueen piti olla tyhjä siviileistä 21.9. kuluessa, mutta tavaravaran evakuointia sai jatkaa vielä siihen asti, kun suomalaiset joukot olivat sivuuttaneet alueen. Viimeinen osa Kannasta luovutettiin Neuvostoliitolle 3.10.1944.¹

Tarkkoja lukuja siitä, mitä loppujen lopuksi Kannakselta saatiin evakuoituksi, ei käytettävissä olleista lähteistä voida löytää. Yleispiirteet ovat tulleet edellä esille, Länsi-Kannakselta saatiin turvaan väestö ja vain vähän materiaalia, Itä-Kannakselta taas materiaaliakin onnistuttiin evakuoimaan tyydyttävämminkin. Näin ollen, jos vastataan kysymykseen evakuoinnin onnistumisesta, huomataan, ettei vastaus olekaan aivan yksiselitteinen. On esitettävä vastakysymys, voidaanko yleensäkin ajatella niin, että vastaavissa tilanteissa pystyttäisiin toteuttamaan laadittuja ohjeita täsmällisesti. Evakuointitilanteissa, joissa on kyse kymmenistä tuhansista ihmisistä, lukuisista toimijoista, useista toimialojensa suhteen osittain päällekkäisistä johtoportaista, ovat tapahtumat niin suuria ja moni-ilmeisiä, että ne voivat sekoittaa perusteellisimmatkin valmistelut. Aina on olemassa tuntematon tekijä tai pikemminkin tekijöitä, jotka voivat sekoittaa hienotkin suunnitelmat saattaen koko järjestelmän sekaannukseen.

2. Kannaksen siirtoväen sijoittuminen Kanta-Suomeen

Evakuointisuunnitelmien laatimisen yhteydessä oli tehty myös alustava siirtoväen sijoitussuunnitelma. Kun suunnitelmia oli laadittu, lähdettiin siitä, että ruotsinkielisten tai kaksikielisten kuntien luonne kielellisesti ei muuttuisi. Tämä sulki pääsyn merenrannoille, mistä Kannaksen kalastajaväestö kärsi. Suunnitelmien mukaan kannakselaisia sijoitettiin pääasiassa kolmeen lounaiseen lääniin, Uudenmaan, Turun ja Porin sekä Hämeen lääneihin. Vain kolmen kannakselaisen kunnan sijoitusalueet olivat osaksi ja yhden kokonaan Mikkelin tai Kymen läänien puolella.¹ Alueet, joihin siirtoväkeä sijoitettiin, eivät kuitenkaan aina olleet heidän lopullisia asuinkuntiaan. 5.5.1945 annetun maanhankintalain 90 §:n mukaan maatalousministeriön toimesta laadittiin maataloussiirtoväkeä varten sijoitussuunnitelma. Lopullisen sijoitussuunnitelman määräsi ensi sijassa se, miten paljon asu-

¹ Waris, ym. 1952, s. 62

tukseen saatavaa maatalous- ja maatalouskelpoista maata oli käytettävissä eri osissa maata. Mikäli mahdollista otettiin tällöin kuitenkin huomioon se, että laadittu suunnitelma mahdollisimman paljon, tarkoituksenmukaisuuden rajoissa, seurasi pika-asutuslain toimeenpanon yhteydessä laadittua ja jossain määrin toteutettua sijoitussuunnitelmaa.² Evakuointien yhteydessä väestö oli sijoitettu eri puolille Suomea melkein yksinomaan majoitusoloja silmälläpitäen. Mutta maanhankintalain avulla pyrittiin heidät juurruttamaan vakinaisille, uusille asuinsijoille. Laissa määriteltiin ne periaatteet, joilla pyrittiin helpottamaan siirtoväen sopeutumista uusille asuinalueille. Tärkeimpänä periaatteena pidettiin sitä, että uuden kotipaikkakunnan ja kotitalan olosuhteet mahdollisimman paljon olisivat vastanneet luovutetulla alueella vallinneita. Toinen tärkeä periaate koski muodostettujen tilojen kokoa ja elinkelpoisuutta. Lain toimeenpano-ohjeissa edellytettiin, että keskikokoisen viljelijäperheen oli tilalta saatava riittävä ja kohtuullinen toimeentulo. Tällä tarkoitettiin, että siirtoväen tuli saavuttaa uusilla asuinsijoillaan samanlainen elintaso kuin kyseisellä paikkakunnalla ja koko maassa keskimäärin vallitsi.³

Maatalousministeriön asutusasiainosasto sai myös maanhankintalain toimeenpanon tehtäväkseen, kuten se oli suorittanut pika-asutuslainkin toimeenpanoa. Siirtoväen keskuudessa esiintynyt levottomuus häytti osittain lain toteuttamista heti sotien jälkeen. Syynä tähän olivat siirtoväen keskuudessa kierrelleet huhut tulevasta. Liikkeellä oli huhu, jonka mukaan siirtoväki joutuisi palaamaan Neuvostoliiton puolelle eräänä lopullisen rauhansopimuksen ehtona. Toisaalta oli liikkeellä huhuja, että Amerikan Yhdysvallat ottaisi Karjalan sotavelkana Neuvostoliitolta ja luovuttaisi sen sitten korvauksia vastaan Suomelle. Viimeisten evakuointien yhteydessä olivat ihmiset kiinnittäneet Karjalassa olleitten talojensa oviin lappuja, joista kävi ilmi, että talot olisivat Yhdysvaltojen omaisuutta. Osa karjalaisista jätti maansaantihakemuksensa tekemättä uskoessaan uuteen takaisinpaluuseen.¹ Alkuhankaluuksien jälkeen maanhankintalain toimeenpano edistyi kuitenkin niin, että vuosina 1947 – 1948 noin 85 % maataloussiirtoväestä oli sijoitettu lopullisesti.² Maanhankintalain toimeenpano suoritettiin lähes kokonaisuudessaan loppuun 1960-luvun loppuun mennessä.³ 30.6.1968 mennessä oli maanhankintalain nojalla perustettu yhteensä 143.378 tilaa.⁴

Huolimatta maanhankintalain toimeenpanon yhteydessä esitetyistä siirtoväen sijoittumista helpottavista periaatteista, ei laki pystynyt takaamaan siirtoväen viihtymistä sijoitusalueillaan. Taulukosta 7 nähdään Kannaksen

1 Paavolainen 1958, s. 189 ja Waris, ym. 1952, s. 68 (ed.s.)

2 Asutustoiminnan Aikakauskirja n:o 1/1953, s. 3 kirjoitus ”Näkökohtia prof. H. Wariksen siirtoväen sopeutumista koskevasta tutkimuksesta”

3 Asutustoiminnan Aikakauskirja n:o 3/1955, ss. 10–11 kirjoitus ”10 vuotta maanhankintalain mukaista asutustoimintaa”, Jyrkilä, ym. 1975, ss. 2–4

maalaiskuntien väestön muuttovoitto tai muuttotappio eri Kanta-Suomen lääneissä 31.10.1945 – 30.6.1949.¹ Selvimpinä muuttotappioalueina taulukossa ovat Mikkelin ja Vaasan läänit, kannakselaisten muuttoliike on suuntautunut lähinnä Etelä- ja Lounais-Suomeen.

TAULUKKO 7. Kannaksen maalaiskuntien väestön eri Kanta-Suomen lääneissä aiheuttama muuttovoitto tai muuttotappio 31.10.1945 – 30.6.1949

LÄÄNI:

KANNAKSELAISIA:

UUSIMAA	+	7.100
TURUN JA PORIN LÄÄNI	+	8.500
HÄME	+	7.100
KYMI	+	2.300
MIKKELIN LÄÄNI	–	10.300
KUOPION LÄÄNI	–	6.000
VAASAN LÄÄNI	–	9.200
OULUN LÄÄNI	+	0
LAPPI	+	200

¹ Kulha 1969, s. 258 (ed.s.)

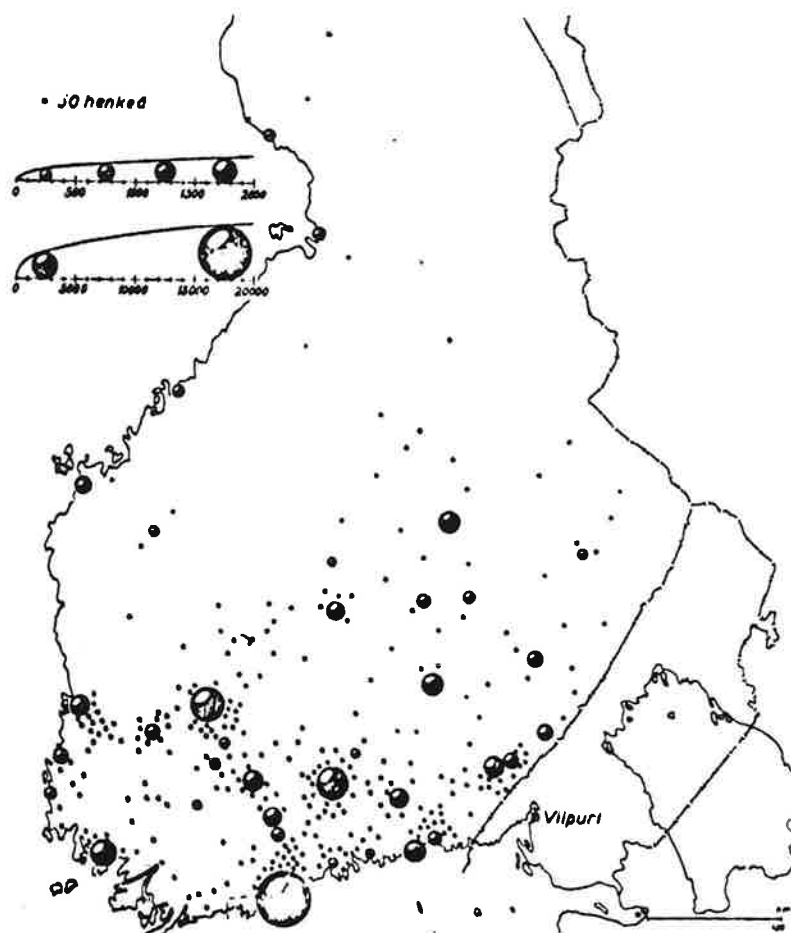
² Siirtoväki, Erkki Kanervon kirjoitus, Suomen Maantieteen Käsikirja, uusittu laitos, 1951, s. 341 (ed.s.)

³ Asutushallinto 1967, s. 30, asutusneuvos Reino Jäntin kirjoitus "Lainoitustoiminnasta ja sen merkityksestä valtiovalan ohjaamassa asutus- ja maankäyttötoiminnassa" (ed.s.)

⁴ Asutustoiminnan Aikakauskirja n:o 3/1968 s. 20 (ed.s.)

¹ Waris, ym. 1952, s. 69

KARTTA 9. Viipurin kaupungin väestön asuinpaikat 30.6.1949

Kannaksen alueen kaupunkilaisten, lähinnä viipurilaisten, sijoittuminen Kanta-Suomeen ei ollut yhtä rajoitettua kuin maata tarvinneitten maanviljelijöiden. Viipurilaiset, jotka työnsaantinsa ja elinkeinonsa nojalla olivat itse saaneet ratkaista, minne asettuisivat asumaan, olivat 1949 hajaantuneet kautta koko eteläisen Suomen, erityisesti Helsinkiin 18.000, Tampereelle

4.700 ja Lahteen 4.300. Kaupasta, käsityöstä, liikenteestä ja teollisuudesta leipänsä ansainneet viipurilaiset olivat siirtyneet tyystin pois niistä Vakka-Suomen pitäjistä, joihin heidät vuonna 1944 oli evakuoitu suunnitelman mukaisesti. Kartasta 9 näkyy havainnollisesti, että kannakselaisia oli aset-
 tunut Sisä-Suomen kaikkiin kaupunkeihin ja väestökeskuksiin, mutta myös
 maaseudulle, kuitenkin lähinnä rautateiden varteen.¹

Seuraavina vuosina Kannaksen väestö päätti muun karjalaisen heimon
 tavoin vähitellen evakkotaipaleensa sijoittuen asteittain muuhun suomalai-
 seen yhteiskuntaan, mutta siitä huolimatta tai ehkäpä juuri sen vuoksi se on
 säilyttänyt ja vaalinut omaa perinteikästä karjalaista kulttuuriaan.

LUETTELO KARTOISTA JA TAULUKOISTA

KARTAT

KARTTA 1. Karjalan kannakseen kuuluneet kunnat	78
KARTTA 2. Ensimmäisten evakuointisuunnitelmien käsittämät alueet.	83
KARTTA 3. Ensimmäisen evakuointikäskyn vaikutusalue talvisodan aikana ja rintamalinjan vakiintuminen joulukuun puolivälissä 1939.	86
KARTTA 4. Kannaksen alueella olleet sotilashallintopiirit.	95
KARTTA 5. Väestön paluun, asuinrakennusten säilymisen ja viljellyn peltopinta-alan suhteelliset määrät Kannaksella v. 1944 verrattuna v. 1939 tilanteeseen.	106
KARTTA 6. Kannaksen evakuointivyyöhykkeet sekä alueen rauta- ja maantieverkosto.	120
KARTTA 7. Suomalaisen pääpuolustuslinjat Kannaksella sekä venäläisten suurhyökkäyksen eteneminen.	126
KARTTA 8. Suomalaisen päivittäiset vetäytymislinjat 9.6.–21.6.1944.	127
KARTTA 9. Viipurin kaupungin väestön asuinpaikat 30.6.1949.	149

TAULUKOT

TAULUKKO 1. Väestön takaisinpaluu Viipuriin kuukausittain.	101
TAULUKKO 2. Väestön takaisinpaluu, asuinrakennusten säilymisaste ja peltojen viljelys- tilanne Kannaksen kunnissa 1944 verrattuna v. 1939 talvisotaa edeltäneeseen tasoon.	105
TAULUKKO 3. Summittainen taulukko jälleenrakennusasteesta eräissä Kannaksen maa- laiskunnissa 30.6.1943 mennessä.	107
TAULUKKO 4. Viipurissa 10.10.1942 toimineet yritykset.	112
TAULUKKO 5. Viipurin kaupunkiin palaamisluvan saaneet ryhmiteltyinä ammatin ja iän mukaan.	113
TAULUKKO 6. Viipurin ja Käkisalmen suojeluskuntapiireihin kuuluneiden kuntien = Kan- naksen kuntien asukkaiden sijoituskunnat.	121
TAULUKKO 7. Kannaksen maalaiskuntien väestön eri Kanta-Suomen lääneissä aiheuttama muuttovoitto tai muuttotappio 31.10.1945–30.6.1949.	148

¹ Waris, ym. 1952, ss. 296–297

LÄHDELUETTELO

A. Painamattomat lähteet

Valtionarkisto (VA)

Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön rakennusasiainosaston (KYMRO:n) arkisto vuosilta 1942–1944

Viipurin läänin maaherran kertomus vuodelta 1944

Sota-arkisto (SA)

Kertomus v. 1941 sodan johdosta evakuoituneiden väestön palauttamisesta

III Armeijakunnan ilmasuojelutoimiston arkisto

Käkisalmen sotilashallintopiirin Esikunnan toimintakertomus 1.7.1943–15.10.1944

IV Armeijakunnan ilmasuojeluosaston toimisto II arkisto vuodelta 1944

Poliisiosasto/Is. E. 1200 sotapäiväkirja 18.6.–31.7.1944

Päämaja/Huolto-osasto, Huolto 3 1941–1944 arkisto

Päämajan sotilashallinto-osaston arkisto vuodelta 1944 T 5867/16, T 5867/17, T 5867/26 ja T 5867/27

Päämajan sotilashallinto-osaston väestönsiirtotoimiston arkisto

Päämajan sotilashallinto-osaston väestönsiirtotoimiston vuoden 1941 arkisto

1701 Is. K. ja Viipurin ilmasuojelukeskukseen sotapäiväkirja 31.8.1943–25.10.1944

Uudenkirkon sotilashallintopiirin toimintakertomus 1.7.1943–31.7.1944

Valkjärven sotilashallintopiirin toimintakertomus 28.8.1941–1.8.1944

Viipurin kaupungin karkea väestönsuojelullinen evakuointisuunnitelma 12.1.1944

Viipurin sotilashallintopiirin Esikunnan sotapäiväkirja 31.7.1943–1.8.1944

Viipurin sotilashallintopiirin toimintakertomus 22.7.1941–31.7.1944

Viipurin suojeluskuntapiirin evakuointikertomus T 20397/15

Viipurin väestönsiirtotoimiston arkisto

Viipurin ympäristön sotilashallintopiirin toimintakertomus

Torkkelin Säätiön kysely Viipurin viimeisistä vaiheista 1944

Kettunen Eero: Selostus Itäisen poliisiaseman toiminnasta aikana 1.6.–20.6.1944

Salervo Aarno: Muistitietoa Viipurista evakuoinnin ajoilta

Siltanen Tauno: Lisäyksiä Viipurin ilmasuojelukeskukseen sotapäiväkirjaan.

Teräsvirta Eero: Viipurin kaupungin evakuointikertomus 20.9.1944

Haastattelut

Himanan Kauko: 23.11.1976, toimi Viipurin suojeluskuntapiirin liikennetoimistossa 1944

Hintsa Reino: 15.11.1976, entinen Viipurin rikospoliisin päällikkö

Laine Aaro: 03.11.1976, toimi Viipurin suojeluskuntapiirin Esikunnassa 1944

Lyly Olli: 08.11.1976, entinen Viipurin palopäällikkö

Siltanen Tauno: kevät 1976, entinen Viipurin ilmasuojelukeskukseen päällikkö

Opinnäytteet

Luoma Pekka: Viipurin evakuointi kesäkuussa 1944, Suomen historian laudatur seminaariesitelmä, Helsingin yliopisto 1976

Sinkko Erkki: Moskovon rauhassa 12.3.1940 Neuvostoliitolle luovutetun Karjalan evakuointi, YKK 1963

B. Painetut lähteet

Kirjallisuus

Asutustoiminnan Aikakauskirja, numerot 1/1953, 3/1955, 3/1968

Asutushallinto 1957 = Asutushallinto 1917–1957, Helsinki 1957

Asutushallinto 1967 = Asutushallinto 1917–1967, Helsinki 1967

Halsti 1957 = Halsti Wolf H., Suomen Sota 1939–1945, 3. Ratkaisu 1944, Helsinki 1957

Heinjoki 1955 = Kertomuksia ja kuvia Heinjoen pitäjistä, toim. Evert Lappalainen, Helsinki 1955

Historiallinen Aikakauskirja (HAik.), numerot 3/1975, 2/1976, 1/1977, 2/1977

Johannes 1959 = Johannes, toim. Olavi Autero, Pieksämäki 1959
 Jyrkilä, ym. 1975 = Jyrkilä Faina, Pirilä Arja, Nahkuri Jaakko, Antikainen Annikki, Siirtoväen sopeutuminen kylmillä tiloilla, osa I, Jyväskylän yliopiston sosiologian laitoksen julkaisu n:o 14/1975
 Jäntti 1964 = Jäntti Lauri, Viipurin viimeinen päivä kesällä 1944, II painos, Porvoo-Helsinki 1964
 Kanneljärvi 1957 = Montonen Paavo, Kanneljärvi, kahdeksan kylän pitäjä, Lohja 1957
 Karjalan kirja 1932 = Karjalan kirja, II painos, Porvoo 1932
 Kastari 1965 = Kastari Irma, Sotasiirtolaisten laitoshuolto, Porvoo 1965
 Kivennapa 1952 = Kiuru Paavo, Kivennapa, Pieksämäki 1952
 Koivisto 1953 = Koivisto, sen vaiheista, asukkaista ja elinkeinoista, toim. K.W.Hoppu ja Erkki Kansanaho, Vammala 1953
 Komiteamietintö n:o 1/1942, Helsinki 1942
 Kulha 1969 = Kulha Keijo K., **Karjalaisen siirtoväen asuttamisesta** käyty julkinen keskustelu vuosina 1944–1948, *Studia historica Jyväskyläensia VII*, Jyväskylä 1969
 Kuolemajärvi 1957 = Kojo Oiva, Valkolahti Aili, Kuolemajärvi, Vammala 1957
 Käkisalmi 1958 = Kuujo Erkki, Puramo Eino, Sarkanen Jaakko, Käkisalmen historia, Lahti 1958
 Käkönen 1970 = Käkönen U.A., Miehityksen varalta, Helsinki 1970
 Metsäpirtti 1952 = Metsäpirtti, entinen kaakkoisrajan äärimmäinen kulmakunta, toim. Matti Kähäri, Turku 1952
 Muolaa ja Äyräpää 1952 = Muolaa ja Äyräpää vv. 1870–1944, toim. Jaakko Sarkanen ja Kaino Repo, Helsinki 1952
 Niukkanen 1951 = Niukkanen Juho, Talvisodan puolustusministeri kertoo, Porvoo 1951
 Oesch 1956 = Oesch K.L., Suomen kohtalon ratkaisu Kannaksella 1944, Helsinki 1956
 Paavolainen 1958 = Paavolainen Erkki, Sellainen oli Karjala, Keuruu 1958
 Pyhäjärvi 1950 = Wiika Impi, Pyhäjärvi VPL, kappale kannakselaisvaiheita, Turku 1950
 Päivän kysymyksiä 1928 = Päivän kysymyksiä 2, Helsinki 1928
 Rautu 1950 = Entinen Rautu, Muistojulkaisu, Pieksämäki 1950
 Räisälä 1949 = Räisälän historia. Piirteitä Räisälän vaiheista 1865–1944, toim. Simo Lallukka, Turku 1949
 Siirtoväki 1951 = Siirtoväki, **Erkki Kanervon kirjoitus**, Suomen Maantieteen Käsikirja, Helsinki 1951
 Simonen 1965 = Simonen Seppo, **Paluu Karjalaan**, Helsinki 1965
 Suomen Historian Käsikirja II 1964 = Korhonen Arvi, Toisen maailmansodan aika, Suomen Historian Käsikirja II, Suomen Tiedettä n:o 1, 2, Porvoo 1964
 Suomen Sota VII 1957 = Kuussaari Eero, Venäläisten suurhyökkäys Karjalan kannaksella 1944, Suomen Sota VII, Kuopio 1957
 Suomen Sota IX 1960 = Ilmasuojelu, U.V. Rauanheimon kirjoitus, Suomen Sota IX, Kuopio 1960
 Terijoki 1951 = Terijoki. Kuvia ja kuvauksia entisestä kotipitäjästä, toim. M. Rajainen, Lahti 1951
 Terä 1967 = Terä Martti V., Kesäkuun kriisi 1944, Helsinki 1967
 Terä – Tervasmäki 1973 = Terä Martti V., Tervasmäki Vilho, Puolustushallinnon perustamis- ja rakentamisvuodet 1918 – 1939, Helsinki 1973
 Uusikirkko 1955 = Uusikirkko, muistelmia ja kuvina, toim. K. Sirkiä, Vammala 1955
 Valkjärvi 1953 = Valkjärvi, pitäjä kohtaloitten Kannaksella, toim. U. Seppänen, Lahti 1953
 Vuoksela 1955 = Kähäri Matti, Vuoksela, Helsinki 1955
 Waris, ym. 1952 = Waris Heikki, Jyrkilä Vieno, Raitasuo Kyllikki, Siipi Jouko, Siirtoväen sopeutuminen, Yhteiskunnallisen korkeakoulun julkaisuja 4, Helsinki 1952
 Wiipuri 1958 = Parikka Eino, Sotien Wiipuri II, Wiipurin kirja, Muistojulkaisu, Pieksämäki 1958
 Wiipurin mlk 1947 = **Entistä Wiipurin mlk sanoin ja kuvin**, toim. V. Ellonen, J. Laine, J.O. Rauhala, Helsinki 1947

Sanomalehdet

Karjala 18.11.1941
 Karjala 06.06.1944
 Karjala 02.07.1944
 Karjala 30.11.1972

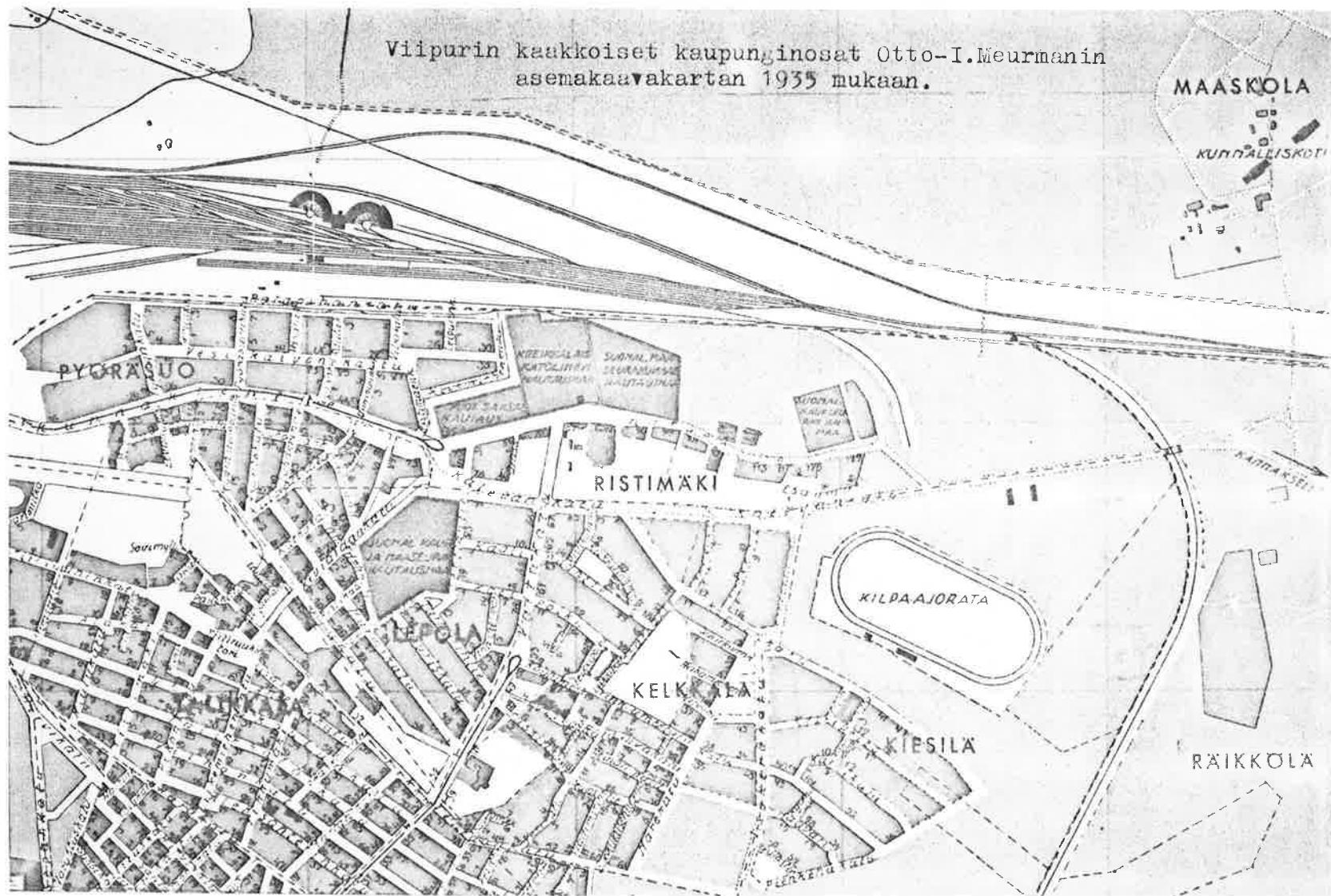
Viljo Nissilä

VIIPURIN KAAKKOISLAITAMILTA

Sisällys

I. Kelkkala ja Tiiliruukki	158
1. Kylästä kaupunginosiksi	158
2. Kelkkalan kylän suvut ja talot, niiden jakautuminen ja häviäminen	183
3. Esikaupunkilaisten ammatteja	192
4. Huomattavia kelkkalalaisia ja Kelkkalan sukuja	198
5. Kelkkalan kansakoulun alkuvaiheita	206
6. Vapaa-ajan viettoä, seuroja, yhdistyksiä	216
7. Hautausmaat	226
II. Maaskola	232
III. Liimatta	237
IV. Lähteitä	240

Viipurin kaukoiset kaupunginosat Otto-I.Meurmanin
asemakaavakartan 1935 mukaan.

VIIPURIN KAAKKOISLAITAMILTA

Asiakirjatietoja, haastatteluja, muistumia

Kotiseutukuvaukseen ”Viipurin kaakkoislaitamilta” sisältyvät ns. itäisistä esikaupungeista (kaupunginosista) jo kansakoulujailta tuntemani Kelkkalan entinen kylä, josta maamme tultua itsenäiseksi muodostui neljä kaupunginosaa (Lepola, Kelkkala, Kiesilä ja Räikkölä), kaupunkialueeseen vanhastaan kuulunut Pyöräsuo, Talikkalan entiseen kylään kuuluneesta Tiiliruukista vain Kelkkalan puoleinen kaista (Tiiliruukinkadun ja -torin tienoot) sekä Kelkkalan takaiset Maaskolan ja Liimatan kartanot. Mukaan en ole ottanut Talikkalan kaupunginosan eteläpuolista Rajakatuun ulottuvaa osaa, Kolikkoinmäkeä ja Käremäkeä, jotka aikoinaan kuuluivat Talikkalan kylään (esikaupunkiin), Kangasrannan ja Huhtialan kyliä (kaupunginosia), joihin kaikkiin kuitenkin kuvauksessani on viittauksia (ks. karttaa ed. sivulla).

I. Kelkkala ja Tiiliruukki

1. Kylästä kaupunginosiksi

Kelkkalan kylästä (kartanosta) ei ole merkintöjä keskiajan asiakirjoissa. Ensimmäiset tiedot siitä ovat kuningas Kustaa Vaasan ajan maakirjoissa 1500-luvun puolivälistä: Kelckala gods 1561, Keckkala 1569 (Valtionarkisto 5327:27, 47 ja Reinhold Hausen, *Bidrag till Finlands historia* IV 26, 449). Nimensä se oli saanut kartanon (talon) perustajasta Kelkasta (esim. Olli Kelcka Kelckalaby 1593 VA 5671:8), jonka nimisiä on mainittu muualtakin Viipurin lähistöstä, esim. Hinrick Kelcka 1697 Mättäänojalta, Jonas Kelka 1747 Rakkolasta (Viipurin pitäjän kirkonkirja 745:100, 351 Valtionarkistossa). Nimen pohjana on arvattavasti ollut appellat. **kelkka**, ruotsin **kälke**, joka on ollut myös erään aatelissuvun nimenä.

Viipurin pitäjän vanhoissa kyläluetteloissa ei ole mainittu Kelkkalaa, joten se ilmeisesti on kuulunut aateliston jo keskiajalla omistamiin kartanoihin samoin kuin Maaskola ja Liimatta, sen naapurit (ks. Toivo J. Paloposki, *Viipurin pitäjän historia* I 245). Vuonna 1561 kuningas Erik XIV oli vapauttanut palvelijansa Jöns Maununpojan maksamasta veroa Kelkkalasta (Kelckala gods 1/2 skatt jord) ja kuningas Juhana III oli antanut v. 1570 Suomen käskynhaltijalle Hannu Laurinpoika Björnramille ja hänen perillisilleen ratsupalvelusta vastaan 1/2 skatte gods Kälckala ja 3/4 i Maschola Viipurin pitäjässä (A.I. Arwidsson, *Handlingar till belysning af Finlands Häfder* X 41, 84). Kartano joutui Fincke-suvulle, kun Björnramin leski avioitui v. 1577 valtaneuvos Gödik Fincken kanssa.

Jo 1500-luvulla Viipurin itäiset naapurikylät Talikkala, Kangasranta ja Huhtiala olivat kaupungin (raadin) omistuksessa: Talicko godz wnder Borgmest och rod 1559, Kangasranda äng 1562, Huctala godz wnder Borgmest och rod 1559 VA 74:25;5000:11v;5134:19; 5237:108. Vuonna 1694 näistä kylistä (Rådsmarken) on mainittu 13 taloa (Christer ja Lars Mulli, Christer Tallika, Jören Simonson Kåtoin, ym.).

1600-luvun alussa Viipurin kaupungin omistuksessa oli varsinaisen kaavoitusalueen lisäksi seitsemän tilaa, mm. Huhtiala, Talikkala, Räikkö, Roppa ja Kangasranta, jotka ulottuivat Kelkkalaan ja Maaskolaan. Ne omisti käskynhaltija Arvid Tönnenpoika Wildeman (1602–17) ja tällöin käytiin raja hänen ja kaupungin omistusten välillä v. 1612 (Viipurin käräjät 8.–10.4. 1674 ja 19.–23.11. 1674). Rajoina olivat Laifwasaari, Saunaniemi ja Itkäwä Kifwi (VA jj 12:403 ja jj 19:220, 262), jotka sijaitsivat ns. Liimantanlahdessa. Vuonna 1640 Kelkkalan omistajana on mainittu kapteeni Berendt Johan Wrangell ja myöhemmin komissaari Johan Kors. Mainittuna vuonna 1640 Viipurin kaupunki halusi ostaa Ylä- ja Ala-Säiniön, Kelkka-

lan, Maaskolan ja Roiskonniityn, ja Kelkkalan omistaja ilmoittikin olevansa valmis myymään ne, mutta tietymättömistä syistä asiasta ei tullut mitään. Ison reduktion (palauttamisen) jälkeen 1694 kaupunki sai takaisin 30 tilastaan kymmenen ja v. 1702 sillä oli ns. laidunmaina Huhtiala, Talikkala, Räikkö, Roppa, Uskinniemi ja Kangasranta. – Viipurin piirityksen aikana Kelkkalan kartano paloi ja autioitui (1710).

1600-luvun manttaalikirjoissa on joitakin tietoja Kelkkalan vuokraajista ja sen asukkaista. Vuonna 1635 on mainittu Kelkkalasta, Kelcka jord, kolme taloa, mm. Roiskola (Jacob Roisko) sekä samalta vuodelta Kelkala Sättegårdh ja asukkaina Henrich Kackoi, Jacob Roisko, rampa ja sokea Staffan Thomasson sekä Huusman Peer Peersson. Vuodelta 1645 ovat maininnat Källkala By (Kelkkalan kylä), jossa asuivat mm. Hendrich Hendrichsson, Hans Hendrichsson, Mårten Hendrichsson, Hendrich Laukkainen, Hendrich Tintturi, ja erikseen kylässä Mäen Maa. Vuonna 1675 Kelkkalassa oli kuusi taloa (Peter Sigfredss Kråg, Kurt Skomakare, ym.) ja vuonna 1694 myös kuusi taloa (luutnantti Johan Dumb, Sielfwa Hävet, Hindrich Tiukuinens hemman, Kråg Matts, ym.). Tuomiokirjoissa on mainittu torppari Haka Micko 1672, Hakka Olli 1673 ja hänen poikansa Haka Heike eller Hindrich Ohlsson 1698 VA jj 17:440;18:436;34:136 (vrt. Hakaheikinpelto 1845), Hans Meuron 1689 (vrt. Meurosenmäki, -suo, -lehto 1845), Maria Erics Vossi 1813 (vrt. Vossinmäki 1845).

Jo ennen Suuren Pohjansodan päättymistä annettiin v. 1719 lahjoitusmaiksi 30 taloa (yht. 15 1/6 manttaalia) Viipurin ympäristöstä (mm. Kelkkalasta, Liimatalta ja Maaskolasta) kenraalimajuri Semen Alabardejeffille, joka sai haltuunsa mm. ”Pietariin menevän maantien eteläpuolella sijaitsevan alueen Punaisellelähteelle ja linnanpaltalle saakka”. Sitä vastoin alue Pietarin maantien pohjoispuolella (mm. Tiikannurmi) julistettiin kruunun omaisuudeksi. Myös eteläpuolinen alue olisi ollut kaupungille hyvin tarpeellinen, varsinkin kun kaupunkilaiset olivat aikojen kuluessa peranneet sinne ryytimaita ja siten hankkineet itselleen jonkinlaisen nautintaoikeuden.

1700-luvun manttaalikirjoissa on muutamia tietoja Kelkkalan vuokraajista ja asukkaista. Vuosilta 1738 ja 1739 on mainittu kaksi asukasta: torpparit Matti ja Jacob Simonpoika, v. 1758 on maininta Hööbohl (heinämaa l. laidunmaa) ja samana vuonna Huchtais med Talickala och Kangasranda torp, torppari Muurinen ja herrskaps Hööbohl (herrasväen heinämaa). V. 1768, 1780 oli lahjoitusmaan Huchtais med Talickala och Kangas Randa vuokraajana viipurilainen kauppias Anton Hedenius (Hidenius) ja kymmenen vuotta myöhemmin A. Hedenius ja Kelkkalasta on mainittu itsellinen Hindr. Kurvoin. Vielä 1785 on maininta Wiborgs Gambla Muhlbete Huhtiala, Kangasranda och Kelkala Hidenii Sterbhus (kuolinpesä) Krono Hemman.

Vuonna 1783 Alabardejefin lahjoitusmaan lunasti valtio, ja Kelkkala, Talikkala, Huhtiala ym. annettiin (myytiin) myöhemmin kruununtiloina yksityisille, jotka kielsivät kaupungilta oikeuden laajentaa rajojaan, vaativatpa v. 1800 maa- ja vuokratuloja maantien eteläpuolisista tonteista. Kaupunki kuitenkin sopi v. 1799 laiduntamisoikeudesta Kelkkalan talonpoikien kanssa (Paloposki, mt.s. 354 ja Erkki Kuujo, Viipurin kaupungin historia III 157, 162).

Kelkkalan kruununtilojen ja Viipurin kaupungin (lähinnä ns. Pietarin esikaupungin) välinen raja oli yhä epäselvä. Isonjaon yhteydessä v. 1833 alkoi pitkälinen riita, kun Kelkkalan jakokunta vaati rajan aivan kaupungin ulkopuolelle maanmittari C.H.Nybergin laatiman kartan mukaan. Sanomalehdessä Sanansaattaja Viipurista 1834 (no 6) oli laaja selostus, että ”Isojako-oikeusistuin 27.2.1834 Kelkkalassa Viipurin pitäjässä ratkaisee raja-riidan, joka on Kelkkalan miesten yhdellä puolen ja Venäjän kruunun, Viipurin kaupungin, pitäjän kirkkoherran tilan sekä ojennushuoneen (Pant-sarlahdessa) johtokunnan välillä toisella puolella”. Riita päättyi vasta 17.11.1840 senaatin ratkaisuun, jossa ”raja vedettiin Havin takaa purosta Pietarin maantielle siten, että myös venäläinen hautausmaa joutui kaupungin puolelle”. Kaupunki luovutti osan alueestaan korotniekoille, osan valleihin 1860-luvulla ja Tiikannurmen ampumarata-alueen. Myöhemmin luovutettiin Aninan puistosta, ryytimaista ja Tiikannurmesta osia rautatien käyttöön. Isojakokartassa 1845–46 (Karta öfver Kelckala Frälse samt Kangasranda, Talickala och Huhtiala Krono hemmans samfällta ägomassa. Uppmättad år 1833 komissiolandmätare Claes Henr. Nyberg. Kelckala Samfällighet storskiftad år 1846 af vicelandmätare C.O. Addens) näkyy yhdeksän talotonttia sekä hautausmaan kyljessä sijaitseva haudankaivajan tontti.

Viipurin kaupunki osti Maaskolan Alahovin jälkeen (1844) kaukonäköisesti laajoja alueita itäisistä esikaupungeista: v. 1887 alueen kilpa-ajorataa varten Mansikan, Kiesin ja Patjan talojen omistamasta Romananniitystä (4,09 ha); 1895 Mättäänjärven palstan (9,1 ha) vedenottamoa varten Suur-Peron tilasta ja samana vuonna palstan Talikkalan perintötilasta rek 1 (8,66 ha savihautoja); v. 1899 Hackman & Co:n omistaman alueen Talikkalan perintötilasta rek. 1 (Rosuvoin) ja v. 1907 Hackmanin omistaman 1/4 Talikkalan perintötilasta rek 1 (41,99 ha); samana vuonna Anttosen tilan Talikkalasta rek. 1⁴ (35,43 ha); Kiesin rälssitilan Kelkkalasta; Kolikko-nimisen tilan rek. 1 (9,84 ha) Talikkalasta; v. 1909 pikkuosan Liimatan hovista ja v. 1912 Roiskonniityn. 3.6.1919 kaupunki lunasti tarjotut Juho Hallenbergin, August Jakobssonin sekä Vilhelm ja Anna ja Ikävalkon perikuntien omistamat Kelkkalan ja Tiiliruukin esikaupunkien alueet (73 ha); v. 1920 Feodor Taikoffin omistuksen ja v. 1922 Natalia Fedotoffin ja Eugenie Kiaschkinin

maata Kelkkalasta; v. 1939 Jakovleffin ent. tiili- ja tulitikkutehtaan 5 ha suuruisen kaistaleen Ojakadun varrelta Kelkkalan ja Tiiliruukin välistä.

Itsenäisyytemme ajalla 23.11.1922 valtioneuvosto päätti, että Viipurin esikaupungit oli liitettävä kaupunkiin kolmessa vaiheessa: 1.1.1924 mm. Talikkala ja Kangasranta, 1.1.1928 Liimatan kartano (n. 600 ha), jonka kaupunki oli ostanut Juho ja Maria Lallukan kuolinpesältä, sekä Kelkkala ja Mättäänjärven palsta. Yhdistämisen jälkeen laaja Kelkkalan esikaupunki (ent.kylä) jakautui viideksi kaupunginosaksi: Kelkkala, Kiesilä, Lepola Ristimäki (osaksi vanhaa kaupungin aluetta) ja Räikkölä. Kelkkala oli saanut nimensä, kuten sanottu, vanhasta sukunimestä Kelkka (ks. ed.), Kiesilä Antti Kiesin talosta rek. 1²⁴ (1887), Ristimäki-nimi Kelkkalan Koiramäen rinteelle v. 1798 (1785) perustetusta hautausmaasta, Lepola sen viereen v. 1910 perustetusta lisähautausmaasta ja Räikkölä kauimpana kaakossa sijaitsevasta Räikkösen talosta, johon Vilhelm Räikkönen oli v. 1834 tullut kotivävyksi.

Viipurin itäisestä ns. Pietarin esikaupungista (myöhemmästä Kalevan kaupunginosasta) alkoi Pietarintien (myöhemmän Kannaksentien) molemmin puolin asumaton taival, jolla vielä 1880-luvulla susi oli ahdistellut erästä konepajan työmiestä (sanomalehti Ilmarinen 1880 no 98). Alueelta (Koira-mäeltä ja Ristimäeltä) oli kuljetettu hiekkaa ja soraa 1860-luvulla vallien rakentamiseen Havilta Papulanlahteen ja Tiikannurmelta savea (Ilmarinen 1881 no 1). Vallit olivat sitten estäneet kaupunkiasutuksen leviämisen kaakon suuntaan, jossa Suurenkivenmäellä (myöh. Rosuvoinmäki) oli sijainnut matkustavia varten krouvi (kapakka), Rosuvoin krogställe 1841, ehkä sama kuin vuosisadan lopulta mainittu Tarpeentorppa, kaupungin palvelusväen juoma- ja tanssipaiikka. Krouvin lähistöllä oli Kopekkalähde matkustavien hevosten juottamista varten. – Rosuvoin nimen alkuperästä ks. Viljo Nissilä, Viipuri nimistön valossa. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 3 s. 98, 151.

Rosuvoin l. Rosuvoinmäen asutuksen syntyyn vaikuttivat lähinnä Pietarintien pohjoispuolelle (vanhalle kaupungin maalle) v. 1869 perustettu toiminimi Tšusoff & Sapetoffin oluttehdas Bavaria, joka v. 1893 siirtyi Sergejeffin omistukseen, samaten 1870-luvulla rakennettu rautatie Pietariin ja sen yhteyteen syntynyt läheinen Maaskolan ratapiha sekä monet tiilenpolttamot, jotka kaikki tarjosivat työpaikkoja pikkueläjäille. Rosuvoinmäelle 1800-luvun lopulla perustetut Fominin ja Kankaanpään tupakkatehtaat antoivat työtä varsinkin naisille.

Rosuvoin kaupunginpuoleinen kärki l. Rosuvoinmäki Lohkokatuun (ent. Rajakatuun) asti oli kuulunut virallisesti Talikkalan kylän Mansikan tilaan, joka oli joutunut ensiksi Hackmanille ja v. 1899 kaupungille ja liitettiin myöhemmin Pyöräsuon kaupunginosaan. Kaupunki solmi ostettuaan

alueen vuokrasopimuksen asukkaiden kanssa 14.12.1901. Vuoden 1913 kartassa oli tälle alueelle merkitty 25 asuntotonttia ja suunnilleen sama määrä on työnjohtaja Oskari Pahikaisen kartassa, jonka hän muistinvaraisesti piirsi vuosisadan alun tonteista Väinö Karvisen kotiseutukuvausta ”Viipurin kaupungin kaakkoisliepeellä” varten (Kaukomieli VII. Viipurilaisen Osakunnan julkaisu 1935), johon vanha rosuvuilainen Helena Peltonen oli kertonut muistojaan.

Peltosen talo Rosuvoissa (vasemmalla).

Pahikaisen piirroksen mukaan vuoden 1900 molemmin puolin asuivat Pietarintien varressa seppä J. Lindström (myöh. Petter Fominin tupakkatehdas), venäläinen Kusmin (myöh. kauppias A. Pönkkä, seppä Matti Hirvonen), kauppias Hämäläinen (myöh. Mooses Kankaanpään tupakkatehdas), rautatieläinen Åby (myöh. kauppias Henrik Karvinen), kattilaseppä Karl Gunelius, tiilenpolttaja Juho Luukkonen, työmies Romunen Sapetovalla, seppä Juho Uski Rajakadun kulmassa; Saimankadun pohjoissivulla haudankaivaja Froloff; pannuseppä Gustaf Wallenius; suutari Antti Auvinen; veturinkuljettaja Michelsson; konepajalainen Antti Hänninen; tynnyrintekijä Gröhn (myöh. ajuri R. Toivakainen); Saimankadun etäläsivulla

timpermanni Heikki Pahikainen; koneenkäyttäjä Vilhelm Gustafsson; suutari A. Ananin, työmies O. Holopainen, työmies Antti Silla (Silta) ja kulppien laidassa torikauppias, patterinvahti N. Smaroff, vanginvartija Henriksson, venäläinen Aljosha (myöh. vanginvartija Juho Pennanen, kauppias Aleksanteri Karvinen, mallipuuseppä Robert Peltonen ja vaimo Helena), konduktööri Edvard Kosonen (myöh. veturinkuljettaja, masinisti Erik Jansson, vaunumestari Ehnberg).

Rosuvoim ja entisen Kelkkalan sekä toisaalta Tiiliruukin (C.O. Addensin v. 1846 toimittaman isonjaonkartan Ristimäenkankaan ja Kolikkokankaan l. Kolikkoinmäen) välissä oli laakso nimeltä Pitkäsuo, joka ulottui patterialueelta lähelle Anttosen taloa. Tämän laakson savea olivat käyttäneet sen varteen syntyneet tiilenpolttamot jo 1700-luvun lopulta lähtien, ja savenotosta olivat syntyneet maisemalle ominaiset monet kulpat (pikkulammet), joista vanhimmat olivat laakson länsi- ja itäpäässä. Perinteen mukaan vielä 1880-luvulla laakson keskiosassa lainehti ns. Tihanoffin kaurapelto, josta siitäkkin otettiin savea 1900-luvun molemmiin puolin. Viimeiset tiilenpolttamot tällä alueella olivat Tudermanin tiiliuuni (vrt. Uunikatu), lähellä Rosuvoita, viipurilaisen liikemiehen Emil Ferdinand Tudermanin perustama tiilenpolttamo Juho Mansikan maalle Kelkkalaan (mainittu esim. manttaali-luettelossa 1882). Vastapäätä sitä oli kauppaneuvos Tihanoffin tiilitehdas (mainittu 1891).

Viipurin karttaan 1913 on merkittynä kolmisenkymmentä kulppaa, joita sanottiin Rosuvoinkulpiksi, mutta joista monilla oli oma nimensä, esim. Kirkaskulppa, Lähdekulppa, Ristimäenkulppa, Saunakulppa (Vuoren saunan mukaan), Savikulppa, Uimakulppa ja lähitienoon talonomistajien mukaan Pahikaisenkulppa (Heikki Pahikainen s. 1854 ja pojat Heikki s. 1883 sekä Kaarlo s. 1885), Peltosenkulppa (J.R. Peltonen, Juho Peltonen, Hannes Peltonen), Pesosenkulppa (Pekka Pesonen s. 1856, ym.), Skytänkulppa (Pietari Skyttä s. 1840, ym.), Taljankulppa (Antti Talja s. 1853), Toivosenkulppa (Juho Toivo/nen s. 1859), Tudermaninkulppa, Uskinkulppa (Juho Uski s. 1832), Väänäsenkulppa (K.V. Väänänen). Kulpista ongittiin kesäisin ruutanoita ja niissä käytiin uimassa, syysjäillä retkumassa ja luisteltiin konkillä. Kulppien välisillä multatöyräillä ja pientareilla tienoon pikkueläjät syöttelivät lehmäänsä ja hevosiaan ja kasvattivat perunoita talven varalle. Talvisotaan mennessä suurin osa kulpista oli täytetty kaupungista kuljeteuilla jätteillä ja tälle täytemaalle oli rakennettu Kalevankadun jatkon pohjaa.

Pyöräsuon asutus muodostui Pietarintien pohjoispuolelle vanhalle kaupungin maalle vastapäätä Rosuvoita. Pietariin menevä maantie alkoi 1700-luvulla Pietari-Paavalin kirkon takaisesta Isosta-Kalitkasta (portista), mutta kaupungin kasvaessa ja uusien kaupunginosien syntyessä sen lähtökohta siirtyi yhä idemmäksi. 1800-luvun toisella puoliskolla Pietarintie kulki läpi

Pietarin esikaupungin (myöh. Kalevan kaupunginosan) ohi Kapunginpuiston l. Aninanpuiston (ks. Sven Hirn, Vihantaa Viipuria. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 1, 1976, s. 14–21), poikki aukeaman, jonka pohjoispuolella avautuivat korotniekka Filip Sedoffin viljelemät pelot Pietarin rataa saakka. Minun koulupoika-aikanani Pietarintie (myöh. Kannaksentie) alkoi Aninantorin (myöh. Sairaalanaukio) laidassa sijaitsevasta asuntoyhtiö Toivosta ja itsenäisyydenaikana rakennetuista ns. Thesleffin puutaloista. Pietarintien laidassa sijainneessa Sedoffin talossa oli lastentarha ja siitä kappaleen matkaa eteenpäin arkkitehti Ragnar Ypyän piirtämä moderni Talvisodan kynnyksellä valmistunut siunauskappeli. Tien eteläpuolella oli 1860-luvulla rakennettujen vallien jäänteitä ja tien poikki juoksi Rosuvoinkulpista alkanut Valtaoja (Laskuoja 1876).

Viljelemättömien Sedoffin peltojen (Setovapellot) itäpäässä oli Sergejefin oluttehtaan laaja alue, joka oli antanut pelto-osalle nimen Oluttehtaanpellot. Vuonna 1869 kauppiaat Tšusoff ja Sapetoff olivat perustaneet ”sillose Tiikanurme laitaa” oluttehtaan Bavarian l. viinarännin, etikatehtaan, punssitehtaan, asfaltitehtaan ja v. 1884 Tragman & Bandholtzilta ostamansa mekaanisen konepajan. Konkursissa liike myi v. 1893 tehtaas kauppaneuvos K. Sergejefille, joka jatkoi vain oluttehtaan pitämistä. Oluttehtaan asuinrakennuksessa oli Tikan Marin kauppa, mutta myöhemmin siinä asuivat tehtaan konttoristit, esim. Kola Fokin ja Lammetmaa. Oluttehtaan ja rata-alueen väliin oli v. 1892 rakennettu pumppuhuone, josta kaupunki sai veden vuoteen 1908, jolloin rakennettiin uusi vedenottamo Roiskonniitylle (Liimatalle) noin 4,5 km päähän kaupungista. Rosuvoin pumppuhuoneesta sai nimensä Pietarintien suuntainen Vesikaivonkatu (Vanhan pumppuhuoneen kaivot 1913). Oluttehtaan ja hautausmaiden välissä oli aikoinaan pieni pyöreähkö suo, Pyöräsuo, josta muistan vielä paksun turvekerroksen ja sen vieressä savenotosta syntyneitä kulpia ehkä hämärästi muistetun Sedoffin tiiliruukin jäljiltä. Savea oli kaivanut punapartainen ryssä Savi-Andrei, jota nimitimme Savi-Anturaksi (< Ella Jahnukainen s. 1893).

Ratapihan takana Tiikannurmella oli ampumalaani, josta sanomalehti Ilmarisessa 1881 oli (no 21) uutinen, että viipurilaisen Petsoran rykmentin päällikkö oli saanut luvan ampumaradan rakentamiseen Tiikannurmelle, jossa Rosuvoin, Tiiliruukin ja Kelkkalan pojat olivat paimentaneet kylälaisten lehmiä ja hevosia. Minun aikanani ampumarata oli lähempänä Loikkasta, joten meillä pojilla oli mahdollista kaivaa kuulia ja hylsyjä entiseltä ampumalaanilta ja viedä niitä muutamasta pennistä Himasen romukuuriin. Kiskojen eteläpuolella oli Pietarinradan vanha valli, Paanavahimäk l. Nyqvistimäk, jolla sijaitsi ratavahti Karl Nyqvistin punainen rakennus ja jolla oli silti tilaa pitää arpajaisia ja muitakin juhlia sekä pelata potkupalloa.

Näkymä Tervakylästä kaupunkiin päin. Vasemmalla Pietarintie ja sen varressa Pyöräsuon (ent. Siron) raitiotiepysäkki kioskeineen, oikealla As. Oy Pyöräsuon pääty ja keskellä korkea Sergejeffin oluttehtaan rakennus. Kuva otettu 1920-luvun alussa. Kuvailaina Mauno Lounasaholta.

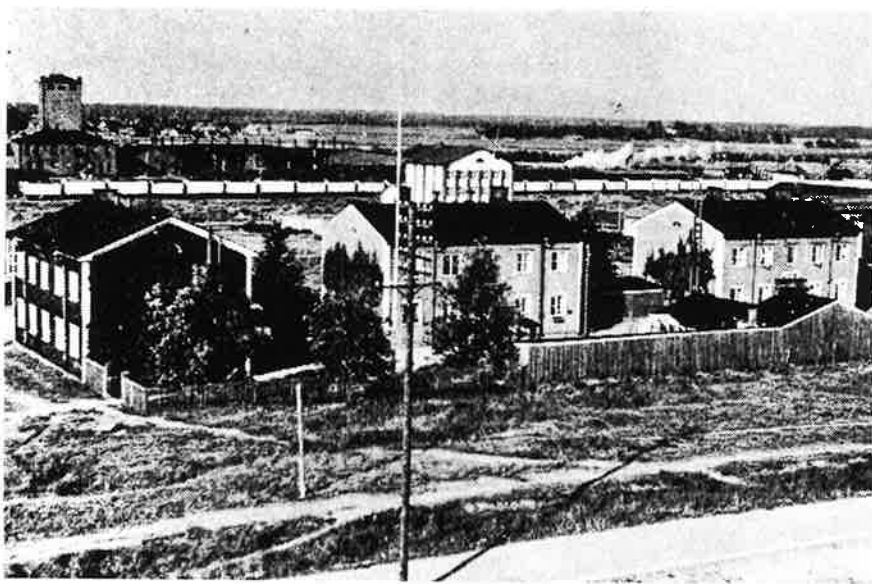
27.10.1911 kaupunginvaltuusto oli hyväksynyt asemakaavan Sergejeffin ja hautausmaiden (osaksi entistä Koiramäkeä) väliselle alueelle ja samalla tonttien vuokrausehdot. Alueelle varattiin 28 asuintonttia ja 720 m pitkä kortteli tehdastonteille. Asuintontin katusivulla piti olla istutuksia ja portti. Pietarintien varressa rakennusten tulisi olla kaksikerroksisia ja rakennusten ullakoista sai 1/3 olla huonetilaa. Tonttien vuokra-aika määrättiin 25 vuodeksi, mutta vuokraajalla oli oikeus tontin edelleen vuokraamiseen, ellei kaupunki halunnut tonttia, jolloin sen tuli lunastaa rakennukset. Vuokraaja ei saanut pitää alivuokralaisia ja näin pyrittiin sosiaalisesti ja esteettisesti korkeampaan asumistasoon kuin tavallista. Määräykset tarkistettiin v. 1913 ja 1915, mutta silti alueen asuttaminen kehittyi toisenlaiseksi.

Puuseppämestari Kalle Laakso oli perustanut Viipurin Puuseppätehdas K.G. Laakson noin v. 1912 Vesikaivonkadun varteen. Tehdas oli pienehkö 2-kerroksinen tiilirakennus, jonka alakerrassa olivat koneet, yläkerrassa tapahtui töiden kokoaminen ja viimeistely, ja lautavarasto oli tontin reunassa. Tehtaassa valmistettiin etupäässä rakennuspuusepän tuotteita ovia ja ikkunoita sekä Venäjän armeijalle sotilastoita. Tehdas menestyi hyvin ja sitä suurennettiin v. 1917, tehdassalista tuli 60/70 × 30 m mittainen, koneet uudenaikaistettiin ja tehtaan yhteyteen tulivat toimisto ja tehtailijan asunto. Syksyllä 1921 myrsky-yönä rakennus paloi ja Viipurin Osuusliike osti palamatta jääneen varaston (kertonut T. Häyrinen, tehtaan työssä mukana ollut).

Pyöräsuon alueella Pietarintie 6:ssa toimi toinenkin puuseppätehdas. Noin v. 1915 pälkjärveläinen August (Asko) Avonius, joka oli ollut työnjohtajana Matti Pietisen puuseppäntehtaassa Viipurissa, rakennutti Viipurin

Puuteollisuus Osakeyhtiölle 2-kerroksisen rakennuksen, alakerran tiilistä, yläkerran laudoista. Koneet ja lämmityslaitteet olivat alakerrassa, töiden (etupäässä huonekalujen) kokoaminen ja viimeistely yläkerrassa. Työnjohtajina olivat mm. T. Häyrinen ja muuan Lindell. Vuoden 1918 tapahtumien johdosta kultaseppä Porthan ei jatkanut enää liikkeen rahoittamista ja Asko Avonius siirtyi Lahteen. Viipurilaista liikettä, ympäristön nimittämää Pellinkiä, jatkoivat puuseppämestarit Juho Pelli ja Lahtinen vuoteen 1940 (kertonut T. Häyrinen).

Samassa Pyöräsuon korttelissa toimi lisäksi Korjauspaja ja takomoliike J. Savolainen 1917–. Alueen teollisuuskorttelissa, jolle saatiin valtioneuvoston vahvistus v. 1921 olivat Sementtivalimo, Lennart Holmberg (myöh. Oy Pyramid), P. V. Kanervan Näkkileipätehdas 1917–, Viipurin Osuusliikkeen varasto 1917–, Oy Starckjohannin varasto 1918–, K. Porthan Oy 1919–, Leikkikalutehdas Siro 1919–, Ahjo Oy 1920–, AGA:n asetyleenitehdas 1920–, Viipurin Valssimylly 1926–, Viipurin Höyryleipomo 1928–, Viipurin Puunjalostus Oy, jonka laatikkotehtaalle rakennettiin 1930 kapearaiteinen pistoraide Ratapihankadulta pitkin Kivimiehenkatua, jonka varressa oli mm. Lääverin kiviveistämö, Maamiesten Mylly Oy 1931–, Karjalan Valimo Oy:n varasto 1937– Moukarinkadulla, Viipurin Puhelin Oy:n varasto 1938–, Metsätavarain Kauppa Oy:n varasto 1939–, joitakin pienempiä lisäksi.

Tervakylä Pyöräsuon kaupunginosassa. Takana Maaskolan ratapihaa.

Pyöräsuon asuintalosto oli toisensuuntaista kuin vuoden 1911 suunnitelmassa. Vuosina 1921–22 rakennettiin arkkitehti Paavo Uotilan suunnittelema ns. Tervakylä, ryhmä 2-kerroksisia puutaloja, jotka sijaitsivat Kannaksentien (ent. Pietarintien) ja ratapihan välissä kahden niistä kohtisuoraan olevan kadun, Niinipuunkujan ja Köynnöskujan, erottamina tontteina. Köynnöskujasta länteen sijaitsevassa ensimmäisessä pihassa oli neljä aidan ympäröimää taloa, joista kertojani Reino Kuusela oli viettänyt lapsuutensa Pyöräsuolta päin katsottuna kolmannen talon toisessa kerroksessa olevassa kodissaan. Eteisessä oli ollut suuri vaatekomero, kamarissa sohva, isolla peilillä varustettu piironki, pari kukkajalkaa, pöytä ja tuoleja, kevyt sohva, rautaiset parisängyt messinkiset pallot päätytankojen päissä, Reinon ja hänen veljensä yhteinen häkkisänky uunin edessä, nurkassa pesukomotti ja seinällä Lotta Svärd -taulu sekä kuva Mannerheimista ja kaksi ikkunaa Maaskolan ratapihalle päin. Keittiössä oli hellan, ruokakomeron sekä halkolaatikon lisäksi pöytä tuoleineen ja myöhemmin, kun pojat olivat venyneet pitemmiksi, huonekaluliike Lumiolta isän ostamat puiset parisängyt. Pihassa oli mukulakivin ja rappauksella päällystetty kellarirakennus, jonka päissä oli pyykkituvat ja likakastit. Rakennus jakoi pihan kahtia, ja Kannaksentien puoleisten kahden kuurin päissä nurmikolla sijaitsivat taloryhmän sementtiset tuhkapönttöt. Rakennusten välissä oli rautalanka-aidan ympäröimät nurmikot lehmuksineen. Takana Vesikaivonkadun varressa oli myös lehmuksia kasvava nurmikko, joten poikkikujien nimet olivat paikallaan. Pihalle päästiin rappukäytävästä, jossa alakerran lattia oli niin kylmä, että paljaita jalkoja paleli. Käytävän toisessa kerroksessa oli Kannaksentielle päin avautuvat pikkuikkunat ja rappujen edessä ulkokatos. Naapureina portaikossa olivat henkivakuutusasiamies, amatööriinäyttelijä Jalmari Rautiainen, Kakon ja Tarvosen perheet, alakerrassa etsivä Ville Rissanen, taidemaalari Aleksi Heiskanen ja Piitulaiset sekä Mikkelist.

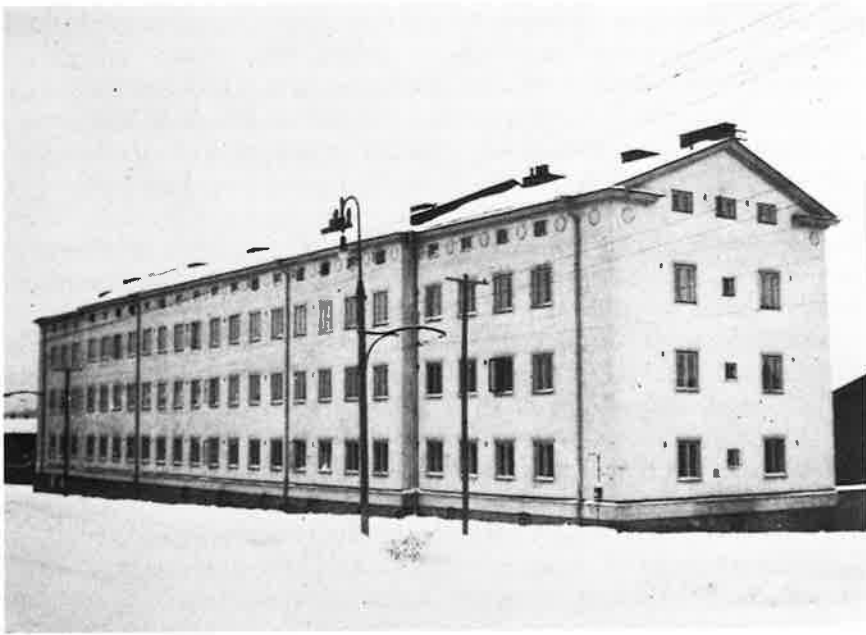
Kaupungin kunnallisia puutaloja oli Kuuselan muistaman mukaan kolmessa pihassa viitisentoista. Eräässä niistä asui muistamani Weinsteinin räätiliikkeen mestari Salmelan musisoiva perhe ja kävelytoverini, rautatieläisperheen poika Kalle Vepsäläinen, josta tuli kihlakunnantuomari. Asuinympäristö ei ollut kaunista eikä vihreää. Tervakylän ja asuntoyhtiömme Pyöräsuon välinen Sironaukio, jonka Kannaksentien puoleisessa päässä oli Siron raitiotievaunupysäkki (myöhemmin Pyöräsuon pysäkki) kioskeineen, kasvoi kivilohkareiden välissä ohdaketta ja marunaa. Toisessa sivussa oli ns. Lantamäki, jäänne suosta, jossa lapset talvisin laskettelivat mäkeä ja kesäisin leikkivät pehmeällä turpeella ja savella. Hautausmaan rinteellä entisen Koiramäen ratapihalle päin viettävällä rinteellä, laskettiin talvisin kelkoilla ja lipikkailla, kesäisin pyöriskeltiin pehmeässä hiekassa. Ratapihankadun takana oli Maaskolan kymmeniä raidepareja sisältävä ratapiha ja

vaunujen laskumäki ns. Aasinsilta, jossa juostiin paljain jaloin hiekkaisilla platformeilla ja tulikuumilla kiskoillakin muutama askel. Siellä asui Lai-
neen perhe, jonka saunan nurkilla oli tiheä vatukko, ja siellä hävinneen tii-
liruukin jäljiltä oli kulpia talvisin luistelua ja syksyisin retkumista varten.

Pyöräsuon kaupunginosaan, vanhalle kaupunginmaalle, rakennettiin
kaksi puolikunnallista kivirakennusta asuntopulan helpottamiseksi: arkki-
tehti J. Vikstedtin (Viisteen) piirtämä 2-kerroksinen As. Oy. Pyöräsuon
v. 1923 sille tontille, jonka Laakson puuseppätehdas jo v. 1917 oli ostanut
henkilökunnan rakennusta varten ja jonka rakennustoimisto Vuori oli otta-
nut rakentaakseen. Sille rakennettiin sementtitiilistä 2-kerroksinen 4-por-
taikkoinen 82 m pitkä asuintalo, josta isäni junapakkamestari Viktor Nissi-
lä oli ostanut lainavaroin keittiön ja kamarin huoneiston D-portaikon toises-
ta kerroksesta. Sinne perhe muutti alokasaikanani kilometrin päässä sijait-
sevasta As. Oy. Jyrylän kolmikerroksisesta pihasiivestä Aninan (myöh.
Kalevan) kaupunginosassa. Meillä oli Jyrylässä keittiön ja kamarin huoneis-
to, ahdas ja kylmä, jossa viisihenkisen perheemme oli hankala asua, varsin-
kin kun kamari oli monesti vuokrattuna. Uusi Pyöräsuon huoneistomme oli
yhtä ahdas, mutta se oli oma, lämmin ja tuntui kodikkaalta. Vuokrasin kui-
tenkin naapuriltamme seinän takaa huoneen aineiden korjausta varten ja nu-
kuinkin siellä. Myöhemmin taloutemme parantuessa ostettiin C-portaikosta

Ammattikoulunopettaja T. Häyrinen lapsineen talvella 1931 As. Oy Pyöräsuon pihalla.

As. Oy Suorakaide Pyöräsuon kaupunginosassa.

huonetta suurempi asunto torikauppias P.J. Suikilta. Kalustomme näkyy isäni perunkirjoituksesta 30.6.1932 Vesikaivonkadun 8:ssa as. 23. Se samoin kuin ympäristömme ja ikkunanäkymämme olivat suunnilleen samat kuin Reino Kuuselalla. Talon asukkaista muistan naapurimme vaihdemies J. Hakkaraisen, jonka kanssa pelasin šakkia joskus ratapihan nurmikkopenkereelläkin, toisen naapurimme ammattikoulunopettajan Taavetti Häyrisen ja B-portaasta maanmittausinsinööri Erkki Eerikäisen, joiden kanssa monina kevät- ja kesäiltoina retkeilin Viipurin Vanhankaupungin ahtailla kaduilla ja kujilla. Monia muitakin tunsin, mainitsen heistä vain oppilaani Viipurin kaksoislyseosta Olli Pesosen, josta tuli hovioikeudenneuvos Helsingin hovioikeuteen. – Toinen puolikunnallinen rakennus oli arkkitehti Ullbergin suunnittelema 3-kerroksinen Suorakaide (1927).

Kannaksentien eteläpuolelta liitettiin Pyöräsuon kaupunginosaan paitsi Talikkalan kylään kuulunutta Rosuvoin kärkeä myös osa vanhaa Kelkkalaa Lohkokatua, Ojakatua ja Kulppakatua (ent. Kaivokatu) myöten. Alueen katuverkostoon kuuluivat lisäksi Kannaksentien suuntainen Jukolankatu (ent. Juhonkatu) ja poikittaiset Pyöräsuonpuisto (ent. Uunikatu), Asuntokatu ja Lähderinne. Tälle Juho Mansikan (vrt. Juhonkatu) ja Pekka Halosen

maalle oli pystytetty 1870-luvulla jokunen torppa, mutta varsinainen esikaupunkiasutus syntyi vasta 1880- ja 1890-luvulla, jolloin talot alkoivat työntyä kohti Ristimäkeä. Maasto oli epätasaista hiekanotosta syntyneiden hautojen takia. Oli Pieni Hiekkahauta ympärillään Kososen, Kukkosen ja Saastamoisen talot, Hiekkahauta Hämäläisen ja Skytän talojen lähistössä, välissä Pajanurmi ilmeisesti Juho Hynnisen pajan paikka, jolla myöhemmin oli Metelisen, Sallisen ja Teivosen talot. Asutukseen vaikutti myös viipurilaisen Emil Ferdinand Tudermanin vuoden 1880 paikkeilla perustama tiilenpolttamo, jossa työskenteli muutama tiilenlyöjä (mm. 1880 Juho Maaranen ja Juho Manninen, 1883 Albin Halinen ja Juho Roisko).

Mainitulta alueelta oli ostanut tilan v. 1868 Niklas Loikkanen Papulan Loikkasesta. Maarekisterissä v. 1909 on sen omistajina mainittu Lyydia ja Vilhelmiina Loikkanen (palsta Lyydia), Iida Loikkanen (palsta Iida), Anna Loikkanen (palsta Anna), Ruukinalussuo (palsta Helena Loikkanen, Niklaksen vaimo) ja Elisa Loikkanen (palsta Liisa). V. 1912 Ruukinalussuo, joka ilmeisesti oli saanut nimen Tudermanin tiiliruukista, oli jaettu kahtia: Toivolaksi (omist. Helena Loikkanen) ja Ruukinalussuoksi (Villiam Unger). Toivola, joka oli saanut nimensä nahkuri Juho Toivosesta (s. 1859), oli palstoitettu 1924 kolmeen osaan: Asuntola (Nestor Siren), Kivelä (Pekka Ropponen) ja Toivola (Otto Rapeli). Toivolassa, joka sijaitsi Asuntokadun ja Pietarintien kulmassa oli Rapelin kauppa ja myöh. Eino Kakkosen ja hänen vaimonsa Lyyli Kirjosen kauppa, vastapäätä August Haikosen kauppa, joissa kummassakin kävin ostoksilla asuessamme Pyöräsuolla. – Pietarintien varressa Pahikaisen piirroksen mukaan asuivat vuosisadan vaihteessa Toivon l. Toivosen lisäksi puutarhuri Nyman ja työmies Paajanen. Henkikirjan v. 1910 mukaan asuivat Rajakadulla (myöh. Lohkokatu) mm. Aleksander Hukkanen (s. 1854), Juho Sommar (s. 1843), Juho Pirinen (s. 1876), Uunikadulla mm. Atte Airola (s. 1880), Edvard Kosonen (s. 1870), Aksel Kunnas (s. 1878), Konsta Rapeli (s. 1863), Vilho Pennanen (s. 1888), Erik Schöring (s. 1863), Antti Lipponen (s. 1876), Juho Savolainen (1877), Asuntokadulla mm. Juho Loikkanen (s. 1857), Esa Karkiainen (s. 1882), Mikko Sokura (1866), Vilho Sokura (1881), Ferdinand Ruutu (1878), Antti Toropainen (s. 1871), Fredrik Unger (s. 1869), Juho Toropainen (s. 1872), Heikki Holopainen (s. 1879), Erik Pitkänen (1876), Kaivokadulla Emanuel Lahti (s. 1866), Henrik Huttunen (s. 1875), Anton Ranta (s. 1859), Tuomas Vesiluoma (s. 1843), Armas Vesiluoma (s. 1887), Pietarintiellä Matti Mutala (s. 1875), Matti Öhman (s. 1878), Antti Inkeroinen (s. 1857) ja Saimankadulla Tuomas Uotinen (s. 1853), Viktor Thure (s. 1874) ja Elias Mättö (s. 1879) sekä Emil Saima (s. 1867), josta katu lieenee saanut nimensä. – Vuonna 1920 Ruukinalussuosta oli palstoitettu yli 60 tonttia, jotka sijaitsivat maanmittari E.A. Piponiuksen kartan (1902–) mukaan Lohkokadun ja Tiiliruukinkadun välisellä alueella.

Tiiliruukki (myöh. Talikkalan kaupunginosan pohjoinen puolisko) sijaitsi vastapäätä Rosuvoita ja vanhaa Ristimäkeä edellä mainitun kulppa-alueen erottamana. Sinne päästiin Kalevan kaupunginosasta (ent. Pietarin esikaupungista) Tiiliruukinkatua (myöh. Tiiliuuninkatua) pitkin, joka alkoi Ainonkadun (ent. Kilikadun) päästä ja johon yhtyi Pietarintiestä eroava Kappelikatu (ent. Maneesikatu) vanhan kunnallissairaalan vieritse. Aikoinaan se läpäisi 1860-luvulla rakennetun vallivyön ja ohitti 1840-luvun vaihteessa rakennetun kaakelitehtaan, joka sai savea alapuolella sijaitsevasta laaksopainanteesta, ja jatkoi painanteen yli yhtyen Pietarintiehen vanhan Ristimäen hautausmaan länsipuolella. Kun kaakelitehdas, josta lapset keräilivät litteitä kittiläkiviä, sulki porttinsa ja esti sitä tietä pääsyn kaupungissa kävijöiltä, kuljettiin kivipolkuja pitkin ns. Frimanin alueen läpi, mutta lopuksi avattiin tie kaakelitehtaan alapuolitse. Se oli juuri Tiiliruukinkatu, joka jatkui Tiiliruukintorille ja sieltä kohti Ristimäkeä ohittaen sen kiviaidana (Kiviaidankatuna). Tiiliruukin katujen nimet on mainittu tietääkseni ensi kertaa manttaalikirjassa v. 1895 (Valtionarkisto Vi 206): Tiiliruukinkadun lisäksi Alakatu, Uusikatu (myöh. Yhteiskoulunkatu), Annankatu (myöh. Talikkalankatu), Vilhonkatu (Vilhelminkatu 1895) ja Aleksanterinkatu sekä niiden poikkikadut Nousutie, Kaivokatu (myöh. Kiulukatu), Saunakatu (myöh. Tiilimäki) ja Pekonkatu (ks. ed. Viljo Nissilä, Viipurin kadunnimet).

Tiiliruukin asutuksen syntymiseen vaikuttivat ennen kaikkea tiilenpolttamot, joita alueella oli ollut, kuten sanottu, 1700-luvun lopulta lähtien: Kirpitsnyj zavod 1785 (J. Stråhlmanin kartta 1785. VA), Pietarporin takanessä oleva tiiliruukki (Sanan-Lennätin 1858 no 48), Kakelfabrik och tegelslageri 1861 (Viipurin sanomat 1894 no 31), T. Tichanovin tiiliruukki 1868 (Ilmarinen 1868 no 25), Tichanovin tiiliruukin takana Kulhan torppa (Suomenlehti 1872 no 2), joista esikaupunki oli saanut nimensä. Kauemmas ja myöhemmin (1876) perusti silloinen kauppias Paul Jakovleff tiilenpolttamon Kelkkalan ja Tiiliruukin, Ojakadun ja Tikkutehtaankadun, väliin laaksoon. Jakovleffin ja Tihanoffin tiilenpolttamot olivat käynnissä vielä 1900-luvun puolella.

Opettaja Hannes Koivun kuvauksen mukaan Tihanoffin tiiliruukki sijaitsi Tiiliruukinkadun alkupäässä, sen pohjoispuolella. Ensimmäisenä oli tehtaan mestarin puinen asuinrakennus (myöh. Nuopposen ja Koljosen leipomo), sen takana oli tiilien kuivauskatoksia l. saraimia, kuivatuskenttä ja sen päässä hevosvoimin käytetty savimylly (vrt. Savimylly kadunnimenä). Tiiliuuni oli kulppien puoleisessa laidassa. Tehdasalueen läpi kulki vähäinen polku ohi savenotosta syntyneiden kulppien Rosuvoihin ja oluttehtaalalle, josta pieneläjät hakivat mäskiä sikojensa ruoaksi. Vastapäätä tiilenpolttamoa oli tien toisella puolella mökkejä, joista vanhimpia oli Antti Meltin mökki.

Tiiliruukin maat olivat kuuluneet vuodesta 1854 tilan rek. 1³ omistajalle Pietari (Pekko) Haloselle ja sitten hänen poikapuolelleen Juho Vilhelminpoika Räikköselle, jolta ne siirtyivät Juho Hallenbergille hänen solmittuaan avioliiton Räikkösen tyttären Annan kanssa ja tytärpuolen aviomiehelle Vilhelm Ikävalkolle (vrt. Annankatu, Pekonkatu, Vilhonkatu). Tiilenpolttamoiden läheisyyteen Tiiliruukinkadun alkupäähän oli keskittynyt myös vanhin asutus ja ensimmäiset esikaupunkilaiset on mainittu manttaalikirjassa 1864–74. Vuonna 1873 ”patterin itäpuolisella alueella oli yhdeksän taloa: kalakauppias G. Tarkiainen, kaakelitehtaan työmiehet Antti Meltti s. 1829 ja poika Antti s. 1873, Juho Rimm(i), joka oli Räikkösen torppari, ja Mikko Nuttunen, kivityömiehet Elias Louko (Loukko) ja Adam Vainikka, hevosmies David Huhtanen (Huuhtanen) ja työmiehet Samuel Liimatainen ja Valkonen”, kaikki Nuopposen leipomoa vastapäätä. Näistä oli v. 1939 jäljellä vain kaksi taloa: Tiiliuuninkatu 3:ssa ja 5:ssä (mm. veturinkuljettaja Teurosen rakennus). Tiiliruukin pohjoispuolinen laakso, ns. Tihanovintmaa, kulppineen oli ollut 1800-luvun lopulla peltona ja vuokrattuna mm. puutarhuri Worontzoffille. Alakadun tienoo oli ollut mainittujen mökkiläisten perunamaina, muu oli metsää. Kolikkoinmäki ja Kangasranta olivat asumattomia, paitsi tilallisten Gabriel Roiskon l. Torpan Kaurin ja Mansikan taloja torppineen sekä seppä Mäkeläisen asumusta Koivistontien varressa (Veikko Tyrväinen, Talikkalan VPK:n 50-vuotishistoriikki vv. 1896–1946, s. 11).

Vuoden 1910 henkikirjan mukaan asuivat Tiiliruukinkadulla David Kokko (s. 1869) ja vaimo Vilhelmina Meltti (Antti Meltin tytär), Mikko Kokko, Viktor Toikka, (aik. Elias Louko), Pekka Karvinen (aik. G. Tarkiainen), Aleks Karvinen, Vasili Andrejeff, Aleksander Teuronen, Tkatschenko (aik. Antti Avelin), Antti Timonen, Yrjö Melenski (aik. Vasili Garboff), Aleks Kiuru, Maria Frantzila ja Antti Katiska lähellä Tiiliruukintoria. – Pikkutontit (tav. 400 m²) vuokrattiin yleensä 25 vuodeksi, joskus 15 vuodeksi.

Vasta 1880–1900 asutus tiheni itäisissä esikaupungeissa. 15.6.1898 maanmittari S. Sobolevin laskelman mukaan oli Kolikkoinmäellä 184 taloa, Tiiliruukilla l. Talikkalassa 356, Kelkkalassa 79 taloa ja Kangasrannassa 14 taloa. Vuonna 1900 oli itäisissä esikaupungeissa 847 taloa ja 2747 asukasta. V. 1921 Tilastollisen päätoimiston suorittamassa väestönlaskussa oli:

Kolikkoinmäki	597 taloa	5980 asukasta
Tiiliruukki I.		
Talikkala	405 "	4287 "
Kelkkala	418 "	3148 "
Kangasranta	463 "	2509 "
Rosuvoi	22 "	341 "
	1905 "	16263 "

10.7.1901 tehtiin päätös Viipurin esikaupunkien kartoittamisesta ja sen suoritti 1902– maanmittari Sobolev prof. E.A. Piponiuksen johdolla. Maanomistaja Juho Hallenbergin aloitteesta alueelle saatiin v. 1902 kaup-patori, ns. Tiiliruukintori, joka sitä ennen oli ollut lampuoti Pekka Jahnukaisen karjahakana. Siitä alkoi metsäalue. Juho Hallenbergin toimesta kivikotiet suoritettiin (Tiiliruukin suurpalon jälkeen, ks. seur.) 8–12 m leveiksi kaduiksi ja talojärjestystä tiukennettiin. – Tiiliruukin alkuvaiheista ks. Hannes Koivu, Muistikuvia Viipurin itäisistä esikaupungeista (Karjala 30.8.1979/no 35).

Tiiliruukintorilta Tiiliruukinkatu laskeutui kohti itää kulppalaaksoon ja siihen yhtyivät vähäiset Laita-, Paja- ja Lampikatu pohjoissuunnasta. Kun katu oli ylittänyt Ojakadun, oltiin jo **Lepolan** kaupunginosan puolella. Sen katuverkosto kiertyi Ristimäen ja Lepolan hautausmaiden ympärille: Pyöräsuon suuntaan Kaarlontie (osa entistä Juhonkatua), Kaitakatu, Katkokatu ja Kiviaidankatu (osa entistä Tiiliruukinkatua), länsisuuntaan Lähdekätkä, Ristikatu, Nurmikatu ja Ojakatu, etelän ja kaakon suuntaan Nauriskatu (ent. Rinnekätkä), Tarhurintie (ent. Juhonkatu), Kaalimaantie ja näitä vastaan poikittain Lepolantie (ent. Itäinenkatu ja Niilonkatu), Vihannemäki (ent. Peltokatu) ja viimeisenä Valtakatu Kelkkalan kaupunginosan rajana. Pohjoisessa Lepolan rajoina olivat Kannaksentie ja osa uutta Kalevankatua.

C.O. Addensin isojakokartassa ja sen selityksessä (1846) olivat hautausmaan ympärillä Ristimäenkangas, -alusniitty ja -pelto ja kauempana lännessä Ruukinalussuo, lounaassa Pitkäsuo, joista meidän aikoihimme olivat säilyneet vain Ristimäki ja Ruukinalussuo. Uutena oli nimistään ilmestynyt hautausmaan pohjoiskupessa Riihihauta ja Riihihau-danmäki (murteen riihhauvvamäki), meidän Kelkkalan poikien mäen-laskupaikka. Nimensä se oli saanut perinteen mukaan Halosen talon riihestä. Sanomalehti Sanan-Lennättimessä 1858 (no 42) olikin uutinen, että Kelkkalan kylässä Halosen kartanossa 2 virstaa esikaupungista oli ollut riihen palo. – Ristimäenalusniittyä me sanoimme Rukloh-vipelloks, jota oli aikoinaan viljellyt korotniekka Rugloff ja jonka läpi kulki Nurmikatu, osa koulutiestäni.

Alue oli ollut Mansikan ja Halosen talojen maita (1850), myöhemmin Loikkasen ja Hiltusen (1869). Osa maista oli, kuten sanottu, liitetty Pyöräsuon kaupunginosaan, osa Lepolaan, esim. Ungerin Ruukin alussuon palsta ja Elisa Loikkasen palsta Liisa (1909, 1912), jotka palstoitettiin v. 1920 moniksi tonteiksi. Vanhimpia asukkaita Liisan palstalla olivat Helena Kymäläinen, Benjamin Rantanen, Israel Siikanen, Josef Miettinen ja Antti Venäläinen (1870). Vuoden 1910 henkikirjan mukaan asuivat (ja olivat asuneet aikaisemminkin ja myöhemmin) pohjoisesta etelään kulkevilla kaduilla:

Ojakadulla Pekka Ananin, Josef Eskelinen, Herman Hartikainen, Viktor Mattson, Hilda Mökkönen, Pietari Repo, Hilda Sallinen sekä Aho, Häyrynen, Kontio, Laitinen, Meriläinen, Pöllänen; Nurmikadulla Jalmari Aalonen, Adolf (Atte) Airola, Juho Eskola, Johan Forsström, Tihon Guseff, Heikki Holopainen, Antti Hukkonen, Kalle Karvonen, Taavetti Kauhanen, Erik Juho Kaukonen, Juho Keinänen, Aleks Kinnunen, Matti Koivumäki, Juho Koskivuori, Taneli Lechlin, Juho Lehtisalo (Palokuurin vahtimestari), Edvard Mölsä, Kalle Nikupaavola, Heikki Nurmi, Pekka Pentikäinen, Pekka Pesonen, Heikki Rahunen, Antti Salmi, Antti ja Kustaa Teivonen, Tuomas ja Kustaa Uotinen, Gustaf Wallenius, Simo Worontzoff, ym.; Lähdekadulla Pekka Aro, Karl Koivula, Ville Pentikäinen, Emil Tiiponen, Antti Veijalainen; Kaarlonkadulla Antti Hämäläinen, David Paavolainen, August Serenius; Pietarintiellä mm. Tahvo Himanen, Pekka Jahnukainen, Frans Laine, Joonas Pummi, Juho Saarinen; Rinnekadulla Ville Ikävalko, Maunu Oksala, Juho Pullinen; Juhanankadulla Kusti Ikävalko, Aleksanteri Kosonen, Albert Laitinen, Aukusti Lampinen, Joonas Launiainen, Ville Suonuuti, Matti Öhman;

ja lännestä itään kulkevilla kaduilla:

Kulppakadulla Juho Hupli, Otto Kyöperi, Aleks Tuomi; Tiiliruukinkadulla Vilhelmina Fomin, Juho ja pojat Toivo ja Aarne Humalisto, Pekka Komulainen, Ivar Kontturi, Robert Peltonen, Nikodemus Piokas, Antti Pukero, Juho Salmi, Juho Savolainen, Matti ja Maria Sorsa, Josef Söderman, Armas Vesiluoma sekä Hartikainen, Paajanen, Puolakka; Itäiselläkadulla Anton Andrejeff, Heikki Luukkonen, Juho Paajanen ym.; Peltokadulla Fabian Ekman, David Malkki, Juho Paakkanen, Juho Pisi, Kustaa Väisänen; Valtakadulla Juho Heitto, Maria Hyypiä, Ivan Ivanoff, Ville Juntunen, Eetu ja Hugo Kukkonen, Esa Kulha, Matti Kurki, Pekka Lahti, Hugo Lehtinen (työväentalon vahtimestari), Pekka ja Teodor Myöhänen, Heikki Nevalainen, P. Remes (rakennusmestari), Juho Savolainen, Hugo Takkinen, Iivari Toropainen, Heikki Tuppurainen.

Pekka Malisen (s. 1871) muistaman mukaan hautausmaan ja kulppien välissä oli ollut Hallenbergin tiiliruukki, jossa tiilenlyöjänä oli mm. Taavetti Halonen. Hän asui ruukintuvassa, josta myöhemmin tuli palokuuri ja v. 1918 nuorisoseurantalo.

Kelkkalan kaupunginosan (Kelkkalanmäen) muodosti Valtakadusta kaakkoon sijaitseva melkein suorakaiteen muotoinen alue, jonka rajoina olivat osa uudesta Kalevankadusta (ent. Puutarhurinkatu), Iso Kehäkatu kaakossa, Tikkutehtaankatu lännessä ja Valtakatu luoteessa erottamassa Lepolan osan. Sen kadunnimet syntyivät 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa. Piponiuksen ja Meurmanin asemakaavakartoissa 1902- ja 1935 niitä oli lisäksi Hakamiehenkatu, Heinonkatu (uusi), Jussinkatu (ent. Juhaninkatu), Tehtaankatu, Kanervakatu, Koulumestarinkatu (ent. Koulukatu), Närekatu, Orvokkitie, Otonkatu, Paasikatu, Suokulaisentie (ent. Suokatu), Suurkivenkatu, Syvännekatu, Tuomikatu, Vesikatu (ent. Lähdekatu), Vii-

vakatu (ent. Linjakatu ja Heikinkatu) sekä Vladimirinkatu. C.O. Addensin isojakokartan ja selityksen (1846) mukaan tällä alueella oli kolme talotonttia (Hämäläinen, Kulha ja Roiskon kaksoistontti) sekä Kartanopelto, Suurpelto, Uudispelto, Stenberginpelto, Keskipelto, Ristimäenkangas, Pitkän-suonreuna, Pitkäsuo, jotka suurin piirtein ovat peittyneet pienasutuksen alle. Se oli lapsuuteni ympäristöä ja siitä muistan Korotniekanpellot (ent. Kartanopelto, Uudispelto ja Stenberginpelto) ja sen, että kansakoulun takana oli kaista kallioista mäntymetsää (ent. Ristimäenkangasta).

Alue oli kuulunut suurelta osalta minun kansakouluajanani Taikoffille, Fedotoffille ja Hallenbergille. Tienoon asukkaita vuosisadan vaihteessa (1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa) olivat vuoden 1910 henkikirjan mukaan (aikaisemmin ja myöhemminkin) suunnilleen pohjoisesta etelään kulkevilla kaduilla:

Tikkutehtaankadulla Herman Janhunen, Ville Kanerva, Juhani Laavola, Aleksander Luukkonen, Otto Pisi, Pekko Pukero, Otto Puustinen, Aleks Roisko, Filip Rättö, Konsta Savelainen, Ivar Teräväinen, Juhana Viepäläinen sekä Hokkanen, Laukkanen; Juhaninkadulla ja sen jatkeella Neulastiellä Jaakko ja Sandra Aalto, Edvard Ankerman, Heikki Asikainen, Katri Eklund (Kana-Liisa), Juonas Ellonen, Heta Granlund, Otto Halonen, Vilho ja Anna Hamnell, J. Heiskanen, Juho Järvinen, Heikki ja Miina Kirjonen, Hedvig (Heta) Koiranen, M. Kosonen, Jaakko Laakkonen, Aleksander (Sasha) Lappi, Pekka Malinen, Juho Miettinen, Juho Muhonen, Matti Nio, Taneli ja Amanda Nissilä, Jooseppi ja Mooses Pääkönen, Vilho Mäkelä, Arttu Ottavainen, Jaakko Saikkonen, Juhana Saha, Juho Stenberg, Uno Stenlund, Ville Suonuuti, Antti Suurkuukka, Heikki Valkonen, Maria Vihavainen, Matti ja Maria Virolainen; Heikinkadulla (myöh. Linjakatu, Viivakatu) Taavetti Ahokas, Vedohin Anisimoff, Juho Haakana, Olga Heinonen, Saara Hynninen, Juho Häyrinen, Matti Hovi, Vilho Ilmola, Timofei Ivanoff, August Kankkunen, Liisa Kuittinen, Viktor Leivo, Viktor ja Rosa Nissilä, Elias Puolakka, Heikki ja poika Heikki Saastamoinen, Juho ja Emma Säde, Juho ja Helena Taponen, Kustaa Teivonen, Konsta Vuorio; Koulukadulla Aleksejeff, Juho Arponen, Pekka Berg (Perkki), Matti Haapala, Hynninen, Juho Malinen, Vilho Mustonen, August Pirhonen, Ville Pukero, Matti Rättö, Juho Rönkä, Juho Toikka, Pekka Vainio, Matti Varis, Gabriel ja poika Aksel Vuorio;

ja suunnilleen lännestä itään kulkevilla kaduilla:

Valtakadulla Juho Heitto, Antti Jokelainen, Juho ja Josefina Koistinen, P. Mallas, Heikki ja Henrika Nevalainen, Paavo Pitkänen, ym.; Lähdekadulla mm. Fredrik Hyypiä, Aino Korhonen, Matti Kosonen, Matti Pönkkä, Matti Uski; Vladimirinkadulla David Räsänen, Tahvo Salakka, Anton Sinkkonen, Kustaa Varonen; Suokadulla (myöh. Suokulaisenkatu) Albin Kaasinen, Elias Turunen; Närekadulla Paavo Ratilainen. Sukunimiesimerkit riittänevät.

Anni Hynnisen muistaman mukaan (s. 1873 Juhaninkadusta länteen oli 1900-luvun vaihteessa ollut Fedotoffin tiilitehdas, josta jäänteinä koulu-poika-ajanani oli vielä Vetatovankulppa, jolla syksyisin luistelimme ja jonka avantoon veljeni Väinö putosikin kerran. Juhaninkadulla oli ruukintupa, jonka kilpeenjokelainen Juonas Ellonen osti vuosisadan alussa. Anni Hynnisen mukaan Vihannesmäellä (ent. Ruklohvinmäki < Rugloff) oli ollut Juho Hallenbergin huvila, jossa myöhemmin asuivat korotniekat Krugloff ja Andrejeff. Alue kuului itsenäisyyden ajalla Lepolan kaupunginosaan.

Minulle tutuin paikka oli Kelkkalanmäki, johon kansakouluajan muistoni kohdistuvat. Isäni Viktor Nissilä, joka oli syntynyt v. 1877 Valkealan Se-

Ellosen talo Jussinkadulla (ent. Juhaninkadulla) Kelkkalassa. Valok. keväällä 1943 Viljo Nissilä.

länpäässä, oli nuorukaisena lähtenyt maailmalle, Karjalaan Ojajärvelle, jonne hänen serkkunsa aviomies ratamestari Emil Järngren (myöh. Rautavaara) oli ottanut hänet ratatöihin (1897). Sieltä hän pääsi ylimääräiseksi asema- ja vaihdemieheksi ensiksi Hiitolan asemalle ja sieltä vakinaiseksi Ruskealan Kaalamon asemalle, synnyinpaikalleni. Kaalamosta perhe – äitini oli lähtöisin Kangasalta – siirtyi Viipuriin (1904) ja muutti seuraavana vuonna Brahenkadun huoneistosta vanhemman veljen Taneli Nissilän (molemmat jarrumiehiä l. bromsareita) jälkiä seuraten Tiiliruukille Timosen taloon (Tiiliruukinkatu), josta v. 1906 Antti Oravan talon vinttikamariin (Tiiliruukinkatu 23) ja v. 1907 kauppias Pekka Karvisen piharakennukseen (Tiiliruukinkatu 4). Sieltä jatkui perheen vaellus Taneli Nissilän jäljissä Kelkkalaan omaan taloon, jonka isäni oli ostanut velaksi välikauppias Kustaa Teivoselta, joka oli rakennuttanut sen v. 1906.

Talo oli tyypillistä esikaupungin mallia: eteinen, jonka perällä oli ruokakomero (sulani), keittiö ja kamari. Rakennuksessa oli matala vintti ja kivijalassa vähäinen kellari. Keittiön ja kamarin ikkunat olivat Heikinkadulle, jonka toiselle puolelle rakennettiin kansakoulun kolmas rakennus (1911), korkea ja pitkä hirsijätti. Keittiön toinen ikkuna oli pihalle päin ja siitä auke-

ni avara näköala yli Tiiliruukin ja Kangasrannan mökkimeren. Juhaninkatuun päin viettävässä pihassa oli alun perin yksi punainen syysruusu, mutta someroiselle maaperälle isä vedätti naapurillamme Hamnellilla 25 kuormaa multaa Korotniekanpellolta, kävi hakemassa Anttosenmetsästä muutaman pihlajan ja heisipuun ja kuokki vähäisen perunamaan.

Lähimpiä naapureitamme olivat veli Taneli Nissilä (s. 1871) perheineen: vaimo Amanda Mattila, äidin ystävätär, samasta Kangasalan Köyrän kylästä ja lapsia neljä. V. 1915 hän muutti kaupunkiin Vilkenkadulle ja talon osti jossakin vaiheessa opettaja Uno Stenlund, kun hänen asuntonsa koululla otettiin luokkahuoneiksi. Meidän perheemme seurasi heitä seuraavana vuonna kaupunkiin, Aninantorin varrella sijaitsevan asuntoyhtiö Jyrylän piharakennukseen. Heikinkadulla naapurinamme oli ajuri Juho Säte perheineen (vaimo Emma ja seitsemän lasta). Ajurin sokkeloiset ulkorakennukset (talli, läävä, valjashuone ym.) olivat meidän lasten jännittävintä leikkialuetta. Kelkkalan poikien leikkikenttä oli kansakoulun alla avartuvien Korotniekanpeltojen pää, ns. Teemperinaho (vrt. Stenberginaho 1846), jossa lyötiin kuningaspalloa. Naapureistamme muistan harjatehtaan Koistiset, joiden iso valkoinen talo oli Valtakadun puolella, mutta kuivaushuone Juhaninkadun puolella, ja sitä saimme joskus käyttää pyykinpesuun. Koistiset siirsivät tehtaansa kuitenkin 1915 kaupunkiin Torkkelinkadulle lähelle Patterinmäkeä ja tilalle tuli seuraavana vuonna orpokoti. Mieleeni on jäänyt myös Valtakadulta läkkiseppä Jaakko Aalto sekä hänen poikansa Matti (s. 1893) ja Viktor (s. 1897), joiden perustamassa kultasepäntiilikkeessä lähellä Viipurin rautatieasemaa veljeni Väinö oli vuodesta 1918 oppipoihana, kisällinä ja lopulta mestarina, kunnes perusti 1931 oman liikkeen Repolankadulle. – Kelkkalan vaiheemme päättyi v. 1916, kun isäni myi talon velaksi sairaanhoitajatar Olga Heinoselle. Viimeisellä maksuerällä vuoden 1920 tienoilla isä osti minulle taskukellon, kun asuimme jo Jyrylässä. – Nämä esimerkit valaissevat Viipurin esikaupunkilaisten miniatyyristä historiaa ja niissä kuvastunevat monien esikaupunkilaisperheiden vaiheet.

Erillisen, joskin myöhäisen osan Kelkkalan kaupunginosasta muodosti asemakaava-arkkitehti Otto-I. Meurmanin suunnittelema omakotialue, jonka asemakaavan valtuusto hyväksyi 20.9.1921. Alueeseen kuului tasaista peltoa, Korotniekanpeltoa Lepolan hautausmaan etelä-kaakkopuolella. Sille suunniteltiin 69 noin 700–800 m²:n laajuista omakotitonttia yksikerroksisille ullakkohuoneisille yhdenperheentaloille. Vain Valtakadun varren talot saatiin rakentaa kaksikerroksisiksi. Kelkkalan omakotialueen asemakaavaa laajennettiin 22.1.1924 tonttien kysynnän jatkuessa. Rakentaminen tapahtui etupäässä hartiapankkityönä, mutta rakennuksille oli taiteilija Lauri Välke laatinut värityskartat. Näin alue suoraviivaisine puistokatuineen ja väreineen muodosti yhtenäisen kokonaisuuden (Otto-I. Meur-

Kelkkalan omakotialuetta. Valok. keväällä 1943 Viljo Nissilä.

man, Kaupungin alue ja asemakaavat. Viipurin kaupungin historia V, 1978, s. 24—). Se oli todella viherkeidas vanhassa Kelkkalassa. Alue jaettiin kortteleihin, joille annettiin nimet Kivitasku, Kultarinta, Leppälintu, Tiainen, Tikli ja Varpunen. Pelloilta oli hävinnyt muistamani Taivaankivi (Taivaakiv), korkea kivi, josta **lapset sano, ko se ol keskel peltoi**.

Omakotialueen pääkatu oli Valtakatu (sen osa), jonka lävistivät kohtisuorasti Kaalimaantie, Kotipolku ja -kuja, Kukkulanmutka, Leikkipolku, Ristikukantie, Sarkatie ja Tähtikukantie, kaikki kaavanimiä. Kertojani Reino Kuuselan perhe muutti Tervakylästä v. 1932 Kotipolku 24:ään (kortteli no 7 Varpunen). ”Talossa oli kamari, keittiö ja eteinen. Pihan perällä naapuritontin rajalla oli halkokuuri, pieni koppi palokalustoa varten ja ulko-huone (huusi). Rapun lähellä oli kaivo, josta saatiin vesi veivaamalla kettin-
gin päässä oleva ämpäri ylös ja alas. Pihassa oli kymmenkunta viinimarja-
pensasta, omenapuita, koivuja, vaahteroita ja sireenejä, kaivon vieressä ju-
hannusruusu, rapun sivussa kotipihlaja, portin pielessä iso koiranheisipen-
sas. Portille vievää tietä reunustivat moniväriset kukat, neilikat ym. Oli vih-
reyttä ja lehtevyyttä, oma piha ja turvallinen koti. Sähkövaloja ei vielä ol-
lut, joten iso öljylamppu keittiön katossa antoi kotoisasti valoa, vielä pitkän
aikaa.”

”Kotipolku päällystettiin mukulakivillä 1930-luvun jälkipuoliskolla. Vuoden 1935 jälkeen raitiotiekiskoja jatkettiin Kelkkalasta Ristimäkeen, jolloin omakotialueelta pääsi Valtakadun pysäkillä sekä Pyöräsuon että Kolikkoinmäen kautta keskikaupungille. Kotipolulle vedettiin sähköjohdot isäni aloitteesta v. 1934. Kelkkalan omakotialue muodosti tavallaan puistomaisen puutarhakaupunginosan.”

Kelkkalan vanhojen alueiden läpi rakennettiin ns. kiertorata Maaskolan ratapihalta satamaan v. 1921–25. Kalevankadun jatkaminen kaupungista aloitettiin v. 1923 ja se suunniteltiin Ojakadun kautta kilpa-ajoradalle ja Kannaksentielle. Osa siitä pengerrettiinkin syksyyn 1939 mennessä. Ojakadun varrella sijaitseva laakso suunniteltiin puistoalueeksi. Asiakirjatietojen mukaan raitiotie ulotettiin v. 1922 asema-aukiolta Repolan- ja Kannaksenkatua pitkin Kannaksentielle Ristimäkeen asti ja v. 1937 yhdistettiin se Kolikkoinmäeltä Valtakadulle tulevaan raitiotielinjaan.

Alueen teollistamista edustivat edellä mainittujen pikkuruukkien lisäksi Paul Jakovleffin v. 1878 (kauppaneuvos P. Jakovleffs andel 1878) talollinen Mikko Kulhalla ostamalleen tilalle perustama tulitikkutehdas, saha ja sauna sekä myöhemmin tiilitehdas (Tikkutehtaankadun varteen), jotka v. 1891 peri poika kauppaneuvos Konstantin Jakovleff. V. 1879 tehtaan työnjohtajana oli värkkimestari Henrik Johan Eriksson (s. 1855) ja työntekijöinä Kristian I. Risto Kärpänen, Petter Hirvonen, Juho Repo, Adam Hirvonen, Vilhelm I. Vilho Kainulainen, Juho Arponen, Tuomas Kokko, Matti Kauranen, Mikko Kulha, Petter Iivonen ja Antti Kosonen, v. 1880 19 työntekijää, joista naisia 8 ja kasvava määrä vuoteen 1925 mennessä, jolloin tehdas lopetettiin.

Kelkkalasta kaakkoon Suuren ja Pienen Kehäkadun väliin syntyi vanhan Kiesin talon ääreen osaksi tontitettu kaupunginosa **Kiesilä** katuineen ja kadunnimineen (ks. ed. Viljo Nissilä, Viipurin kadunnimet). Tämäkin alue oli jaettu kortteleihin, osaksi omakotialueen kanssa, nimiltään Kuovi, Käpylintu, Kottarainen, Leppälintu ja Varpunen. Tienoon vanhaa paikannimistöä (1846) olivat Kotisuonniitty, Romananniitty (josta osa erotettiin raviradaksi 1887), Pitkäsuo ja Pitkänsuonmäki, Romanansuo, Keskipelto, Kartanonpelto, Taalikanpelto, Yliniitynpelto Kotisuon takana, Riihentauspelto, Meurosenlehto, -mäki, -suo, Mammakivenmaa, Vossinaluspelto. Anni Hynninen (s. 1873 Roiskon tilalla) muisti – vielä keväällä 1943 haastatelllessani häntä Kelkkalassa – Kiesin ja Roiskon väliltä Rajaportin ja Rajaportinpellot, Taalikanmäen, -pellot ja -pettäikön sekä Hallenbergin Pikkuladonniityn, Peräpellon ja Kotiniityn. Omalta ajalta muistan Mammakiven ja Mammakivenmäen.

Kiesin ja Patjan taloista etelään Roiskon vanhalle maalle perusti rakennusmestari Gustaf Viklund tiilitehtaan n. v. 1890 ja sitä jatkoi v. 1897 ma-

kasiininhoitaja T. Pettersson ainakin 1910-luvulle. Sen työnjohtajana on mainittu esim. Ville Kaijanen ja tiilenlyöjinä Kustaa Kettunen ja Elias Puolakka.

Kiesilästä itään kiertoradan taakse kaavoitettiin samannimisen talon mukaan **Räikkölän** kaupunginosa (1931), melkein asumaton pelto- ja metsä-alue, jonka vanhaan nimistöön (1846) kuuluivat mm. Haka-Heikin maa, niitty ja suo, Hevoshaanniitty, Välisuo, Sandelinniitty, Mättäikönniitty, Mustansaarenluhta, -niitty, Hämmäläisenmaa (sn. Hämmäläinen, Hämmäläisen talo), Ahopelto, Meurosenluhta, -niitty, -suo.

Itsenäisyydenajan kaupunginosista oli Kannaksentien (ent. Pietarintien) ja uuden Kalevankadun (jatkeen) välissä **Ristimäen** kaupunginosa, johon kuului vanhaa kaupungin maata ja Kelkkalan kylän maata. Se ulottui Lepolanaukiolta kaupunkiseurakunnan uuteen hautausmaahan. Vanhat kelkkalalaiset tarkoittivat Ristimäellä kuitenkin vanhaa hautausmaata (Lepolan kaupunginosassa).

Tämä Ristimäen kaupunginosa oli vielä 1850-luvun puolivälissä kuulunut Kulhan ja Halosen taloille (ent. Mansikan tilaa). 1800-luvun lopulla sen muodostivat venäläisten korotniekkojen Dunajeffin, Krugloffin, Taikoffin, Timakoffin ym. vihannesmaat, talot Pietarintien laidassa vastapäätä hautausmaita. Niiden lomiin 1870-luvun lopulta lähtien oli kuitenkin tunkeutunut pieneläjien mökkejä Esulanmäelle (l. Esanmäelle) saakka vastapäätä kaupunkiseurakunnan uutta hautausmaata. Ale Jahnukaisen mukaan mäki oli saanut nimensä Esa Suutarisesta, mutta arvelen nimeä vanhemmaksi, sillä Anton Kulhan muistaman mukaan se oli ollut Kulhan talon vanha paikka, jonka 1800-luvun puolivälissä oli omistanut Esa l. Esaias Kulha.

C.O. Addensin kartan (1846) mukaan oli Pietarintien laidassa kolme tonttia ja yksi vähän taaempana. Alue oli Ristimäenkangasta ja takana olivat pellot: Kartanopelto, Suurpelto, Kartanonalusniitty, Mammakivenmaa. V. 1914 Mammakivenmäelle kaivettiin juoksuhautoja, mutta myöhemmin mäki tasoitettiin maantietä varten ja v. 1932 sillä oli maatalousnäyttely. Pietarintien varressa sijaitsi ent. Kulhan maalla – mökeistä eroten – mahtava tiilirakennus, jossa toimi v. 1905 ruotsalaisen trustin perustama Viipurin tulitikkutehdas (Wiborgs Tändstickfabrik 1905, Suomen tulitikkutehdas ja Säleketehtäjä 1925) työnjohtajana Oskari Puolakka 1910–13 ja koneenkäyttäjänä Otto Luoto, ja vuodesta 1929 Juho Heiton perustama Maakuntain Margariini Oy. Siinä vieressä oli Pietari Krugloffin kauppuutarha, jossa mm. kansakoululaiset kävivät kesätoissa. Myöhemmin – Valter Salosen muistaman mukaan – kaupunki osti ent. Taikoffin maasta tilan, ns. Ristimäen tilan, jossa tilanhoitajana oli 1916–28 Niilo Salonen, entinen Maaskolan tilanhoitaja, puutarhurina virolainen Martinson ja pihamiehenä Vauhkonen. Tilalla kasvatettiin sekä avomaassa että ansareissa

Eräs maatalousretkikunta Ristimäen tilan pihalla 1920-luvun lopulla. Muistolahja ojennetaan tilanhoitajalle Niilo Saloselle (istumassa keskellä).

Ristimäen tilan työläisiä 1920-luvulla sikalan ja ansarien edustalla.

Talvisodassa palaneita itäisiä esikaupunkeja. Taustalla Ristimäen puistikoita ja Maaskolan ratapihaa. Kuva otettu marraskuussa 1941 Itä-Toukolan katolta.

(lavoissa) vihanneksia, etenkin kaalia, ja pihapiirissä oli lisäksi suuri sikala, toinen pihan ulkopuolella. Lihaa ja vihanneksia vietiin kaupungin laitoksiin, mutta kesäisin kuomukärkyissä myös kauppatorille.

1900-luvun vaihteen henkikirjojen mukaan Pietarintiellä asuivat – järjestystä määrittämättä – mm.

Pietari I. Pekka Jahnukainen, Juho Riiari, Paavo Sallinen, J.G. Suarinen, A. Suuronen, Krugloffit, Taikoffit, Aatami Röksiä, Matti Sahanen, Juhana Immonen, David Joutjärvi, Ville Pullinen, Vilho Puolakka, Abraham Puajanen, Juho Repo, Adam Marttinen, Antti ja Mikko Mikkonen, Pekka Velling, Vilho Piokas, Esa Suutarinen, Viktor Metelinen, Juho Simpsonen, K. Paavilainen, Ville Kainulainen, Ernst Adrian;

Puutarhurinkadulla: J. Hallenberg, Juho Hytti, Aleksanteri Matikainen, Pentti Riikonen ym.

Jo 1900-luvun alkupuolella tapahtui Kelkkalassa myös päinvastaista muuttoa: maataloustöihin tottunutta esikaupunkilaissäväkeä siirtyi takaisin maaseudulle, esim. Karhusuolle Pekka Jahnukainen, Suurperolle Samuli Hallenberg, Fredrik Hyypiä, Akseli Ikonen, Juho Muhonen, Matti Nio, Juho Patja, Matti Rättö ym.

Talvisodassa 1939–40 Kelkkala tuhoutui suurelta osalta. Ensimmäinen ilmahälytys oli Viipurissa 30.11.1939 kello 8,52 ja kello 9 ilmaantui kaakosta ja idästä kaupungin ylle havaintojen mukaan 12 venäläistä pommiko-

netta. Pommit putosivat itäisiin kaupunginosiin Kelkkalaan ja Maaskolan ratapihalle. Kelkkalassa paloi neljä puista asuinrakennusta, mm. konditoriamestari Yrjö Runnen talo Asuntokadulla ja hänen poikansa 11-vuotias Ossi oli Sergejeffin oluttehtaan pommisuojaissa. Kuolonuhreja oli kymmenkunta: Olga Hanninen, Elsa Pelli, Sylvi Pesonen, Bertta Sunikka, Aarne Inkanen, Otto Sivonen, Aune Tiainen ja lisäksi oli pahoin runneltu Vappu Sappinen (Aarni Krohn, 30.11. 1939 talvisodan ensimmäiset tunnit. Helsinki 1979, s. 65).

Siitä alkoi ankea aika koko Viipurin historiassa.

2. Kelkkalan kylän suvut ja talot, niiden jakautuminen ja häviäminen

Otsikossa mainittujen sekavien kysymysten selvittelyssä, mikäli se on ollut mahdollista, ovat haastattelujen ja muistinvaraisten tietojen lisäksi olleet apuna epätäydelliset asiakirjat: Kelkkalan (ja Talikkalan) rippikirjat 1816–1920 (Lakkautettujen seurakuntien keskusarkistossa Mikkelissä), manttaalili- ja henkikirjat 1635–1910 (Valtionarkistossa), Kelkkalan, Talikkalan, Kangasrannan ja Huhtialan kylien isojakoarkiston kartat, niiden selitykset ja Kelkkalan sekä Talikkalan kylien maarekisterit (Maanmittaushallituksen arkistossa).

Vuonna 1783 myytiin, kuten sanottu, ns. Alabardejefin perillisten lahjoitusmaa (mm. Kelkkala ja Talikkala) yksityisille tilallisille, joiden selvittelyn olen yrittänyt suorittaa v. 1850 aloitetun maarekisterin avulla. Siinä on mainittu Kelkkalasta viisi rälssitaloa ja Talikkalasta neljä. Vielä 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa manttaalikirjoissa kyseinen lahjoitusmaa oli käsitelty yhtenä, mikä on vaikeuttanut kylien ja talojen erittelyä, kuten näkyy 1800-luvun alun talonomistajien seuraavista luetteloista. Päätöksellä 30.3.1852 Huhtiala, Kangasranta ja Talikkala erotettiin hallinnollisesti toisistaan ja pantiin 20.6.1862 verolle, ja vasta 9.4. 1887 Talikkala ja Kelkkala erotettiin virallisesti toisistaan ja Talikkalalle merkittiin 1/40 manttaalia (Maanmittaushallituksen asiakirjoja).

V. 1819 Kelkkalan rälssitilallisia olivat 1) Gabriel Roisko (lapset Paavo ja Anna), 2) Pietari Bryggari, 3) Pietari Yrjönpöika Mansikka (lapset Filip ja 1821 Juho, veli Adam), jonka ”yhtiömies” oli Matti Laurinpöika Rapo (s. 1789, k. 1834), vaimo Eeva Paavalintytär Roisko (s. 1780), tyttäret Eeva Matintytär (s. 1824), Elisabet Matintytär (s. 1819, aviomies itsellinen Pietari Mikonpöika Suutari, s. 1787), Liisa Matintytär (s. 1817), Katarina Matintytär (s. 1822, aviomies itsellinen Juho Tynninen), 4) Salomon Roisko, 5) sorvaaja Stenberg (vuokraaja Elias Laukkanen, jonka lapset Elias,

Antti ja Juho sekä vävy Juho), 6) Adam Mikonpoika Virolainen (tytär Maria), 7) Joakim Eliaksenpoika Roisko, 8) Jeremias Lamberg (myös Lambert), 9) Juho Hupponen (jonka tilalla asui Manninen ja neljä venäläistä);

V. 1821 numerot 1–6 samat kuin edellä, 7) Esaias Esaiaksenpoika Roisko (s. 1791, tytär Maria, veli Gabriel s. 1793, sekä kolmas veljeksistä Juho s. 1794 ja vaimo Joonas Harmaisen tytär s. 1804), 8) Jeremias Lamberg (lanko Adam Montonen), 9) Juho Hupponen (vävy Leinonen, lapset Liisa, Anna ja Valborg sekä tilalla Tahvo Manninen, jonka lapset Valborg, Petter, David, Justin ja Anna sekä viisi venäläistä);

V. 1823 1) Gabriel Roisko (vävy Simon Kiiveri, lapset Paavo ja Anna), 2) Pietari Mansikka (lapset Juho ja Elias), 3) Juho Halonen (lapset Anna ja Leena, vävy, lanko Matti Anttonen, tilalla asui sokea mäkitupalainen Pietari Suutari), 4) Matti Rapo (lapset Juho, David, Liisa ja Kaarin), 5) Salomon Roisko (asui Hevossaareissa), 6) sorvaaja Stenberg (asui kaupungissa, vuokraaja Elias Laukkanen, jonka vävy Juho, lapsi Maria ja veli Adam), 7) Esaias Esaiaksenpoika Roisko (lapset Liisa ja Anna sekä veli Gabriel), 8) leski Anna Roisko (lanko Adam Montonen, vävy Iwan, joka oli venäläinen sotilas, poika Jeremias) 9) Juho Hupponen (vävy Heikki Leinonen, lapset Anna, Valborg, Esaias, Anna ja Joakim, tilalla asui haudankaivaja Tahvo Manninen sekä viisi venäläistä sotilasta ja torppari Matti Iivonen);

V. 1828 1) Gabriel Roisko (lapset Matti, Antti ja Maria sekä itsellinen Otto Hämäläinen), 2) leski Margareta Tirhiä (lapset Pietari, Juho, Katarina, Anna, vävy Jaakko; tilalla oli renki Knut Hämäläinen), 3) Pietari Yrjönpoika Mansikka (lapset Pietari ja Maria), 4) Juho Halonen, tilalla itsellinen Matti Anttonen, 5) Matti Rapo (lapset Juonas, David, Liisa, Katariina ja Eeva; tilalla asui itsellinen Jeremias Lambert), 6) Salomon Roisko 7) sorvaaja Stenberg (vuokraaja Elias Laukkanen), 8) Esaias Esaiaksenpoika Roisko (lapset Juho, Liisa, veli Gabriel), 9) Adam Montonen (poika Pietari), 10) Juho Hupponen (lapset Valborg, Anna; tilalla asui Tahvo Manninen). – Saman vuoden luettelossa mainittu Paavo l. Paul Joronen, talossa myös itsellinen Jaakko Räikkönen;

V. 1838 1) Katarina Mansikka (lapset Juho, Elin, Pietari, David ja Anna), 2) Juho Räikkönen (lapset Adam, Pietari, Juho ja Katarina), 3) Knut Hämäläinen (lapset David ja Maria) sekä Matti Rapon leski Eeva (lapset Juho, Elias ja Antti), 4) Salomon Roisko (lapset David, Sofia ja Eeva), 5) Jaakko Kulha (lapset Liisa, Katarina ja Eeva), 8) Fredrik Hämäläinen (lapsi Sofia), 9) Esaias Roiskon leski Valborg (vävy Tahvo Manninen), 10) Juho Hupponen l. Huppunen (lapset Esaias, Matti ja Anna), tilalla asui haudankaivaja Moses Kunttu;

V. 1848 1) Katarina Mansikka, 2) Juho Räikkösen leski Eeva, 3) Knut Hämäläinen, 4) Matti Rapon leski Eeva, 5) Salomon Roisko, 6) Jaakko

Kulha, 7) Fredrik Hämäläinen, 8) Tahvo Manninen, 9) Silvertoffin tiili-ruukki;

V. 1858 1) Juho Mansikka, 2) Pietari Halonen, 3) Antti Salomoninpoika Roisko, 4) Jaakko Kulha ja veli Mikko (itsellinen Pietari Iivonen), 5) Fredrik Hämäläisen leski Maria (tilalla asui haudankaivaja Esaias Kunttu).

Kelkkalassa 1800-luvun alussa oli rippikirjojen mukaan talolliset Adam Montonen, Juho Huppunen, Esaias Laukkanen, Paavali Joronen, Yrjö Mansikan perilliset, Matti Rapo sekä Esaias Roiskon perilliset. Vuosina 1839–53 oli rippikirjoihin merkitty viisi taloa: Kulha (ent. Huppunen), kaksi Roiskoa, Fredrik Hämäläinen ja Pietari Mansikan perilliset ja v. 1847 aloitettuun maarekisteriin oli merkitty Fredrik Hämäläinen, Jaakko Kulha, Salomon Roisko, Taavetti Taavetinpoika Mansikka ja Nuutti Hämäläinen sekä viidentenä Juho, Elias, Pekka ja Taavetti Mansikka ja Pekka Juhonpoika Halonen. Talikkalassa oli v. 1854 neljä taloa: Taavetti Mansikka, Juho ja Elias Mansikka, Pietari Halonen ja Nuutti Hämäläinen. Molemmat kylät muodostivat jakokunnan ja taloilla oli omistuksia kummassakin kylässä. Mانتaalikirjojen ja maarekisterin tietojen avulla on mahdollista luoda jonkinlainen kuva Kelkkalan talojen myöhäishistoriasta.

Talon rek 1¹ oli omistanut aikoinaan Aatami Virolainen (s. 1790, k. 1819) aviossa Anna Paavalintytär Roiskon (s. 1785) kanssa, joten talo oli vanhoja Roiskon tiloja. Hänen yhtiökumppaninaan on mainittu Paavali Joronen. Tilan peri vävy kuudennusmies Fredrik Abelinpoika Hämäläinen (k. 1869) aviossa Maria Aatamintytär Virolaisen (k. 1878) kanssa. Tila periytyi heidän pojalleen Juho Fredrikinpoika Hämäläiselle (k. 1879) aviossa Anna Maria Nenosen (s. 1855) kanssa, joka solmi uuden avioliiton Aleksanteri Torikan (s. 1846) kanssa. Tilan vuokraajana on mainittu 1880– Antti Hukkanen, mutta vuodesta 1884 oli tilan omistajana Fredrik Fredrikinpoika Hallenberg (s. 1828, k. 1906), kotoisin Heinjoen Tuokkolasta ja aviossa ensiksi Kristina Juottosen (k. 1866) kanssa ja sitten Kristina Uskin o.s. Kostiaisen (k. 1903) kanssa. Tilan peri poika Samuel I. Samuli (s. 1863, k. 1918) aviossa Anna Katrina Sassin (s. 1870) kanssa, jotka lapsineen muuttivat Karhusuolle. Tilan ostivat Kiesit myytyään oman tilansa, mutta perhe muutti Käremäelle ja maat joutuivat kaupungille.

Osa tilasta kuului (1867) vävyllle kuudennusmies Juho Vilhelminpoika Räikköselle (s. 1834, k. 1875), jonka toinen aviovaimo Beata Nenonen (s. 1847) avioitui uudellen David Pullon (s. 1846) kanssa. Tilan vuokraajana oli 1890-luvulla Juho Laavolainen (s. 1831, k. 1913), joka perheineen muutti Karhusuolle. 1920-luvulla tila joutui kaupungille, kuten sanottu.

Talon rek. 1² oli omistanut Juho Samuelinpoika Huppunen I. Hupponen (s. 1776 Viipurin pitäjän Nikoskelassa, k. 1841) aviossa Maria Esaiaksen tytär Roiskon (s. 1779, k. 1837) kanssa, joten sekin oli Roisko-suvun vanhoja

taloja. Heidän lapsiaan olivat, kuten mainittu, Joonas Juhonpoika (s. 1804), Elisabet Juhontytär (s. 1799) aviossa Heikki Pietarinpoika Leinosen (s. 1793) kanssa, Valborg Juhontytär (s. 1801) aviossa nikkari Esaias Kristerinpoika Nuttusen (s. 1834) kanssa ja Anna Juhontytär (s. 1815) aviossa Jaakko Juhonpoika Kulhan (s. 1794, k. 1858) kanssa, joka ensimmäisen vaimonsa kuoltua avioitui Anna Antintytär Vyyryläisen (s. 1822) kanssa. Kulhan tilan peri poika Esaias Jaakonpoika Kulha (s. 1829, k. 1864) aviossa Saara Abelintytär Hämäläisen (s. 1828) kanssa, jonka äiti oli aiemmin mainitun Fredrik Abelinpoika Hämäläisen sisar ja joka Esaias Kulhan kuoltua avioitui seppä Tahvo Juhonpoika Pullisen kanssa. Esaias Nuttunen asui Hupposen tilalla itsellisenä ja ilmeisesti palstan omistajana vuoteen 1874, mutta myöhemmin hänet on mainittu irtolaisena Jakovleffin ja Halenbergin maalla.

Esaias Kulhan jälkeen tila jaettiin (1867) kahtia: toisen osan omisti hänen leskensä Anna Vyyryläinen ja Suomen tulitikkutehdas Oy sekä toisen osan Mikko Jaakonpoika Kulha (s. 1843) aviossa Charlotta Akkasen (s. 1850) kanssa ja Eeva Jaakontytär Kulha (s. 1822) aviossa Kristian (Risto) Lemetinpoika Hiltusen (s. 1835) kanssa. V. 1868 Kulhan tila jaettiin kolmii: 1) Risto Hiltunen ja Suomen Tulitikkutehdas, 2) Tahvo Pullinen ja Suomen Tulitikkutehdas ja 3) Mikko Jaakonpoika Kulha. V. 1878 olivat kyseiset alueet ilmeisesti kauppaneuvos Paul Jakovleffin omistuksessa, sillä hän rakennutti alueelle tulitikkutehtaan ja sahan (1879) ja Mikko Kulha oli torpparina. V. 1879 Mikko Kulhan maista erotettiin Liisa Loikkasen palsta ja loppumaista muodostettiin Kelkkalan tila no 2 (Santelli), johon v. 1888 liitettiin Risto Hiltusen maa. – Mikko Kulhan pojat Esaias I. Esa ja Anton valitsivat haudankaivajan ammatin.

Liisa Loikkasen tilasta, johon oli yhdistetty Juho Pekanpoika Mansikan maat (ks. rek. 1⁴) muodostuivat 1900 Natalia Fedotoffin ja Vasili Taikoffin perillisten maat (jälkimmäinen nimeltään Anttila), joista Anttilan lunasti Viipurin kaupunki (1926). Samaa aikaan Anttilasta erotettiin palsta Juho Simpaselle.

Tilan rek 1³ omisti 1800-luvun alussa Salomon Roisko, jonka jälkeen se halottiin: toisen osan sai Antti Salomoninpoika Roisko (s. 1809, k. 1864) aviossa Katarina Antintytär Skytän (s. 1805, k. 1853) kanssa, joiden tytär Eeva Antintytär avioitui Viipurin pitäjän Kilpeenjoelta v. 1864 tulleen Antti Eliaksenpoika Kiesin (s. 1838, k. 1916) kanssa, joka otti taloon myös isänsä Eliaksen (s. 1800, k. 1867). Tilan peri heidän poikansa Antti Antinpoika (s. 1860, k. 1917) aviossa Sofia Juhontytär Skytän (s. 1864) kanssa ja heidän jälkeensä kolmas Antti Antinpoika (s. 1885) aviossa Maria Makejeffin (s. 1887) kanssa. Hänen sisarensa Sofia (s. 1864) avioitui naapuri-

Kiesin talo Kelkkalassa.

talon pojan Pekka Anttosen kanssa. Antin ja Marian lapsia olivat Anna (s. 1890), Iida (s. 1893), Aino (s. 1897) ja Ester (s. 1903).

Salomon Roiskon tilasta toisen osan peri Joakim I. Jukkumi Salomoninpoika Roisko (s. 1808, k. 1872) aviossa Anna Laurintytär Skytän (s. 1810, k. 1877) kanssa. Tilan perivät pojat Joakim Joakiminpoika Roisko (s. 1842, k. 1877) aviossa Eeva Esaiaksentytär Roiskon (s. 1852, k. 1921) kanssa ja Antti Joakiminpoika Roisko (s. 1853), joka osti lisätilan 1877 Antti Kiesin maasta. Mieheensä kuoltua Eeva Esaiaksentytär avioitui uudelleen Viipurin pitäjän Nuoraalta kotoisin olevan Aatami Patjan I. Patjaksen (s. 1846, k. 1889) kanssa. Heidän jälkeensä tilan omistivat Juho Aataminpoika Patja (s. 1883) aviossa Anna Konstantytär Kottosen (s. 1885) kanssa ja tytär Eeva Liisa Aatamintytär Patja (s. 1880) aviossa Aleksanteri Juhonpoika Urosen (s. 1872, k. 1935) kanssa. Uroset muuttivat 1910-luvulla Karhusuolle myytyään tilan kieverinpitäjä Taavi Mahkoselle ja Elias Taskulalle Viipurin pitäjän Uskilasta, joilta sen osti Viipurin kaupunki. Tilan rakennukset purettiin.

Antti Joakiminpoika Roiskon tilan osti Gustaf Wiklund 1890- ja häneltä 1897- makasiininhoitaja P. Pettersson, joilla oli siellä tiiliruukki. Kiesin ja Patjan tiloista erotettiin v. 1877 kilpa-ajorata.

Tilan rek. 1⁺ omisti vanhastaan Mansikka-suku: Yrjö Yrjönpoika Mansikka (s. 1745, k. 1803) aviossa Kristina Pietarintytären (s. 1759, k. 1830) kanssa ja heidän jälkeensä Pietari Yrjönpoika Mansikka (s. 1789) aviossa Katarina l. Kaisa Laurintytär Rapon (s. 1794) kanssa sekä yhtiömies Matti Rapo. Pietari Mansikan lapset olivat Filip (s. 1816, k. 1832), Juho (s. 1819), David (s. 1828) ja Elias (s. 1822). Maarekisterin 1850 mukaan tilan omistivat Taavetti Taavetinpoika Mansikka ja Nuutti Hämäläinen ja sen jälkeen 1858 kahtia jaettuna: Pietari Juhonpoika Halonen sekä Juho ja Elias Pietarinpoika Mansikka. Pietari Halosen isä oli liittynyt Mansikan sukuun solmimalla avioliiton Eeva Yrjöntytär Mansikan (s. 1799) kanssa.

Tämä Halosen tila (1858), johon liitettiin 1866 Taavetti Pietarinpoika Mansikan osuus, on eri vaiheiden jälkeen maakirjan mukaan (1923) siirtynyt Nils Thesleffin ja Oy Maahisen omistuksiin. Juho ja Elias Pietarinpoika Mansikan tila (1858) jaettiin 1866 kolmiae: 1) Juho Pietarinpoika Mansikka (s. 1819), 2) Elias Pietarinpoika Mansikan (s. 1822) perilliset ja leski Eeva Jaakontytär o.s. Kulha sekä 3) Taavetti Pietarinpoika Mansikka (s. 1828). Ks. ed. Juho Mansikan tila, johon liitettiin, kuten sanottu, Liisa Loikkasen maa (1879), joutui 1900 Natalia Fedotoffin ja Vasili Taikoffin perillisten omistukseen. Siihen kuuluivat lisäksi osa Kilpa-ajoradasta ja Ruukinalusuo.

Kirkonkirjan mukaan Juho Mansikan tilaosan oli hankkinut 1868 Nikolaus Loikkanen (s. 1826) Papulan Loikkasesta aviossa (1870) Liisa Miettisen (s. 1834) kanssa, joka miehensä kuoltua solmi uuden avioliiton Juho Kustaanpoika Wunschin (s. 1847) kanssa (käytti vaimonsa sukunimeä Miettinen). Tilaa asuivat sitten poika, ajuri Juho Niklaksenpoika (s. 1857) aviossa Helena Revon (s. 1857) kanssa sekä tytär Liisa Niklaksentytär Loikkanen (s. 1866). Seuraavalla vuosikymmenellä tilan omistivat Juho Miettinen (Wunsch) ja puutarhuri Petter Dunajeff, Juho Loikkasella oli vain tilasta palsta. Manttaalikirjan 1897 mukaan tilan omistajina olivat puutarhurit (korotniekat) Vasili Taikoff ja Ivan Fedotoff, Petter Dunajeff oli läksiään.

19.5.1899 käsiteltiin tilanomistaja leski Natalia Fedotoffin, vävyn Vladimir Kiaschikin ja tämän vaimon Eugenien anomus tilan halkomisesta. Läsneä olivat Natalia Fedotoff ja hänen edusmiehensä Antti Kiesi, Vasili Taikoffin leski Aleksandra ja poika Nikolai Taikoff sekä tämän holhooja Erik Eriksson ja Vladimir Knäsö. Jatkokokouksessa 23.5. uskottuina miehinä olivat Antti Kiesi nuorempi ja läksiään Pietari Welling Kelkkalasta sekä asianosaiset Natalia Fedotoff ja vävy kuvernementin sihteeri Vladimir Kiaschkin sekä edusmies Antti Kiesi vanhempi, Vasili Taikoffin leski Aleksandra sekä pojat Feodor ja Nikolai, alaikäisten lasten holhoojat Erik Eriksson ja Eugenie Sedoff. Siellä todettiin, että maat oli mitannut 1833 C.

Nyberg (isojako, osake- ja osakasjako oli toimitettu) ja tilasta oli erotettu, kuten mainittu, v. 1877 Ruukinsuonalussarka ja Kilpa-ajorata ns. Romanniittypalstasta. Natalia Fedotoffin tilalle annettiin nimi Fedotoff ja se sai kaikki tiluksensa yhtenä palstana maantiestä Viipurin kaupungin rajalta länteen Talikkalan ja Kangasrannan kylien rajaan asti, etelässä Salomon Roiskon maa, pohjoisessa Juhani ja Elias Mansikan, Tahvo Juhonpoika Pullisen, Pietari Halosen ja Risto Hiltusen maat. Wasili Taikoffin perilliset, joiden tilalle annettiin nimi Anttila (ehkä Antti Roiskosta), asuivat entisellä asuinpaikalla. Kotipalsta on Pietari Halosen, Elias Mansikan perillisten ja Jaakko Kulhan maiden välissä. Romanniittypalsta sijaitsee Salomon Roiskon ja Jaakko Kulhan maiden välissä. Tila kantaa verot Ruukinalussuon-sarka ja Kilpa-ajorata nimisiltä palstoilta (Kartta 13/105 osalle Kelkkalan rälssitalon N:o 1 maista Kelkkalan kylässä. Maanmittaushallituksen arkisto). – Maat lunasti 1920-luvulla Viipurin kaupunki.

Elias Pietarinpoika Mansikan perillisten ja leski Eeva Jaakontytär Kulhan Kelkkala-nimiseen tilaan kuuluivat korotniekka Aleksander Krugloffin palstatila Tarhurila (1902) ja Matti Juhananpoika Kososen palstatila Kosola (1903). Kelkkala-niminen tila jaettiin 1936 kaupungin ja Oy Kelkkalan kesken. Tarhurilasta erotettiin 1903 Matti Sahasen omistamat palstat Toivola, Onnela, Mattila, Sointula ja Väinölä, v. 1905 Merkantile ja v. 1913 Vilhelm Hackmanille palsta nimeltä Hautausmaa. Kolmannesta Taavetti Pietarinpoika Mansikan omistamasta tilasta on ollut jo puhetta.

Tilan rek. 1⁵ omistivat maakirjan mukaan v. 1850 Juho, Elias, Pekka ja David Mansikka sekä Pietari Juhonpoika Halonen, joka muutti v. 1856 tälle Kelkkalan tilalleen toiselta tilaltaan Talikkalassa tuoden mukanaan poikapuolensa Juho Vilhelminpoika Räikkösen (ks. rek. 1¹) ja tytärpuolensa Sofia Juhontytär Räikkösen (s. 1837), joka oli solminut avioliiton Aleksanteri Tuomaanpoika Ikävalkon (s. 1830) kanssa. V. 1859 Pekka Juhonpoika Halosen tila, nimeltään Halonen, erotettiin rek. 1⁵:stä ja siitä erotettiin Veljekset Himaselle palsta (1920), nimeltään Veikkola. Tilaan kuuluneet palstat Lepola, omistaja Viipurin maaseurakunta, ja Kasvitarha, omistaja haudankaivaja Esa Kulha, olivat itsenäistyneet v. 1910 ja 1915. Halosen (myöh. Räikkösen) tilan peri vaimo Maria, joka avioitui uudelleen Pietari Venäläisen kanssa. Tällöin tilan perivät tyttäret Anna Liisa Juhontytär Räikkönen (s. 1871) aviossa Juho Hallenbergin, Saarelan sepän pojan (Fredrik Hallenbergin (ks. rek. 1¹) veljenpojan) kanssa ja Maria I. Malla Sofia Juhontytär Räikkönen (s. 1873) aviossa konttoristi August Valdemar Jakobssonin (s. 1870) kanssa kaupungista sekä ”yhdysmies” Juho Vilhelm Aleksanterinpoika Ikävalko (s. 1845, k. 1900). He perivät myös Halosen (Räikkösen) toisen tilan Talikkalasta (Tiiliruukilta) ja myivät molemmat ti-

lat, kuten mainittu, Viipurin kaupungille. Tilojen vuokraajana oli 1890-luvulla Pietari Jahnukainen Näätlästä.

Mansikka-suvun tila (1850) joutui 1858 Juho ja Elias Pietarinpoika Mansikalle ja edelleen 1866 kolmeksi jaettuna Juho, Elias ja Taavetti Pietarinpoika Mansikalle (ks. ed.). Juho Mansikan tilasta erotetusta Ruukinalussuosta (1897) syntyivät 1909 Lyydia, Iida, Anna, Helena ja Liisa Loikkasen viisi palstaa ja Helena Loikkasen omistama palsta Ruukinalussuo jaettiin 1912 Toivolaksi (omist. Helena Loikkanen) sekä Ruukinalussuoksi (omist. Villiam Unger). Toivolasta muodostettiin 1924 Asuntola (Nestor Siren), Kivelä (omist. Pekka Ropponen) ja Toivola (omist. Otto Rapeli). Ruukinalussuosta taas muodostettiin kymmenittäin asuntotontteja (1920). – Vanhasta ns. Kelkkalan tilasta (1866) oli noin v. 1870–1897 omistanut viipurilainen kapteeni Lado ja hänen perillisensä osan, ehkä saman joka joutui puutarhuri Ernst Adrianin omistukseen (myöh. lähellä Liimatan rajaa).

Kelkkalan numero 2 Santeli I. Santelli (ent. Santellinniityt, Sandelinniittu 1846) oli muodostettu (maarekisterin mukaan) v. 1874 Kulhan talon mais- ta, joihin oli v. 1888 liitetty Kulhalle aikoinaan kuulunut Risto Hiltusen osuus. 1880-luvulla maan oli omistanut Fredrik Thesleff (Liimatan isäntä) ja 1890-luvulla Räikkösen perijä Juho Hallenberg. Ella Jahnukaisen (s. 1893) muistaman mukaan Santelli oli vuokrattuna hänen isälleen ja hän paimensi siellä karjaa vuosisadan vaihteessa. Santellintien varressa asuivat Hallenbergin torppari Anton Backström (s. 1862) ja muurari Hiltunen. Itsenäisyyden aikana maa tontitettiin: Esula (Anton Kulha), Unhola (Juho Räisänen), Rauhanmäki (Juho Haili), Tasala (Johan Reinikainen), Vapaa- mäki (Adam Rönkä), Kivikko (Anton Hirvonen), Juhola (Juhana Sassi) ja Töyrylä (Jalmari Pullinen). V. 1925 Kivikosta erotettiin Hietikko (Juho Ansamaa), tyypillisiä rekisterinimiä.

Talikkalassa oli maarekisterin mukaan v. 1854 neljä taloa: rek. 1¹ Taa- vetti Taavetinpoika Mansikka (s. 1807, k. 1864) aviossa 1) Sofia Eliaksen- tyttären (s. 1812) kanssa ja aviossa 2) Helena Juhontytär Dysterin (s. 1823) kanssa. Tilan peri poika Juho Taavetinpoika (s. 1851, k. 1893) aviossa He- lena Kuuluvaisen (s. 1853) kanssa. Heidän lapsensa olivat Sofia s. 1881, Juho s. 1884, Vilhelmina s. 1887. Aleksander s. 1890, Vilhelm s. 1892 ja Filip s. 1896. Tilasta erotettiin v. 1904 Viipurin luterilaisen rukoushuone- yhdistyksen tontti Kirkkomäki ja 1914 (tilasta nimeltä Käremäki) oli ero- tettu neljättä sataa asuntotonttia:

rek. 1² Pietari Yrjönpoika Mansikka (s. 1789) aviossa Katarina Laurin- tytär Rapon (s. 1794) kanssa, jotka asuivat Kelkkalassa. Tilan peri Juho Martinpoika Halonen (s. 1802) aviossa Eeva Yrjöntytär Mansikan (s. 1799) kanssa, joka miehensä kuoltua solmi uuden avioliiton Juho Juhonpoika

Anttosen talo Kelkkalassa (Talikkalan niittypalstalla).

Räikkösen (s. 1789) kanssa, joiden lapsia olivat Juho Vilhelm (s. 1834) ja Sofia (s. 1837). V. 1854 tilan omistivat Juho ja Elias Pietarinpoika Mansikka ja heidän jälkeensä 1865 konsuli J. Dippell kaupungista;

rek. 1³ Pietari Juhonpoika Halonen (s. 1826) aviossa Maria Simontytär Vakkilaisen (s. 1827) kanssa, jotka muuttivat Kelkkalan tilalleen 1856, kuten mainittu. – Sanomalehti Ilmarisessa 1887 (no 34) oli ilmoitus, että Peter Halos-vainajan tila huutokaupattiin Kelkkalasta ja toinen Talikalasta;

rek 1⁴ Yrjö Yrjönpoika Mansikka (s. 1745) aviossa Kristina Pietarintytären (s. 1759) kanssa, joilla oli tila myös Kelkkalassa. Talon peri vävy Matti Jaakonpoika Anttonen (s. 1752, k. 1831) aviossa Katarina Yrjöntytär Mansikan (s. 1795) kanssa, joka miehensä kuoltua avioitui uudelleen Knut (Nuutti) Antinpoika Härmäläisen kanssa (s. 1796, k. 1855). Kun heidän poikansa Antti Nuutinpoika (s. 1835) ja hänen vaimonsa Maria Juhontytär Halonen (s. 1841) muuttivat talosta pois, jäi taloon Katarina Mansikan edellisestä aviosta syntynyt poika Juho Matinpoika Anttonen (s. 1826) aviossa 1) Sofia Aatamintytär Vakkilaisen (s. 1832) ja aviossa 2) Eeva Matintytär Rapon (s. 1824) kanssa. Tilan peri poika Pietari (Pekka) Juhonpoika Anttonen (s. 1867, k. 1907) aviossa Sofia Antintytär Kiesin (s. 1867) kanssa. Miehensä

kuoltua Sofia avioitui 1909 Aleksanteri Nikkolan kanssa ja muutti talosta, jonka kaupunki osti v. 1907 ja vuokrasi Kustaa Tuomolalle (s. 1856). Pekka Anttosen pojat Juha s. 1889, Antti s. 1891 ja Jonne s. 1898 koulutettiin ja he muuttivat virkoihin muualle. – Talosta oli erotettu kaista Patterinmäen linnoitusalueita varten 1860-luvun alussa.

Kelkkalan-Talikkalan jakokunnan (yleensä ns. itäisten esikaupunkien) vanhoja valtasukuja olivat Mansikat, Roiskot ja Talikat. Mansikat on mainittu sieltä 1700-luvulta, Roiskoista Anders Roisko 1560 (Valtionarkisto = VA 5197:104v) Viipurin pitäjästä ja Heikki Gabrielinpoika Roisko 1728 Kangasrannan Hevossaaresta (Hästholmen) ja se on kiteytynyt paikannimeen Roiskonniitty, Råisko Ång 1649, kruununniitty VA jj 6:71, Roiskola Eng 1665 VA jj 12:403, joka muodosti Maaskolan kolmannen numeron, Talikoista Lasse Talikan (=Talikainen) 1543 VA 5000:11v, Matz Olsson Talicka 1635 Vitsataipaleessa, Talikkalan naapurissa (VA Mantalslängd 1635) ja kaupungin omistamassa ns. Raadinmaassa (Kangasrannassa, Huhatialassa, Talikkalassa) Erik Yrjönpoika ryttare 1686, Anders Matts Taalicka 1696 ja Matts Ehrss Talicka Rademaa 1735 (VA manttaalikirjat).

Näihin valtasukuihin, joiden jäseniä eli vielä 1930-luvulla, liittyivät sukulaissiten mm. Harmaiset, Hupposet, Ikävalkot, Jaatiset, Joroset, Lambergit, Laukkaset, Luukkoset, Montoset, Rapot, Suutarit, Virolaiset ym., joita on mainittu 1800-luvun vaihteen molemmin puolin. Samoja sukuja on elänyt Vuoksen seuduilla, esim. Staffan Råiskå 1558 VA 5160:68 Jääskessä, Kaupi Mansickan 1559 VA 5188:36 Jääskessä (Antrean Mansikkalan kylä), Per Huppun 1544 VA 5003:68v Jääskessä, Olli Patiainen 1549 VA 5026:25 Jääsken Patjaalassa, sekä muualla, esim. per Lauckan 1543 VA 5000:101 Viipurin pitäjässä, hans vski 1544 VA 5003:30 Säkki-järvellä, Morten Roppa 1550 VA 5028:27 Viipurin pitäjässä, joka on yhdistettävissä Ropan torppaan Kangasrannassa (Raadinmaassa), p.meuron 1552 VA 5055:45 Jääskessä, ym.

3. Esikaupunkilaisten ammatteja

Kelkkalan (ja Tiiliruukin) maalaistalojen monet alustalaiset päätyivät mökkiläisiksi esikaupunkeihin, joita alkoi syntyä 1870-luvulla. Sellaiset ammatit, joihin olivat aikaisemmin tottuneet, olivat ajurin, sekatyömiesten ym. ammatteja. Erilaisia ammatinharjoittajia oli jo 1900-luvun vaihteen molemmin puolin satoja, joten seuraavassa luettelossa on heitä vain murto-osa, lähinnä kuulemiani tuttuja nimiä.

Kuorma-ajureita, pika-ajureita l. vossikoita, ym

Gustaf Berg Pietarintiellä Lepolassa
Joonas Ellonen Juhaninkadulla Kelkkalassa, myös heinäparisniekka, aikaisemmin kilpa-ajoradan vahti

Vilhelm l. Vilho l. Ville Hammell Juhaninkadulla Kelkkalassa, aikaisemmin renkinä Hallenbergillä, Patjalla ym./veljekset Elias ja Fredrik Juhonpoika Hyypiä (ks. Maaskola)/Antti Häyhä, Rosuvoi

Juho Jahnukainen l. Pulla-poika/Pietari l. Pekka Jahnukainen, Pietarintie Ristimäki, omisti ajuriliikkeen (5–6 hevosta), kolme numeroitua hevosta, huolehti mm. lääninsairaalan puhdistuksesta, tilitikku- ja tiilitehtaan ajoja. Palveluksessa mm. Iivari Toropainen, jonka mökki ensimmäisiä Valtakadulla/Ville Juntunen Valtakadulla Lepolassa

Vilhelm l. Ville Kainulainen työskenneltään Räikkösellä, Jakovleffin tikkutehtaalla ym., päätyi ajuriksi Pietarintielle/Juho Koskivuori Nurmikadulla Lepolassa

Juho Loikkanen Asuntokadulla Lepolassa

Juhani Miettinen Juhaninkadulla Kelkkalassa/Antti Mikkonen Pietarintiellä Ristimäessä/Liisa Mikkonen l. Piiska-Liisa Pietarintiellä Esulanmäellä/Juho Muhonen Juhaninkadulla Kelkkalassa

Matti Nio Juhaninkadulla Kelkkalassa

Aaprio Paajanen Tiiliruukinkadulla Lepolassa/Vilhelm l. Vilho Piokas Ristimäessä Esulanmäellä, myös ulkohuoneiden l. huusien puhdistaja/Juho Pisi Ristimäessä/Juho Pullinen Rinnekadulla Lepolassa/Paavo Pulkkinen Pietarintiellä Ristimäessä

Juha Repo, Joonas Rättö Pietarintiellä Ristimäessä/Matti Rättö Koulukadulla Kelkkalassa

Herman Siikanen (ent. Sikanen) Tiiliruukinkadulla Lepolassa/Juho Säde, naapurimme, Heikinkadulla (l. Linjakadulla) Kelkkalassa

Juho Taponen Linjakadulla Kelkkalassa/R. Toivakainen Rosuvoissa.

Pietari l. Petter Velling Pietarintiellä Esulanmäellä/Kustaa Väisänen Peltokadulla Lepolassa

Eritoten Pietarintie (nyö. Kannaksentie) oli ajurien suosima, sillä siitä oli suorat yhteydet kaupunkiin, josta ajurit saivat runsaasti ajoja. Niinpä automobiiliin ajaja (taksikuski) Juho Pirhonen, ensimmäisiä kaakkoisissa esikaupungeissa (1915), asettui asumaan Uunikatu 2:een lähellä Pietarintietä.

Sekatyömiehet, jotka varmaan muodostivat suurimman ryhmän esikaupunkien väestöstä. Heitä olivat kotimme lähistöllä mm.

Juho Tuomaanpoika Arponen Koulukadulla Kelkkalassa, jonka vaimo oli Kristina Roisko, renki Kiesin talossa (1874), itsellinen (1880), läksiäin (1891)/Heikki Asikainen, kirvesmies, Nurmikadulla Lepolassa.

Matti Haapala Koulukadulla Kelkkalassa, aikaisemmin renkinä Anttosen ja Kiesin taloissa (1897)/Otto Halonen Juhaninkadulla Kelkkalassa/Antti, Herman ja Juhani Hartikainen Kelkkalassa/Albin Hokkanen Kelkkalassa/Lauri Honkanen Kelkkalassa/Martti Hovi Linjakadulla Kelkkalassa, aikaisemmin itsellisenä mm. Pullisella (1874)/Antti Hultkonen Nurmikadulla Lepolassa/Juho Humalisto Tiiliruukinkadulla Kelkkalassa/Juho Hupli Kelkkalassa Kulppakadulla.

Abel Kaasinen Kiesilässä/August Kankkunen Linjakadulla Kelkkalassa/Erik Juho Kaukonen Nurmikadulla Lepolassa, kirvesmies/Taavetti Kauhanen Nurmikadulla Lepolassa/Aleks Kinnunen, kivityömiehen, Nurmikadulla Lepolassa/Heikki Kirjonen, rautatien konepajalainen, Juhaninkadulla Kelkkalassa/Aleksanteri Kosonen, kivityömiehen, Juhaninkadulla Lepolassa/Juho ja Matti Kurikka Tiiliruukilla/Mikko Kymäläinen Kelkkalassa.

Juho, Paavo ja Tuomas Mallat Valtakadulla Kelkkalassa/Viktor Metelinen Ristimäessä Esulanmäellä/Antti Meltti, tiilenlyöjä Tiiliruukilla.

Kalle Nikupaavola, rautasorvari, Nurmikadulla Lepolassa.

Abraham Paajanen, putkimies Tiiliruukinkadulla Lepolassa/Antti Pukero, aikaisemmin renkinä Halosella (1871), Ristimäessä/Pekka l. Pietari Pukero, aikaisemmin renkinä Räikkösellä (1870), itsellisenä Kiesillä (1874), läksiäimenä (1898), Koulukadulla Kelkkalassa/Ville Pukero, aikaisemmin renkinä Anttosella (1898), Kelkkalassa/Oskari ja Ville Puolakka Ristimäessä/Moses Pääkkönen Juhaninkadulla Kelkkalassa, aikaisemmin itsellisenä mm. Roiskoilla.

Vilhelm l. Vilho Rättö Koulukadulla Kelkkalassa, aikaisemmin renkinä mm. Miettisellä/Juho Riiri Pietarintiellä Ristimäessä.

Kaksi kivityömiestä, oikealla Ville Pukero, 1900-luvun vaihteessa töissä Anttosen pihalla Kelkkalassa.

Heikki Saastamoinen Heikinkadulla (l. Linjakadulla) Kelkkalassa/Emil Saima Saimankadulla Rosuvoissa/Paavo Sallinen Pietarintiellä Ristimäessä/Juho Simpanen l. Simponen Pietarintiellä Kiesilässä, aikaisemmin renkinä mm. Hallenbergilla/Anton Salmi, metallityömiies. Nurmikadulla Lepolassa/Josef Silla (oik. Silta) Rosuvoissa/Mikko Sokura, kirvesmies. Asuntokadulla Pyöräsuolla/Antti Suuronen Pietarintiellä Ristimäessä.

Edvard ja Juho Tiuhonen Lepolassa/Aleks Torikka Kelkkalassa, aikaisemmin renkinä Hallenbergilla, Aatami Uotinen, aikaisemmin renkinä mm. Hämäläisellä

Matti Velling, putkimies (vesijohtotyömiies) Pietarintiellä Ristimäessä/August Vesiluoma Kelkkalassa/Matti Virolainen Juhankadulla Kelkkalassa.

Erikoisammattaja jo vanhastaan olivat kylissä pitäjänsepät, suutarit, räätälit, maalarit, muurarit ym., joista monet kiersivät taloissa viipyen niissä muutaman päivän (< Elias Jahnukainen, s. 1893).

Pitäjänseppiä on mainittu Maaskolasta ns. Resmanninhaasta (ks. Maaskola), jossa viimeksi oli Vilhelm Träskmanin paja ja valimo ja josta on mainittu myös Juho Uski (s. 1832). Vanhoja pitäjänseppiä olivat Juho Hotakka (Räikkösellä 1874), Mooses Matinpoika Iivonen 1800-luvun ensi puoliskolla (Suutarilla)/Ville l. Vilhelm Kainulainen (s. 1849) aviossa talonisännän Fredrik Abelinpoika Hämäläisen sisaren Saara Abelin tytär Hämäläisen kanssa (s. 1828)/Juho Hynninen (s. 1830) Rosuvoissa/Matti Hirvonen (s. 1862) Rosuvoissa/Fredrik Pullinen (1867 Juho Mansikalla)/Tahvo Pullinen (1861 Kulhalla)/Juho Saarinen (s. 1867) Ristimäessä/Juho Savolainen Valtakadulla Lepolassa ja myöh. Pyö-

räsuolla/Erikoistuneita olivat kattilaseppä Karl Gunelius Rosuvoissa/läkkiseppä Jaakko Aalto Valtakadulla Kelkkalassa/hopeaseppä Juho Humalisto Tiiliruukinkadulla Lepolassa/kultaseppä Mauno Torvinen Nurmikadulla Lepolassa/pannuseppä Gustaf Wallenius Rosuvoissa.

Suutareita olivat Pekka Ananin (s. 1878), Antti Auvinen (s. 1851), Heikki Holopainen (s. 1871), Matti Kurki (s. 1884), Jaakko Saikkonen (s. 1865), Heikki Willgren (Räikkösellä 1870).

Räätäleitä: Fabian Ekman (1873), joka ompeli meille Nissilän pojille 1910 ensimmäiset mittapuvut, Antti Huotari (1880 Halosella), Salomon Kiljunen, luukkupöksyjen tekijä, Rosuvoissa/Antti Lipponen, edellinen mainittu 1920, jälkimmäinen 1910 Asuntokadulta Lepolassa/Juho Riiri (s. 1842) Pietarintiellä Ristimäessä/Pietari Uski (Roisrolla 1867).

Puusepät (nikkarit): v. 1685 puusepänkisälli Joonas Ollinpoika siirtyi Kelkkalasta Tarttoon/Albin Pekanpoika Hukkanen (s. 1872) Kelkkalassa/puutyömiestä Juho Keinänen (s. 1855) Nurmikadulla Lepolassa/Heikki Nevalainen (s. 1853) Valtakadulla Kelkkalassa/timpermanni Pietari Pahikainen (s. 1857) Rosuvoissa/mallipuuseppä J.R. Pelttonen (s. 1860) Rosuvoissa/Pietari Pynninen (1861 Kulhalla)/puutyömiestä Autami Röksä (s. 1862) Pietarintiellä Ristimäessä/vaunumaakari J.G. Saarinen Pietarintiellä Ristimäessä/David ja Matti Matinpöika Sahanen (1812, 1827), Adam Davidinpoika Sahanen (1837), Juho ja Matti Matinpöika Sahanen (1857, 1861) puuseppäsuku Pietarintiellä Ristimäessä, rakennusmestarit (työnjohtajat) Toivo Kolppo, P. Remes, Aksel Vuori.

Maalarit: Jalmari Aalonen (s. 1885) Nurmikadulla Lepolassa/Antti Hukkunen (s. 1862) Nurmikadulla Lepolassa/Armas Niemi Ristitiellä Lepolassa/Hugo Takkinen Valtakadulla Lepolassa.

Muurarit: Joker Grufva (1906 Jakovleffilla)/Lauri Honkanen (s. 1874) ja Pekka Malinen (s. 1871), molemmat Juhaninkadulla Kelkkalassa/Juho Savelainen Kelkkalassa.

1870-luvulla Viipurin-Pietarin rata ja Maaskolan ratapiha houkuttelivat rautatieläisiä asumaan suurin joukoin kaakkoisiin esikaupunkeihin, lähinnä Rosuvoihin, Ristimäkeen ja Kelkkalaan, vähemmän Talikkalaan ja Kangasrantaan. Liikennepuolella heitä oli ratavahteina, vaihdemiehinä, asemamiehinä, jarrumiehinä (myöh. junamies) ja konduktööreinä (myöh. junailija).

Ratavahteja (paanavahti, ruots. banvakt): Kristian I. Risto Hiltunen aviossa Eeva Dunajeffin kanssa, aluksi itsellinen (Kulhalla), palstatilallinen, paanavahti 1879–, rataesimies 1900–/paanavahti Henrik Hjort 1880– Ala-Maaskolassa/Erik Edvard Lönnqvist (s. 1844) oli Räikkösellä 1865–75/paanavahti Karl Nyqvist (s. 1821) tultuaan Tuusulasta asui 1878– vanhalla Mansikan maalla, myöh. radan varressa Pyöräsuolla (vrt. Nykvistinmäki I. Paanavahdinmäki)/Yrjö Rasilainen mainittu Ala-Maaskolasta 1874, 1880/Kaarlo Väinänen (s. 1873) Pietarintiellä Ristimäessä.

Vaihdemiehiä (vekselimies): Pekka Ananin, Arvid Helander, Fredrik Hukkanen, Juho Hupli, Juho Järvinen, Karl Koivula, Ivar Kontturi, Mikko Koskelainen, Juho Laukkanen, Taneli Lechlin, Vilho Mäkelä, Edvard Parkkinen, Erik Pitkänen, Antti Pyysalo, Otto Rapeli (myöh. jarrumies), Ferdinand Ruuth (Ruuttu), August Serenius, Antti Toropainen, Antti Veijalainen, Juho Viiala, Matti Öhman, joista suuri osa asui Rosuvoissa ja Lepolassa.

Asemamiehiä: Juho Aalto, Adolf I. Atte Airola, Esa Karkiainen, Elias Kolppo, Paul Leivo, Leonard Lindqvist, Matti Mutala, Elias Mättö, Vilho Sokura, Ville Suonuuti, Viktor Thure, Emil Tiihonen, Juho Toropainen, Tuomas Uotinen (myöh. asemamiesten esimies), Pekka Valkonen, Matti Veikkolainen ja Matti Öhman.

Jarrumiehiä (myöh. junamiehiä): Edvard Ahlgren, Pekka Aro, Hjalmar Horppu, Aleksanteri Hukkanen, Aleks Häggblom, Verner Kinnunen, David Kokko, bromsari Kalle Koistinen, Armas Koskinen, Emanuel Laapas, Juonas Launiainen, Evert Mölsä, veljekset Daniel ja Viktor Nissilä, Karl Nyström, Mauno Oksala, David Paavolainen, Onni Puhakka, Ferdinand Ruth (Ruuttu), Esa Sikiö, Aleks Tuomi, suuri osa rosuvolaista.

Konduktöörejä (myöh. junailija): Atte Airola, Anton Brofors, Martti Kilpiä, Edvard Kosonen, Viktor Mattson, Mauno Mökkönen, Edvard Mölsä, Mauno Oksala, Anton Ranta, suuri osa rosuvolaista.

Myöhemmin perustettiin vaakamestarin toimia (esim. Fredrik Anttila) ja pakkamestarin toimia (esim. Viktor Nissilä).

Konepuolella toimivat veturinpuhdistajat (ns. tallimiehet), -lämmittäjät ja -kuljettajat sekä konepajan työläiset (verstaalaiset).

Veturinpuhdistajia: Antti Teivonen (s. 1871) ja Armas Vesiluoma (s. 1887), molemmat Nurmikadulta Lepolassa, vaunumestari Ehnberg Rosuvoissa.

Veturinlämmittäjiä: Kaarlo Andberg, Karl Behm, Artur Grönbacka, Heikki Holopainen, Antti ja Vilho Holtari, Henrik Huttunen, August Hyttinen, Pekka Kolehmainen, Juho Mikkonen, Juho Pennanen, Matti Puurunen, Josef Söderman, Juho Toropainen, enimmäkseen Rosuvoista.

Veturinkuljettajia: August Aalto, Johan ja Karl Forsström, Antti Hämäläinen, Antti Inkeroinen, Vilho Jansson, Erkki Kerttula (ent. Träskman), August Koskela, Matti Kosonen, Juho Pennanen, veljekset Pentikäinen, Juho Ranta, Juho Salmela, Kalle Suikkanen, Aleksanteri Teuronen, Fredrik Unger, Aleksanteri ja Armas Vesiluoma, Karl Vikberg, enimmäkseen rosuvolaalaisia.

Muita ammatinharjoittajia, toimen- ja viranhaltijoita asui kyseisillä alueilla vähän:

Poliiseja: Juho Eskola, Juho Häyrinen, Juho Kuusela, August Lampinen, Juho Luostarinen, Heikki Pellikka, Pekka Pesonen, Nikodemus Piokas, Viktor Tiainen, Kaarlo Väänänen; **posteljooni** Antti Häkkinä; **tullivartija** Gottlieb Laanti; **vanginvartijat:** J. Vilhelminpoika Hammell ja August Parkkinen; **nuohooja** Kalle Karvonen; **asioitsija** Gabriel Vuorio; **maanmittari** Aksel Kunnas.

Asutuksen tiheessä syntyi kauppoja ja vähäisiä teollisuuslaitoksia. Suurimmat teollisuuslaitokset puolestaan houkuttelivat uutta asutusta ympärilleen (ks. ed.).

Kauppiaita ja kauppoja

Esikaupungin ensimmäiset kauppiaat lienevät olleet kulkukauppiaita, välikauppiaita (parisniekkoja), esim. heinäparisniekka Joonas Ellonen (s. 1850), joka kertoman mukaan osti heiniä Kelkkalan maalais-taloista ja myi niitä esikaupungin ajureille. Siihen hänellä oli hyvät mahdollisuudet, sillä hän oli samalla ravidan vahti. Hänen poikansa Juho Ellonen (s. 1881), joka oli ostanut Fedotoffin ruukin tuvan Juhaninkadulta, jatkoi samaa ammattia ja mm. kantoi vuokran kelkkalalaisilta, jotka käyttivät tienoon ainoaa yhteiskaivoa Lähdekadulla. Välikauppiaita ammatiltaan olivat myös Heikki Nurmi (s. 1861) ja Kustaa Toivonen (s. 1860), molemmat Nurmikadulta Lepolassa. Torikauppias ja samalla patterinvahti oli Nikolai Smaroff Rosuvoissa ja hallikauppias Vornanen lähellä taloamme Linjakadulla Kelkkalassa. Vi-hanneskauppiaita olivat yleensä korotniekat, jotka myivät omien viljelmiensä tuotteita, mutta joukossa oli välikauppiaitakin, esim. Simo Worontzoff (s. 1868) Nurmikadulla ja Simo Lähti, Tahvo Himasen alihankkija, Varsinaisia sekatavara- ja siirtomaatavara-kauppiaita ilmestyi etenkin pääkatujen Pietarintien ja Valtakadun varteen. Ella Jahnukaisen (s. 1893) muistaman mukaan vanhassa Rosuvoissa olivat vuosisadan vaihteen jälkeen seuraavat kaupat: Airola, Himanen, Hynninen, Kerttula, Lehessaari, Pirinen, Puolakka, Sahanen, Toivonen. Asuessamme Pyöräsuolla muistan Kannaksentien (ent. Pietarintien) ja Asuntokadun kulmasta Otto Rapelin kaupan, jonka hän myi Eino Kakkoselle, ja vastapäisen August Haikosen kaupan. Me tavallisesti käytimme Unnikadulla (myöh. Pyöräsuonpuisto) sijaitsevaa Juho ja (myöhemmin) Hilma Pirisen kauppaa, jossa veljeni Armas Nissilän vaimo Aili oli myyjättärenä.

Väinö Karvinen mainitsee, että Rosuvoin ensimmäiset kaupat oli Lipposen kauppa Rosuvoinmäellä ja Tikan Marin kauppa Pietarintien toisella puolella Sergejeffin myöhemmässä konttorirakennuksessa. Rosuvolaista vanhaa kauppiassukua olivat Aleksanteri, Henrik ja Pekka Karvinen (joista myöhemmin), Sanni Hukkanen kertoo muistelmissaan, että hänen äidillään Maria Hukkasella (o.s. Mansikka) oli puoti vuosina 1914–18 Rosuvoin Rajakadulla. Erik Schööringillä (s. 1863) oli 1900-luvun alkupuolella kauppa Unnikadulla, ja Tahvo Himasella oli ”romuliike”, kuten mainittu, Pietarintiellä. Myöhempiä Kannaksentien kauppiaita olivat Nikkanen, Pelkonen, Siirilä ym.

Valtakadulla oli huomattavin kauppias, kuten mainittu, Juho Heitto ja lyhytaikaiset Pönkän, Ivanoffin ja Lahden kaupat, myöhempiä Sihvosen ja Vuoriston kaupat. Koulukadulta muistan Hynnisen kaupan, ja myöhempiä olivat Pekka Bergin ja Maria Räsäsen kaupat. Tiiliruukinkadulla olivat Karvisen kaupan lisäksi Salmi, Kostiainen ja Heliö eri aikoina. Nurmikadun ja Tiiliruukinkadun kulmassa A. Guseffin rinkelitehdas ja -kauppa, josta kävimme ostamassa ”paraskeja”. Samassa talossa oli myöhemmin

Aug. Haikosen sekatavarakauppa Pietarintie 13:ssa.

Eetu Holtarin sekatavarakauppa. – Viipurin Osuusliike perusti sivumyymälänsä Valtakadulle ja jo v. 1915 Kaivokadulle Lepolassa (ent. Rosuvoi).

Leipomoita olivat Guseffin rinkelitehtaan lisäksi Pietari Nuopposen (s. 1849) Tiiliruukinkadulla, myöhemmin Koljosen leipomo. Tauno Siikasen leipomo oli Rosuvoissa ja leipureita olivat Antti Hynninen, Viktor Hynninen, Heikki Luukkonen, Hilda Mökkönen, Heikki Rahunen. Karamellintekijä Maria Sorsa asui Tiiliruukinkadulla, myöhemmin 1920-luvulta on mainittu H. Siltasen omistama Maakeistehdas Akilles Ojakadulla.

Pienistä tehdaslaitoksista (verstaista) on mainittu Humaliston hopeapaja, Koistisen harjatehdas, Heiton kahvipaahtimo, Fominin ja Kankaanpään tupakkatehtaat ja lisäksi alueella toimivat J. Hirvosen puusepäneliike (1909) Rosuvoissa, myöhemmin Kelkkalan puuseppätehdas Lahtinen Ojakadulla, Lääverin hautakivien veistämö Ristimäessä, Ilon sauna Alakadun ja Saunakadun kulmauksessa Tiiliruukilla, Jakovleffin sauna Valtakadulla, molemmat vuoteen 1917, Vuoren sauna Lepolassa, ym. Suurista teollisuuslaitoksista: tulitikkutehtaista, tiilenpoltamoista on jo kerrottu.

Mistä tulivat esikaupungin asukkaat? Ensimmäiset varmaan olivat Kelkkalan, Talikkalan, Kangasrannan ja Huhtialan maalaistalojen renkejä, piikoja, muonamiehiä, -naisia, torppareita ja läksiäimiä. Heitä tuli Viipurin lähipitäjistä ja etenkin Kannakselta, esim. Jaakko Karvinen Johanneksen Rokkalasta ja Heikki Kirjonen Johanneksen Kirjolasta, Heta Granlund Muolaasta, mutta hänen miehensä oli Isojoelta Pohjanmaalta. Pekka Velling Kirvusta, Antti Iihola ja Hyypiät Luumäeltä, Taavetti Kokko ja Nissilän veljekset Valkealasta, mutta heitä oli kauempaakin Pohjois-Karjalasta, esim. Uukuniemeltä Pekka Berg, August Pirhonen ja Antti Hynninen. Impilahdelta Aleksander Rahm, Tohmajärveltä Antti Mikkonen, Polvijärveltä Aatami Kaasinen, Rääkkylästä Heikki Holopainen, Heikki Asikainen, Kiteeltä August Kankkunen, Juuasta Pekka Gröhn, Pielisjärveltä Lauri Honkanen, Nurmekselta Heikki Nevalainen ja Savosta Rantasalmelta Albin ja Aleksanteri Hukkanen, Erik Juho Kaukonen, Joroisista Asarias Kolehmainen, Leppävirroilta Jooseppi Eskelinen, Herman Hartikainen, Antti Hulkkonen, Kiuruvedeltä

Taavetti Ahokas, Nilsiästä PaaVo Pitkänen ja Pentikäisen veljekset, Iisveldelta Taavetti Kauhanen, Vesannosta Otto Halonen, Mikkelistä Albin Hokkanen, Tuusniemestä Juho Keinänen ja Korpilahdelta Fabian Ekman. Länneä päin olivat Porvoosta Viktor Mattson, Nurmijärveltä Mauritz Eklund (Liisa Eklundin l. Kana-Liisan mies), Tuusulasta Karl Andberg, Karl Nyqvist, Orimattilasta Forströmin veljekset ja Säskylästä Juho Järvinen. Kaukaisimmat tietojeni mukaan olivat Isak Koivumäki Jalasjärveltä ja Kuhmoniemiä Pekka Komulainen. Monet eivät suinkaan tulleet suoraan Kelkkalaan, vaan "mutkitellen", esim. Forströmit Helsingin kautta, Taavetti Kauhanen Iisveldelta Kuopion kautta, veljekset Taneli Nissilä Valkealasta Elisenvaaran aseman kautta ja Viktor Nissilä Hiitolan ja Ruskealan Kaalamon asemien kautta 1900-luvun alussa.

Venäläisten korotniekkojen, esim. Taikoffin, Fedotoffin, Sedoffin, Krugloffin ja eritoten puutarhurmestari Petter Dunajeffin (mainittu jo 1882) rinnalla oli suomalaisiakin, esim. Gustaf Nyman (mainittu esim. 1894). Oli myös, kuten mainittu, vihanneskauppiaita, esim. Grigori ja Konsta Worontzoff, Vuosisadan vaihteen tunnetuin kauppapuutarhuri Kelkkalassa oli Ernst Fredrik Adrian (s. 1852 Saksassa Grossenbrodessa), joka v. 1877 oli muuttanut Viipurin Myllysaaren puutarhaan, Avioiduttuaan 1880 Elma Söderbergin kanssa, joka oli sisäkkönä alun perin saksalaisen liikemiehen F.W. Mielckin perheessä (joka omisti mm. myllyn ja suuren huvilan Papulassa), hän siirtyi kauppapuutarhuriksi Kelkkalaan – muistitiedon mukaan – Pietarintien varteen Krugloffin ja Sahasen naapuriksi, mutta osti 1890-luvulla Liimatan rajalta 12 ha puutarhatilan, jonka myi 1919 Oy Maahiselle, ja siirtyi Ylä-Säiniölle.

4. Huomattavia kelkkalalaisia ja Kelkkalan sukuja

Ensimmäisiä julkisuutta saavuttaneita kelkkalalaisia oli Pietari Mansikka (s. 1825, k. 1871), joka toimi kaupungissa eri ammateissa, mm. palovartiokorpraalina 1848–57, myöhemmin ravintoloitsijana majatalo "Suomessa" Pietarin esikaupungissa, kirjurina ja tilapäisenä opettajana. Tunnettu hänestä tuli kansanrunoilijana, joka tilapäisrunoissaan ja arkiveisuissaan käytti kalevalaista mittaa. Hänen runojaan, joista parhaimpia olivat Karhu ja repo, Pojan laulu, Talonpojan laulu, myytiin viipurilaisessa kirjakaupassa 30 kopeekan kappalehinnasta ja julkaistiin myös sanomalehti Sananlennättimessä. – Myöhemmistä Mansikka-suvun jäsenistä ovat tunnettuja, kuten mainittu, näyttelijä ja lausuja Arvi Mansikka (s. 1890) sekä vertailevan kansanrunouden tutkija Viljo Mansikka (s. 1884).

Tunnettu kunnallismies oli Pietari l. Pekka Juhonpoika Anttonen (s. 1867), maanviljelijä, nuorsuomalaisen puolueen edustaja viimeisillä valtiopäivillä 1905–06, ensimmäisen maalaisliittolaisen sanomalehden Talonpojan perustaja, Viipurin maalaiskunnan rahastonhoitaja, Kelkkalan kansakoulun johtokunnan jäsen ja Kelkkalan nuorisoseuran perustajajäsen. Hänen lapsistaan Antti (s. 1891) kävi Viipurin Suomalaisen Reälilyseon (1910) ja suoritti fil. kand. tutkinnon yliopistossa ja Jonne (s. 1898) kävi saman oppikoulun kuin veljensä (1917) ja suoritti Kauppätieteiden kand. tutkinnon Kauppakorkeakoulussa (1921).

Toinen tunnettu kunnallismies oli Antti Kiesi (s. 1860), itseoppinut kylänjohtaja, vauraan talon omistaja, kunnanvaltuuston jäsen 1907–17, taksoituslautakunnan jäsen 1904–15, tutkijalautakunnan jäsen 1912–17, holhouslautakunnan puheenjohtaja, köyhäinlaitokslautakunnan jäsen, kunnal-

Pekka Anttonen.

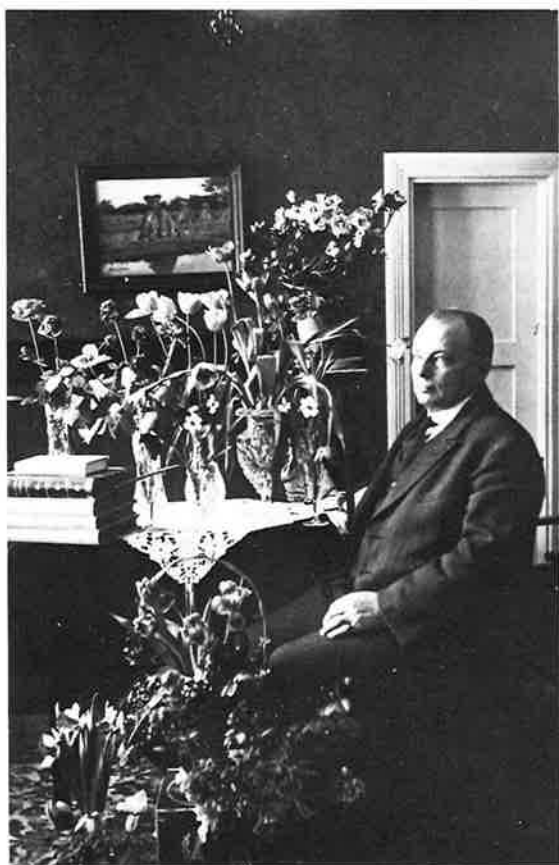

Pekka Anttonen perheineen.

listilien tarkastaja, kutsuntatoimiston jäsen, kansakoulun johtokunnan jäsen, nimismiehen uskottumies, vaivaishoidon suunnittelua varten asetetun toimikunnan jäsen, lausunnonantaja hiekan- ja soranottoaikoista, Vitsa-taipaleen sillan rakentamisesta ym. Opettaja Suhosen mukaan hän oli vanhoillisen arvokas, ja kun hän pitkä piippu hampaissa sanoi sanansa, ei kellellään ollut huomauttamista asiaan. – Hänen poikansa Antti (s. 1888) seurasi isän jälkiä.

Liike-elämän alalla merkittävimmät kelkkalalaiset olivat kauppaneuvokset Juho Hallenberg ja Juho Heitto. Kauppias, tehtailija ja kauppaneuvos Hallenberg oli sepänpoika Viipurin pitäjän Saarelasta (s. 1860, k. 1926). Käytyään kolme luokkaa Viipurin Ruotsalaista lyseota ja Turun ruotsinkielisen kauppaopiston hän 17-vuotiaana antautui liikealalle, osti 31-vuotiaana kauppias Lautalan talon ja kaupan Karjalankatu 8:ssä (myöh. Äyräpäänkatu) ja kehitti siitä Itä-Suomen suurimpiin kuuluneen liikkeen. Myöhemmin hän perusti Tammisuon tehtaat. Kelkkalan ja Tiiliruukin vaiheisiin hän vaikutti solmittuaan avioliiton 1889 Räikkösen tilan tyttären Annan kanssa ja saatuaan omistuksiinsa laajoja alueita tilasta. Hän vaikutti suuresti Kelkkalan (ja Talikkalan) esikaupunkien kehittämiseen: katuverkoston ja Tiiliruukintorin järjestelyihin, koulun ja palokunnan perustamiseen ym. Opettaja Suhonen kertoi, että hän lähti kotoaan kolmen markan velkakirja taskussaan, osti Lautalan liikkeen 3 000 markalla ja v. 1898 Saarelan kartanon 267 000 kultamarkalla. Hän oli hyväntahtoinen, myhäilevä liikemies. Kun muuan isä valitteli poikansa vähäpätöistä työtä Hallenbergin liikkeessä, omistaja vastasi: Oo vait, mie oon seissemä vuotta syöttänt Mirinova (Smirnoff) kissoi ja mieshän miustkii tul, mainitsi Suhonen lopuksi.

Henkilökohtaisesti tunsin kauppias, kauppaneuvos Juho Heiton, jonka kaupasta Valtakadun varrella pikkupoikana kävin 1910-luvulla ostamassa monet kodin tarvitsemat tavarat vastakirjalla. Nuori Heitto (s. 1887 Miehikkälässä, k. 1967 Helsingissä) oli ostanut Fredrik Pönkän kauppavaraston Jakovleffin tikkutehtaalta ja perustanut 1908 oman kaupan Valtakadulle vähän ennen tuloamme Kelkkalaan. Vuoteen 1939 mennessä Heitto oli laajentanut liiketoimintaansa niin, että itäisissä kaupunginosissa hänellä oli seitsemän kauppa, joiden liikevaihto oli yli 4,5 milj. markkaa. Ensimmäisen maailmansodan aikana kahvipulan vallitessa (1915–17) Heitto perusti Juhaninkatu 10:een terveyskahvitehtaan, jossa äitini ja hänen kälynsä Amanda (Manti) Nissilä kävivät yötyössä pakkaamassa kahvipaketteja. Meidänkin keittiössämme hyllyllä näkyi usein Mainio, Kesti ja Kaisa-nimisiä terveyskahvipaketteja. Heiton suurin liikeyritys Kelkkalassa oli Maa-kuntain Margariini Oy:n perustaminen toimintansa lopettaneen Suomen Tulitikkutehdas Oy:n rakennuksessa (Kannaksentie 41–43). Evakkoaikana

Kauppias (myöh. kauppaneuvos) Juho Heitto 40-vuotissyntymäpäivänään 31.3.1927 kodissaan Valta-
kadulla Kelkkalassa.

Helsingissä Heiton liiketoimet jatkuivat ja laajenivatkin (ks. Niilo Yrjölä, J. Heitto – Heitto OY vv. 1908–1958. Helsinki 1958).

Vähäisiksi jäivät kosketukseni Kelkkalaan Himasiin ja Jahnukaisiin sekä Tiiliruukin Karvisiin, jotka olivat tienoon huomattavimpia sukuja. Veljeni ja minä keräilimme rautaromua ja luita Kelkkalanmäen rinteiltä ja Korot-niekanpelloilta ja veimme ne Tahvo Himasen romunkeräämööseen Pietarin-tien varrella ja ansaitsimme niistä muutaman pennin. Ale Jahnukaisen poi-ka Jonne oli luokkatoverini Suomalaisessa lyseossa ja pääsimme ylioppi-

Maakuntain Margariini Oy:n henkilökuntaa. Oikealla toimitusjohtaja Juho Heitto.

Tahvo Himanen vaimoineen.

laiksi keväällä 1922. Pekka Karvisen piharakennuksessa Tiiliruukilla asuimme ennen muuttoamme Kelkkalaan.

Tahvo Himanen (s. 1858 Muolaan Himalassa) asui aluksi Jahnukaisella, perusti romukaupan Jahnukaisen riiheen Riihihaudanmäelle ja rakennutti oman talon 1902. Hän oli aviossa kahdesti: ensimmäisen vaimonsa Anna Kultasen (s. 1858, k. 1907) kanssa hänellä oli yhdeksän lasta, pojat Mikko, Jooseppi, Johannes, Otto ja Edvard sekä tyttäret Hetti, Hilma, Emilia ja Olga. Toinen vaimo Anna Roisko (k. 1916) oli ollut aviossa työmies Esaiaas Paajasen kanssa. Tahvo Himasen jälkeen hänen poikansa Mikko, Jooseppi, Juho ja Otto jatkoivat kauppaa Kelkkalassa toiminimellä Veljekset Himanen (5.1.1911) talossa Pietarintie 26.

Himasan kauppatalo Ristimäessä (vasemmalla).

Pietari (Pekka) Jahnukainen.

Jahnukaisen talo Kannaksentiellä Kelkkalassa.

Kelkkalan Jahnukaiset olivat lähtöisin Viipurin pitäjän Näätälästä, josta Pietari l. Pekka Antinpoika (s. 1852, k. 1924 Kelkkalassa) ja vaimonsa Maria Matikainen (s. 1856) sekä lapset siirtyivät Kelkkalaan 1892. Hän oli aluksi lampuotina Juhani Räikkösen perillisten (Hallenbergin) sekä Vilhelm Ikävalkon tiloilla, myöhemmin ajuriliikkeen omistajana. Hänen ensimmäinen talonsa Pietarintien varressa siirtyi Krugloffin omistukseen, mutta hän rakennutti uuden 1902 lähelle ensimmäistä (Pietarintie 27). Heidän lapsensa Aleksanteri l. Ale (s. 1879), Juhana (s. 1883), Mariana (s. 1886), Anna-Liisa (s. 1888), Helena (s. 1891) ja Elias l. Ella (s. 1893) siirtyivät eri aloille.

Tiiliruukin ja Rosuvoin Karviset olivat lähtöisin Jaakkiman Miklistä, josta eräs suvun jäsen siirtyi Inkerin Lempaalaan. Sieltä Jaakko Juhananpoika Karvinen muutti 1859 Johanneksen Rokkalan lasitehtaan palvelukseen ja lopuksi 1873 Tiiliruukille. Jaakko Karvisella (s. 1817, k. 1900) ja hänen vaimollaan Beata Rumpusella (s. 1830, k. 1884) oli kuusi poikaa: Henrik (s. 1847, k. 1902), Juhana (s. 1851, k. 1890), Petter l. Pekka (s. 1856, k. 1933), Aleksanteri (s. 1862, k. 1934), Adam l. Aati (s. 1869) ja Anton (s. 1868, k. 1934). Perhe asettui aluksi ns. Frimaninmäelle, mutta osti pian kalakauppias Tarkiaisen talon lähistöltä (keittiön ja kaksi kamaria). Beatan kuollessa perhe asui Tiiliruukinkatu 2:ssa Tihanoffin tiilitehtaan vieressä ja talo myytiinkin pian tiilitehtaan käyttöön. Juhana työskenteli aluksi apulaisena Tšusov & Sapetovin viinapuodissa Pietarinkadun ja Karjalankadun kulmauksessa ja rakensi v. 1879 Tiiliruukinkadun varteen talon, jonka myi vähän myöhemmin veljelleen Pekalle. Pekka oli aluksi myös tiilitehtaan palveluksessa, kesäisin kivimiehenä ja talvisin Sapetovalla, kunnes 1884 osti veljensä talon ja perusti kaupan. Myöhemmin hän osti naapuritontin taloineen, jossa me asuimme muutaman vuoden. Aleksanteri Karvinen kävi työssä myös Sapetovalla, kunnes osti talon 1892 Rosuvoista ja perusti pikkukaupan. V. 1902 hän siirtyi maanviljelijäksi Rantasalmelle. Adam l. Aati Karvinen oli aluksi töissä Tihanoffin tiilitehtaalla, sitten Jakovleffin tulitikkutehtaalla ja muutti veljensä mukana Rantasalmelle. Nuorin veljeksistä, Anton Karvinen, oli aluksi myös tiilenlyöjänä, kunnes pääsi 1890 Viipurin Keskuskansakoulun vahtimestariksi.

Kaikki perheet olivat lapsista rikkaita: Henrik Karvisella oli 12 lasta, Juhana Karvisella 9 lasta, Pekka Karvisella ja hänen ensimmäisellä vaimollaan Anna Maria Koholla oli kuusi lasta ja toisesta vaimosta Sohvi Loukosta, naapuritalon tyttärestä, kaksi lasta, Uljas ja Siiri, jotka tunsin, Anton Karvisella ja Vilhelmiina Stykillä kahdeksan lasta, joista tunnen voimistelunopettajattaren Elli Karvisen ja Erkki Karvisen, tunnetun partiolaisen (ks.tark. Väinö Karvinen, Karvisen suku, sukuhistoriallisia hajatietoja. Kuopio 1935).

Omana aikanaan olivat tunnettuja Kelkkalassa eräät muutkin suvut, esim. Pentikäiset, kolme veljestä, Nilsiästä 1904 tullut Kalle Pentikäinen, (s. 1868), 1905 tullut Ville Pentikäinen (s. 1870) ja 1908 tullut Pekka Pentikäinen (s. 1876), joista kaikista tuli veturinkuljettajia ja joiden seuraavasta polvesta monet pääsivät opintielle. Seppämestari Juho (Janne) Pietari Savolainen (s. 1877 Tuusniemellä) oli perustanut sepänliikkeen Kelkkalaan Valtakadun ja Koulukadun kulmaukseen, jonka hän myöhemmin siirsi Pietarintie 2:een (Korjauspaja ja takomoliike J. Savolainen). Hän osallistui myös tienoon kulttuuririentoihin: hän oli Kelkkalan kansakoulun johtokunnan jäsen, taloudenhoitaja ja varaesimies (1909–18), Kelkkalan nuorisoseuran johtokunnan jäsen 1924–.

5. Kelkkalan kansakoulun alkuvaiheita

Viipurin pitäjässä oli ollut vanhastaan koulumestari, joka oli kiertänyt kylästä kylään ja antanut opetusta jonkin talon tuvassa (sanomalehti Ilmarinen 1870 no 43). Kunnallishallituksen esimiehen, maisteri Axel Gabriel Coranderin ehdotuksesta oli kuntakokouksessa 16.3.1865 päätetty yksimielisesti perustaa pitäjään kahdeksan koulupiiriä, jokaiseen koulupiiriin kolme lukukuntaa, kaikkiaan kymmenen pitäjänkoulua 8-jäsenisen johtokunnan valvonnassa. Opetusta oli annettava päivittäin viisi tuntia 1.11–1.5. välisenä aikana, josta kymmenen päivää olisi joululomaa. Koulua olisi I lukukunnassa neljä päivää viikossa maanantaista torstaihin marras- ja joulukuussa, ensimmäisellä viikolla tämä opettaja siirtyisi II lukukunnan koulupaikkaan ja toisella viikolla III lukukunnan koulupaikkaan perjantaisin ja lauantaisin kuulustelemaan kokoontuneiden lasten läksyjä ja antamaan uudet seuraavaksi kahdeksi viikoksi. Tammi- ja helmikuussa olisi neljäpäiväinen koulu II lukukunnassa ja maaliskä huhtikuussa III lukukunnan koulupaikassa. – Ensimmäisenä lukuvuonna 1875–76 kävi näissä kiertokouluissa yhteensä 1300 oppilasta. Opettajiksi niihin oli valittu pitäjän koulumestari Fredrik Luukkonen, neiti Sofia Grönstén Raumalta, neiti Emilia Ekman Viipurin pitäjästä, seminaarilaiset Susanna Maria Manninen ja Amanda Wallenius, kiertokoulumestarit Juhana Lindholm Somerolta, Paa-vo Vellonen Juvalta ja Nikolaus Hagelin Heinolasta (Ilmarinen 1875 no 36).

Kiertokouluaineet olivat tavaus ja sisältäluku, uskonto, laskento (päässä ja taululla), kauno- ja oikeinkirjoitus, maantiede, luonnontiede, laulu ja vapaat voimisteluleikit sekä liikunta. II koulupiirissä (Ylä-Säiniöllä), jossa toimivat tarkastaja Juho Taskulainen ja opettaja Amanda Wallenius, kuuluivat toiseen lukukuntaan Kelkkala, Liimatta, Roiskonniitty, Huhtiala,

Vitsataipale, Talikkala, Kangasranta ja Maaskola. Työtä suoritettiin tiloissa, ”terveydelle kovin vaarallisissa umpinaisissa, kosteissa, ahtaissa ja useinkin siivottomissa talonpojan tuvissa, perheen seassa, kussa kukot laulaa, kanat kaakattaa, kissat naukuu, koirat haukkuu, pienet lapset menoaa ja parkuu, taatto työaseitaan korjaa ja paukuttaa, mummo rukillaan lankaa surittaa. Eipäs veikkonen, opettajan, ollen 50–60 lapsen kanssa samassa tuvassa, suinkaan hyvältä maista. Mutta ole mies ja kestä kaikki. Sitten saat leipäsi”, kirjoitti Vanhankylän piirin opettaja Juho Lindholm sanomalehti Ilmariseen (1877 no 92).

Ylä-Säiniön piirissä oli lukuvuonna 1875–76 opettaja Walleniuksen hoivissa 151 lasta (Ilmarinen 1875 no 50), ja lukuvuonna 1877–78 tämä pitäjänkoulu toimi Kelkkalassa Antti Kiesin talossa, opettajana Wallenius (Ilmarinen 1878 no 19; 1879 no 45). Anni Hynninen (s. 1873) kertoi, että kiertokoulu oli kaksi kuukautta Kelkkalassa, Nuoraalla ja Ala-Säiniöllä ja sitä pidettiin mm. Roiskolla, pitäjäntuvassa ja Hämäläisellä. Hän itse kävi

Kelkkalan kansakoululaisia v. 1898 vanhimman koulutalonsa (rak. 1892) edustalla. Mukana opettajat Hj. Suhonen, Olga Hakovaara (ent. Hultti), Anna Thilen (myöh. Pasanen) ja Maria Seppä.

Roiskolla, opettajat olivat nimeltään Kuivalainen ja Väistö ja hänen tovereitaan oli mm. Uskilasta ja Huhtialasta. Ella Jahnukainen (s. 1893) kertoi käyneensä kiertokoulun Patjan talossa.

Artikkelissaan 1877 (no 92) Ilmarinen lausui toivomuksen, että v. 1875 perustetuista pitäjänkouluista kehittyisi ylempiä kansakouluja. Kunnankouksen 13.4. 1891 tekemän päätöksen mukaan perustettiin Kelkkalaan kansakoulu, jonka oli avattava ovensa lapsille syksyllä 1892. Koulun paikaksi olivat maanomistajat Hallenberg ja Jakovleff lahjoittaneet maapals-tan, opettaja Hjalmar Suhosen kertoman mukaan ”asumattoman mäntymetsää kasvavan mäen, johon vähitellen pystytettiin myös mökkejä, aluksi yksi koulun viereen, sitten tien laitaan ja kolmas kallioille”. Koulurakennuksessa, jossa oli kaksi luokkahuonetta, käsityöhuone ja opettajan asunto, työskenteli syksyllä 1892 75 oppilasta. Koulunsa opetusvälineistön hyväksivät kelkkalalaiset pitivät raviradalla arpajaiset, joihin Juho Hallenberg oli lahjoittanut lehmän, kerättiin rahaa listoilla, ym. Koulun oppilasmäärän lisääntyä esikaupunkiasutuksen myötä rakennettiin v. 1902 toinen puinen rakennus koulupihaan alaosaan Koulukadun varteen. Siinä oli aluksi

Kelkkalan kansakoulun toinen rakennus (rak. 1902). Keskellä portaikko juhla- ja voimistelusaliiin, vasemmalta opettaja Hakovaaralle, oikealta opettajapariskunta Pasaselle.

Kelkkalan kansakoulun kolmas (uusin) rakennus (rak. 1911) oikealla yläkulmassa. Talvisodan pommi on repäissyt saunan ja pesutuvan päätyä.

kaksi naisopettajan asuntoa ja välissä voimistelu ja juhlasali, jota käytettiin myös luokkahuoneena ja käsityöhuoneena, kun vanhan ylärakennuksen käsityösali oli muutettu luokkahuoneeksi. 26. 11. 1911 koulun johtokunta teki urakkasopimuksen rakennusmestari O. Niemen kanssa ja vuotta myöhemmin oli valmis vanhan koulurakennuksen viereinen (Heikinkadun l. Linjakadun varressa) kolmas hirsinen rakennus, jossa oli neljä luokkahuonetta ja opettajainhuone. Sen alapuolella sijaitsi vanhastaan talousrakennus, jossa oli puuliiteri l. kuuri, navetta, sauna ja käymälä. V. 1928 koululle ostettiin naapuritalo (Koulukadun l. Koulumestarinkadun varrelta), jossa oli keittiö ja kaksi huonetta, joista yhtä käytettiin keittolana ja lasten ruokailuhuoneena, huone ja keittiö varattiin vahtimestarin asunnoksi. Talvisodan aikana 1939–40 rakennukset paloivat.

Kaksiluokkainen alakoulu perustettiin v. 1906 ja se toimi aluksi koulurakennuksessa iltapäivisin, lukuvuonna 1909–10 raittiusseura Raivaajan talossa Tiiliruukilla ja johtokunta vuokrasi 14.9. 1910 kahdeksaksi kuukaudeksi (350 markasta) K. Tuomolan tuvan vanhasta Anttosen talosta. Siellä

Kelkkalan takalistolla aloitin koulunkäyntini syksyllä 1910. Naapurimökin pojan Arvi Säteen kanssa kävelimme ja osaksi juoksimme tämän parin kilometrin matkan kivikkoista kaitaa Heikinkatua ensiksi ja loppumatkan Anttosenselän polkua, mutta pakkasaamuina tai tuiskusaällä naapurimme ajuri Juho Säde saattoi meidät, Arvin ja minut, reslareessä lämpimien välilyllyjen alla pitkin umpeutunutta Heikinkatua tai leveämpää Koulukatua Anttoselle. Seuraavana lukuvuonna alakoulu toimi kansakoulun alarakennuksessa aamupäivisin ja myöhemmin laajennettuna iltapäivävuoroilla ylärakennuksen luokissa. Seuraavan lukuvuoden minäkin kävin vanhassa koulurakennuksessa vastapäätä mökkiämme ja sitten yläkoulua kaksi luokkaa uudessa 1912 valmistuneessa koulurakennuksessa, jonne tavallisesti livahdin parissa minuutissa kotiportilta kielletylle kouluportille, joka oli varattu vain opettajille. Arvi siirtyi Kolikkoinmäen venäläiseen käsityökouluun, johon houkuteltiin suomalaisia lapsia taloudellisia etuja lupaamalla.

Anttosenselän koulutuvasta muistan sen verran, että iso leivinuuni täytti ainakin neljänneksen lattiasta ja loput pitkät mustat pulpetit ja penkit. Tunneilla laskennossa käytettiin helmitauluja ja kirjoituksessa kivitaularuutuja ja griffelikirjoitinta, käsitöinä kudottiin sukkia tai lapasia, talvella laskettiin lyhyillä suksilla l. lipokkailla talon takana sijaitsevilla kallioilla, syksyisin ja keväisin tehtiin retkiä lähimetsiin ja ainakin yksi pitempi Huutokalliolle, jossa leikittiin ja laulettiin. Ella Jahnukainen muisteli heidän toivonliittolaisten tehneen retkiä Käremäelle Mansikan taloon. – Koulukuri ja järjestys olivat tiukat. Tavallisten rangaistusten lisäksi oli mm. opettajan puhuttelu eteisessä. Hakovaaralla oli tapana panna syyllinen jatkamaan muiden nähden esim. painia, avaimella ampumista ym., muisteli Ella Jahnukainen.

Aluksi Kelkkalan kansakoulupiiriin kuuluivat Kolikkoinmäki, Kangasranta, Uskila, Ala-Säiniö, Hevossaari, Vitsataipale ja Loikkanen, josta 1906 erosi Loikkanen ja muut v. 1909. Vuosisadan vaihteessa kansakoulupiirin kokouksissa oli esimiehenä Pietari Jahnukainen ja opettaja Suhonen kirjuri, esimiehen apulaisia oli seitsemän, mm. Antti Koho Ala-Säiniöltä, Ville Puolakka, Tahvo Laavola ja Taavetti Halonen Kelkkalasta, Juhana Ronimus Vitsataipaleelta, Esaias Kunttu Hevossaaresta ja Antti Roisko Kangasrannasta (Viipurin Sanomat 24.9.1900).

Opettajaksi valittiin v. 1892 Fabian Sihvonen (s. 7.7. 1865 Pieksämäellä, k. 1.3. 1918 Viipurissa), joka oli saanut päästötodistuksen Jyväskylän seminaarista 1888 ja oli toiminut Janakkalan Hampulan ja Löytymäen kansakouluissa. Kelkkalasta hän siirtyi (1897) kaupungin kansakouluun ja toimi hän myös Viipurin Suomalaisessa lyseossa laskennonopettajanani alaluokilla. Toiseksi opettajaksi valittiin hänen vaimonsa Alma Elisabet Pylkkänen (k. 1902). Sihvosen jälkeen johtajaopettajaksi valittiin Hjalmar Suhonen (s. 1873) ja 1906 perustetun alakansakoulun opettajattaren vir-

kaan hänen vaimonsa Mieluisa Helena Suhonen (s. 1873). Vanhaan opettajistoon kuuluivat Olga Rosina Hultti (myöh. Hakovaara) vuodesta 1895 (s. 1870 Toijalassa, k. 1954 Turussa), joka oli opettajani III–IV luokalla, apuopettaja 1897–1906 Olga Adbertta I. Bertta Grönberg, Anna Vilhelmina Thilén 1906–, joka avioitui kaksi vuotta myöhemmin koulun palvelukseen tulleen Heikki Jalmari Pasasen kanssa. Lukuvuonna 1907–08 Suhosen sijaisena oli Fredrik Reinhold Haapasalo, ent. Pönkkä (s. 1875), Jakovleffin tikkutehtaan työntekijäin Aapeli ja Vappu Pönkän poika, johon rakastui tehtaan värkkimestarin (työnjohtajan) Henrik Erikssonin tytär Olivia. Tämä perusti vävyllään kaupan tikkutehtaan rakennukseen, hänen nimensä muutettiin Haapasaloksi ja hänet pantiin Sortavalan seminaariin, jonka suorittuaan hän pääsi opettajaksi Kelkkalan kansakouluun. Muistan, miten nuori tyylikkäästi pukeutunut opettaja tikkutehtaalta kulki päivittäin tonttimme vieritse nousevaa mäkipolkua ohi suuren rapakiven työhönsä koululle, josta hän oli saanut vakinaisen viran.

Kelkkalan kansakoulun I luokka v. 1923. Vasemmalla seisomassa opettaja Hilja Karvinen.

Kelkkalen kansakoulun I luokka retkellä v. 1925 Ristimäen tilalla Kelkkalassa.

Koulun johtajaopettajaksi oli valittu Suhosen jälkeen syksyllä 1908 Uno J. Stenlund (myöh. Saurala) ja kolmanneksi opettajaksi syksyllä 1905 Ravansaarelta Maria l. Maikki Seppä, veljeni opettaja. Alakoulun opettajaksi syksystä 1910 oli valittu Hilja Karvinen Mannikkalan kansakoulusta, ensimmäinen opettajani opintiellä. Myöhemmin koulun laajennuttua opettajia tuli lisää: Anna Saurala (o.s. Ahola), Hilma Turunen, Liisi Kunnas, Selja Sipilinen, Liisa Orava, Kerttu Lehtikunnas ym. Koulun siirtyessä 1928 Viipurin kaupungin huostaan oli siinä yläkoulussa kahdeksan opettajaa ja neljä opettajaa alakoulussa, lisäksi erikseen poikien käsityöopettaja, tyttöjen käsityöopettaja sekä tyttöjen voimistelunopettaja. Lukuvuonna 1938–39 oli koulussa 11 opettajaa johtajana Uno Saurala.

Ensimmäisenä lukuvuonna 1892–93 oli oppilasmäärä, kuten sanottu, 75, vuoden 1928 alussa 178 poikaa ja 247 tyttöä (yht. 425) ja lukuvuonna 1938–39 403 oppilasta.

Koulun johtokunnan jäsenistä olivat merkittävimmät esimiehet Juho Hallenberg, joka omisti maita sekä Kelkkalassa että Tiiliruukilla, Maaskolan Alahovin vuokraaja E.J. Eriksson vuosisadan vaihteessa, myöhemmin

tilallinen Pekka Anttonen ja Antti Kiesi, seppämestari Vilho Kerttula ja kauppias Juho Heitto sekä jäseninä A. Taskula, J. Mansikka, Esa Roisko, Esa Kulha, Ale Jahnukainen ja Juho Savolainen.

Opettajien luontoisetuna oli eräillä asunto koululla: 1910-luvulla meidän asuessamme koulun naapurina oli johtajaopettaja Uno Stenlundilla, hänen opettajatarvaimollaan ja äidillään Vanhalla-Annalla (s. 1849), joka piipahti meillä harva se päivä, asunto vanhassa koulurakennuksessa korkean lankuaidan ja tiheiden pihlajien takana. Hän toi mukanaan meille pojille griffelikyнииä, joskus kivitaulun ja usein kustannusliikkeiden (esim. Valistuksen) mainoslehtiä. Alarakennuksessa portin puoleisessa huoneistossa asui Olga Hakovaara ja juhlasalin toisella puolella Pasaset, ikkunat asumattomalle mäntymäelle. Opettajille oli lisäksi ilmainen sauna, valo ja lämpö (esim. pöytäkirjassa 18.3. 1905 puhuttiin saunan korjauksesta, 13.10. 1902 myönnettiin Olga Hultille syyskylmien ja -pimeiden tullessa lisää paloöljyä ja kynttilöitä, ym.). Kokouksessa 17.10. 1902 vuokrattiin opettaja Suhoselle perunamaa Jakovleffilta ja 27.8. 1902 keskusteltiin navetan korjauksesta.

Myös oppilaiden huoltoon alettiin kiinnittää huomiota. Varattomille oppilaille jaettiin kirjoja (pöytäkirja 17.10. 1902), maitoa oppilaille (pk. 28. 11. 1911), maitoa ja kaksi kertaa viikossa keittoa (pk. 4. 12. 1913). Muistan vieläkin, kuinka hyvältä maistui eväsvoileivän kera maito koulun lainaamasta pienestä läkkimukista. Oppilaskirjasto oli perustettu 6.10. 1910 ja sen kirjat ahmin luultavasti kaikki. V. 1917 siirtymiseni jälkeen oppikouluun perustettiin koulukeittotoimikunta. Koululle oli vuosien mittaan syntynyt muutamia pieniä stipendirahastoja: Kelkkalan kyläkunnan rahasto, Malla Jakobssonin rahasto (1903), Esa Kulhan rahasto, joista keväisin jaettiin lahjakkaille, varattomille lapsille, jotka kuuluivat työmiesten, enimmäkseen rautatieläisten perheisiin, pieniä rahalahjoja (pankkikirjoina).

Koulurakennukset olivat köyhän, ilottoman esikaupungin harrastusten ja pikkujuhlien paikka. Keväällä koulun päättäjäisiin me oppilaat haimme kuusenoksia Kiesintien laidasta, olihan herastuomari Antti Kiesi koulun johtokunnassa, ja havuköynnöksillä koristimme Koulukadun puoleisen pääportin sekä alarakennuksen juhlasalin seinät. Juhlassa luovutettiin pankkikirjat, lehtisiä ja kirjoja, esim. keväällä 1913 jaettiin Raittiuden ystävien lahjoittamat 30 kappaletta kirjasia nimeltä "Kaksi tietä", jollaisen vein voitonriemuisena kotiin. Joulujuhlat pidettiin uuden ylärakennuksen pitkässä käytävässä, jossa oli hopealangoiin koristettu kuusi tähti latvassa. Saimme Pietarista tuotuja Antonovka-omenia ja pienen joululehtisen. Johtokunnan kokouksessa 10.1. 1903 oli tehty päätös joulu- ja lastenlehtien ilmaisjakelusta.

Koulurakennuksissa pidettiin arpajaisia ja erilaisia iltamia. Wiipurin Sanomat 27.11. 1900 kertoi Kelkkalan jatkokurssilaisten pitämästä "kääröil-

tamasta” kansakoulussa edellisenä sunnuntaina Lönnrotin muistopatsaan ja Suomen kansakoulun ystävien hyväksi. Oikeiksi kansanjuhliksi muodostuivat monet arpajaiset: kesällä 1894 oli urheiluseura Reippaan voimistelijain näytös kansakoulurahaston hyväksi pidetyissä arpajaisissa Kelkkalan raviradalla, kesällä 1904 pidettiin koululla arpajaiset varattomien oppilaiden hyväksi ja koulukaluston täydentämiseksi (pk. 15.1. 1904, 9.8. 1904), samaten kesällä 1906 (pk. 30.1. 1906). Muistan hyvin kesän 1913 arpajaiset koulun pihalla: niissä isäni ja setäni toimivat järjestysmiehinä ja kälykset kahvinkeittäjinä, jolloin saimme ilmaiset kahvit ”pihapuhvetista” ja illalla vapaaliput työväentalossa Minna Canthin näytelmään ”Kovan onnen lapsia”. Voittoihin oli kerätty listoilla ja lahjoituksina 450 mk. – Koulun 30-vuotisjuhlat marraskuussa 19.11. 1922 olivat olleet mieliinpainuvat, kertoi opettaja Saurala häntä haastatellessani toukokuussa 1943 Viipurin Brahenlinnassa. Veljeni taas muisti opettajansa Maikki Sepän järjestämät opettajien pukujuhlat koulussa.

Talvisin ja kesäisinkin vietettiin koulun suojissa monenlaisia päiviä ja pidettiin kurseja. Johtokunnan päätöksen mukaan (18.5. 1901) Kelkkalan nuorisoseura sai pitää laulu- ja voimisteluharjoituksia koululla, mutta ei juhlia, mutta päätöksellä 17.10. 1902 sallittiin juhlienkin pito. Opettaja Hakovaaralle annettiin lupa pitää kesällä 8-viikkoiset käsityökurssit (pk. 16.4. 1913), jolloin kaksi kurssilaista asui meidän kamarissamme ja me keittiössä. Johtokunta myönsi 14.2. 1915 äitien lukuyhdistykselle luokan käytettäväksi klo 5–7, ja monet kerrat äitienpäivänä tai kotikasvatusyhdistyksen tilaisuuksissa kävivät puhumassa opettaja Vilho Reima ja emäntä Ala-Kulju (< Rosa Nissilä s. 1874).

Koulun vahtimestareina olivat puutyömies Matti Haapala (s. 1865), minun kouluajanani Anna Hamnell (pk. 19.10. 1907), jonka muistin lähinnä siksi että hänen lapsensa olivat leikkitovereitamme Juhaninkadulta. Hänen erottuaan vaihtuivat vahtimestarit usein: Toivo Mylläri, Honkanen, kierto-koulunopettaja Juho Laine (1916), joiden nimet poimin johtokunnan pöytäkirjoista.

Opintien jatkajia

Kaupungin kaakkoislaitamilta ja eritoten Kelkkalan kansakoulusta vain harvat jatkoivat oppikouluissa minun aikanani ja tietysti ennen minua. Seuraavassa luetellut oppikoululaiset tiesin ja osan henkilökohtaisesti tunsinkin, mutta varmaan joukko minulle tuntemattomia on jäänyt mainitsematta, etenkin tyttöjä, sillä silloin elettiin vielä ”poikien maailmaa”. Realilyseossa (Suomalaisessa lyseossa) jatkoivat mm. Kustaa Aalto (1904), Niilo

Aalto (1907) ja Kaarlo Aalto (1908), veturinkuljettaja August Aallon pojat, Gunnar Adrian (1911), puutarhuri Ernst Adriaisten poika, Antti Anttonen (1901) ja Jonne Anttonen (1909), maanviljelijä Pekka Anttonen pojat, Elias (Ella) Jahnukainen (1906), maanviljelijä ja ajuri Pekka Jahnukaisen poika, Jonne Jahnukainen (1914), ajuri ja maanviljelijä Aleksanteri Jahnukaisen poika, Lauri Kaukonen (1914), kirvesmies Erik Juho Kaukosen poika, Kalle Koski (1918), veturinlämmittäjä Jalmari Kosken poika, Eemil Kulha (1909), haudankaivaja Esaia Kulhan poika, Akseli Kunnas (ent. Kullberg) (alkeiskouluun 1889), konduktööri Johan Kunnaksen poika, Mauno Mökkönen (1916), kauppias Fredrik Mökkösen poika, Eino Nikupaavola (1916), sorvari Kaarlo Nikupaavolan poika, Viljo Nissilä (1914), jarrumies Viktor Nissilän poika, Johannes Paavolainen (1919), kauppias Mikko Paavolaisen poika, Lauri Pampunen (1927), liikemies Ville Pampusen poika, Hannes Peltonen, asemamies Juho Peltosen poika (1914), Yrjö Pentikäinen (1913) ja Pentti Pentikäinen (1919), veturinkuljettaja Pekka Pentikäisen pojat, Vilho Pentikäinen (1903) ja Reino Pentikäinen (1917), veturinkuljettaja Vilhelm Pentikäisen pojat, Teivo Pentikäinen (1930), veturinkuljettaja Kalle Pentikäisen poika, Olli Pesonen (1932), asetinlaitemies Johan Pesonen poika, Oskar Puolakka (1897), veturinkuljettaja August Puolakan poika, Toivo Puolakka (1925), kauppias Ville Puolakan poika, Väinö Richt (1907), kattilaseppä Kustaa Richtin poika, Heikki Savolainen (1933), kirvesmies August Savolaisen poika, Erkki Saurala (1926) ja Paavo Saurala (1930), opettaja Uno Sauralan pojat, Kaarlo Serenius (1914), vaihdemies August Sereniuksen poika, Jonas Taponen (1909), ajuri Juho Taponen poika, Kustaa Tuomola (1892) ja Aarne Tuomola (1908), maanviljelijä Kustaa Tuomolan pojat, Väinö Turne (Thure) (1925), rautatieläinen Pekka Thuren poika, Kalle Vepsäläinen (1920), rautatieläinen Juho Vepsäläisen poika.

Klassillista lyseota kävivät mm. Oskari Hukkanen (1897), Hugo Hukkanen (1899) ja Artturi Hukkanen (1906), jarrumies Aleksanteri Hukkasen (s. 1854 Rantasalmella) pojat, Aleksanteri Karvinen (1902), kauppias Heikki Karvisen poika, Väinö Karvinen (1896), kauppias Petter Karvisen poika, Emil Kokko (1915), talonomistaja Taavetti Kokon poika, Kaarlo Koskenvuo, ent. Forsström (1912), työnjohtaja Johan Forsströmin poika, Arvi Mansikka (1901), maanviljelijä Mansikan poika, Viljo Mansikka (1895), kauppias Petter Mansikan poika, Kaarlo Oksala (1914), junailija Mauno Oksalan poika, Toivo Pahikainen (1912), kirvesmies Heikki Pahikaisen poika, Kaarlo Pesonen (1883), vahtimestari Kaarlo Pesosen poika, Väinö Sihvonen (1898), opettaja Fabian Sihvosen poika, Yrjö Somerniemi, ent. Schöring (1916), puuseppämestari Erik Schöringin poika, Vilho (Ville) Teivonen (1919), rautatieläinen Antti Teivosen poika, Kustaa Uotinen (1907), asemamies Tuomas Uotisen poika, Sune Valkonen (1920), Arvi

Valkonen (1915) ja Aarne Valkonen (1911), muurari Juho Valkosen pojat, Kalle Väänänen (1899), poliisi Kaarlo Vilho Väänäsen poika. Uudesta yhteiskoulusta muistan opettaja Pasasen lapset Jorman (yliopp. 1931) ja Ullan (yliopp. 1933) sekä Anja Ilmolan (yliopp. 1936), jonka isä kauppa-apulainen oli ostanut jossakin vaiheessa meidän entisen mökkimme Kelkkalasta. Tyttökoulusta l. Tipolasta tunsin vain serkkuni Aili Nissilän (1913). Eräät heistä keskeyttivät oppikoulunsa, mutta eräät jatkoivat korkeakouluissa Helsingissä, ja pari kolme pääsi niihin opettajaksikin: Viljo Mansikka vertailevan kansanrunouden ja Viljo Nissilä suomen kielen, erityisesti nimistöntutkimuksen professoriksi Helsingin yliopistoon sekä Väinö Sihvonon fysiikan ja sähkökemian professoriksi Teknilliseen korkeakouluun.

Monet pojista aikuisiksi vartuttuaan toimivat ympäristönsä hyväksi mm. Kelkkalan nuorisoseurassa: puheenjohtajina Oskari Hukkanen, Elias Jahnukainen, Kustaa Aalto, Kustaa Uotinen, Kalle Aalto, Yrjö Pentikäinen, Kalle Oksala, Väinö Richt, kuoronjohtajana Arvi Valkonen, näyttelijöinä Heikki Savolainen ja Vilho Kerttula (ent. Träskman), voimistelunohjaajina Mauno Mökkönen, Mauri Noroma ym. Kalle Väänänen kirjoitti koulutiestään Ristimäeltä Klassilliseen lyseon humoristisen pakinan ”Minusta tuli lyseolainen” (Viipurin Klassillisen lyseon muistojulkaisu 1879–1929) ja Ville Teivonen muistelmaa ”Eräs mestaruus” (Klassillisen lyseon muistojulkaisu 1879–1940). Viljo Nissilä muisteli koulutietään artikkelissa ”Koulutieni varrelta ihmisiä, paikkoja ja nimiä” (Kalossit ja rukkaset. Muistelmia ja kaskuja Viipurin Suomalaisen lyseon vaiheilta II, 1969).

6. Vapaa-ajan viettoä, seuroja, yhdistyksiä

Nuorison kokoontumispaikkoja 1900-luvun vaihteessa olivat talojen lähistöön rakennetut kiikut. Sellainen oli esim. Kiesinmäellä Kiesin kiikku, jossa lauantai-iltaisina ja sunnuntaisin kävi kiikkujia jopa kaupungista asti. Tarjona oli myös Kiesin emännän keittämää kahvia. Käytiin myös paljon vieraisilla. Opettaja Suhonen kirjoitti, että hänen perheensä vieraili paitsi Kiesillä, olihan talonisäntä koulun johtokunnassa, myös Patjan talossa, jonka isäntä oli ollut hänen oppilaansa. Kiesillä tarjottiin piiraita, maitoa ja makeatsopat, jotka tuotiin kamarin puolelle, josta isäntäväki pysytteli pois. Patjalla ja Anttosella tarjottiin lettuja, ns. varit tirinät, kuten Patjan emäntä niitä nimitteli.

Niityllä, josta myöhemmin muodostui Tiiliruukintori, pidettiin kansanjuhla, joissa suosittu ohjelma numero oli säkkitaapelu. Taistelija istuivat korkean pyöreäselkäisen pukin päällä ja koettivat heinäsäkeillä pudottaa

vastustajan alas. Juhlakentälle oli myös pystytetty korkea, sileä masto, jonka latvaan vedettiin narulla jokin palkintoesine, jonka kiipeäjät koettivat saada itselleen, muisteli Tiiliruukin kansakoulun opettaja Hannes Koivu. Torilla oli pääsiäispyhinä vuosisadan alussa kananmunien litsaamista (J. Klami). Antti Anttonen (s. 1891) kertoi, että Pietarintien varressa Mammakivenmäellä poltettiin juhannuskokkoa, heillä Anttonen talossa oli myös keinu ja tuvassa vietettiin laskiaisropakat, jolloin pukeuduttiin erikoisesti ja hulluteltiin, pääsiäisenä taas oli virpoivarpoi -juhlat ja uuttavuotta ajettiin hevosilla vastaanottamaan Paraatikentälle.

Kelkkalan pojat 1910-luvulla laskivat mäkeä ns. lipikkailla, tavallisesti tynnyrinlaudoista tehdyillä lyhyillä suksilla, Anttonen kallioilla, Riilahaudanmäessä ja kotipihoilla. Syystalvella kävimme Rosuvoinkulpilla tai tikutehtaan kulpalla luistelemassa omatekoisilla kontkilla, puuluistimilla, joiden alle oli naulattu läkipeltiä. Lyötiin kuningaspalloa kansakoulun alla olevalla Korotniekanpellolla, tehtiin retkiä, joista muistettavin oli Maaskolan Ylähovin "kulleroniitylle" joka kesä tehty matka. Reino Kuusela kirjoitti kirjeessään, että urheilukenttiä ei Kelkkalassa ollut, vain tasaisia alu-

Kelkkalan nuorisoseuralaisia vuoden 1910 paikkeilla Anttonen pihapiirissä. Istumassa vasemmalta Iida Kiesi, Hanna Toropainen, Lydia Loikkanen, Alma Tuomola (o.s. Kiesi) ja Anni Tuomola. Seisomassa vasemmalta Elias Jahnukainen, Antti Anttonen, Kusti Aalto ja Niilo Aalto.

Kelkkalan nuorisoseuralaisia 25.6.1913 Loikkasen talon puutarhassa Kannaksentien ja Asuntokadun kulmassa. Seisomassa vasemmalta Helena Loikkanen, Juho Anttonen, Lydia Loikkanen, Anna Loikkanen ja Antti Anttonen.

eita, joilla pelattiin jalka- tai pesäpalloa sekä harrastettiin yleisurheilua. Näitä olivat ravirata, Kukkulanmutkan ja Kaalimaantien välinen hiekkalaani, kansakoulun pihamaa ja silloin vielä rakentamattomat tontit margariinitehtaan vieressä Tähtikukantien varressa sekä Koti- ja Leikkipolun kulmauksessa. Innostus oli niin valtavaa, että omakotialueen pojat perustivat 1930-luvulla rekisteröimättömän seuran Kelkkalan Kilpaveikot, jonka lehteä toimitti Kuusela. Käytiin hiihtämässä Anttosenmetsässä, kiertoradan takana Räikkösen mailla, luistelemassa Hirviaukion I. Lopotin kentällä, jossa oli kaupungin perustama luistinrata lämmitettyine koppeineen, ja uimassa Käremaellä tai Liimatan takaisessa Heinlammissa tai Mättäänjärvessä.

Kelkkalan nuorisoseuran perustivat ”nuorison rajun elämän korjaamiseksi” opettaja Hjalmar Suhonen ja maanviljelijä Pekka Anttonen syksyllä 1901. Perustava kokous oli Kelkkalan kansakoulussa.

Seuran kokoontumispaikoista oli alun perin puutetta. Kansakoulun johtokunta teki jo 18.5. 1901 etukäteispäätöksen, ettei nuorisoseura saanut pitää iltamia koulurakennuksessa. Myöhemmin kieltoa lievennettiin: johtokunnan kokouksessa 17.10. 1902 luvattiin, että nuorisoseuran raittiusosasto sai käyttää koulua kokouksiin ja iltamiinsa, ja kokouksessa 10.1.1903 lisäksi luvattiin, että nuorisoseura sai pitää iltamat kansakoulussa ”nälkää kärsivien hyväksi” ja 18.5. 1904 myönnyttiin siihen, että nuorisoseura sai käyttää alarakennuksen uutta juhlasalia. Opettaja Suhonen muisteli, että hänen ohjaamansa näytelmäseura sai harjoitella vanhan koulurakennuksen eteisessä. Muita kokoontumispaikkoja olivat Anttosenkallio, ravirata ja Rosuvoissa Loikkasen puutarhamainen pihamaa, talvisin tulitikkutehdas, Anttosen, Kiesin ja Laavolan talojen suuret tuvat. Suosittu oli varsinkin uusi pitäjäntupa 1910-luvulla keskustelukokousten, lauluharjoitusten, joulujuhlien ym. paikkana. Sen jälkeen kun Anttosen talo oli joutunut kaupungin

Kelkkalan nuorisoseuran talo Nurmikadulla.

hallintaan, sai seura käyttää kalliota ja tupaa, sillä talon vuokraajat Kustaa, Onni, Alma ja Aarne Tuomola kuuluivat nuorisoseuraan.

Ensimmäinen ohjelmallinen iltama (1902) pidettiin – opettaja Suhosen muistaman mukaan – tikkutehtaalla ja siinä hän oli pitänyt tervehdyspuheen ”nuorisoseuran tarpeellisuudesta tällä kaupungin äärimmäisellä kaakkoiskulmalla” ja hänen perustamansa sekakuoro oli laulanut mm. laulun ”mah-tavasti, voimakkaasti kuohuu”. Kesäisin harjoiteltiin näytelmiä, mm. ”Saimaan rannalla”, Anttosenkalliolla, jossa kulisseinä olivat ympäröivä luonto, hakattuja kuusia ja koivuja sekä myöhemmin lainattuja huonekulis-seja sekä yleisöä varten penkkejä. Näitä kulissee näin syksyllä 1910 aloit-taessani koulunkäynnin Anttosen tuvassa. Kesäjuhlia vietettiin mm. Susi-saarella Papulanlahdella ja tanhuja harjoiteltiin Patjan talon tasaisella piha-maalla.

Nuorisoseuran toiminta oli alusta pitäen vireää: sekakuoro, jonka rinnal-le perustettiin 1919 mieskuoro, näytelmäkerho, lausuntakerho, käsinkirjoi-tettu seuralehti ”Aamurusko” sai alkunsa ja sen ensimmäisen numeron saatteeksi opettaja Suhonen lainasi runoa ”Kaikki kaikk’ ylös yhtenä mie-henä nyt Suomen onnea valvomaan”. Lehteen kirjoittivat nuoret runoilijat opettaja Juhani Jahnukainen ja Ida Outinen ja siinä ilmestyivät vuoden 1920

Kelkkalan nuorisoseuralaiset lähdössä talvella 1925 Jahnukaisen talon luota rekiretkelle Viipurin pitäjän Mälkille.

Kelkkalan nuorisoseuralaisia huoneistossaan 1930-luvulla. Mukana tunnetut voimistelijaveljekset Simo ja Jalmari Sappinen.

paikkeilla minunkin ensimmäiset kirjalliset tuotteeni. Lilli Suhonen (os. Korte) ohjaili aloittelevaa ompeluseuraa, ja perustettiin voimistelu- ja urheiluseura Kisatoverit, joka harjoitteli juoksua raviradalla ja Nyykvistinmäellä ratapihan äärellä ja talvisin hiihti läheisissä metsissä tasamaahiihtoa. Vanhimpia urheilijoita olivat Ella Jahnukainen, Vilho Puolakka, Himasen veljekset ym. Vuonna 1921 sai alkunsa Kelkkalan Nuorisoseuran V. & U-seura Kisailijat, jonka eräiden urheilijain (Ale Saarvalan, Mauri Noroman, Simo Sappisen, Väinö Karosen, Väinö Kovasimen, Ilmari Pakarisen, Aaro Laineen ym.) saavutukset olivat korkeata luokkaa. Vieläkin pidetään Turussa Simo Sappisen muistokilpailut.

Seuran saavutusten pohjana oli oma talo, vuonna 1918 ostettu Kelkkalan VPK:n talo (palokuuri), Nurmikatu 5:n tontilla. Näistä saavutuksista ovat kertoneet tarkemmin Vilho Teivonen kirjassaan Kelkkalan nuorisoseura 1901–1951 (Helsinki 1952) ja Paavo Montonen artikkelissaan Viipuri – nuorisoseurakaupunki. Viipurin kirja (Pieksämäki 1958).

Kelkkalan nuorisoseuran esimiehinä, joiden tarmosta ja ahkeruudesta riippui koko seuran toiminta, olivat (Anna-Liisa Jahnukaisen kokoamien tietojen mukaan) seuraavat: Hj. Suhonen 1901–02, Pekka Anttonen 1903–04, Vilho Puolakka 1905, Ale Jahnukainen 1906–07, Esa Kulha 1908, Uno

Stenlund 1909, Oskari Hukkanen 1910–13, Atte Airola 1914–15, Akseli Vuorio 1916–18, Elias Jahnukainen 1919–20, Kusti Aalto 1921, K. Uotinen 1922, Elias Jahnukainen 1923, Kalle Aalto 1924–25, Yrjö Pentikäinen 1926, Armas Vesiluoma 1927, Kalle Oksala 1928–29, August Turja 1930–31, Väinö Richt 1932–33, Elisabet Ekman 1934 ja viimeksi August Leppänen; näistä useat kuuluivat vanhoihin kelkkalalaisiin sukuihin.

Talikkalan työväenyhdistyksen perustamiseksi tienoon rakennustyöläiset kulkueena marssivat seppä Vilhelm Träskmanin hakaan Pietarintien varressa ja siellä pidetyssä kokouksessa puhui mm. sorvaaja K. Kankkunen (Kanerva). Yhdistyksen perustava kokous pidettiin 11.11. 1898 ja sen säännöt hyväksyttiin 5.2. 1899. Samana vuonna maanviljelijä P. Anttonen antoi yhdistyksen käyttöön tontin ja talon. V. 1905 perustettu Kelkkalan työväenyhdistys oli Talikkalan työväenyhdistyksen alaosastona, mutta itenäistyi, kun sen talkoovoimin vuosina 1907–08 rakennettu talo valmistui Valtakadun varteen (Talikkalan työväenyhdistys r.y. 25-vuotiskertomus 1899–1924. Viipuri 1924). Rakennuksessa oli yli 300 hengen juhlasali, näyttämö ja ravintola (August Anto, Työväen riennoista. Viipurin kirja. Pieksämäki 1958). Yhdistyksen alkuaikojen toimihenkilöitä olivat mm. Toivo Haaja, Matti Haapala (tullut 1887 Virolahdelta), Juho Heitto, Elias Huhtanen, David ja Gabriel (Gabe) Lindman, Vilhelm Puolakka (ensimmäinen puheenjohtaja), Juho Savolainen, Lauri Taskinen, ym.

Yhdistyksen yhteydessä toimivat jonkin aikaa voimistelu- ja urheiluseura Alku (johtajana mm. K. Pesonen), torvisoittokunta (johtajana mm. J. Sederlund), raittiusseura Säde, lauluseura, kirjasto, ym. Näyttävin oli kuitenkin Kelkkalan Työväen Näyttämö (1915–40), ensimmäisenä johtajana Viljo Huttunen, jonka aikana oli 17.1. 1918 viimeinen ensi-ilta ennen Vapaussotaa. Näyttämötoiminta aloitettiin uudelleen v. 1921 johtajana Jallu Ruuskanen, jonka jälkeen teatteria johtivat Armas Kaijanen, Gabe Lindman, Armas Kainulainen, viimeksi Hugo Someroja. Esitettiin mm. Lauri Haarlan ”Synti”, Eino Leinon ”Simo Hurtta”, Leo Tolstoin ”Ylönousemus”, Kersti Bergrothin ”Anu ja Mikko”, Canthin, Kiven ym. näytelmiä, opereteista Pikkupyhimys, Nuoruuden kevät sekä unkarilaisia laulunäytelmiä. Havin valleilla näyteltiin kesällä 1937 Teuvo Pakkalan ”Luonnon lapsia” ja Viipurin radiossa esitettiin eräitä Väinö Syvänteen kuunnelmia. Näyttelijöistä on mainittu Ida Järvi, Bertta Lukkarinen, Rosa Meskanen, Ebba Pyysing, Aune Pöysti, Lyyli Saarnio sekä Antti Hassila, Arvi Pastinen, Ensio Rönkä ja August Vahvanen. – Viimeisenä näytelmänä ennen Talvisotaa oli Artturi Järviluoman ”Pohjalaisia”.

Vuonna 1913 Viipurin luterilainen rukoushuoneyhdistys perusti Talikkalaan lasten turvakodin (Kelkkalan turvakoti). Esikaupungin lasten parissa havaittu villiintyminen oli johtanut siihen, että katulasten kaitsija oli ottanut 50–60 poikaa kaupungin omistamalle Anttosen tilalle puutarhatöihin samalla opettaen heille käsitöitä, kuten puusepän, suutarin ja räätälin ammatteja sekä järjestäen heille leikkejä. He saivat tilalla ruoan, mutta yöt he nukuivat kotonaan. Pian kuitenkin kävi selville, että eräiden poikien oli parasta majoittua työtaloonsa, ja näin syntyi v. 1913 pariakymmentä poikaa varten ympärivuotinen internaatti, jota mainittu rukoushuoneyhdistys ryhtyi ylläpitämään saaden siihen kaupungilta ja vuodesta 1915 alkaen myös valtiolta tukea, minkä lisäksi eräät viipurilaiset kauppaliikkeet antoivat lahjoituksia. Pojat, joista monet ennen turvakotiin joutumistaan olivat olleet tekemisissä poliisinkin kanssa, vakiintuivat, ja kesätoiminnan tulos oli myös taloudellisesti merkittävä, kun he syksyisin saattoivat viedä oman peltosarkansa satoa kotiin (Erkki Kuujo, Viipurin kaupungin historia IV). V. 1925 turvakoti siirrettiin Ronkaan tilalle.

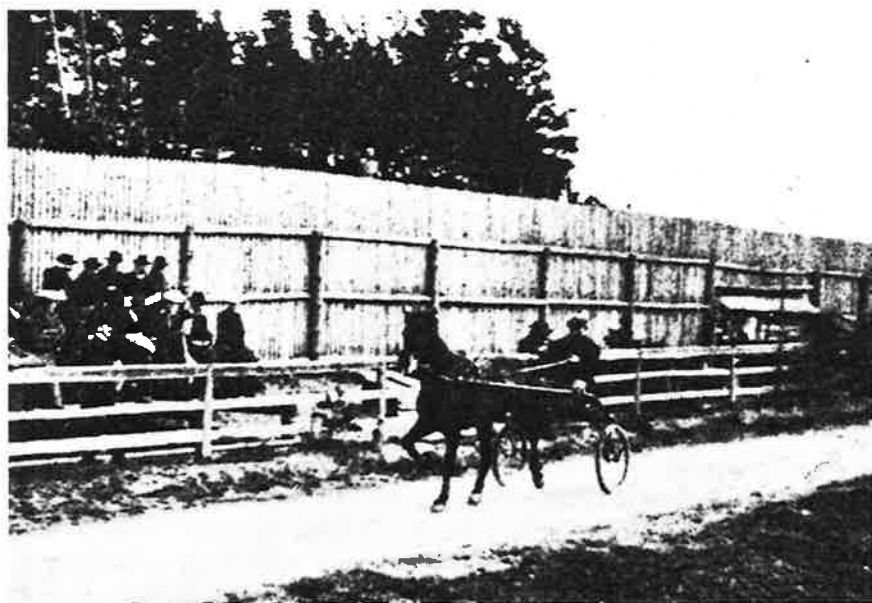
Muutamat Kelkkalan miehet olivat kiinnostuneita palontorjunnasta etenkin naapurikylän Tiiliruukin suurpalon jälkeen. Tulipalo sai alkunsa 19.7. 1901 Alakadun 3:ssa sijaitsevasta P. Kotron talosta. Kesä oli ollut helteinen ja kuiva, joten myrskytuulella palo levisi nopeasti ja lennätti kekäleitä jopa 4–5 km:n päähän. Kun kaivoista loppui vesi, olivat palomiehet, joukossa venäläisiä sotilaita, voimattomia. Vasta tuulen tyyntyessä kello 21 paikkeilla palo saatiin rajoitetuksi Liikemiestenkadun seuduille. Tällöin tuli oli tuhonnut rakennukset Alakadulta, Uudeltakadulta, Annankadulta, Vilhonkadulta ja Liikemiestenkadulta, yhteensä 97 taloa ja toista tuhatta ihmistä oli jäänyt kodittomiksi (sanomalehti Viipuri 20.7.1901). Jo edellisessä 23.8.1900 oli Tiiliruukilla samoilla seuduilla ollut pienempi tulipalo, joka sekin sai alkunsa Alakadulta, jolta sekä Saunakadulta ja Tiiliruukinkadulta paloi 11 taloa. Talikkalassa oli perustettu Vapaaehtoinen Palosammutuskunta (VPK) v. 1896 ja Tiiliruukin palojen jälkeen myös Kelkkalassa, jonka palokuuri sijaitsi – Ella Jahnukaisen muistaman mukaan – jossakin Rosuvoissa Asuntokadun päässä. Siellä säilytettiin vähäistä kalustoa ja pihalla olivat harjoitukset, kunnes VPK osti Hackman & Co:n myöntämän velan turvin rakennuksen Nurmikadun 5:stä ja suoritti siinä tarpeelliset korjaukset. Siinä VPK menojensa peittämiseksi piti etupäässä tanssi-iltamia ja vuokrasi sitä nuorisoseuralle, joka osti sen v. 1918, jolloin Kelkkalan VPK lakkautettiin.

Tiiliruukin palojen johdosta perustettiin v. 1908 Viipurin Esikaupunkien Keskinäinen Paloapurengas, jonka johtokuntaan kuuluivat kelkkalalaiset Vilho Puolakka 1908–10 ja Juho Heitto 1912–36 joitakin välivuosia lu-

kuunottamatta. Kelkkalan VPK:n toimihenkilöitä olivat edellisten lisäksi Otto Rapeli, G. Vuorio ja rivimies Roope Toikka. Tienoon tulipaloja on mainittu 1876 Tšusoff & Sapetoffin viinarännissä, joka sytytti yhden torpan Pietarintien toisella puolella, ja 1886 uudelleen viinarännissä (sanomalehti Ilmarinen 1876 no 49 ja 1886 no 141), v. 1903 Jahnukaisen ja Halosen taloissa, 5.7.1907 Sahasen 3-kerroksisessa liike- ja asuintalossa Pietarintien varressa, 2.12.1914 Sofia Soinisen talossa Nurmikadulla, 23.12.1917 Ristimäen venäläisessä kirkossa. Keväällä 1918 paloi Rosuvoissa 32 rakennusta ja Tiiliruukilla 28, seuraavana vuonna 28.9. paloi K.G. Laakson puusepän tehdas Rosuvoissa ja 16.9.1920 Kiesin talo. Talvisodan alkaessa paloi kuusi taloa Nurmikadulta ja seuraavana päivänä monia lisää.

Kelkkalan raviradan paviljonki. Maatalouskerholaisia sen edustalla 1920-luvun lopulla.

Ravikilpailut Kelkkalan Raviradalla 26.5. 1904, Viipurilaisen Ramsténin ori Tuuri juoksemassa.

Talvisodan puhjetessa perustettiin Talikkalan VPK:aan paloasema III Maakuntain Margariinitehtaalle Kannaksentien varressa ja sen alaiset vartioasema 9 (Vesikaivonkatu 21) ja vartioasema 10 (Tarhurinkatu 6). Sodan aikana paloivat itäiset esikaupungit kuitenkin melko täydellisesti.

Oli muitakin pyrkimyksiä esikaupungin nuorten henkisen ja fyysisen kunnon kohentamiseksi. Lukuharrastusten herättämiseksi oli v. 1878 perustettu Viipurin pitäjän lainakirjasto, hoitajina koulupiirien opettajat (Ilmarinen 1879 no 47). Pitäjänkoulun opettajat pitivät pääsiäisenä 1880 arpa-jaiset lainakirjaston hyväksi talollinen Juho Miettisen tuvassa Kelkkalassa. Puheita pitivät opettajat J. Olin, H. Kuivalainen ja M. Tukiainen ja lopuksi oli tanssia talon avarassa tuvassa (Ilmarinen 1880 no 28). Tienoolla toimivat raittiuden edistämiseksi Kelkkalan raittiusyhdistys Oras vuodesta 1902, Rosuvoin raittiusyhdistys Touko II vuodesta 1904, Tiiliruukin raittiusyhdistys Raivaajat vuodesta 1903 ja Talikkalan raittiusyhdistys vuodesta 1918 (Aarne Huuskonen, Raittiusliike. Viipurin kaupungin historia IV).

Viipurin hevosystävään toimesta suunniteltiin ravirataa Kelkkalaan jo v. 1886 (Ilmarinen 1886 no 61), ja ensimmäiset kilpa-ajot siellä pidettiin 2.2.

1887 ja 4.3.1887 (Ilmarinen 1887 no 2, 15). Rataa käytettiin myös yleisurheiluun ja myöhemmin moottoriurheiluun. Itäisiä kaupunginosia varten rakennettiin 1929 ns. Hirviaukion kenttä kaupunginsairaalan edustalle (Aaro Laine ja Viljo Nissilä, Urheilu ja voimistelu. Viipurin kaupungin historia V).

V. 1931 pystytettiin Räikkölän kaupunginosaan Viipurin radioasema (vuokrasopimus 1.9.1934).

7. Hautausmaat

Senaatti oli kieltänyt v. 1772 hautaamisen kirkkoihin, joten Viipurissa perustettiin 1773 uusi ruotsalais-saksalainen hautausmaa Neitsytniemen esikaupunkiin ja 1798 Sorvalinsaarelle. Suomalainen kaupunki- ja maaseurakunta olivat ainakin 1600-luvulta lähtien haudanneet vainajansa Revonhännän kärjessä sijaitsevaan Kirkkosaareen, joka oli saanut nimensä siellä sijainneesta vähäisestä puisesta siunauskappelista. Mutta kun sielläkin alkoi olla ahdasta, perustettiin uusi hautausmaa 16.10.1796 Pietarintien varteen Koiramäen etelärinteelle Pietarin esikaupungin ulkopuolelle (Erkki Kuujo, Viipurin kaupungin historia III s. 207–209), joskin jo J. Stråhlmanin piirtämässä kartassa 1785–86 on merkittynä **Kladbištše** hautausmaa (Valtionarkisto). Alueesta alettiin käyttää nimitystä Ristimäki, ja sen käytöstä hautapaikkana syntyi riitoja, kun esim. v. 1806 ruotsalaiset ja saksalaiset halusivat varata sieltä paikkoja vainajilleen. Pietarintien vasemmalle puolelle Koiramäen harjanteelle syntyivätkin ainakin jo 1820-luvulla ruotsalais-saksalainen hautausmaa ja vähän myöhemmin sen viereen venäläinen (kreikkalaiskatolinen) hautuumaa.

2.6.1868 vihittiin suomalaisen seurakunnan (myöh. maaseurakunnan) lisähautausmaa venäläisen hautausmaan vieressä. Vihkimisen toimitti varakirkkoherra Johan Vitikka (Ilmarinen 1868 no 12 ja 22). Vuonna 1881 hovioikeuden päätöksellä nimettiin Ristimäen vanha hautausmaa kaupunki- ja maaseurakunnan yhteiseksi (Ilmarinen 1881 no 28). Uuden hautausmaan viereen syntyi juutalaisten kalmisto, jonka erotti maantiestä – muistaakseni – korkea vaaleanpunainen aita, ja sen vieressä oli muhamettilaisten hautuumaa omituisine hautamerkkeineen. Vuosisadan vaihteessa (1903) kaupunkiseurakunta sai lahjaksi harjanteen loppupäästä Träskmanin pajan vierestä kaupungin omistamasta Maaskolan tilasta uuden hautausmaan (ns. Kelkkalan hautausmaan), jota laajennettiin vähän ennen Talvisotaa (1938). Vanhan Ristimäen kaakkoiselle niitylle (Hallenbergin maalle) perustettiin v. 1910 lisähautausmaa, ns. Lepola.

Lepolan hautausmaan portti.

Saksalaisen Tesche-suvun hautakappeli 1800-luvun alulta vanhassa Ristimäessä.

Kreikkalaiskatolinen siunauskappeli venäläisellä hautausmaalla Ristimäessä.

Jo 1800-luvun alkupuolella oli tapana, että kaupungin varakkaat suvut rakennuttivat hautakappeleita, jollainen oli mm. de Gervais, Jaenisch, Hüppert, Lado ja von Zagel -suvuilla. Kenraalikuvernööri kreivi Adlerberg anoi lunastettavaksi perhehautaansa varten maata ruotsalais-saksalaiselta hautausmaalta, koska hänen isoisänsä Viipurin jalkaväen rykmentin eversti Gustaf Fredrik Adlerberg oli haudattu sinne (Ilmarinen 1878 no 33). Venäläiselle hautausmaalle rakennettiin arkkitehti Väinö Keinäsen v. 1915 suunnittelema puinen siunauskirkko, joka paloi pari vuotta myöhemmin. Vasta v. 1933 sen tilalle rakennettiin uusi kivinen kirkkorakennus arkkitehti Nikulinin piirustusten mukaan. Väliajalla oli käytössä vaatimaton puinen tilapäisrakennus.

Vuonna 1834 oli maaseurakunnan väliaikaisen kirkon purkamisesta saaduista hirsistä rakennettu pitäjätupa ja ruumishuone Ristimäen vanhan hautausmaan viereiselle niitylle (myöh. Lepolan paikalle). Tämä haudankaivajan tontti, dödgräfvaretomt 1848, on merkittynä aikaisemmin mainitussa maanmittari Claes Henrik Nybergin piirtämässä kartassa G 3 36/4 (Maanmittaushallituksen arkistossa). Vanha pitäjätupa purettiin Lepolan hautausmaan tieltä ja uusi rakennettiin v. 1908 Halosen riihen paikalle, ns. Riihihaudanmäelle. Siinä oli hautausmaanhoitajan (haudankaivajan) asunto: kaksi kamaria (toinen ns. papinkamari), keittiö ja tupä, jota käytettiin hautajaisissa ruoka- ja kahvitarjoiluun sekä kaukaisten hautajaisvieraiden majoittamiseen. Siinä pidettiin myös hartausseuroja, siinä oli ajoittain seurakunnan ja pelastusarmeijan pyhäkoulu, jollaisessa minäkin muistan käyneeni. Ulkorakennuksissa olivat sauna, navetta ja paruhuone. V. 1928 viimeinen haudankaivaja Anton Kulha siirtyi kuitenkin omaan taloonsa.

Viipurin mlk:n pitäjätupa Ristimäessä: siinä asui 1920-luvulla haudankaivaja Anton Kulha.

Hautaussaatto 1930-luvulla Kannaksentiellä. Oikealla ruotsalais-saksalaisen hautausmaan kulma.

Vanhassa Ristimäessä oli runoilija Jaakko Juteinin hautalaatta talvisin lumikerroksen ja kesällä ruohojen peittämänä lähellä saksalaisen Tesche-suvun ym. kivistä hautakappelia. Lähelle olivat 24.8.1858 Suomen ylioppilaat pystyttäneet muistokiven kirjojenkerääjä Matti Pohdolle, jolle puhui nuori viipurilainen ylioppilas Julius Krohn (Sanan Lennätin 1858 no 35 ja Ilmarinen 1878 no 33). 3.9.1872 sinne oli haudattu kelkkalalainen kansanrunoilija Pietari Mansikka, jolle runoilijatoverit olivat pystyttäneet korkean, kapean, rosoisen harmaan- ja mustankirjavan muistokiven soikeine messinkilaattoineen. Sieltä muistan myös Dippellien sukuhaudan vaaleanpunaisen kiven, edessa kukkasaukea ja matala koristeellinen rautaportti, ja hämärästi suurlahjoittaja Juho Lallukan hautaamisen, kun kymmenvuotisena poikana kurkkailin suuren ihmisjoukon takaa hautausrituaalia. Myöhemmin ilmestyi hänen hautakummulleen mahtava patsas: harmaasta graniitista vuoltu muistokivi, isokokoinen enkeli kädet silmillä. Samalta vuodelta 1913 olivat myös omakohtaisemmat tunne-elämykseni, kun Lepolaan haudattiin yksivuotias veljeni Mauno Sakari (k. 7.5.1913) ja kaksi nuorta serkkutyttöäni Eeva Irja Nissilä (k. 25.10.1913) ja Aune Kaarina Nissilä (k. 10.10.

Hautausmaanhoitaja Matti Kymäläinen ja hänen vaimonsa Vappu. Valok. J. Indursky, Wiborg.

1913). Maaseurakunnan hautausmaan mäenrinteeseen haudattiin isäni junapakkamestari Viktor Nissilä (k. 16.3.1932). Kun pidin hänen haudallaan pienen puheen pohjana Juteinin runo "Älä itke äitini", heijastuivat silmiini auringonsäteet läheisen kreikkalaiskatolisen siunauskappelin kullattusta kupolista. Myöhempiä elämyksiäni olivat joulunaaton hämärissä Pyöräsuolta viedyt kynttilät haudalle. Jatkosodan aikana tapaturmaisesti kuolleen veljeni asemamies Veikko Armas Nissilän (k. 13.5.1943) hautasimme Uudelle hautausmaalle, johon ensimmäisinä oli haudattu Viipurin Klassillisen lyseon latinan ja kreikan lehtori, tunnettu sanomalehtimies ja oikeustaistelija J.A. Lyly (k. 6.6.1903 Berliinissä).

Kirkonkirjojen mukaan ensimmäinen haudankaivaja oli Stefan (Tahvo) Manninen (s. 1761, k. 1829), jonka apurina oli Sigfrid Hartikainen. Häntä seurasivat vaihtuen Juho Jaatinen, Taavetti Tahvonpoika Manninen, Moses Moseksenpoika Kunttu apurina Heikki Itkuin I. Itkonen ja sitten Kuntun pojat Esaias, Matti ja Taavetti sekä Juho Räikkönen. Vuodelta 1879 on mainittu A. Ronimus, v. 1880 Juho Hulkkonen ja sitten Juho Kymäläinen. Hänen jälkeensä haudankaivajaksi valittiin 42 hakijasta välskäri Alcides

Maria ja Matti Sallinen. Maria oli hautausmaanhoitaja ja Matti työmiehes, Valok. Iris, Wiipuri.

Kattelus (Wiipurin Sanomat 18.10.1900). Viimeiset haudankaivajat olivat Esaias Kulha (vuodesta 1903) ja hänen veljensä Anton Kulha (vuodesta 1918), jotka asuivat uudessa pitäjäntuvassa. Henkilökohtaisesti tunsinkin Esaias Kulhan (s. 1867) ja hänen vaimonsa Idan (s. 1879), jotka olivat innokkaita nuorisoseuraihmiä.

Ruotsalais-saksalaisen hautausmaan hoitajina olivat useimmiten samat kuin suomalaisenkin hautuumaan. Venäläistä hautausmaata hoitivat mm. korotniekat Dunajeff, Froloff ja Andrejeff sekä viimeksi 1930-luvulla virolaissyntyinen Konstantin Ein, harras raittiusaatteen taistelija, jonka kukkalavat hyvin muistan venäläiseltä hautausmaalta. – Hautausmaiden siivoojina on mainittu mm. Helena Welling, Saara Olkinuora ja Maria Sallinen, ym.

II. Maaskola

Maaskolan kartano, Maskola 1544 VA (Valtionarkisto) 5003:85v, Maschola Gods 1563 (Arwidsson, Handlingar till upplysning af Finlands

häfder X 84), oli saanut nimensä ensimmäisestä asukkaastaan Maasko/nen, esim. p.maaskon 1543 VA 5000:104, p.maaskoin 1560 VA 5204:35, Hendrich Maaskoj 1645 VA 8577:19, joka oletettavasti oli lähtöisin ortodoksisesta Masko l. Maasko nimestä (Viljo Nissilä, Suomen Karjalan ortodoksinen nimistö. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 1, 1976, s. 93. Toisin Viljo Nissilä, Viipuri paikannimien valossa. Kalevalaseuran vuosikirja 37, 1957, s. 179, 180). Kartano (hovi) oli keskiajalta lähtien samoin kuin Kelkkala aateliston vanhaa rälssiä.

Vuonna 1570 kuningas Juhana III lahjoitti Maaskolan Viipurin linnan isännälle Hannu Laurinpoika Björnramille, jonka kuoltua kartano jaettiin ja osan sai hänen toinen vaimonsa Ingeborg Boije, toisen osan Björnramin tytär Brita ja tämän aviomies eversti Yrjö Henrikinpoika Horn (Toivo J. Paloposki, Viipurin pitäjän historia I 245). J.W. Ruuthin Viipurin kaupungin historian mukaan kartanon peri Björnramin tytär ja tämän aviomies linnanpäällikkö Arvid Tönnepoika Wildeman (1607), ja toisen puoliskon tytär Brita ja tämän aviomies Yrjö Henrikinpoika Horn. Myöhemmin kartano joutui linnan alipäällikkö Eskert Lindholmsonille, jonka jälkeen tyttärsuol Cecilia Tawast ja tämän aviomies linnan alipäällikkö Henrik Olavinpoika Stubbe omistivat kartanon. Vuonna 1640 kartanon peri heidän tyttärensä ja tämän aviomies ratsumestari Otto von Berg, joille joutui kartanon toinenkin puolisko, kun sen omistaja Yrjö Hornin poika, maaherra ja varapresidentti Arvid Horn v. 1646 vaihtoivat tiluksensa. Von Bergin tytär Helena ja tämän aviomies ratsumestari Jacob Sabelhjarta luovuttivat tilan vaihtokaupassa v. 1662 ratsumestari Anders Hästeskolle, jolta sen osti v. 1707 – vihollisen jo lähestyessä Viipuria – polkuhintaan everstiluutnantti Johan Stiernhantz. Hänen leskensä kuoltua se peruutettiin Venäjän kruunulle (Paloposki, mt.s.245). Viipurin kaupunki oli nostanut jo 1650-luvulla oikeudenkäynnin omistusoikeuksista Maaskolan kartanon omistajia von Berg ja Hästesko-sukuja vastaan, ja vasta Viipurin menetys v. 1710 lopetti riidan.

Venäjän vallan aikana 1700-luvulla omistivat kartanon eräät rikkaat viipurilaiset kauppiassuvut, esim. Hendrik Haveman (1738), Hans Sahl ja E.C. Bugge (1758), Wilhelm Boisman (1778, 1785), Ala-Maaskolan omistajista on mainittu 1821, 1823 eversti Gyllenschmidt (valtioneuvos Pirskoiskård), 1828 hovineuvos Johan Björkqvist, 1831 luutnantti G. von Gyllenschmidt, jolta Maaskolan perintötilan Alahovin (416,63 ha) osti 1.11.1844 Viipurin kaupunki, jolta tilan 1848 vuokrasi luutnantti Ferdinand Hornborg.

Venääläissyntyinen v. 1832 Suomen kansalaisoikeudet saanut kauppaneuvos Michail Belov oli lahjoittanut 3 000 ruplaa köyhien auttamiseksi, mutta lahjoitus tuli myöhään, joten läänin kuvernööri von Kothén ehdotti sen käytettäväksi mallitilan hankkimiseksi v. 1847 perustetulle Viipurin läänin maanviljelysseuralle. Belov suostui suunnitelmaan, ja marraskuussa 1847

seura vuokrasi 30 ha Maaskolan tilasta 50 vuodeksi mallitilaksi. Palaneen kartanon rakennuksen (sanomalehti Kanava 1846 no 28) tilalle seura rakennutti yhdeksän skotlantilaismallista rakennusta (1848), kaivatti ojia ja rai-vatuille 17 saralle järjestettiin kuusi eri viljelyskiertoa. Syksyllä samana vuonna Belov kävi tarkastamassa mallitalon ja tyytyväisenä tuloksiin lahjoitti vielä 3 000 ruplaa viljelyalan lisäämiseksi. Keväällä 1849 tila annettiin maanviljelysseuran käyttöön ja sille määrättiin valvoja, Ruotsista Suomeen muuttanut majuri F.V. Edelsvärd (1853–58). Tila alkoi kuitenkin tuottaa tappiota, ja seura asian korjaamiseksi perusti mallitilan yhteyteen kaksivuotisen maanviljelyskoulun, jonka vuotuiskestannuksi senaatti myönsi 3 000 ruplaa. Tilalle rakennettiin 26 m pitkä ja 15 m leveä instituut-tirakennus. Koulu alkoi 1.11.1860 seuran sihteerin agronomi K.J. Forsbergin johdolla. Ensimmäisenä lukuvuonna 1860–61 siinä oli 11 oppilasta ja seuraavina vuosina parikymmentä. Koulu toimi kuitenkin taloudellisissa vaikeuksissa, ja kun Forsberg v. 1863 erosi tehtävistään ja siirtyi Kuopioon lääninagronomiksi, niin senaatin maanviljelytoimikunta ehdotti sen lak-kauttamista. Vuoden 1865 alusta koulu siirtyi kauppaneuvos Carl Alfthanin omistamalle Korpelanaution tilalle Viipurin pitäjässä. Maanviljelysseura oli pitänyt näyttelyitä, mm. v. 1861 oli näyttelyssä ”isoja engelskan nauriita (turnips) ja näyttelyn yhteydessä oli ollut kyntökilpailut ja Suomen ensimmäiset ravijat” (sanomalehti Otava, Sanomia Wiipurista 1861 no 15, 68 ym.). Maaskolan mallitilasta ja maanviljelyskoulusta ks. J.E. Sunila, Maaskola, mallitalo 1800-luvun keskivaiheilla. Hämeenlinna 1908 ja Väinö Puhakka, Viipurin läänin maanviljelysseura. Viipuri 1910.

Maanviljelysseura luopui 1864 Maaskolan vuokraoikeuksistaan, ja kaupunki vuokrasi tilan yksityisille yrittäjille, mm. puutarhuri Worontzoffille 15 vuodeksi ja 1880-luvun alussa Erik Johan Erikssonille (s. 1844 Askolassa, k. 1910 Maaskolassa). V. 1914 valmistui suunnitelma kaupungin omistamien maatilojen käytöstä: perustettiin maatilanhoidotoimikunta l. -lautakunta, jonka alaiseksi Maaskolan tilat joutuivat. Maaskolaa viljeltiin Papulassa sijaitsevan kunnalliskodin toimesta ja hallinnollisesti se siirrettiin köyhäinlaitoslautakunnan alaiseksi ja v. 1929 maatalouslautakunnan alaiseksi. Kaupunginagronomeina olivat – asuinpaikkana Maaskolan Alahovi – Eero Eerola 1915–27 ja Väinö Vuola 1928–40.

Vuonna 1924 oli Maaskolaan sijoitettu osa Papulan kunnalliskodin hoidokeista, joille esim. 1930-luvun lopulla oli varattu sinne 272 hoitopaikkaa: Alahoviin vanhainkoti ja Ylähoviin lastenkoti, jossa oli lapsille lautapohjainen uintipaikka, muistaakseni nimeltään Hovinkulppa. Viljelysmaille oli perustettu siirtolapuutarha, josta halukkaat kaupunkilaiset vuokrasivat 1–3 aarin viljelyspalstoja. Maaskolan kunnalliskodin ensimmäinen (kaksiker-

roksinen) kivirakennus oli valmistunut v. 1927 (arkkit. Paavo Uotila) ja toinen kaksikerroksinen asuntola v. 1932 (arkkit. Väinö Keinänen).

Jo 1600-luvun manttaalikirjoissa on mainintoja kummankin Maaskolan tilan vuokraajista ja muistakin asukkaista, mutta ei lähimainkaan aina ole selvää, kummasta tilasta on kysymys: Henrich Maaskoin l. Hendrich Maaskoj, Michel Maaskoin l. Michel Maaskoj, Lars Meuroinen, ym. (1635), Jören Nickari (1694), Antti Haikonen, itsellinen Elias Rautiainen (1728), Henrik l. Heikki Orava (1762, 1823), Tuomas Tynninen (1766, 1823), Adam Dyster (1780, 1823), Pietari Akkanen (1782), Paul Orava (1789), Juho Tynninen (1794), Juho Dyster (1805), David Jaatinen (1812), Pietari Pitkänen, Anna Papunen (1819, 1823), ym. Väliin vuokraajat on mainittu torppareina, mäkitupalaisina ja itsellisinä, esim. Juho Tynninen (1812), Michel Junnonen, Paul Montonen (1813), Matias Harmainen (1815), Henrik Lautamies (1819), Karl Petter Simpanen (s. 1838), joka oli tullut Kerimäeltä, Juho Arponen, Salomon Lifländer (1878), Israel Siissa, Jeremias Miettinen (1880), nimenomaan torppareina on mainittu David ja Antti Hyypiä (1819, 1823), Samuel Lifländer (1823), Paavo Orava, Juho Akkanen (1848), itsellisenä Pietari Harmainen (1823), ym.

Ala-Maaskolan talouden laajuudesta kertovat renkien ja piikojen lukumäärät: v. 1861 oli palveluksessa kolme piikaa, neljä renkiä (mm. Karl Simpanen) sekä taloudenhoitaja Maria Öhman; v. 1874 kaksi piikaa (Leena Nissilä, Miina Papunen) ja viisi renkiä; v. 1882 kolme piikaa ja kymmenen renkiä; v. 1895 oli muonamiehiä ja läksiäimiä 14. Heistä monet avioituivat keskenään, esim. Alahovin piika Helena l. Leena Danielintytär Nissilä (s. 1834 Valkealassa, k. 1896 Maaskolassa), joka oli tullut v. 1875 isäni kotikylästä Skipparilasta ja avioitunut v. 1880 itsellisen Antti Huuskan (s. 1846) kanssa Maaskolasta.

Kartanon alueelle oli asettunut asumaan aikojen kuluessa muunkin ammatin harjoittajia. 1600-luvulla perustetun kievarin (krouvin) omistajina tai hoitajina on mainittu mm. Matti Harmainen (1778), Peter Iivonen (1796), David Rutti (1807), Juho Harmainen (1816). Ns. Träskmaninhaassa (murt. resmannihaka) oli sepän paikka ainakin jo 1800-luvun alusta: pitäjänsepät Antti Nenonen (1821, 1825), Tahvo Pullinen (1828, 1848), Stephan Björn (1830), Juho Virolainen (1838), pyssyseppä Salomon Skyttä (1848), pitäjänsepät Juho Uski (1867) ja Vilhelm Träskman (1883). Monet heistä työskentelivät Kelkkalan taloissa, esim. Juho Uski (s. 1832) oli seppänä Halosella, Räikkösellä, jonkin aikaa kapteeni Ladon omistaman tilan lampuotina ja lopuksi Rosuvoissa Pietarintien varressa talossaan. Vilhelm Träskman (s. 1836) oli taitava seppä, jolla oli kisälli (mm. Otto Pakarinen) ja oppipoiikia (mm. Aleksander Kuparinen) ja jonka pajassa tehtiin kaupungin töitäkin. Alahovin asukkaina on mainittu muitakin ammattilaisia: työmies Filip

Sahamies (1878), jääkäri Anders Pullinen (1825), koneenkäyttäjä Gustaf Gustafsson, lämmittäjä Anders Grönholm, ratavahdit Henrik Hjort (1878) ja Yrjö Rasilainen (1874), ym.

Maaskolan Ylähovi I. Ylä-Maaskola (471 ha) oli v. 1710 joutunut Venäjän kruunulle ja osia siitä kuului edellä mainittuun Alabardejffin lahjoitusmaahan, joka peruutettiin, kuten sanottu, valtiolle v. 1783. Sen jälkeen tila kuului Thesleff-suvulle (A. Thesleff 1858, ratsumestari Fredrik Thesleff 1861, 1895), sitten virolahtelaiselle maanviljelijä Jeremias Mäkelälle (1896, 1901) ja yhdysmiehelleen perojokelaiselle Aleksander Kreinille, jolta kaupunki osti tilan (1908). Tilan vuokraajina on mainittu Elias Kärkäs (1786), Pietari Koho (1807), Adam Dyster (1812, 1820), Pietari Orava (1820), Juho Tynnenen, Paul Orava (1822), ym.

Tilan palkollisia ohjaili renkivouti Juho Takala (1867), kartanonvouti Josef Polk (1870), renkivouti Antti Suuronen (1910) ja piikoja esim. taloudenhoitajatar Karolina Grunditz (1870). Torppareita ja mäkitupalaisia olivat David Hyypiä (1812), Adam Träskman (1813), Fredrik Träskman (1819), molemmat kotoisin Viipurin pitäjän Lyykylästä, Mikko Vento, joka omisti torpan nimeltä Wendo Torp (1801, 1870), Abram Kiiski (1821), Juonas Repo (1829, 1899) ja hänen poikansa Juho Repo (1861), Abram Tonderi (1842), Vilho Kärki (1861), Juho Teivonen (1858, 1861), Heikki Iivonen, Matti Pullinen (1861, 1867), Simo Orava, Abraham Papunen, Samuel Lifländer, Juho Pöyhö (1870), Juho Malinen (1894), joista eräät nimet on mainittu myös Alahovista. Vuonna 1890 Ylähovin palveluksessa oli renki, kolme piikaa, kuski Juho Hackman, neljä muonamiestä ja mäkitupalainen Maria Porkka. Maaskolan Ukonaution torpassa asustivat v. 1793 Matti Papunen ja 1811 itsellinen Juho Pöyhönen ja hänen vaimonsa Maria Papunen. Vuodelta 1910 on mainittu maitomuija Sohvi Remes.

Ylähovin palveluskunnassa oli useita Hyypiä-suvun jäseniä: Antti Martinpoika Hyypiä (s. 1822), Vilppi Antinpoika Hyypiä; David Hyypiä, Antti ja Juho Davidinpoika Hyypiä; Elias Antinpoika Hyypiä, Juho Eliaksenpoika Hyypiä; Elias ja Fredrik Juhonpoika Hyypiä, jotka muistaakseni asuivat myöhemmin Kelkkalassa ajureina Lähdekadulla, kaivotiemme varressa. – Viipurin pitäjästä on mainittu jo v. 1559 An hypie VA 5179:17.

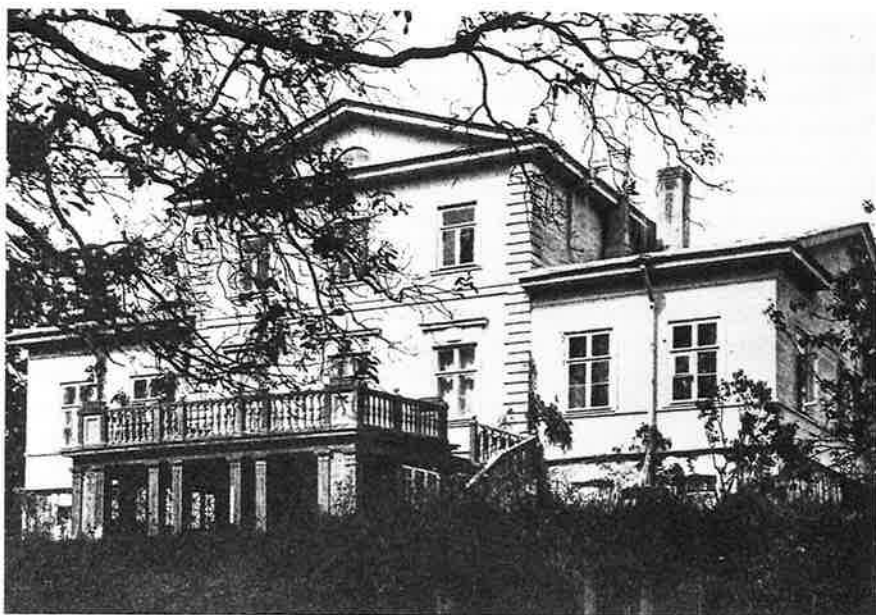
Kuvernöörin päätöksellä 28.11.1818 Roiskonniitty, Roisko krono äng 1768, selitettiin erilliseksi tilaksi, jonka omistajina olivat 1773 viipurilaisen kauppiaan Hans Sahlsin perilliset ja myöhemmin hovineuvos Hornborgin perilliset. 1800-luvun lopulla omisti tilan eversti Sventorzetsky ja senaatin päätöksellä 24.10.1907 Roiskonniitty myytiin Viipurin vesijohtolaitokselle ja siitä muodostettiin Roiskolan tila (Maaskola 3). Roiskonniityn asukaina on mainittu Juho Pöyhön ja hänen vaimonsa Maria Papuin (1820) sekä pitäjänräätiä Juho Kiljuin (1895).

Ylä-Maaskolasta pakkolunastettiin 1922 Loikkasen ampumarata ja koko kartano yhdistettiin 1928 Viipurin kaupunkiin.

Kuten kerroin, me lapset teimme joka kesä retken Ylähovin niitylle kuleroita katsomaan. Se taisi olla Hytykänniitty, jonne pääsimme helposti v. 1913 rakennettua Karhusuontietä ohi niittyvillaa kasvavan Hytykkäsuon. Myöhemmin tein talviset hiihtomatkat Pyöräsuolta Maaskolan metsiin, mutta tarkemmin opin tuntemaan kartanon paikannimet tutustuttuani Maanmittaushallituksen arkistossa Maaskolan vanhoihin karttoihin ja niiden selityksiin: Kartassa MHA G/10¹ (Charta öfwer Maskola Hemmans Ägor till Skattläggning Åhr 1770) olivat nimet Kommon Suo, Roiskon Suo ja Sälän kangas, kartassa G 3¹ (Karta öfver Höga Kronans Roiskonniittu Stadga ängs lägenhet och Protokoll och Röse-Beskrifning öfver Omkretsråerne af Roiskonniittu 1860) nimet Pitkäniittu, Kivikkoniittu, Hiekkakuoppa, Peräsuo, Ruosteikonniittu, Hovinpelto, Ukonautio, Tiehaara ja Waiwasenniittu ja selityksessä G 1 (Protokoll och Rösebeskrifning öfver Skatte hemmanet Nr. 1 Maaskola by 1866) nimet Ojanvarsiraja, Pöntönmäki, Köökkimäki, Pöntönmaa, Puodintaus, Hevoshaka, Teräväisenniittu, Hytykkäsuu (vrt. N. hytykäin 1551 VA 5039:10), Rajanmaa, Tienhaaranmaa, Ukonautio, Hovinpelto, Ruosteikonniittu, Peräsuu, Vaivasienniittusunti (vrt. Antti Vaivasen torppa 1547) ja Hiekkakuoppa, joista haastateltava Pekka Malinen, Alahovin entinen renki, muisti vielä Kotipellon, Suonpäänpellon, Pönteenpellon, jotka olivat olleet mallitilan ja maanviljelyskoulun käytössä. Ainoa jälki koulusta oli Instuutinmäki, joka muistaakseni sijaitsi Pietarintien ja Maaskolaan erkanevan sivutien haarassa.

III. Liimatta

Keskiajalla syntynyt Liimatan kartano, vanhalta nimeltään Säiniönsilta, jonne päästiin Pietarintietä Liimatanjoen yli rakennetun sillan kautta, Segne bro, vid segne bro 1497, Säiniö bro 1547 (Arwidsson I 182, 183, 311), Seinie Bro Engh 1556 VA 5112:2, Lijmattala 1639, Limatta 1675, Limatala eller Säiniöbro 1728, Liimatta rälssi 1781, Liimatta eller Säiniö bro 1831, on saanut nimensä naapurikylästä Säiniöstä (Ala-Säiniö ja Ylä-Säiniö), jolle en ole tavannut vertailuainesta, mutta joka voi olla samaa juurta kuin takavokaalinen Sainio. Sukunimestä Liimatta l. Liimatainen, Jören Lijmata 1663 VA jj 10:212v, Petter Liimatta 1721, Tobias Limatta 1778 ja Jääskessä hans limathan 1546 VA 5009:110v, olen arvellut, että sen pohjana on ortodoksinen Kliment, latinan Clement (Viljo Nissilä, Suomen Karjalan ortodoksinen nimistö. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 1,

Liimatan kartano. Museovirasto.

1976, s. 82, 89). Kartanon omistajat vaihtuivat usein: kuninkaan kirjureita, aatelisia, ym.

Vuonna 1370 kartanon omistajana on mainittu viipurilainen porvari Hans Dalhus, v. 1447 rälssimies Olof Olofsson ja sitten sen sai sakon maksuna Viipurin linnan isäntä Kaarle Knuutinpoika Bonde, josta tuli Ruotsin kuningas. V. 1568 kuningas Juhana III antoi sen (Säiniö gård) kirjurilleen ja linnan käskynhaltijalle Hans Larsson Björnramille (Hannu Laurinpojalle), jonka kuoltua kartanon peri hänen toinen vaimonsa Ingeborg Boije. Tämän jälkeen kartanon omisti Hannu Laurinpojan tytär Margareta (ensimmäisestä aviosta Anna Persdotterin kanssa) ja tämän aviomies Karjalan laamanni Morten Boije (1590). Margaretan jälkeen kartanon perivät Hannu Björnramin toinen tytär Brita (1602) ja tämän aviomies Yrjö Henrikinpoika Horn, jonka suvun hallinnassa kartano oli vuoteen 1653. Kaarle XI:n toimeenpanemassa reduktiossa (peruutuksessa) tila palautettiin valtiolle ja Viipurin valloituksen jälkeen (1710) se joutui Venäjän valtiolle (komendantti Stupischin 1780), joka lahjoitti sen paroni Heinrich von Nicolaylle, Monrepoon kartanon omistajalle. V. 1802 Nicolay myi tilan 3 000 pankkoruplasta viipurilaiselle kauppiaille ja kunnallismiehelle kollegiasessori Friedrich Vil-

helm Ladolle ja tämän vaimolle Dorothea Weckroothille. V. 1818 Ladon perikunta myi tilan 15 375 pankkoruplasta kenraalimajuri Peter Georg Thesleffille.

Thesleff-suku omistikin sitten kartanon sadan vuoden ajan. Jo kenraalimajuri Thesleff oli niin kiintynyt kartanoon, että asui siellä arkkitehti C.L. Engelin piirtämässä päärakennuksessa ja kuollessaan toivoi, että tila pysyisi hänen suvullaan. Kartanon peri (1844) hänen vanhin poikansa kenraalimajuri Alexander Adam Thesleff, joka nimitettiin v. 1855 Viipurin läänin kuvernööriksi. Noin v. 1850 tilan oli ostanut hänen veljensä eversti, valtioneuvos Fredrik Vilhelm Thesleff (k. 1893), jolta sen osti kolmas veli maisteri Georg Alexander Thesleff, ja lopuksi tilan lunasti neljäs veli, luonnontieteilijä Arthur Thesleff, joka v. 1904 muutti Tukholmaan. Kartanon osti insinööri Vilhelm Thesleff, mutta kun hän ei voinut Helsingistä käsin hoitaa rappeutuvaa tilaa ja kun hänen lapsensa olivat alaikäisiä, hän ei voinut noudattaa ensimmäisen Thesleffin toivomusta, vaan myi tilan v. 1912 kauppaneuvos Juho Lallukalle (k. 1913) 298 000 markan kauppahinnasta. Hänen leskensä Maria Lallukka vietti vain kesät Liimatalla, jossa oli tuoloin varsin vilkasta seuralämää. Maria Lallukan kuoltua osti (1923) kartanon irtaimistoiheen Viipurin kaupunki 3,5 milj.markan hinnasta. Tilaan kuului tuolloin n. 600 ha, josta viljeltyä oli 198 ha, 110 lehmää, 26 hevosta, ym. Vuonna 1824 rakennetun uusklassillisen päärakennuksen ja viljamakasiinin entisöi arkkitehti J. Viiste. Rakennuksia ympäröi kaunis puisto lamikoineen sekä puutarha, johon johti 350 m pitkä kuusikuja Kannaksen maantieltä. Rakennukset tuhoutuivat sodassa 1939-. Kaupungin omistuksessa kartanosta huolehti hoitokunta ja työnjohtaja (A. Piironen), hallinnollisesti se kuului v. 1925 perustetun maatalouslautakunnan alaisuuteen (Entistä Viipurin maalaiskuntaa sanoin ja kuvin. Helsinki 1947).

1600–1800-luvulla kartanoa viljelivät vuokraajat, joita on mainittu manttaalikirjoissa mm. Matti Manninen (1695), Tuomas ja Yrjö Pietarinpoika (1738, 1768), Matti Dyster (1756), Pietari Iivonen (1770), Juho Räikkönen (1776), kauppias A. Hedenius Viipurista (1778), Wilhelm Dyster (1779) ja hänen veljensä Juho Dyster (1794), Juho Miettinen (1791), Simo Iivonen (1795), Elias Akkanen (1796), Matti Halonen (1799), Risto Halonen (1813), Elias Halonen (1814), Matti Paajanen (1807) ja hänen poikansa Esaias Paajanen (1838) aviossa kelkkalalaiseen sukuun kuuluneen Anna Salomonintytär Roiskon kanssa ja veli Matti Paajanen (1850) aviossa Maria Salomonintytär Roiskon kanssa, Matti Mäkeläinen (1870), Georg Ahlén (1904) VI. Pyhäjärveltä. Monesti vuokraajat olivat kartanon torppareina, esim. Wilhelm Dyster (1811), Elias Dyster (1815), Juho Halonen (1817), Fredrik ja Juho Miettinen, Juho Halonen, Matti Dyster, Pietari Iivonen (1819, 1821), heinjakelaiset Heikki ja Pietari Noro (1848, 1850),

seuraavasta polvesta Juho Heikinpoika Noro (1882) sekä Ladon tilan vuokraajana Kelkkalasta mainittu Juho Uski (1866). Vuonna 1870 kartanon palveluksessa oli neljä renkiä ja kuusi piikaa, v. 1890 viisi piikaa, kaksi renkiä, pehtori (Erik Sironen) ja karjakko (Vilhelmina Grön), v. 1895 viisi piikaa, renki ja joukko läksiäimiä sekä muonarenkejä 15 ja vuonna 1910 12 piikaa ja renkiä, puutarhuri V. Grönroos, karjakko Hilda Savolainen ja tilanhoitaja Yrjö Ahlén.

IV. Lähteitä

1. Arkistolähteitä

Mantalslängd 1635, 1645, 1675, 1694, 1728, 1738, 1758, 1768, 1778, 1819, 1823, 1828, 1838, 1848, 1861, 1867, 1870, 1874, 1876, 1879, 1880, 1882, 1883, 1885, 1886; Manttaalikirjoja 1888, 1890, 1891, 1892, 1894, 1895, 1897, 1898; Henkikirjoja 1900, 1905, 1910, 1915 (Valtionarkisto)

Suomen Sukututkimusseuran kokoelmat Valtionarkistossa. Viipurin maaseurakunnan kuolleet 1809–1868, syntyneet 1808–1868, syntyneet 1809–1851, kuolleet 1810–1850 (VA 757, 759)

Kelkkalan kansakoulun johtokunnan pöytäkirjat 1901–1914; Kelkkalan kansakoulun piirikokousten pöytäkirjat 1901–1919 (Mikkelin Maakunta-arkisto V 23: Ca I ja CB:1)

Viipurin kaupungin rakennuspiirustuksia (Viipurin kaupungin rakennuskonttorin arkisto F 71–72, Mikkelin Maakunta-arkisto)

Viipurin Kelkkalan, Talikkalan, Maaskolan ja Liimatan rippikirjat ym. 1818–1939 (Lakkautettujen seurakuntien keskusarkisto Mikkelissä)

2. Haastatteluja

Pankinjohtaja Antti Anttonen (s. 1891 Kelkkalassa), haastattelu 7.1. 1961 Fazerilla Helsingissä; kauppaneuvos Juho Heitto (s. 1887 Miehikkälässä), haastattelu 22.5. 1945 Kruununhaassa Helsingissä ja 28.10. 1959 Helsingissä; emäntä Anni Hynninen (s. 1873 Kelkkalassa), haastattelu 15.5. 1943 Valtakadun talossa Viipurissa; toimitusjohtaja Kauko Himanen (s. 1914 Kelkkalassa), haastattelu 5.1. 1977 Meilahdessa Helsingissä; sisustusarkkitehti Taavetti Häyrynen (s. 1896 Virtasalmella), haastattelu 14.4. ja 15.5. 1976 Pohjois-Haagassa Helsingissä; maanviljelijä Ale Jahnukainen (s. 1879 Näätalässä Viipurin pitäjässä), haastattelu 16.5. 1943 Kelkkalassa Viipurissa; johtaja Elias (Ella) Jahnukainen (s. 1893 Näätalässä Viipurin pitäjässä), useita haastatteluja 15.5. 1977–21.4. 1981 Munkkiniemessä Helsingissä; opettaja Juhani Jahnukainen (s. 1883 Näätalässä Viipurin pitäjässä), haastattelu 15.5. 1950 Meilahdessa Helsingissä; opettaja Hilja Karvinen, haastattelu 17.5. 1943 Myllyaukiossa Viipurissa; kirkvesmies Erik Juho Kaukonen (s. 1877 Rantasalmella), haastattelu 18.5. 1943 Kolikkoimäellä Viipurissa; haudankaivaja Anton Kulha (s. 1867 Viipurin pitäjässä), haastattelu 15.5. 1943 Viipurissa; kivityömiestä Pekka Malinen (s. 1870 Viipurin pitäjässä), haastattelu 15.5. 1943 Kelkkalassa Viipurissa; rouva Rosa Nissilä (s. 1874 Kangasalla), haastattelu 20.5. 1943 Brahenlinnassa Viipurissa, 15.3. 1952 Katajanokalla Helsingissä, 15.9. 1957 Meilahdessa Helsingissä; rakennusmestari Arvi Rostila (Arvid Frost, s. 1900 Viipurissa), haastattelu 16.3. 1976 Hakunilassa Helsingissä; opettaja Uno Saurala (ent. Stenlund), haastattelu 20.5. 1943 Brahenlinnassa Viipurissa.

3. Kirjallisuutta, käsikirjoituksia, kirjeitä

- Aatu Andelin, Talikkalan VPK:n 25-vuotishistoriikki. Viipuri 1926
Annikki Arni, Muistat sie viel? Vaasa 1979
Gerhard Atrila, Tietoja Viipurin Kelkkalan Adrian-suvusta. Kirje 18.4.1981 Ella Jahnukaiselle
Entistä Viipurin maalaiskuntaa sanoin ja kuvin. Helsinki 1947
Victor Hoving, Viipurilainen kertoo. En wiborgare berättar för sina vänner. Helsinki 1946
Sanni Hukkanen, Muistelmia viipurilaisen Sanni-tytön lapsuudenpäiviltä ja vapaussodan ajoilta. Käsikirjoitus 1980, 67 s.
Esther Höckert ja Ingrid Borenius, Människor och minnen från Wiborg vid sekelskiftet, Tammerfors 1940
Väinö Karvinen, Karvisen suku. Sukuhistoriallisia hajatietoja. Kuopio 1935, 63 s.
Väinö Karvinen, Viipurin kaupungin kaakkoisliepeellä. Kotiseutukuvausluonnos. Kaukomieli VII. Viipurilaisen Osakunnan julkaisu 1935
J. Klami, Keskinäinen vakuutusyhtiö Suoja vv. 1908–1957. Lahti 1958
Hannes Koivu, Muistikuvia Viipurin itäisistä esikaupungeista. Sanomalehti Karjala 30.8.1979
Reino Kuusela, Viipurin Ristimäkeä minun näkökulmastani 1920- ja 1930-luvulla. Kirje 16.1.1980
Helsingin Vuosaaressa
Reino Kuusela, 1930-luvun Kelkkalaa nuoren pojan näkökulmasta. Kirje 27.11.1980 Vuosaaressa Helsingissä
Loikkanen ja sen VPK ym., Toimittanut Osmo Kajanmaa. Vammala 1956
Viljo Nissilä, Viipuri nimistön valossa, Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 3 (Helsinki 1978), s. 88–168
J.W. Ruuth, Viipurin kaupungin historia I–II. Viipuri 1908
Valter Salonen, Nuoren pojan muistoja Viipurin Ristimäeltä. Kirje 2.2.1980 Vuoksenniskalta
Hjalmar Suhonen, Opettajan muistelmia Kelkkalasta. Kirje 22.7.1943 Porista
Vilho Teivonen, Kelkkalan nuorisoseura 1901–1951. Helsinki 1952
Veikko Tyrväinen, Talikkalan V.P.K.:n 50-vuotishistoriikki vv. 1896–1946. Lahti 1950
Viipurin kaupungin historia II–III. Lappeenranta 1974, 1975
Viipurin kaupungin historia IV. Käsikirjoitus 1980
Viipurin kaupungin historia V. Lappeenranta 1978
Niilo Yrjölä, J. Heitto – Heitto Oy vv. 1908–1958. Helsinki 1958

KATSAUKSIA JA HISTORIIKKEJA

Aarne Huuskonen
In Memoriam

Kouluneuvos, fil.toht. Aarne Ilmari Huuskonen syntyi 6.11.1898 Viipurissa director cantus Otto Huuskosen poikana ja kuoli 25.12.1980 vieraillessaan tyttärensä perheessä Lahdessa. Viimeksi hän toimi Helsingissä kansakouluntarkastajana, josta virasta eläkkeelle jouduttuaan v. 1962 hän omistautui viipurilaiseen järjestötyöhön monella tavalla: Torkkelin Killan työhön mm. puheenjohtajana 1971–1976, Lempi Jääskeläisen seuran toimintaan perustajajäsenenä v. 1966 sekä puheenjohtajana 1966–77 ja v. 1845 perustetun Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran työhön jäsenenä ja hallituksen varapuheenjohtajana. Hän oli myös perustamassa Viipurin Museo-säätiötä (1971) ja toimi sen edustajiston varapuheenjohtajana kuolemaansa saakka.

Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 3:een hän kirjoitti artikkelin Aleksanteri Rahkonen, karjalainen runoilija ja toimiessaan (1972–1980) Torkkelin Säätiön historiatoimikunnan puheenjohtajana hän kirjoitti Viipurin kaupungin historian V:een osaan artikkelit Kirkot ja uskonnollinen elämä, Raittiusliike, Partioliike ja IV:een osaan kirjoitukset Raittiusliike, Viipuri varuskunta-kaupunkina. Viipurin koko historian valmistumista hän ei ehtinyt nähdä, vaikka toivoikin sitä hartaasti. Aarne Huuskosen elämäntyöstä on selostus Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteiden kolmannessa osassa.

Viipurilaisseurat ja -yhdistykset muistavat kiitollisina Aarne Huuskosen suorittamaa työtä.

Erkki Hämäläinen 75-vuotias

Hovioikeudenneuvos Erkki Olavi Hämäläinen syntyi 24.11.1905 Viipurissa. Hänen vanhempansa olivat toimitusjohtaja Ernst Hämäläinen ja Anna Aleksandra Kalenius. Tultuaan ylioppilaaksi 1923 Viipurin Klassillisesta lyseosta hän opiskeli Helsingin yliopistossa ja suoritti ylemmän oikeustutkinnon 1928 saaden varatuomarin arvon 1931. Hän toimi Viipurin hovioikeuden ylimääräisenä virkamiehenä vuodesta 1932, kanslistina 1934, notaarina 1939, Itä-Suomen hovioikeuden viskaalina 1945–46. Tämän jälkeen hän siirtyi talouselämän palvelukseen toimien Paperinjalostus Oy:n toimitusjohtajana 1946–52. Jo aikaisemmin hän oli ollut Häkli, Lallukka ja Kumpp. Oy:n johtokunnan jäsen 1930, varapuheenjohtaja ja liikkeen toinen johtaja 1937–52, jonka jälkeen hän siirtyi jälleen lakimiehen uralle toimien Helsingin hovioikeuden viskaalina, asessorina ja hovioikeudenneuvoksena eläkkeelle siirtymiseensä asti 1971.

Varsinaisen työnsä ohessa Erkki Hämäläinen oli monissa luottamustehtävissä: kansanhuoltoministeriön hinnanmuodostusvalvontaosaston osastopäällikkönä 1940–42, Kuopion raastuvanoikeuden vt. oikeusneuvosmiehenä 1944, Kuopion läänin verolautakunnan puheenjohtajana 1944–46. Hän oli Helsingin ev.lut. seurakuntien kirkkohallintokunnan varajäsen 1949–52, josta alkaen varsinainen jäsen, Keski-Helsingin seurakunnan kirkkoneuvoston jäsen 1949–, Ev. lut. Sisälähetyssäätiön hallituksen jäsen 1952–.

Eläkkeellä ollessaan Erkki Hämäläinen on osallistunut erityisesti viipurilaiseen järjestötyöhön. Hän on Viipuri-Museon Säätiön edustajiston puheenjohtaja 1971–, Torkkelin Säätiön hallintoneuvoston jäsen ja puheenjohtaja 1981–, Torkkelin Säätiön historiatoimikunnan jäsen 1972–, Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran jäsen ja vuodesta 1974– esimies, Eevi ja Eemil Tannisen säätiön hallituksen jäsen 1954– ja puheenjohtaja 1976–, Viipurin Taloudellisen Korkeakouluseuran jäsen, Pamaus-seuran ainaisjäsen 1930–, Kenraali Mannerheimin Lastensuojeluliiton Viipurin osaston puheenjohtaja, Viipurilaisjärjestöjen Edustajiston puheenjohtaja, ym. Ansioistaan hän on saanut mm. Helsingin ev.lut. seurakuntien (Ecclesiae Lutheranae Helsingiensis) ansiomitalin 1975.

Torkkelin Säätiö ja Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura onnittelevat 75-vuotiaasta jäsentään ja toivovat, että hän jatkuvastikin voisi työskennellä viipurilaisten ja karjalaisten päämäärien hyväksi.

V. Erkamo

Muistikuvia Viipurin Neitsytniemen rannoista ja suurista kivistä

Kotini sijaitsi 1920-luvun alussa Viipurin Neitsytniemellä, ja tuosta ”kylästä” tuli poikavuosieni rakkain paikka, joka vieläkin tuon tuostakin mielessä häivähtää hauskoja muistoja herättäen.

Mieluisimmat paikat meille pojanviikareille olivat täällä tietenkin Viipurinlahden vapaat rannat, siellä missä niitä nyt vielä oli. Laajin tällainen alue sijaitsi Neitsytniemen lounaisosassa Antinkadun päässä, missä niemen kärki työntyi mereen kohti kaukana häämöttävää Pappilanniemeä. Täällä aallot olivat huuhtoneet alkujaan hiekkaisen kärjen paljaaksi jättäen jäljelle suuren joukon isoja kiviä laajaksi kolmiomaiseksi rykelmäksi. Tämä ranta oli mielestämme paras, sillä vesi oli täällä matalaa, pohja hiekkaa ja lapsille sopivia poukkaus- ja onkimakiviä oli suuri joukko. Esipolvet olivat antaneet monille noista kivistä nimetkin ja ne olivat poikien kesken hyvin tiedossa. Lähinnä rantaa, pääosaksi jo mantereen puolella sijaitsi suuri pystytkö siirtolohkare; se oli nimeltään Kiiskikivi. Siitä ehkä noin 30 m:n päässä vedessä seiso i erillisenä Uunikivi, iso lohkar e, josta joku oli aikoinaan louhinut pois suuren kappaleen, niin että kiven kourussa voi pitää vaikka pientä nuotiot a. Suunnilleen yhtä kaukana rannasta, mutta hiukan lännempänä nousi teräväselkäinen teltanmuotoinen Vimpakivi, jolta lounaistuulella sai alkukesästä sitkeästi vastaanpyristeleviä, hopeasuomuisia vimpoja ja myös ahvenia. Sen edessä oli Pieni Leipäkivi, kauniin litteänpyöreä kivi, jonka juureen kalat näyttivät suorastaan keräytyvän. Iso Leipäkivi sijaitsi melkoista kauempana kolmion länsilaidalla. Se oli korkeahko pystylaitainen kivi, jolle ei kahlaamalla päässyt kuin matalanveden aikana ja silloinkin vain kaverin ahterista auttaessa. Siltä saatiin, jos hyvin sattui, isoja lahnoja. Suunnilleen Ison Leipäkiven kohdalla alueen itälaidalla oli iso Salakkakivi, jolle pääsi mukavasti kapuamaan ja vaikka aurinkoa ottamaan. Vielä vähän kauempana Salakkakiven takana seiso i erillään suuri korkeahko Lahnakivi, joka myös antoi onkijalle lounaistuulella isoja lahnoja ja ahvenia. Siitä vielä noin 15 m:n päässä tiedettiin olevan viimeisen kiven, Hevoskiven, joka kuitenkin nousi näkyviin vain matalan veden aikana. Se sijaitsi juuri jyrkänpartaan eli äkkijyrkän rajalla, ja sillä seisten läheisen sotilasalueen sotilaat uittivat hevosiaan. Aika monella näistä niemen kivistä oli siis oma erityinen nimi, mutta ainakin yhtä paljon – varsinkin kolmion länsilaidalla – oli sel-laisia kiviä, joille emme tienneet mitään nimeä.

Tämän kivirivistön ja Siikaniemen vallirannan väli oli tasaista, veden peittämää hiekkapohjaista rantakenttää, joka matalanveden aikana saattoi paljastua jopa parinsadan metrin leveydeltä. Voi arvata mitä riemuja me pojannassikat tällä matalikolla koimme aallokossa uidessamme ja saalistaessamme maatuulen sattuessa milloin rautakaloja tai piipittäviä rantaneuloja – joita me kyllä väärin sanoimme silmuiksi –, milloin taas lätäköihin jääneitä kiiskiä. Jännittävin paikka lahden piirissä oli sen pohjukka, jota sanottiin Hauklammeksi. Se oli muuta aluetta vähän syvempi runsaskasvinen lammikko, jossa vesi säilyi matalanveden aikanakin ja jonne aina eksyi jokin hauen vonkale tai iso ahven pienemmistä kaloista puhumattakaan. Kovasti noita isoja lammikossa kahlaillen jäljitettiin, mutta harvoin saalista saatiin. Täällä tutustuimme myös jouhimatoihin, joista kuulumme kauheita juttuja, sekä pelottavannäköisiin vesihämähäkkeihin.

Siikaniemen puoleista rantaa sanottiin Laaninrannaksi sen vuoksi, että sen kohdalle sattui vallialueen pohjoispäässä sijaitseva sotaväen harjoituskenttä eli Laani. Tämä ranta oli osaksi kivikkoinen ja tarjosi meille pojille tilaisuuden kivien heittoon – voileipien ja munalukkojen – ja sitä mahdollisuutta käytettiin ahkerasti hyväksi. Hauskaa oli myös rakentaa rantavedessä seisoville paasille pieniä kivilinnoituksia ja pommittaa niitä sitten rannalta poimituilla kivenmukuroilla. Niitä hakiessani löysin rantahiekasta ruotsinvallan aikaisen – kolme kruunua! – kuparirahan, joka oli lyöty v. 1666.

Kerrottakoon tässä yhteydessä vielä, että Siikaniemen valleilla oli näillä kohdin eräässä vallihaudassa isohko veden täyttämä kaijettu ruutanalammikko, joka noina vuosina yritettiin tyhjentää sotilaiden ampumarata-alueita parannettaessa. Tässä tarkoituksessa siitä kaivettiin dynamiittia käyttäen vallihaudan pohjakallioon oja, joka laski merenrantaan. Veden virratessa tätä ojaa myöten vuolaana kulkeutui sen mukana lammesta suuri joukko isoja ruutanoita ja tuhatmäärin pieniä poikakaloja mereen. Oli siinä vilinää ja hauskaa puuhaa meille pojille, kun yritimme poimia ämpäreihin tuota kaikenkokoista kullanuskeaa vedenriistaa. Joitakin noista kaloista löysimme myöhemmin Hauklammesta, mutta pian ne hävisivät sieltä ja kokonaan myös vallilammikosta, vaikka sitä ei saatukaan täysin tyhjennetyksi.

Antinkadun päässä olevaa ranta-aluetta sanottiin Heinovanrannaksi. Sen luoteispuolella oli asuttu Voksalin (Vauxhall) ranta, joka päättyi Rantakadun länsipäähän. Täältä näkyi muutaman sadan metrin päässä keskellä meren selkää ryhmä kiviä, karikko, jota sanottiin Seitsemänveljeksenkiviksi. Rantakadusta pohjoiseen sijaitsi pari aidoin suojattua yksityisrantaa, Vaalin (konsuli Leo Wahl) ranta ja Heleniuksen ranta. Sen jälkeen oli vuorossa jälleen yleinen ranta, jota kaikki sanoivat Spaaran (Sparrow) rannaksi. Täällä sijaitsi kylän palolaituri, venevalkama, pyykin huuhtontapaikka ja miesten uimahuone, joka tietysti oli meille pojille kovin tuttu. Tämän pohjoispuo-

lella oli Heleniuksen toinen ranta-alue, ja sen laidassa kivikkoinen, tervaleppää kasvava niemi. Sen takaa alkoi taas laajahko kaistale yleistä rantaa Konstantininkadun (myöh. Merikadun) päässä. Täällä avautuvan leveän lahdenpoukaman keskellä noin kivenheiton päässä rannasta seiso i meressä iso kivenjätkäle, jota sanottiin Kasperinkiveksi. Koko tämä alue tunnettiin nimellä Karminranta, ja täällä sijaitsi mm. naisten uimahuone. Sen läheisyydessä rannalla oli taas pari hyvin isoa kiveä, joista eteläisempää sanottiin Ukkojenkiveksi ja pohjoisempaa, uimahuoneen vieressä olevaa, Akkojenkiveksi.

Karminrannan pohjoisosassa maasto nousi ns. Karminmäeksi, jolla sijaitsi mm. Neitsytniemen kansakoulu. Koulun aidatun alueen ympärillä oli puutonta, kukkarikasta nurminiittyä, jolla kohosi erillisinä lukuisia isoja ja pienempiä kiviä, rapakivisiä siirtolohkareita. Isoin näistä, ehkä n. kolme metriä korkea, oli nimeltään Keisarinkivi, ja kerrottiin keisarin sille joskus nousseen täältä avautuvia Viipurinlahden näkymiä silmäilemään. Kivelle mekin poikasina usein kiipesimme, mutta yllätyimme sitten pahasti, kun eräänä kesänä tuo valtava lohkar oli kokonaan poissa ja sen paikalla vain melkoinen kuoppa. Ilmeisesti kaupungin rakennustoimisto oli antanut jollekin yksityisyrittäjälle luvan panna tuon kiven ja monet muutkin mäellä seisseet kookkaat rapakivet rakennustöissä käytettäväksi sepeliksi. Kyllä meitä poikia melkein itketti, mutta pari vuotta myöhemmin sain tämän vandaaliteon johdosta todella vähän itkeäkin, kun noihin kuoppiin levinneitä mansikoita poimiessani leikkasin polveni aika pahasti erään kuopan pohjalta esiin pistävään sepelikiveen. Siitä muistona on vieläkin isohko arpi polvessani.

Rakkaita olivat meille pojille nuo Neitsytniemen kivet ja rannat ja ovat muistoina vieläkin. Mahtaako niistä enää olla sellaisenaan mitään jäljellä, vai ovatko jo kaikki kivet muuttuneet sepeliksi ja rannat runottomiksi möljiksi. Mutta voihan olla niinkin, että ihanan Heinovanrannan hietikoilla leikkii ja kivillä onkii nytkin joukko samanlaisia poikaviikareita kuin joskus 60 vuotta sitten. Rannan ja kivien nimet ovat vain muuttuneet.

Erkki Rautvuori

Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran vaiheita¹

Syntyvaiheet

Jos voisimme siirtyä ajassa 136 vuotta taaksepäin, joutuisimme J. W. Snellmannin aikaan ja keskelle kansallisen herätyksen aikakautta. Snellmannin aatteet ja ideat sinkoilivat ympäri Suomen maata ja eräs hänen heittämänsä siemen näyttää tavanneen otollisen maaperän Viipurissa, jossa tällöin sai alkunsa Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura. Saadaksemme paremman käsityksen tästä maaperästä meidän on tarkemmin perehdyttävä sen ajan Viipuriin. Kaupungissa oli tuolloin 4400 asukasta ja lisäksi lähes 2000 miestä venäläistä sotaväkeä. Viipuri oli v. 1812 tapahtuneen Vanhan Suomen yhdistämisessä tullut jälleen muun Suomen yhteyteen, mutta vielä kysymyksessä olevana aikana sitä voitiin pitää Pietarin takamailla sijaitsevana entisenä rajakaupunkina, jonka kulttuuriyhteydet muuhun Suomeen alkoivat vasta vähitellen vahvistua. Tämä tapahtui ripeimmin juuri 1840-luvulla, jolloin Viipurin talouselämä heräsi pitkästä lamakaudestaan. Huolimatta monikielisyydestään kaupunki oli kautta aikojen ollut kielirauhan kaupunki. Neljä kotikieltä – suomi, ruotsi, saksa ja venäjä – viihtyivät hyvin rinnakkain ja erityisesti on mainittava, että suomi oli se kieli, jota kaikki viipurilaiset osasivat tai ainakin ymmärsivät. Snellmannin Saima-lehteä luettiin ahkerasti kansallisesti valveutuneen sivistyneistön piirissä.

Eipä ole siten kummeksuttavaa, että muutamien suomen kielen ystävien kesken ”oli puheeksi tullut ehkä täälläkin ruveta kokoamaan yhtä mieltä pitäviä yksin ja yhteisiin neuvoihin ja kokeisiin rakasta äitinkieltä nykyisen halvennuksen tilasta suurempaan ansaittuun kunniaan saattaaksensa”, kuten voidaan Kirjallisuusseuran ensimmäisestä vuosikertomuksesta lukea. Asia kypsyi sitten niin pitkälle, että syyskuun 7 p:nä 1845 joukko ”suomen kielen lempijöitä” kokoontui kaupungin ruotsinkielisen kimnaasin opettajain huoneeseen perustamaan Viipurin Suomalaista Kirjallisuuden Seuraa (kuten nimi silloin kuului) pitäen esikuvana vanhempaa veljeä eli v. 1831 Helsingissä perustettua Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraa. Perustamisasiakirjan on allekirjoittanut 15 henkilöä, joista yhden nimikirjoitusta ei ole pystytty jälkikäteen tunnistamaan eikä hänestä ole muutakaan tietä saatu selvyyttä. Ketkä olivat muut 14 perustajajäsentä? Heistä huomattavin oli ensimmäinen allekirjoittaja Jac. Judén, väsymätön suomalaisuusmies ja kir-

¹ Esitelmä Torkkelin Killan vuosikokouksessa 28.3.1981

jailija, siihen aikaan jo eläkkeellä ollut kaupunginsihteeri Jaakko Juteini. Tästä kuuluisasta ensimmäisen kansallislaulun ”Arvon mekin ansaitsemme” sepittäjästä kuulumme esitelmän Torkkelin Killan järjestämässä Studia Generaliassa (1981). Toinen Kirjallisuusseuran kannalta tärkeä henkilö oli Adam Wilke, suurlahjoittaja, jonka lahjoitus muodostaa Seuran talouden perustan aina nykyhetkeen saakka. Ammatiltaan hän oli vaatimattomasti toiminimi Hackmanin kirjanpitäjä, mutta samalla hän oli itsenäinen yrittäjä puutavara-alalla ja innokas suomalaisuusmies, joka pystyi elämässään hankimaan melkoisen omaisuuden. Herastuomari ja innokas kansanvalistussmi Adam Paunonen on ainoa, joka tässä joukossa edustaa rahvaanmiestä. Kaksi allekirjoittajaa olivat Keldán-veljekset, joista nimeineuvoksen arvonimen saanut Andreas oli postivirkamies, mutta kutsuttiin usein nimellä ”litteratör”, koska hän oli paikallislehtien ahkera avustaja ja kirjallisuutta harrastava kulttuurihenkilö. Nuorempi veli Abraham oli tuon ajan Viipurin ainoa suomenkielinen suurliikemies, jonka avokätisyys pelasti myöhemmin Seuran monesta taloudellisesta vaikeudesta. Liikemiesten joukkoon kuului myös varakas tehtailija A.C. Häggberg.

Muut 8 allekirjoittajaa olivat ruotsinkielisen kimnaasin lehtoreita tai opettajia. Heidän joukostaan on mainittava kimnaasin mahtava rehtori M.E. Alopeaus ja raittiusliikkeen esitaistelija lehtori C.W. Ahrenberg, jonka poika arkkitehti ja kirjailija Jac. Ahrenberg oli vuosisadan vaihteen eräs tunnetuimpia viipurilaisia. Lehtori H. Const. Corander suoritti suomen kielen tutkinnon ennen eroamistaan yliopiston kirjoista ja myöhemmin kirjoitti yliopiston historian ensimmäisen suomenkielisen dosentinväitöskirjan v. 1859. (”Suomalaisten nimukka- ja lausukka- (eli tähdikkö-) sanojen jakaantumisesta taivutuksen suhteen”). Vielä on erikseen mainittava kimnaasinapulainen K.H.J. Ignatius, Seuran ensimmäinen sihteeri. Erään myöhemmän muistelijan mukaan hän olisi ollut Seuran perustamishankkeen varsinainen alkuunpanija. Allekirjoittajia tarkasteltaessa voidaan huomata heidän jakaantuvan kahdeksi selvästi erottuvaksi ammattiryhmäksi: viipurilaiset liikemiehet ja ruotsalaisen kimnaasin opettajat. Nykyajan ihmisestä tuntuukin merkilliseltä, että ruotsalaisen kimnaasin opettajakunta oli todellinen suomalaisuustaistelijoiden etujoukko Itä-Suomessa. Viipurilaisen Osakunnan toisen osan kirjoittajan mukaan ruotsinkielinen lukio oli ”todella suomalaisen koulu” ja lukion opettajat olivat niin innokkaita suomalaisia, että luultavasti missään ei ole tavattavissa suomalaisempaa opettajakuntaa.

Seura päätti, että kaikki ne, jotka liittyvät jäseneksi ja maksavat jäsenmaksunsa ennen lokakuun 12 p:nä pidettävää kokousta, oli katsottava Seuran perustajajäseniksi. Tällaisia jäseniä tulikin mukaan 13 henkilöä. Tästä ryhmästä voidaan mainita pari nimeä: hovioikeuden asessori, tähtimies J.E. Bergbom, josta tuli seuran ensimmäinen esimies. Hän oli suomalaisen teat-

terin perustajan Kaarlo Bergbomin isä ja titteli tähtimies tarkoittaa, että hän oli saanut jonkin ritarikunnan ritarimerkin. Toisena mainittakoon varamaanmittari P. Hanén, joka paremmin tunnetaan nimellä Pietari Hannikainen, Juteinin kirjallisen työn jatkaja. Vielä on mainittava kauppa-palvelusmies J. Pynninen, joka tunnetaan kansankirjastoaatteen hellittämättömänä esitaistelijana.

Seuran säännöt lienevät Bergbomin muokkaamat. Seuran tarkoitus määritellään sääntöjen 1. pykälässä seuraavasti: "Suomalaisen Kirjallisuuden Seura Viipurissa tarkoittaa, samoitte kuin yhdellä nimellä Helsingissä asettu Seura, kotimaisen kirjallisuuden kartuttamista, Suomen kielen hoitoa ja yleisempää harjoittamista, sekä hyödyllisten suomenkielisten kirjain pranttäyttämistä ja suomalaisten eli Suomen maahan koskevien kirjain ja vanhanaikaisten kalujen kokoamista. Jäseneksi seuraan sopii jokainen kunniallinen ja asian hyötyä etsivä mies- eli naishenki, mitä säätyä tahansa ____". Tässä yhteydessä on syytä tähdentää, että tämän jälkeen kolme kertaa sääntöjä uusittaessa tarkoitus on pysynyt koko ajan samana, kieliänsä vain on korjattu.

Kahdeksas pykälä määrää, että "Wuosijuhla eli Wuosikokous pidetään Seuran jäseniltä joka wuosi 3 päivänä Helmikuuta ____". Seuran säilyneissä vähäisissä papereissa ei ole pienintäkään vihjettä siitä, miksi juuri tämä päivä oli valittu vuosipäiväksi.

Neljästoista pykälä sisältää ehdottoman määräyksen: "Seuran protokollat kirjoitettakoot Suomeksi, jolla kielellä keskusteleminenkin tapahtukoon". Vanhempi helsinkiläisenkään seura ei ollut uskaltanut ottamaan näin ratkaisevaa askelta. Ruotsinkieliset sihteeripoloiset ovat varmaan kokeneet työtä ja tuskaa suomenkielisiä pöytäkirjoja laatiessaan.

Kun keisari oli allekirjoituksellaan laillistanut Seuran toiminnan, päätettiin suorittaa ensimmäinen suuri jäsenten kutsunta. Kutsun sai 154 henkilöä, joista suurin osa säätyläisiä. Joukossa oli varsin arvovaltaisia ja myöhemmin suurta mainetta saavuttaneita henkilöitä, kuten Elias Lönnrot, J.W. Snellman, J.L. Runeberg, K.A. Gottlund, Uno Cygnaeus ja A.I. Arwidsson. Oli pa joukossa 13 naistakin. Kaikista kutsutuista ehkä runsaat puolet maksoi jäsenmaksunsa 1–4 hopearuplaa.

Toiminta

Näin oli seuran perustamisvaihe päättynyt ja se oli valmis työkykyisenä aloittamaan työnsä laajalla työkentällä. Olihan se vireitten toimenmiehen perustama. Mitkä sitten ovat sen aikaansaannokset? Seuran 120-vuotisen historiikin on kirjoittanut v. 1965 Kauko Kyyrö. Teoksen nimi on "Tuulta ja tyyntä" ja se on ilmestynyt v. 1966 Tampereen yliopiston julkaisusarjassa

Acta Universitatis Tamperensis. Tähän teokseen olen perustanut tämänkin esitykseni.

Kauko Kyyrö kirjoittaa teoksensa esipuheessa: ”Jos ymmärrämme sankaritarinalla suuria tekoja ja mahtavia aikaansaannoksia, urotoita ja voittoja, Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran historiikista ei tule sankaritarinaa, niin mielellään kuin viipurilainen kirjoittaja omasta seurastaan sellaisen kirjoittaisikin”. Hän toteaa kuitenkin, että Seuran historiikissa on paljon niitäkin aineksia, joista sankaritarinat ovat tehdyt. Luonnollisesti kirjoittamista on paljon haitannut aineiston suuren osan katoaminen Talvisodan aikana. Nyt on tiedot täytynyt kerätä muru murulta useinkin välikäsien kautta. Historiikki on kuitenkin sen verran laaja, että yhden esityksen puitteissa siitä voi ottaa vain palasia sieltä täältä. Kyyrö on jakanut historiikkinsa kuiteen eri jaksoon, joille kullekin hän on antanut aikajaksoa hyvin kuvaavan nimen.

Perustamisvaiheet ja ensimmäinen suuri nousukausi

Ensimmäisen jakson nimi on ”perustamisvaiheet ja ensimmäinen suuri nousukausi”. Tämä kesti vain 4 vuotta eli vuodet 1845–49. Aluksi tekee mieleni kertoa ”pitseerin” eli ”pitsierin” tarina. Nimitys tarkoittaa seuran sinettiä, jollainen kuului ajan tavan mukaan jokaiselle arvostaan pitävälle seuralle ja yksityishenkilölle. Kirjallisuusseurakin hankki sellaisen ja sen kuva-aiheena on ”Wäinämöinen istuvana ja kanteletta vasempaa käsivartta vasten nojaten ja ojentaen oikiaa kättänsä yli Suomen niemen sitä ikäänkuin siunataksensa”. Talvisodan jälkeen sinetti oli pari vuosikymmentä kateissa ja luultiinkin, että se oli sodan melskeissä hukkunut. Näin ei kuitenkaan ollut tapahtunut, vaan Viipurin Maakunta-arkiston johtaja prof. Ragnar Rosén oli sen viime hetkessä maaliskuussa 1940 pistänyt taskuunsa. Asia oli sittemmin unohtunut, mutta v. 1961 se tuli jälleen päivänvaloon onnellisen sattuman kautta. Kyyrö jatkaa: ”Tällä hetkellä sinetti on Kirjallisuusseuran kallein aarre, ainoa esine, joka perustamisvaiheista saakka on säilynyt ja siirtynyt yli sadan vuoden ajan sihteeriltä toiselle”.

Jos tällä hetkellä asia todella olisi näin, kaikki olisi hyvin, mutta pitsieri on jälleen kadonnut. En ole sitä saanut edellisiltä sihteeireiltä ja nyt he ovat jo edesmenneitä. Vetoan nyt Teihin hyvät kuulijat. Jos jostain kohtalon oikusta sellainen tiellenne sattuu tai siitä jotain saatte kuulla, ilmoittakaa minulle tai jollekin Seuran hallituksen jäsenelle. Sinetin kuvan voitte nähdä Kirjallisuusseuran Toimitteiden päällyskannesta.

Muista tämän ajanjakson asioista mainittakoon luettelonomaisesti: Työssä Seura aloitti julkaisemalla v. 1847 ’Uuden aapiskirjan’ eli ’Viipurin aapisen’, josta tuli viime vuosisadan ”bestseller”. Seuralta pyydettiin apua ilmai-

semaan käsitteitä, jotka vielä Suomen kielestä puuttuivat. Seuran ensimmäinen stipendi annettiin D.E.D. Europaeus'lle. Seura sai Adam Wilken kuoltua v. 1847 hoitoonsa hänen testamenttilahjoituksensa, minkä toteuttaminen on antanut Seuralle työtä jatkuvasti. Seura sai uuden esimiehen, Hovioikeuden Presidentti kreivi C.G. Mannerheimin, marsalkkamme isoisän. Ajanjakso päättyi pahamaineisen keisarillisen kieliasetuksen antamiseen 6.3.1850.

Ensimmäinen suuri lama

Seuraavan näin alkaneen jakson nimi on ensimmäinen suuri lama. Se kesti 6 vuotta 1850–56. Kieliasetuksen tarkoitus oli orastavan suomenkielisen kirjallisuuden tuhoaminen. Tämän jakson aikana käytiin itämainen sota. Esimies vaihtui ja virkaan astui hovioikeudenneuvos A.F. Munck. Talous tuntui olevan retuperällä, kirjat eivät menneet kaupaksi. Seuran monitoiminen ja innokas sihteeri K.H.J. Ignatius kuoli. Hänen tilalleen tuli tarmokas nuori mies Axel Gabriel Corander. Munckin jälkeen tuli esimieheksi vanha ja sairas ev.luutn. Rafael Tawast, joka vuoden kuluttua kuoli. Häntä seurasi esimiehenä nuori ja tarmokas fil.tri K.I. Quist.

Toinen suuri nousukausi

Laman jälkeen tuli, samoin kuusi vuotta kestänyt, toinen suuri nousukausi 1857–63. Olosuhteet muuttuivat vapaammiksi. Aleksanteri II nousi valtaistuimelle. Sihteeri Corander ryhtyi panemaan asioita kuntoon. Seura määräsi kolmihenkenen ”lohkokunnan” valmistamaan säännöt Wilken koululle ja koulun menoarvion. Koulu pääsi alkamaan v. 1860. Muita suuria hankkeita olivat pitäjänkirjastojen levittäminen ja ”Otavan, Sanomia Viipurista” nimisen suomenkielisen sanomalehden perustaminen. Kirjastoja perustettiin n. 25 paikkaan, mutta Otava jouduttiin lopettamaan jo parin vuoden kuluttua. Kustannustoiminta jatkui ja kauppatoiminta laajeni. Mikael Agricolan muistopatsasrahasto pantiin alulle. Seura teki oman ehdotuksensa asetukseksi, jonka mukaan suomen kieli oli pääsevä vähitellen ruotsin kielen veroiseksi hallinnon ja tuomioistuinten kielenä. V. 1863 annettu keisarillinen ns. kielireskripti olikin useimmissa kohdin Seuran ehdotuksen mukainen. Sitten esimies tri Quist muutti Helsinkiin ja tilalle tuli hovioikeuden asessori M. Lavonius. Jäseniksi alkoi tulla jo entisten jäsenten poikia.

Vähittäisen taantumuksen kausi

Edellä kuvattua nousun kautta seurasi vähittäisen taantumuksen kausi, mikä kesti 29 vuotta eli vuodet 1864–93. Jakso alkoi suurilla nälkävuosilla,

joiden aiheuttama leivän kato kulki, kuten aina, käsi kädessä kulttuurin kadon kanssa. Kirjakauppoja meni konkurssiin, luottotappioita syntyi runsaasti ja Wilken koulu oli vaikeuksissa. Vaikka onkin todettava, että seura ei saanut erikoisemmin näkyvää aikaan, sen jäsenet muissa yhteyksissä saivat sitä enemmän aikaan. Tällaisia aikaansaannoksia oli esim. Viipurin Klassillisen lyseon perustaminen v. 1879, joka ratkaisevina synty- ja kehityskausinaan sai Kirjallisuusseuralta huomattavaa tukea.

Tämän jakson alkupuolella tapahtui esimiesten lukuisia vaihtumisia. M. Lavoniuksen jälkeen toimivat esimiehinä lääninsihteeri Aleksander v. Weissenberg, varalääninsihteeri E. Olsoni, rovasti M. Forsten, tohtori Rietrikki Polén, pastori J. Vitikka, mutta sitten tuli 12:nneksi esimieheksi v. 1877 monitoiminen ja puuhakas, lahjakas lakimies, hovioik. notaari D. W. Åkerman. Hänestä seura sai esimiehen seuraavien 25 vuoden ajaksi. Sihteeriksi oli vuotta aikaisemmin tullut ruotsalaisen lyseon rehtori Adiel Bergroth, Kersti Bergrothin isä. Hän oli tarmokas mies suomenkielisen kulttuurin puolesta ja hoiti sihteerin tointa 29 vuotta. Rahainvartijan toimi uskottiin konttoristi Robert Malleniukselle, joka hoiti sitä 30 vuotta. Näin oli seuralla työtehoon vaikuttava pitkäaikainen johto. Myös Wilken koulu sai pätevän pitkäaikaisen johtajan runoilija J. H. Erkon v. 1893. Tällöin päätettiin ryhtyä rahaston pääomaa kartuttamaan, jotta voitaisiin perustaa kansanopisto.

Kustannustoimintaa jatkettiin. Tästä toiminnasta voidaan – ajankohtaisuutensa vuoksi – mainita, että A. E. Nordenskiöldin ollessa v. 1880 Viipurin Seurahuoneella viipurilaisten juhlinnan kohteena seura sai häneltä luvan teoksen ”Vegan matka Euroopan ja Aasian ympäri” suomentamisesta ja kustantamisesta. Insinööri F. G. Bergroth oli lupautunut suomentajaksi. Nordenskiöld oli itse arvellut ”ettei käännöksen kustantaminen tule olemaan seuralle mikään hyvä ahvääri”, johon Åkerman oli vastannut ”että seuralalla oli paremmat ajatukset onnistumisestaan”. Valitettavasti Nordenskiöld oli oikeassa ja Åkerman väärässä, sillä teos kävi varsin hitaasti kaupaksi ja seura joutui sen johdosta suuriin ja pitkäaikaisiin velkoihin. Ehkäpä viimeiset velan rasitukset pyyhkiytyivät pois vasta Talvisodan melskeissä. Näiden seikkojen johdosta seuran monikymmenvuotinen kustannustoiminta, josta oli paljon toivottu ja odotettu, päättyi vähän nolosti seuraavan vuosisadan alussa.

Ajankohtainen oli myös Viipurin museohanke. J. H. Erko pani museon perustamisasian alulle v. 1887. Seura innostui asiaan ja keräsi huomattavasti museoaineistoa. V. 1892 Viipurin kaupunki päätti lopullisesti museon perustamisesta. Sen nimeksi tuli kielierimielisyyksien vuoksi latinaksi ”Museum Wiburgense”.

Prinsessa Ruususen unta

Seuraavalla ajanjaksolla vuosina 1893–1939 on kuvaava nimi ”Prinsessa Ruususen unta”. Suomen historiassa tämä aika oli suurten muutosten ja mullistusten aikaa. Kirjallisuusseuran miehet olivat monin tavoin mukana sortovuosien oikeustaistelussa, Suomen vapauttamisessa ja itsenäisyysvuosien kansallisessa rakennustyössä, mutta vain yksityishenkilöinä tai muiden yhdistysten jäseninä. Kirjallisuusseura haluttiin pitää pelkästään yhteisenä kulttuuriforumina, jota oli varjeltava repiviltä poliittisilta kiistoilta.

Åkerman nimitettiin senaattoriksi ja hänen jälkeensä heilutti esimiehen nuijaa pahimman sortokauden aikana kolme vuotta merikapteeni G.Z. Sandman. Japanin sodan alettua ja vapaampien tuulten puhaltaessa valittiin esimieheksi kansakoulujen tarkastaja Anton Rikström (myöh. Valtavuo). Samoihin aikoihin tuli sihteeriksi lehtori K.A. Petrelius (myöh. Pohjakallio) ja rahainvartijaksi kauppaneuvos Juho Lallukka.

Kansanopiston perustaminen tuli ajankohtaiseksi v. 1907. Monien vaiheitten jälkeen ostettiin n. 3 ha:n tila Lappeen pitäjän Vainikkalan kylästä, mutta kansanopistoa ei saatu perustetuksi ja Wilken koulurahasto jäi kasvaamaan korkoa korolle Kirjallisuusseuran valvonnassa.

Kustannustoiminnan päätyttyä oli edessä melkoisen kirjavaraston realisointi. Varasto oli Repolan kansakoulun ullakolla. Kauppa kävi vanhoista kirjoista huonosti ja arvattavasti myymättömistä kirjoista riitti vielä sätkäpaperia voittoisan Punaisen Armeijan sotilaille, kun he maaliskuussa 1940 tulivat Repolan kansakoulun ullakolle.

Pitkäveteinen ja monivaiheinen Agricolan patsasasia saatiin lopulta päätökseen v. 1908. Patsaan paljastus tapahtui Viipurissa vietettyjen valtakunnallisten laulu-, soitto- ja urheilujuhlien yhteydessä. Esimies Anton Valtavuo, joka oli syntyisin (Agricolan tavoin) Pernajan pitäjästä, piti paljastuspuheen. Ei ole tiedossa, onko patsas edelleen Tienhaaran hiekkakuoppaan kätkeytyneenä vai ovatko vieraat valloittajat valaneet sen uuteen hahmoon.

V. 1909 seura jakoi neljä stipendiä lahjoitusmaaoloja kuvaavien, kansan muistitiedon varassa elävien tarinoiden muistiin merkitsemiseksi. Keräyksen tulokset ovat säilyneet ja niillä on jatkuva pysyvä arvo.

Ajanjakson loppupuolen toimihenkilöistä, jotka meistäkin osa on tuntenut, mainittakoon, että Valtavuon jälkeen tuli esimieheksi 30 vuodeksi fil.tri O.J. Brummer ja hänen jälkeensä kunnallisneuvos Kaapro Moilanen ja sitten kouluneuvos Arvo Inkilä vuoteen 1965. Sihteerinä ovat olleet Pohjakallion jälkeen Kaapro Moilanen, Arvo Inkilä, Julius Wennström ja Eino Parikka. Rahainvartijana Juho Lallukan jälkeen pormestari I. Alopaeus, lehtori J.P. Tirkkonen, rehtori F.P. Oinonen, tilientarkkaaja J. Wennström ja varatuomari Juho Kivi-Koskinen.

Kaukana kotoa

Kirjallisuusseuran painetun historiikin viimeisen luvun otsikkona on ”Kaukana kotoa”. Se käsittää ajanjakson Talvisodan alkamisesta vuoteen 1965. Talvisodan aiheuttamat muuttuneet olosuhteet näyttivät aluksi merkitsevän Viipurin Suomalaiselle Kirjallisuusseuralle kuoliniskua. Olihan se menettänyt kaupungin ja maakunnan, Vanhan Suomen, jonka hyväksi se oli syntynyt työtä tekemään ja johon se oli juurtunut. Jäsenistö oli hajautunut ympäri maata, omaisuutta koskevat paperit suureksi osaksi kateissa ja rahana olevaa omaisuutta nakersi kiivaasti laukkaava inflaatio. Vasta 1945 ryhdyttiin sijoittamaan varoja realiomaisuuteen eli teollisuusosakkeisiin ja tätä toimintaa on jatkettu säännöllisesti tähän päivään saakka. Vainikkalasta ostettu pieni palstatila jäi tosin uuden rajan länsipuolelle, mutta senkin maanlunastuslautakunta määräsi siirtoväen asutustarkoituksiin.

Kotipaikan Viipurin menetyksen jälkeen oli sääntöihin merkittävä uusi kotpaiikka. Sääntöjä ei löytynyt mistään, kunnes helsinkiläinen äitiseura Suomalaisen Kirjallisuuden Seura antoi tyttärellensä lahjaksi tämän säännöt. Nyt tuli esille nimenmuutos, jota rekisteriviranomaiset ehdottivat – käytännössä vaativat – rauhansopimukseen vedoten. Niin seura jatkoi evakkotietään nimellä Viipurilaisten Suomalainen Kirjallisuusseura. Viranomaisten – käytännössä Paasikiven – varovaisuus asiassa oli ollut turhaa, sillä v. 1956 seura saattoi jälleen muuttaa nimensä Viipurin Suomalaiseksi Kirjallisuusseuraksi.

Huolimatta ankeasta sodanjälkeisestä ajasta seura järjesti Helsingin Yliopiston juhlasalissa 100-vuotisjuhlan v. 1945. Merkittävää huomiota seura sai osakseen myös niissä kansankirjastotoiminnan 100-vuotisjuhlissa, joita sodan jälkeen vietettiin. Muusta toiminnasta voidaan lyhyesti mainita seuraavaa: kilpailun järjestäminen viipurilaisten henkilö- ja kulttuurimuistojen pelastamiseksi unohduksiin vaipumasta; Lappeen Maamieskoulun ja Viipurilaisen Osakunnan sekä Karjalan Yhteiskoulun avustaminen; paikannimien keräystyön auttaminen; Itä-Suomen Yliopistoseuran ja ennen kaikkea Kanneljärven Kansanopiston avustaminen ja Lauri Simonsuuren (Laiho) ehdotuksesta Adam Wilken muistomitalin lyöttäminen.

Näihin toteamuksiin päättyy Kauko Kyyrön vauhdikkaasti ja mielenkiintoisesti kirjoittama historiikki, mikä ilmestyi painosta v. 1966.

Arvoisat lukijat, te varmaan kysytte, mitä seuran toiminnassa on tapahtunut tämän jälkeisenä 15 vuoden aikana.

On todettava, että seura nukahti jälleen Ruususen uneen kuudeksi vuodeksi. Vuosikertomukset toteavat, että ”oli hiljaiseloa”, ”ei toimintaa”. Kuitenkin toimintaa oli pinnan alla ja työtä tekivät rahainvartijat Juho Kivi-Koskinen ja erityisesti Mikko Pulkkinen kartuttaessaan seuran omaisuutta

pörssiosakkeita hankkimalla. Näin seuralla oli käytettävissään rahaa sen toiminnan alkaessa jälleen elpyä vuosina 1973 ja 1974. Kanneljärven Kansanopiston tukemista jatkettiin, lahjoituksia annettiin Etelä-Karjalan Nuorisoseurojen Liitolle, Näkövammaisten opiskelijayhdistykselle. Torkkelin Kiltaa ja sen museokerhoa avustettiin. V. 1971 saatiin vihdoinkin päätökseen omaisuuden jako seuran ja Wilken rahaston kesken, jonka mukaan yhteisestä omaisuudesta katsottiin kuuluvan seuralle 22 % ja Wilken rahastolle 78 %. V. 1974 pidetyssä seuran ylimääräisessä kokouksessa voitiin päättää oikeusneuvos Uno Halttusen ja hovioikeudenneuvos Erkki Hämäläisen tekemän selvityksen perusteella, että Wilken rahaston varoja voidaan käyttää vapaasti seuran sääntöjen hengessä, koska säännöt ovat myös Wilken testamentin hengen mukaisia.

Samana vuonna 1974 laadittiin pitkän tähtäyksen ohjelma, jonka mukaan toiminnan ja rahoituksen pääkohteiksi tulevat Viipurin kaupungin historian kirjoitus, Seuran omien teosten julkaisu, Viipurin Museosäätiö ja Torkkelin Killan museokerho. Seuraavana vuonna seura asetti prof. Viljo Nissilän ehdotuksesta valmisteluvaliokunnan suunnittelemaan vuosikirjan aikaansaamista. Tällaista sarjateosta päätettiin ryhtyä julkaisemaan ja se sai nimekseen ”Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita”. Viipurin historia ja Toimitteet ovatkin nielleet pääosan Seuran vuosittain käytettävissä olevista varoista, joten muihin kohteisiin rahaa on riittänyt niukanpuoleisesti. Pääomaakin on jouduttu käyttämään.

Seuran vanha arkistomateriaali on siirretty Mikkelin Maakunta-arkistosta Valtionarkistoon ja sinne on luovutettu myös seuran hallussa ollut vuotta 1960 vanhempi arkisto.

Viimeksi kuluneiden viiden vuoden aikana Seuran toiminnan pääpaino on Viipurin historian ohella kohdistunut Toimitteiden aikaansaamiseen. Julkaisutoimikunnan puheenjohtajana ja teosten toimittajana on ollut Viljo Nissilä. Toimitteiden 1. osa ilmestyi v. 1976, 2. osa 1977, 3. osa 1978 ja viimeinen eli 4. osa 1980. Aineisto 5. osaankin on jo koottuna. Kun olen saanut tämän puheenvuoron, en malta olla käyttämättä vielä hetkeä Teidän aikaanne selostamalla ilmestyneiden Toimitteiden sisältöä.

1. osa sisältää Sven Hirnin kirjoituksen ”Vihantaa Viipuria”, missä selostetaan Viipurin puistoja. Kirjan pääosan muodostaa Viljo Nissilän kirjoitus ”Suomen Karjalan ortodoksinen nimistö”.

2. osa on kokonaisuudessaan Otto-I. Meurmannin kirjoittama ja teoksen nimi on Viipurin arkkitehdit. Teos on runsaasti kuvitettu ja sisältää arkkitehtien kuvien lisäksi suuren joukon heidän piirtämiensä talojen kuvia.

3. osa sisältää useiden kirjoittajien kirjoituksia eri aloilta. Aarni Erä-Esko kirjoittaa 9–13 vuosisadan slaavilaiskarjalalaisista kulttuurisuhteista, Sulo Haltsonen erään inkeriläisen alkeiskoulun vaiheista, Aarne Huuskonen ru-

noilija Aleksanteri Rahkosesta, D. Kaijanen Viipurin linnoitustöistä, Viljo Nissilä sunnuntaikouluista ammattikouluihin ja lisäksi Viipurin nimistöä, Alpo Salmela asumalähiö Loikkasesta, Reino Vornanen Viipurin kunnallistekniikasta, Mauno Aalto Viipurin Taiteilijaseurasta, Erik Elfström Elfströmiä kelloseppäsuvusta ja Taavetti Häyrinen Viipurin Taideteollisuusyhdistyksestä.

4. osa sisältää seuraavat kirjoitukset: Liisa Laine ”Adam Wilken koulu Viipurissa”, Aimo Halila ”Viipurin puolustajat v. 1710” ja ”Kauppiaan koulutusta vanhassa Viipurissa”, Timo Kivi-Koskinen ”Viipurin Kauppa-kamarin vaiheista”, Uno Ullberg ”Viipurin Pyöreä Torni” ja Viljo Nissilä ”Germaanisesta nimistöä etymologisesti ryhmittelyä Suomen nimistössä”. Kustakin osasta on otettu vain 1000 kpl:een painos. Kunkin osan hinta yksin kappalein ostettuna on 50 mk. Ostettaessa vähintään 3 kpl – esim. jos omistaa jo yhden osan ja haluaa täyden neljän kpl:een sarjan – hinta on vain 35 mk/kpl. Ostettaessa vähintään 6 kpl yhdellä kertaa – esim. usean henkilön muodostama ryhmä – hinta on 25 mk/kpl. Toimitteiden eri osien tilauksia voi tehdä Kirjallisuusseuran sihteeriltä tai ”rahainvartijaltamme”. Syytä on vielä mainita, että painosmäärien ollessa verraten pieniä, teoksista muodostuu ennen pitkää arvokkaita bibliofiilisiä harvinaisuuksia, sillä tuskinpa meidän sukupolvemme jälkeen luovutetulta alueelta paljoakaan enää kirjoitetaan.

Lopuksi voimme todeta, että tämän vanhan ja kunnia-arvoisan Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran vaiheilla on todella ollut ”tuulta ja tyyntä”, myötätuulta ja vastatuulta. Tulevaisuus näyttää, minkälainen sen toiminta tulee olemaan vastaisuudessa. Saatamme vain todeta Adam Wilken sanoin ”kukin aika keinon keksittää”.